

รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาชนมปั้งซิง : คุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

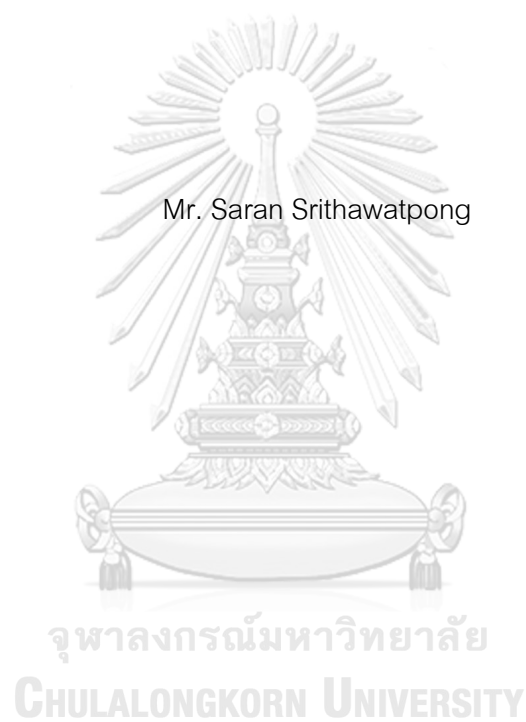
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2560

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Lanna-Gingerbread Architectural Features : Khum Wongburi, Phrae Province

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Architecture Program in Architecture

Department of Architecture

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2017

Copyright of Chulalongkorn University

ศรัณย์ ศรีธวัชพงศ์ : รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาขนมปังขิง : คุ่มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่ (Lanna-Gingerbread Architectural Features : Khum Wongburi, Phrae Province) อ.ที่ปริกษา
วิทยานิพนธ์หลัก: ผศ. ดร. เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร, 196 หน้า.

คุ่มวงศ์บุรี สถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิง สร้างจากไม้สักทองหลังแรกในจังหวัดแพร่ และพื้นที่ล้านนาตะวันออก มีความโดดเด่นทางรูปแบบสถาปัตยกรรมซึ่งผสมผสานระหว่างอิทธิพลตะวันตกและอิทธิพลจีนในบริบทล้านนา จึงเกิดรูปแบบสถาปัตยกรรมเครื่องไม้แบบตะวันตกประดับลวดลายฉลุทุกษชาติแบบล้านนาที่แฝงด้วยสัญลักษณ์จีนตามองค์ประกอบต่าง ๆ ของเรือน จึงเลือกคุ่มวงศ์บุรีในการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรมจากผังบริเวณ ผังพื้น รูปด้าน องค์ประกอบภายใน และลวดลายฉลุ ด้วยการลงพื้นที่เก็บข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สัมภาษณ์ รั้ววัดและถ่ายภาพสภาพปัจจุบัน เพื่อจำแนกและอธิบายลักษณะของรูปแบบสถาปัตยกรรมคุ่มวงศ์บุรี แล้วนำมาเปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมประเภทเดียวกันในช่วงเวลาเดียวกัน ได้แก่ รูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในสยามช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5 และรูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนา เพื่อหาจุดร่วมและจุดแตกต่างของคุ่มวงศ์บุรี โดยเปรียบเทียบในสวน ผังบริเวณ ผังพื้น และรูปด้าน ให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้และวิธีการศึกษา เพื่อไปใช้กับการศึกษาหาเอกลักษณ์และเปรียบเทียบเรือนล้านนาขนมปังขิงหลังอื่นๆ ต่อไป จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่ามีการศึกษาเรือนล้านนาขนมปังขิงรวมถึงคุ่มวงศ์บุรีทางกายภาพในภาพรวมเท่านั้น แต่ไม่ได้ระบุงค์ประกอบของคุ่มวงศ์บุรีอย่างชัดเจน ผลการศึกษาพบว่าคุ่มวงศ์บุรีเป็นสถาปัตยกรรมรูปแบบอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิงที่แฝงไปด้วยคติความเชื่อและวิถีชีวิตผสมผสานระหว่างล้านนาและสมัยนิยมตามแบบตะวันตก โดยอิทธิพลตะวันตกเป็นเปลือกนอกที่ห่อหุ้มหน้าที่ใช้สอยและวิถีชีวิตภายใน อีกทั้งพบว่าขั้นตอนการศึกษาคุ่มวงศ์บุรี ทำให้เกิดแนวทางการจำแนกและอธิบายรูปแบบคุ่มล้านนาที่ผสมผสานอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิงที่ถ้งวนขึ้น ที่สามารถประยุกต์ใช้กับสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิงในเวียงแพร่และจังหวัดใกล้เคียงได้ ในภายหลังอีกด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ภาควิชา สถาปัตยกรรมศาสตร์

ลายมือชื่อนิสิต

สาขาวิชา สถาปัตยกรรม

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

ปีการศึกษา 2560

6073340025 : MAJOR ARCHITECTURE

KEYWORDS: LANNA / GINGERBREAD / ARCHITECTURAL STYLE / KHUM WONGBURI / PHRAE PROVINCE

SARAN SRITHAWATPONG: Lanna-Gingerbread Architectural Features : Khum Wongburi, Phrae Province. ADVISOR: ASST. PROF. PH.D. TERDSAK TACHAKITKACHORN, 196 pp.

Khum Wongburi is the first gingerbread architecture built by teak in Phrae Province and Eastern-Lanna. Its distinguish architectural features unveil a blend between western and chinese architectural influences in Lanna context and contribute to the western timber architectural style with Lanna filigree fretwork hidden with chinese symbolic architectural elements. Thus, this research selects Khum Wongburi as a case study to examine its architectural style using master plan, plan, elevation, interior elements and fretwork. Accordingly, the study compares it with other architectural styles from the same category in the same period, including the architectural styles influenced by Western nations from the late period of King Rama IV's reign to the early period of King Rama V's and Lanna architectural style, to find the similarities and the differences of Khum Wongburi by comparing the master plan, plan and the elevation for classifying and describing about the elements, to collect knowledge and studying methods for studying and comparing it with other Lanna gingerbread architectural structures. From literature review, there are studied physical features of Lanna gingerbread architectural style in the outline, but there is no specification and description about distinguish elements of architecture. Khum Wongburi is a Lanna gingerbread architecture with hidden Lanna beliefs and the blend of Lanna and western style around the age of King Rama V. Western influence is just a skin covering lifestyle and function. In addition, the study meets the in-depth solution to classify and describe about a blend of Lanna and western architectural gingerbread style. This solution is able to apply with western gingerbread architecture in the moat of Phrae Province and provinces nearby later.

Department: Architecture

Student's Signature

Field of Study: Architecture

Advisor's Signature

Academic Year: 2017

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความสามารถจากผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ได้ให้ข้อเสนอแนะ แนวคิด ตลอดจนวิธีการแก้ไขปัญหา ข้อบกพร่องต่างๆ ของงานวิจัย

ขอขอบคุณครอบครัววงศ์บุรี สำหรับการเข้าสำรวจพื้นที่ เก็บข้อมูล และสัมภาษณ์ ตลอดจนทายาท ปราชญ์ชาวบ้าน นักเขียนและชุมชนอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นเมืองแพร่ สำหรับการสัมภาษณ์

ขอขอบคุณ รองศาสตราจารย์ ดร. สุวีตนา ธาดานิติ ที่กรุณาให้เกียรติเป็นประธานโดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วาริชา วงศ์พยัต และรองศาสตราจารย์ ดร. ณวิทย์ อ่องแสงชัย เป็นกรรมการในการสอบ วิทยานิพนธ์ ซึ่งได้กรุณาตรวจแก้ไขวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้ถูกต้องสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ขอขอบคุณ คุณเสกสรรค์ บำรุงกุล และผู้ช่วยศาสตราจารย์ พงศกร ยิ้มสวัสดิ์ ที่ให้คำปรึกษา แนะนำในด้านการจัดการข้อมูลและวิธีการแก้ไขปัญหา ข้อบกพร่องต่างๆ

ขอขอบคุณครอบครัว และเพื่อนๆ สำหรับการสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญรูปภาพ	ฎ
สารบัญตาราง.....	ท
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความสำคัญของการศึกษา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา.....	2
1.3 ขอบเขตของการศึกษา	2
1.4 ระเบียบวิจัย.....	3
1.5 กรอบการวิจัย	4
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2 ทฤษฎี แนวคิด และเอกสารที่เกี่ยวข้อง.....	5
2.1 ข้อมูลทางภูมิศาสตร์.....	5
2.1.1 ข้อมูลทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดแพร่	5
2.1.2 ข้อมูลทางภูมิศาสตร์ของเวียงแพร่	6
2.2 ประวัติศาสตร์เมืองแพร่.....	8
2.3 รูปแบบสถาปัตยกรรมของชนชั้นปกครองในสยามและเวียงแพร่.....	9
2.3.1 รูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในสยาม.....	9
2.3.2 รูปแบบสถาปัตยกรรมคัมในเวียงแพร่.....	12
2.4 อิทธิพลที่ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมคัมเมืองแพร่	14

2.4.1 อิทธิพลตะวันตกในสยาม (กรุงเทพมหานคร).....	15
2.4.2 อิทธิพลล้านนา	21
2.4.3 อิทธิพลจีน.....	28
บทที่ 3 คุ่มวงศ์บุรี : ประวัติและการวิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรม	30
3.1 ประวัติคุ่มวงศ์บุรี.....	30
3.1.1 ประวัติคุ่มวงศ์บุรีในแต่ละรุ่น	33
3.1.2 รูปแบบสถาปัตยกรรมในแต่ละรุ่น	35
3.1.3 สรุปรูปแบบสถาปัตยกรรมของคุ่มวงศ์บุรี	44
3.2 สรุปประวัติการซ่อมคุ่มวงศ์บุรีที่สำคัญ	47
บทที่ 4 วิเคราะห์และเปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมคุ่มวงศ์บุรี	49
4.1 วิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ่มวงศ์บุรี ปี พ.ศ.2482	49
4.1.1 ผังบริเวณ.....	49
4.1.1.1 องค์ประกอบโดยรอบผังบริเวณ.....	49
4.1.1.2 องค์ประกอบภายในผังบริเวณ.....	51
4.1.2 ผังพื้น	53
4.1.2.1 วิเคราะห์รูปแบบผังพื้น	54
4.1.2.2 วิเคราะห์ตำแหน่งห้องและปัจจัยต่อการใช้อ้อยภายใน.....	55
4.1.3 รูปด้าน.....	64
4.1.3.1 วิเคราะห์สัดส่วนรูปด้าน.....	66
4.1.3.2 วิเคราะห์ตำแหน่งและปัจจัยต่อการเปลี่ยนแปลงรูปด้าน	69
4.1.3.3 วิเคราะห์ปัจจัยต่อองค์ประกอบของรูปด้าน	73
4.1.4 องค์ประกอบภายในคุ่มวงศ์บุรี	104

4.1.4.1 องค์ประกอบภายในคัมภีร์ชั้นล่าง	104
4.1.4.2 องค์ประกอบภายในคัมภีร์ชั้นบน	110
4.1.5 วิเคราะห์ลวดลายฉลุ.....	116
4.2 การเปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรม	139
4.2.1 การเปรียบเทียบรูปแบบผังบริเวณ	139
4.2.2 การเปรียบเทียบรูปแบบผังพื้น.....	141
4.2.3 การเปรียบเทียบรูปแบบรูปด้าน	145
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ	151
5.1 สรุปรูปแบบสถาปัตยกรรมคัมภีร์ชั้นบน.....	151
5.1.1 รูปแบบผังบริเวณ.....	151
5.1.2 รูปแบบผังพื้น	151
5.1.3 รูปแบบรูปด้าน.....	154
5.1.3.1 สัดส่วนทางนอน	154
5.1.3.2 สัดส่วนทางตั้ง	154
5.1.4 องค์ประกอบภายนอกและภายในคัมภีร์ชั้นบน	157
5.1.5 รูปแบบลวดลายฉลุ.....	166
5.2 สรุปรูปแบบเฉพาะจากจุดร่วมและจุดแตกต่างจากการเปรียบเทียบ.....	169
5.2.1 จุดร่วมของรูปแบบสถาปัตยกรรม	173
5.2.2 จุดแตกต่างของรูปแบบสถาปัตยกรรม.....	175
5.3 ข้อเสนอแนะ	180
5.3.1 ปัจจัยต่อการเปลี่ยนแปลงของคัมภีร์ชั้นบนในอดีต.....	180
5.3.2 การประยุกต์และผสมผสานระหว่างบริบทและอิทธิพลต่างๆ.....	180

5.4 ข้อเสนอแนะ	182
5.4.1 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาด้านอื่นๆของคัมภีร์บุรีในอนาคต	182
5.4.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมในอนาคต	183
รายการอ้างอิง.....	193
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์	196

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

สารบัญรูปภาพ

รูปที่ 1 แสดงแผนผังกรอบการวิจัย (ที่มา : ผู้วิจัย)	4
รูปที่ 2 แสดงภาพถ่ายดาวเทียม จังหวัดแพร่ (ที่มา : ปรับปรุงจากภาพถ่ายดาวเทียม google earth)	5
รูปที่ 3 แสดงภาพถ่ายทางอากาศเวียงแพ่ง (ที่มา : ปรับปรุงจากภาพถ่ายทางอากาศ google earth)	7
รูปที่ 4 แสดงรูปแบบเรือนปั้นหยา (ที่มา : (ซ้าย) วิศุทธิ์ เหลียวรุ่งเรือง, 2544 : 38 (ขวา) ผุสดี ทิพทัส, 2525 : 170)	10
รูปที่ 5 แสดงรูปแบบเรือนมะนิลา (ที่มา : น. ณ ปากน้ำ, 2555 : 172)	10
รูปที่ 6 แสดงรูปแบบเรือนกะหล่ำป่า (ที่มา : สื่อออนไลน์)	11
รูปที่ 7 แสดงรูปแบบเรือนมิชชันนารี (ที่มา : (ซ้าย) ผุสดี ทิพทัส, 2525 : (ขวา) สมาคม สถาปนิกสยาม, 2558 : 58).....	11
รูปที่ 8 แสดงรูปแบบเรือนขนมปังขิง (ที่มา : น. ณ ปากน้ำ, 2555 : (ขวา) 203, (ซ้าย) 211).....	11
รูปที่ 9 แสดงคุ่มอิทธิพลตะวันตกในเวียงแพ่ง (ที่มา : ผู้วิจัย)	13
รูปที่ 10 แสดงรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบวิคตอเรียน (ซ้าย) และรูปแบบพระราชินีแอน (ขวา) (ที่มา : (ซ้าย) น. ณ ปากน้ำ, 2555 : 174 (ขวา) สื่อออนไลน์)	16
รูปที่ 11 แสดงรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในสยามช่วงรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5	17
รูปที่ 12 แสดงภาพถ่ายเรือนล้านนา (ที่มา : เฉลียว ปิยะชน, 59 และ 63).....	21
รูปที่ 13 แสดงภาพ 3 มิติเรือนล้านนาภาค (อัน นิมมานเหมินท์, (ม.ป.ป.) (ที่มา : 67 และ 68). 21	
รูปที่ 14 แสดงผังพื้นเรือนล้านนา (ที่มา : (ซ้าย) อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมีพันธ์, 2539 : 10 (ซ้าย) อัน นิมมานเหมินท์, (ม.ป.ป.) : 67 และ 68)	22
รูปที่ 15 แสดงรูปทรงทั้ง 3 ทรงของห้ายนต์ล้านนา (ที่มา : ฐานันท์ เครือระยา และคณะ, 2557 : 3).....	25

รูปที่ 16 แสดงรูปแบบทั้ง 3 แบบของห้ายนต์ล้านนา (ที่มา : ฐาปนีย์ เครือระยา และคณะ, 2557 : 4).....	25
รูปที่ 17 แสดงรูปแบบของตัวออกลาย เช่น หม้อดอกไม้ ดอกไม้ และปานัด (ที่มา : ฐาปนีย์ เครือระยา และคณะ, 2557 : 23)	26
รูปที่ 18 แสดงรูปแบบกรอบลาย เช่น ช่องกระจก (ที่มา : ฐาปนีย์ เครือระยา และคณะ, 2557 : 18).....	26
รูปที่ 19 แสดงรูปแบบของก้านลาย เช่น ลายก้านขด เครือเถา (ที่มา : ฐาปนีย์ เครือระยา และคณะ, 2557 : 20)	26
รูปที่ 20 แสดงรูปแบบของดอกไม้หลัก เช่น ดอกพุดตาน (ซ้าย) ดอกสา (กลาง) ดอกไม้ (ซ้าย) (ที่มา : (ขวา) ฐาปนีย์ เครือระยา และคณะ, 2557 : 19) (กลาง) ปรับปรุงจาก เรื่องเดียวกัน อังอิงนอมองเพลิน อุตมา, 2540 (ซ้าย) ฐาปนีย์ เครือระยา, 2557 : 27)	27
รูปที่ 21 แสดงรูปแบบของใบเสริม เช่น ใบเทศ ใบแบบตะวันตก (ที่มา : ผู้วิจัย และ ฐาปนีย์ เครือระยาและคณะ, 2557 : 20)	27
รูปที่ 22 แสดงลวดลายดอกโบตันอิทธิพลจีน (ที่มา : พรพรรณ จันทโรนานนท์, 2537 : 280)	28
รูปที่ 23 แสดงลวดลายหยู่อิทธิพลจีน (ที่มา : พรพรรณ จันทโรนานนท์, 2537 : 295)	29
รูปที่ 24 แสดงภาพถ่ายคุ่มวงศ์บุรีส่วนหน้า (ที่มา : ผู้วิจัย)	30
รูปที่ 25 แสดงภาพถ่ายคุ่มวงศ์บุรีส่วนหน้า (ที่มา : ผู้วิจัย)	31
รูปที่ 26 แสดงแผนผังผู้สืบทอดคุ่มวงศ์บุรี (สีแดง) และเคื้อญาติ (สีดำ) (ที่มา : ผู้วิจัย)	32
รูปที่ 27 แสดงผังบริเวณในรุ่นที่ 1 ปี พ.ศ. 2440-2478 (ที่มา : ผู้วิจัย)	35
รูปที่ 28 แสดงผังพื้นที่ชั้นล่าง ผังพื้นที่ชั้นบน และผังหลังคา ในรุ่นที่ 1 ตามลำดับ (ที่มา : ผู้วิจัย) ...	36
รูปที่ 29 แสดงผังบริเวณในรุ่นที่ 2 ปี พ.ศ. 2478-2480 (ที่มา : ผู้วิจัย)	37
รูปที่ 30 แสดงผังพื้นที่ชั้นล่าง ผังพื้นที่ชั้นบน และผังหลังคา ในรุ่นที่ 2 ตามลำดับ (ที่มา : ผู้วิจัย) ...	38
รูปที่ 31 แสดงภาพหน้าต่างที่ติดบริเวณระเบียงเพื่อแก้ปัญหาเรื่องสภาพอากาศ และภาพบันไดภายในที่ต่อเติมในรุ่นที่ 2 (ที่มา : ผู้วิจัย)	39

รูปที่ 32 แสดงองค์ประกอบที่เปลี่ยนแปลง ได้แก่ บันได หน้าต่าง และผนังห้องรับแขก (ที่มา : ผู้วิจัย)	39
รูปที่ 33 แสดงการเปลี่ยนผนังห้องรับแขกออกในชั้นบน (ที่มา : ผู้วิจัย).....	39
รูปที่ 34 แสดงผังบริเวณในรุ่นที่ 4 ปี พ.ศ. 2482-2546 (ที่มา : ผู้วิจัย)	40
รูปที่ 35 แสดงผังพื้นที่ชั้นล่าง ผังพื้นที่ชั้นบน และผังหลังคา ในรุ่นที่ 4 ตามลำดับ (ที่มา : ผู้วิจัย) ...	41
รูปที่ 36 แสดงผังบริเวณในรุ่นที่ 5 ปี พ.ศ. 2546-2561 (ที่มา : ผู้วิจัย)	42
รูปที่ 37 แสดงผังพื้นที่ชั้นล่าง ผังพื้นที่ชั้นบน และผังหลังคา ในรุ่นที่ 5 ตามลำดับ (ที่มา : ผู้วิจัย)	43
รูปที่ 38 แสดงสรุปการเปลี่ยนแปลงผังบริเวณคุ้มวงศ์บุรี (ที่มา : ปรับปรุงจาก ชลธิชา เบ็ญจ นวล)	44
รูปที่ 39 แสดงสรุปการเปลี่ยนแปลงผังพื้นที่คุ้มวงศ์บุรี (ที่มา : ปรับปรุงจาก ชลธิชา เบ็ญจนวล)	45
รูปที่ 40 แสดงสรุปการเปลี่ยนแปลงรูปด้านคุ้มวงศ์บุรี (ที่มา : ปรับปรุงจาก ชลธิชา เบ็ญจนวล)	46
รูปที่ 41 แสดงผังบริเวณคุ้มวงศ์บุรี รุ่นที่ 4 ปี พ.ศ. 2482 (ที่มา : ผู้วิจัย).....	50
รูปที่ 42 แสดงผังบริเวณคุ้มวงศ์บุรีพร้อมบอกตำแหน่งต่างๆ ในรุ่นที่ 4 ปี พ.ศ. 2482 (ที่มา : ผู้วิจัย)	51
รูปที่ 43 แสดงผังพื้นที่คุ้มวงศ์บุรี ปี พ.ศ. 2482 แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนหน้าและส่วน หลัง (ที่มา : ผู้วิจัย)	53
รูปที่ 44 แสดงตำแหน่งพื้นที่ทั้ง 4 ส่วน (ซ้าย) และตำแหน่งห้อง แนวแกนประธานและ แนวแกนรอง (ขวา) ในผังพื้นที่ชั้นล่าง	55
รูปที่ 45 แสดงภาพถ่ายบริเวณพื้นที่ต้อนรับชั้นล่าง [2] (ที่มา : ผู้วิจัย).....	57
รูปที่ 46 แสดงภาพถ่ายบริเวณทางเดินโถงใต้ถุน [6] (ที่มา : ผู้วิจัย)	57
รูปที่ 47 แสดงตำแหน่งพื้นที่ทั้ง 4 ส่วน (ซ้าย) และตำแหน่งห้อง แนวแกนประธานและ แนวแกนรอง (ขวา) ในผังพื้นที่ชั้นบน	58
รูปที่ 48 แสดงภาพถ่ายบริเวณพื้นที่รับแขกชั้นบน [8] (ที่มา : ผู้วิจัย)	60
รูปที่ 49 แสดงภาพถ่ายบริเวณโถงรับแขก [7] พื้นที่รับแขกชั้นบน [8] (ที่มา : ผู้วิจัย).....	60

รูปที่ 50 แสดงภาพถ่ายบริเวณห้องนอนหลัก [9] (ที่มา : ผู้วิจัย)	61
รูปที่ 51 แสดงภาพถ่ายบริเวณห้องนอนรอง [10] (ที่มา : ผู้วิจัย).....	61
รูปที่ 52 แสดงภาพถ่ายบริเวณห้องฝึกหัดในปัจจุบัน [12] (ที่มา : ผู้วิจัย).....	62
รูปที่ 53 แสดงภาพถ่ายบริเวณห้องทำงาน [14] (ที่มา : ผู้วิจัย).....	62
รูปที่ 54 แสดงภาพถ่ายบริเวณเดิน [15] (ที่มา : ผู้วิจัย)	63
รูปที่ 55 แสดงพื้นที่เดิน (สี) และพื้นที่ต่อเติม (ขาวดำ) (ที่มา : ผู้วิจัย).....	63
รูปที่ 56 แสดงส่วนหัว ส่วนตัว และส่วนฐานของคุ่มวงศ์บุรี ปี พ.ศ. 2482 (ที่มา : ผู้วิจัย)	64
รูปที่ 57 แสดงสัญลักษณ์แทนองค์ประกอบต่างๆในผังพื้นและรูปด้านของคุ่มวงศ์บุรี ปี พ.ศ. 2482 (ที่มา : ผู้วิจัย).....	65
รูปที่ 58 สัดส่วนทางนอนของตัวเรือนชั้นล่างและชั้นบน (ที่มา : ผู้วิจัย).....	66
รูปที่ 59 สัดส่วนทางนอนของตัวเรือนชั้นล่างและชั้นบน เปรียบเทียบกับสัดส่วนหลังคา (ที่มา : ผู้วิจัย)	67
รูปที่ 60 สัดส่วนทางตั้งของตัวเรือนในแต่ละด้าน (ที่มา : ผู้วิจัย)	68
รูปที่ 61 แสดงส่วนหัวในรูปด้านต่างๆ ของคุ่มวงศ์บุรี ปี พ.ศ. 2482 (ที่มา : ผู้วิจัย)	69
รูปที่ 62 แสดงส่วนตัวและส่วนฐานในรูปด้านต่างๆ ของคุ่มวงศ์บุรี ปี พ.ศ. 2482 (ที่มา : ผู้วิจัย)	71
รูปที่ 63 แสดงหน้าจั่ว G1 และองค์ประกอบทั้ง 3 (ที่มา : ผู้วิจัย).....	73
รูปที่ 64 แสดงหน้าจั่ว G2 และองค์ประกอบทั้ง 3 (ที่มา : ผู้วิจัย).....	74
รูปที่ 65 แสดงองค์ประกอบทั้ง 5 ของส่วนหัว (ที่มา : ผู้วิจัย)	75
รูปที่ 66 แสดงการแบ่งช่วงเสาทั้ง 6 แบบ ในรูปด้านที่ 1 (ที่มา : ผู้วิจัย).....	77
รูปที่ 67 แสดงช่วงเสาทั้ง 6 แบบพร้อมสัญลักษณ์ในแต่ละองค์ประกอบ ในรูปด้านที่ 1 (ที่มา : ผู้วิจัย)	77
รูปที่ 68 แสดงการแบ่งช่วงเสาทั้ง 4 แบบ ในรูปด้านที่ 2 และ 4 (ที่มา : ผู้วิจัย).....	90

รูปที่ 69 แสดงช่วงเสาทั้ง 4 แบบพร้อมสัญลักษณ์ในแต่ละองค์ประกอบ ในรูปด้านที่ 2 และ 4 (ที่มา : ผู้วิจัย).....	90
รูปที่ 70 แสดงการแบ่งช่วงเสาทั้ง 3 แบบ ในรูปด้านที่ 3 (ที่มา : ผู้วิจัย).....	99
รูปที่ 71 แสดงช่วงเสาทั้ง 3 แบบพร้อมสัญลักษณ์ในแต่ละองค์ประกอบ ในรูปด้านที่ 3 (ที่มา : ผู้วิจัย)	99
รูปที่ 72 แสดงตำแหน่งของประตู (D) และหน้าต่าง (W) ในชั้นล่าง (ที่มา : ผู้วิจัย).....	104
รูปที่ 73 แสดงตำแหน่งของประตู (D) และหน้าต่าง (W) ในชั้นบน (ที่มา : ผู้วิจัย).....	110
รูปที่ 74 แสดงขั้นตอนของการซ้อนไม้ในรูปแบบที่ 1 ของดอกพุดตาน G1 (ที่มา : ผู้วิจัย)	118
รูปที่ 75 แสดงลำดับการซ้อนไม้ในรูปแบบที่ 1 ของดอกพุดตาน G1 (ที่มา : ผู้วิจัย)	118
รูปที่ 76 แสดงขั้นตอนของการซ้อนไม้ในรูปแบบที่ 1 ของดอกพุดตาน G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)	119
รูปที่ 77 แสดงลำดับการซ้อนไม้ในรูปแบบที่ 1 ของดอกพุดตาน G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)	119
รูปที่ 78 แสดงองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของเสาสาระใน G1 (ที่มา : ผู้วิจัย)....	120
รูปที่ 79 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของเสาสาระใน G1 (ที่มา : ผู้วิจัย)	120
รูปที่ 80 แสดงองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของเสาสาระใน G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)...	121
รูปที่ 81 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของเสาสาระใน G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)	121
รูปที่ 82 แสดงตำแหน่งการประดับตกแต่งบนแผงหน้าจั่ว G1 (ที่มา : ผู้วิจัย)	122
รูปที่ 83 แสดงองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่งที่ 1 ใน G1 (ที่มา : ผู้วิจัย)	123
รูปที่ 84 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่งที่ 1 ใน G1 (ที่มา : ผู้วิจัย)	123
รูปที่ 85 แสดงองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่งที่ 2 ใน G1 (ที่มา : ผู้วิจัย)	123

รูปที่ 101 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 3 ของตำแหน่งที่ D3 (ที่มา : ผู้วิจัย)	130
รูปที่ 102 แสดงองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 3 ของตำแหน่ง W3 (ที่มา : ผู้วิจัย).....	131
รูปที่ 103 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 3 ของตำแหน่งที่ W3 (ที่มา : ผู้วิจัย)	131
รูปที่ 104 แสดงองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 3 ของตำแหน่ง F2 (ที่มา : ผู้วิจัย).....	132
รูปที่ 105 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 3 ของตำแหน่งที่ F2 (ที่มา : ผู้วิจัย)	133
รูปที่ 106 แสดงองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 3 ของตำแหน่ง F3 (ที่มา : ผู้วิจัย).....	134
รูปที่ 107 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 3 ของตำแหน่งที่ F3 (ที่มา : ผู้วิจัย)	134
รูปที่ 108 แสดงองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 4 ของตำแหน่ง D2 (ที่มา : ผู้วิจัย)	135
รูปที่ 109 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 4 ของตำแหน่งที่ D2 (ที่มา : ผู้วิจัย)	135
รูปที่ 110 แสดงองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 4 ของตำแหน่ง W2 (ที่มา : ผู้วิจัย).....	136
รูปที่ 111 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 4 ของตำแหน่งที่ W2 (ที่มา : ผู้วิจัย)	136
รูปที่ 112 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 4 ของตำแหน่งที่ W3 (ที่มา : ผู้วิจัย)	137
รูปที่ 113 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 4 ของตำแหน่งที่ W3 (ที่มา : ผู้วิจัย)	137
รูปที่ 114 แสดงรูปแบบที่ 5 ตำแหน่งสันหลังคาและชายคาหรือชานน้ำ (ที่มา : ผู้วิจัย)	138
รูปที่ 115 แสดงรูปแบบที่ 5 ตำแหน่ง R1-R5 (ที่มา : ผู้วิจัย)	138

รูปที่ 116 แสดงผังพื้นชั้นล่าง (ซ้าย) ชั้นบน (ขวา) ด้านหน้าเป็นราวกันตก (สีเขียว) ด้านข้างทั้ง 2 ของเรือนเป็นผนังที่เจาะช่องเปิด (สีแดง) และด้านหลังเป็นแบบเปิดโล่ง (สีเหลือง) (ที่มา : ผู้วิจัย)	152
รูปที่ 117 แสดงการกำหนดพื้นที่ (ที่มา : ผู้วิจัย)	152
รูปที่ 118 แสดงแนวแกนประธาน แนวแกนรอง และการใช้สอยตามวิถีด้านนา (ที่มา : ผู้วิจัย) .	153
รูปที่ 119 สัดส่วนทางนอนคุ่มวงศบุรี (ที่มา : ผู้วิจัย)	154
รูปที่ 120 สัดส่วนทางตั้งคุ่มวงศบุรี (ที่มา : ผู้วิจัย)	154
รูปที่ 121 แสดงรูปด้านหน้าเรือน (ซ้าย) รูปแบบแบบกึ่งเปิดโล่ง (ที่มา : ผู้วิจัย)	155
รูปที่ 122 แสดงรูปด้านข้าง (ซ้าย) รูปแบบแบบผนังที่เจาะช่องเปิด (ที่มา : ผู้วิจัย)	156
รูปที่ 123 แสดงรูปด้านหลังเรือน (ซ้าย) รูปแบบแบบเปิดโล่ง (ที่มา : ผู้วิจัย)	156
รูปที่ 124 แสดงสัญลักษณ์แทนองค์ประกอบต่างๆในผังพื้นและรูปด้านของคุ่มวงศบุรี ปี พ.ศ. 2482 (ที่มา : ผู้วิจัย).....	157
รูปที่ 125 แสดงลำดับการซ้อนไม้ในรูปแบบที่ 1 ของดอกพุดตาน G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)	166
รูปที่ 126 แสดงการรวมองค์ประกอบของการจตุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่งที่ S1 (ที่มา : ผู้วิจัย)	166
รูปที่ 127 แสดงรูปทรงโค้งและการบรรจุตัวออกลายและก้านลาย (ที่มา : ผู้วิจัย)	167
รูปที่ 128 แสดงรูปแบบตัวออกลายในรูปทรงโค้ง (ที่มา : ผู้วิจัย)	167
รูปที่ 129 แสดงรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าและการบรรจุตัวออกลายและกรอบลาย (ที่มา : ผู้วิจัย)..	168
รูปที่ 130 แสดงรูปแบบตัวออกลายในรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า (ที่มา : ผู้วิจัย)	168
รูปที่ 131 แสดงลวดลายรูปแบบที่ 5	168
รูปที่ 132 แสดงจุดร่วมและจุดต่างของคุ่มวงศบุรี (ที่มา : ผู้วิจัย).....	172
รูปที่ 133 แสดงผังพื้นรูปแบบหนึ่งของเรือนกาแล (ที่มา : อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2539 : 10).....	181
รูปที่ 134 แสดงภาพถ่ายคุ่มวงศบุรี (บน) คุ่มวิชัยราชา (ล่างซ้าย) คุ่มเจ้าหนานไชยวงศ์ (ล่างขวา) (ที่มา : ผู้วิจัย)	183

รูปที่ 135 แสดงภาพถ่ายส่วนเชื่อมต่อและส่วนหมู่เรือนล้านนาเก่าคุ้มวงศ์บุรี (บน) คุ้มวิชัย
 ราชา (กลาง)..... 184

รูปที่ 136 ตำแหน่งบันไดภายในคุ้มเจ้าหนานไชยวงศ์ (ซ้าย) และคุ้มวงศ์บุรี (ขวา) (ที่มา :
 ผู้วิจัย) 185

รูปที่ 137 รูปแบบช่องเปิดของคุ้มวงศ์บุรี (บน) คุ้มวิชัยราชา (กลาง) คุ้มหนานไชยวงศ์ (ล่าง)
 (ที่มา : ผู้วิจัย) 186

รูปที่ 138 รูปแบบช่องเปิดและลวดลายฉลุของคุ้มวงศ์บุรี (ซ้าย) คุ้มวิชัยราชา (กลาง) คุ้ม
 หนานไชยวงศ์ (ขวา) (ที่มา : ผู้วิจัย)..... 187

รูปที่ 139 รูปแบบเรือนอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิงในเมืองเก่าแพว (ที่มา : ผู้วิจัย)..... 187

รูปที่ 140 บ้านหลวงศรีนครานุฎ จังหวัดพะเยา (ซ้าย) ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม จังหวัดอุดรดิษฐ์
 (ขวา) (ที่มา : ผู้วิจัย) 188

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1 แสดงประเด็นที่จะศึกษาจากทั้ง 3 ส่วน (ที่มา : ผู้วิจัย)	15
ตารางที่ 2 แสดงสรุปประวัติการซ่อมบ้าน (ที่มา : ผู้วิจัย)	47
ตารางที่ 3 แสดงช่วงเสาที่ 1 ในรูปด้านที่ 1 (ที่มา : ผู้วิจัย)	78
ตารางที่ 4 แสดงช่วงเสาที่ 2 ในรูปด้านที่ 1 (ที่มา : ผู้วิจัย)	80
ตารางที่ 5 แสดงช่วงเสาที่ 3 ในรูปด้านที่ 1 (ที่มา : ผู้วิจัย)	82
ตารางที่ 6 แสดงช่วงเสาที่ 4 ในรูปด้านที่ 1 (ที่มา : ผู้วิจัย)	84
ตารางที่ 7 แสดงช่วงเสาที่ 5 ในรูปด้านที่ 1 (ที่มา : ผู้วิจัย)	86
ตารางที่ 8 แสดงช่วงเสาที่ 6 ในรูปด้านที่ 1 (ที่มา : ผู้วิจัย)	88
ตารางที่ 9 แสดงช่วงเสาที่ 7 ในรูปด้านที่ 2 (ที่มา : ผู้วิจัย)	91
ตารางที่ 10 แสดงช่วงเสาที่ 8 ในรูปด้านที่ 2 (ที่มา : ผู้วิจัย)	93
ตารางที่ 11 แสดงช่วงเสาที่ 9 ในรูปด้านที่ 2 (ที่มา : ผู้วิจัย)	95
ตารางที่ 12 แสดงช่วงเสาที่ 10 ในรูปด้านที่ 2 (ที่มา : ผู้วิจัย)	97
ตารางที่ 13 แสดงช่วงเสาที่ 11 ในรูปด้านที่ 3 (ที่มา : ผู้วิจัย)	100
ตารางที่ 14 แสดงช่วงเสาที่ 12 ในรูปด้านที่ 3 (ที่มา : ผู้วิจัย)	102
ตารางที่ 15 แสดงช่วงเสาที่ 13 ในรูปด้านที่ 3 (ที่มา : ผู้วิจัย)	103
ตารางที่ 16 แสดงตำแหน่งประตู D1	105
ตารางที่ 17 แสดงตำแหน่งประตู D2	106
ตารางที่ 18 แสดงตำแหน่งประตู D3	107
ตารางที่ 19 แสดงตำแหน่งประตู D5	108
ตารางที่ 20 แสดงตำแหน่งประตู W2	109
ตารางที่ 21 แสดงตำแหน่งประตู D6	110
ตารางที่ 22 ตารางที่ 22 แสดงตำแหน่งประตู W1	111

ตารางที่ 23 ตารางที่ 22 แสดงตำแหน่งประตุ W6	112
ตารางที่ 24 แสดงตำแหน่งประตุ R4.....	113
ตารางที่ 25 ตารางที่ 22 แสดงตำแหน่งประตุ R5	114
ตารางที่ 26 แสดงตำแหน่งประตุ S1	115
ตารางที่ 27 แสดงการเปรียบเทียบผังบริเวณ	139
ตารางที่ 28 แสดงการเปรียบเทียบผังพื้น.....	141
ตารางที่ 29 แสดงการเปลี่ยนแปลงเทียบรูปด้าน	145
ตารางที่ 30 แสดงหน้าจั่ว (G) (ที่มา : ผู้วิจัย).....	158
ตารางที่ 31 แสดงแผงกันแดดหรือแผงคอสอง (F) (ที่มา : ผู้วิจัย).....	159
ตารางที่ 32 แสดงประตุ (D) (ที่มา : ผู้วิจัย)	160
ตารางที่ 33 แสดงหน้าต่าง (W) (ที่มา : ผู้วิจัย).....	162
ตารางที่ 34 แสดงราวกันตก (R) (ที่มา : ผู้วิจัย).....	164
ตารางที่ 35 แสดงค้ำยัน (S) (ที่มา : ผู้วิจัย)	165
ตารางที่ 36 แสดงรูปแบบลวดลายฉลุทั้ง 5 (ที่มา : ผู้วิจัย).....	166
ตารางที่ 37 แสดงจุดร่วมและจุดต่างในผังบริเวณ (ที่มา : ผู้วิจัย).....	169
ตารางที่ 38 แสดงจุดร่วมและจุดต่างในผังพื้น (ที่มา : ผู้วิจัย)	170
ตารางที่ 39 แสดงจุดร่วมและจุดต่างในรูปด้าน (ที่มา : ผู้วิจัย).....	171
ตารางที่ 40 แสดงจุดร่วมและจุดแตกต่างของผังบริเวณ (ที่มา : ผู้วิจัย)	176
ตารางที่ 41 แสดงจุดร่วมและจุดแตกต่างของผังพื้น (ที่มา : ผู้วิจัย).....	177
ตารางที่ 42 แสดงจุดร่วมและจุดแตกต่างของรูปด้าน (ที่มา : ผู้วิจัย).....	178
ตารางที่ 43 ตารางแนวทางการจำแนกและอธิบายรูปแบบคุ่มล้านนาที่ผสมผสานอิทธิพล ตะวันตกแบบขนมปังขิงในส่วนผังบริเวณ (ที่มา : ผู้วิจัย)	189
ตารางที่ 44 ตารางแนวทางการจำแนกและอธิบายรูปแบบคุ่มล้านนาที่ผสมผสานอิทธิพล ตะวันตกแบบขนมปังขิงในส่วนผังพื้น (ที่มา : ผู้วิจัย).....	190

ตารางที่ 45 ตารางแนวทางการจำแนกและอธิบายรูปแบบคຸ້ມລ້ານนาที่ผสมผสานอิทธิพล
ตะวันตกแบบขนมปังขิงในส่วนรูปด้าน (ส่วนหัว) (ที่มา : ผู้วิจัย) 191

ตารางที่ 46 ตารางแนวทางการจำแนกและอธิบายรูปแบบคຸ້ມລ້ານนาที่ผสมผสานอิทธิพล
ตะวันตกแบบขนมปังขิงในส่วนรูปด้าน (ส่วนตัวและฐาน) (ที่มา : ผู้วิจัย)..... 192

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของการศึกษา

พื้นที่ภาคเหนือตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี¹ ถึงช่วงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ตกเป็นประเทศราชของสยาม² เรียกว่า อาณาจักรล้านนา โดยมีเชียงใหม่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาและประกอบไปด้วยหัวเมืองต่างๆ ได้แก่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน พะเยา น่าน และแพร่³ โดยแต่ละเมืองจะมีเจ้าหลวงหรือเจ้าผู้ครองนครเป็นผู้ปกครองเมือง⁴ สถาปัตยกรรมที่ใช้เป็นที่พักอาศัยของเจ้าผู้ครองนครและเครือญาติในอาณาจักรล้านนาเรียกว่า "คุ้ม" เนื่องจากอาณาจักรล้านนาประกอบไปด้วยหัวเมืองหลายแห่ง จึงสามารถพบคุ้มเจ้าผู้ครองนครได้หลายแห่งเช่นกัน คุ้มเจ้าผู้ครองนครหลายแห่งตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ที่หลงเหลืออยู่นั้น โดยมากจะมีรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตก เนื่องจากเกิดการเข้ามาของชาติตะวันตก เพื่อที่จะเข้ามาแสวงหาดินแดนและติดต่อค้าขายกับสยาม⁵ ทำให้ในปี พ.ศ. 2411 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชสมบัติ มีนโยบายพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้า โดยการรับอารยธรรมตะวันตกมาปรับปรุงด้านต่างๆ ของสยาม⁶ เช่น วิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม สถาปัตยกรรม เป็นต้น⁷ จึงทำให้สถาปัตยกรรมของชนชั้นปกครองในสยามสร้างแบบอิทธิพลตะวันตก เชียงใหม่ซึ่งเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาก็ใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกมาสร้างคุ้มด้วยเช่นกัน และแพร่กระจายไปทั่วพื้นที่ล้านนาตะวันตกในภายหลัง ด้านล้านนาตะวันออก พบเห็นสถาปัตยกรรมประเภทคุ้มที่มีอิทธิพลตะวันตกที่แรก คือ จังหวัดแพร่ เมืองที่มีอุสาหกรรรมป่าไม้และป่าไม้สักที่อุดมสมบูรณ์⁸ คุ้มอิทธิพลตะวันตกที่สร้างแห่งแรก คือ คุ้มเจ้าหลวงของเจ้าผู้ครองนครแพร่ สร้างปี พ.ศ. 2435 ซึ่งเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ต่อมาได้มีการสร้างคุ้มวงศ์บุรี ก่อสร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง ซึ่งมีความน่าสนใจทั้งในเรื่องอิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกและเมืองอุตสาหกรรมไม้สัก จึงเลือกคุ้มวงศ์บุรีมาทำการศึกษา

¹ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ : ทรัพยากรชัย-ล้านนา, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2555). หน้า 45.

² สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2544). หน้า 355.

³ ศรีสักร วัลลิโภดม และ วัลย์ลักษณ์ ทองศิริ มุลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์, นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน : ภูมิโนเวศน์วัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, (กรุงเทพฯ: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์, 2551). หน้า 213.

⁴ เสรี ชมพูนิง, เมืองแป๊ะปิ่น แห่งห้วงโกศัย, (ม.ป.ป.2542). หน้า 8.

⁵ สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 331.

⁶ มุสดี ทิพพัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525). หน้า 115.

⁷ นพพร หัตถา, คุ้มเจ้าล้านนา, (กรุงเทพฯ: วันชนะ, 2545). หน้า 47.

⁸ ศรีสักร วัลลิโภดม และ วัลย์ลักษณ์ ทองศิริ มุลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์, นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน : ภูมิโนเวศน์วัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, หน้า 241.

คุ้มวงศ์บุรี สร้างขึ้นปี พ.ศ.2440 โดยดำริของแม่เจ้าบัวถา พระชายาองค์แรกของเจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์ เจ้าผู้ครองนครแพร่คนสุดท้ายก่อนเกิดเหตุการณ์กบฏเงี้ยวปล้นเมืองแพร่ ในช่วงเวลานั้นถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่เราเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองของแพร่มีความเจริญ และมีการเข้ามาของชาติตะวันตก นำมาซึ่งองค์ความรู้ เทคโนโลยีการก่อสร้าง เทคโนโลยีการทำป่าไม้สัก เป็นต้น⁹ คุ้มวงศ์บุรีเป็นคุ้มอิทธิพลตะวันตกคุ้มที่สองนับจากคุ้มเจ้าหลวงของเจ้าผู้ครองนครแพร่ ที่สร้างปี พ.ศ. 2435 ซึ่งเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน เนื่องจากในเวลานั้นผู้ออกแบบและช่างก่อสร้างชาวจีนกวางตุ้งนั้น ไม่มั่นใจในการนำไม้สักมาทำอาคารขนาดใหญ่¹⁰ จึงใช้วิธีการก่ออิฐถือปูนในการก่อสร้าง และในอีก 5 ปีต่อมา ได้มีการก่อสร้างคุ้มวงศ์บุรี ด้วยผู้ออกแบบและช่างชาวจีนกวางตุ้งชุดเดียวกันกับคุ้มเจ้าหลวง¹¹ แต่ก่อสร้างด้วยไม้สักทั้งหลัง จึงถือได้ว่าคุ้มวงศ์บุรีเป็นคุ้มอิทธิพลตะวันตกที่สร้างด้วยไม้สักหลังแรกของจังหวัดแพร่ และในพื้นที่ล้านนาตะวันออก และยังเป็นต้นแบบให้คุ้มของชนชั้นปกครองหลังอื่นๆ ในภายหลัง¹²

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่าในปัจจุบัน เริ่มมีการศึกษาสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกหรือที่เรียกว่ารูปแบบชนมบั๊งซิงของสยามและล้านนาบางส่วนแล้ว แต่สำหรับคุ้มวงศ์บุรีและคุ้มอื่นๆ ในเมืองแพร่ มีการศึกษาเพียงรูปแบบสถาปัตยกรรมชนมบั๊งซิงและลวดลายชนมบั๊งซิงในภาพรวมเท่านั้น แต่ยังไม่ได้มีการศึกษารายละเอียดและจำแนกลักษณะเฉพาะตามแต่ละหลัง ซึ่งจะมีความแตกต่างตามฐานานุศักดิ์ ช่วงเวลา ความต้องการเฉพาะ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้จึงเลือกคุ้มวงศ์บุรี ซึ่งเป็นอาคารเครื่องไม้สักหลังแรกและมีความสมบูรณ์ที่สุดมาศึกษา และจำแนกจุดร่วมและจุดแตกต่างของรูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มวงศ์บุรีกับรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกหรือเรือนชนมบั๊งซิงในสยามในช่วงเวลาเดียวกัน

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) วิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มวงศ์บุรี เมืองแพร่ ช่วงปลายรุ่นที่ 3 ถึงต้นรุ่นที่ 4 ปี พ.ศ. 2482
- 2) วิเคราะห์จุดร่วมและจุดแตกต่างระหว่างรูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มวงศ์บุรี กับรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกหรือเรือนชนมบั๊งซิงในช่วงต้นรัชกาลที่ 5 และรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลล้านนา

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

- 1) ขอบเขตเชิงพื้นที่ สัมภาษณ์ เสรี ชมพุมิ่ง

คุ้มวงศ์บุรี เลขที่ 50 ถนนคำลือ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ การศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ระดับ ระดับผังบริเวณศึกษาบริเวณภายในพื้นที่คุ้มวงศ์บุรี ระดับผังพื้นและรูปแบบสถาปัตยกรรม ศึกษา

⁹ สัมภาษณ์ เสรี ชมพุมิ่ง, นักเขียนและปราชญ์, 22 กันยายน 2560..

¹⁰ สัมภาษณ์ สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคุ้มวงศ์บุรี รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560..

¹¹ ช่างลูกหลานเมืองแพร่, ฝ่อบ้าน หันเมือง, (กรุงเทพฯ: Graphic Pools, 2554).หน้า 19.

¹² สัมภาษณ์ ศรีพนา วงศ์บุรี, ทายาทตระกูลวงศ์บุรี, 21 กันยายน 2560..

ส่วนหน้าของคຸ້ມ เนื่องจากมีเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตก และช่วงเวลา que เลือกรมาศึกษาคือ ปี พ.ศ.2482 เป็นช่วงเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ ซึ่งไม่สามารถหาหลักฐานลายลักษณ์อักษรหรือภาพถ่ายก่อนการเปลี่ยนแปลงได้ และยังเป็นช่วงที่มีการใช้สอยเป็นที่พักอาศัย ก่อนที่จะเปลี่ยนแปลงเป็นพิพิธภัณฑ์

2) ขอบเขตเชิงเนื้อหา

- (1) รูปแบบสถาปัตยกรรมในปัจจุบันและในอดีต ได้แก่ ผนังบริเวณ ผนังพื้น รูปด้านภายนอก และองค์ประกอบภายใน
- (2) เปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมคຸ້มวงศับุรีกับรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกหรือเรือนขนมปังขิงในช่วงต้นรัชกาลที่ 5 และรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลล้านนา
- (3) ศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยอิทธิพลตะวันตกในสยาม ช่วงรัชสมัยปลายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 และ ในช่วงต้นรัชสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ระหว่างปี พ.ศ. 2411 – 2432

1.4 ระเบียบวิจัย

1) การเก็บข้อมูล

การเก็บข้อมูลมีทั้งหมด 3 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนที่ 1 เก็บข้อมูลภาพถ่ายปัจจุบัน เพื่อให้เห็นถึงภาพรวมของสถาปัตยกรรมในปัจจุบัน ไว้เป็นฐานข้อมูลในการศึกษาเรื่องรูปแบบสถาปัตยกรรม ขั้นตอนที่ 2 สัมภาษณ์ทายาทผู้สืบทอดคຸ້มวงศับุรี ในเรื่องประวัติศาสตร์ ประวัติคຸ້มวงศับุรี การเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับรูปแบบสถาปัตยกรรม และขั้นตอนที่ 3 ศึกษาวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ รูปแบบเรือนล้านนา รูปแบบอิทธิพลตะวันตกในสยาม และวิธีการศึกษา

2) วิเคราะห์ / สังเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรม จากองค์ประกอบต่างๆ ในผนังบริเวณ ผนังพื้น รูปด้านภายนอก และองค์ประกอบภายใน เพื่อให้ได้มาซึ่งลักษณะรูปแบบของคຸ້มวงศับุรี และเปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมคຸ້มวงศับุรี กับรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกหรือเรือนขนมปังขิงในช่วงต้นรัชกาลที่ 5 และรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลล้านนา

3) สรุปผลการศึกษา

รูปแบบสถาปัตยกรรมคຸ້มวงศับุรี ที่มีทั้งจุดร่วมและจุดแตกต่าง นำมาซึ่งเอกลักษณ์เฉพาะทางรูปแบบสถาปัตยกรรม

1.5 กรอบการวิจัย

รูปที่ 1 แสดงแผนผังกรอบการวิจัย (ที่มา : ผู้วิจัย)

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) สร้างองค์ความรู้ ความเข้าใจทางรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เกิดจากการผสมผสานของอิทธิพลที่หลากหลาย
- 2) เข้าใจแนวความคิดและเหตุปัจจัย ที่ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมคุ่มวงศน์บุรี
- 3) กำหนดข้อสังเกตหรือแนวทางการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมประเภทนี้ได้ในอนาคต

บทที่ 2

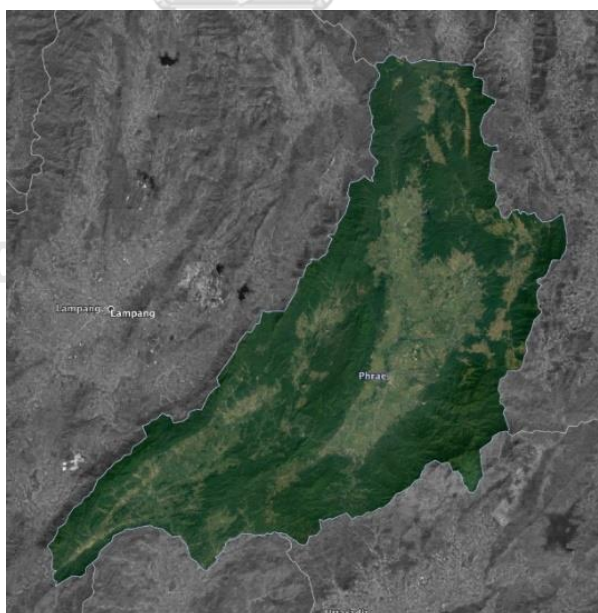
ทฤษฎี แนวคิด และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.1 ข้อมูลทางภูมิศาสตร์

ข้อมูลทางภูมิศาสตร์ แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ข้อมูลในส่วนภาพรวมของจังหวัดแพร่ ในเรื่องของลักษณะภูมิประเทศ อาณาเขต และพื้นที่ และข้อมูลในส่วนเวียงแพร่ ซึ่งเป็นที่ตั้งของคุ้มวงศ์บุรี

2.1.1 ข้อมูลทางภูมิศาสตร์ของจังหวัดแพร่

จังหวัดแพร่อยู่ในพื้นที่ภาคเหนือหรือล้านนา ซึ่งสามารถแบ่งเป็น 2 กลุ่มได้อย่างชัดเจนจากตำแหน่งที่ตั้งและสภาพภูมิประเทศ คือ ล้านนาตะวันตก ที่ประกอบด้วยแอ่งเชียงใหม่ – ลำพูน และ ล้านนาตะวันออก ที่ประกอบด้วยแอ่งที่ราบขนาดเล็ก ได้แก่ แอ่งที่ราบแพร่ และน่าน จังหวัดแพร่มีลักษณะภูมิประเทศแบบทิวเขาที่มีแอ่งที่ราบ (Basin) ขนาดใหญ่ หรือที่ราบในหุบเขา (Valley) ที่มีขนาดเล็กกว่า ซึ่งบริเวณแอ่งที่ราบเมืองแพร่ มีสภาพภูมิศาสตร์ที่ติดต่อกับสุโขทัย-ศรีสัชชนาลัย และหลวงพระบาง¹ และมีแม่น้ำยมไหลผ่าน ที่ราบเมืองแพร่แบ่งได้เป็น 3 ตอน ดังนี้ ตอนเหนือของเขตน้ำยมมีที่ราบน้อย ตอนกลางเป็นที่ราบขนาดใหญ่ที่สุด เป็นที่ตั้งของเมืองแพร่ และตอนใต้เป็นที่ราบขนาดรองลงมาจากตอนกลาง²

รูปที่ 2 แสดงภาพถ่ายดาวเทียม จังหวัดแพร่ (ที่มา : ปรับปรุงจากภาพถ่ายดาวเทียม google earth)

¹ ศรีศักร วัลลิโภดม และ วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ มุลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์, นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน : ภูมิโนเวศน์วัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, หน้า 44-46.

² สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 77.

ปัจจุบัน จังหวัดแพร่มีพื้นที่ 6,538.598 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 4,086,625 ไร่ ประกอบด้วย 8 อำเภอ ได้แก่ อำเภอเมืองแพร่ อำเภอร้องกวาง อำเภอลอง อำเภอสูงเม่น อำเภอเด่นชัย อำเภอสอง อำเภอวังชิ้น และอำเภอหนองม่วงไข่ มีลำน้ำยมเป็นลำน้ำสายหลักพาดผ่านทั้งจังหวัด

ทิศเหนือ เขตอำเภอสอง และอำเภอร้องกวางติดกับอำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน อำเภอปง จังหวัด พะเยา และอำเภองาวจังหวัดลำปาง

ทิศตะวันออก เขตอำเภอเมือง และอำเภอร้องกวาง ติดกับอำเภอเวียงสา อำเภอนาน้อย จังหวัดน่าน อำเภอท่าปลา และอำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์

ทิศใต้ เขตอำเภอเด่นชัย และอำเภอร้องกวาง คั่นด้วยเขาพม่าติดกับอำเภอเมือง อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ และอำเภอศรีสนาลัย จังหวัดสุโขทัย

ทิศตะวันตก เขตอำเภอสอง อำเภอลอง และอำเภอวังชิ้น ติดกับอำเภอสบปราบ อำเภอแม่ทะ และอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง³

2.1.2 ข้อมูลทางภูมิศาสตร์ของเวียงแพร่

จังหวัดแพร่มีศูนย์กลางปกครองอยู่ที่อำเภอเมืองแพร่ ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพเป็นเวียงโบราณ เรียกว่า เวียงแพร่ มีการขุดคูน้ำคันดินล้อมรอบ มีการจัดการน้ำกินน้ำใช้จากแหล่งธรรมชาติ สามารถเดินทางได้ทั้งทางบกและทางน้ำ นอกจากนี้เป็นศูนย์กลางการปกครอง ยังเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมของบ้านเมืองในแอ่งที่ราบเมืองแพร่⁴

เวียง คือ เมืองที่มีการขุดคูน้ำและพูนคันดินล้อมรอบ อาจจะมีอยู่ในรูปสี่เหลี่ยม วงกลม วงรี หรืออาจบอกรูปไม่ได้

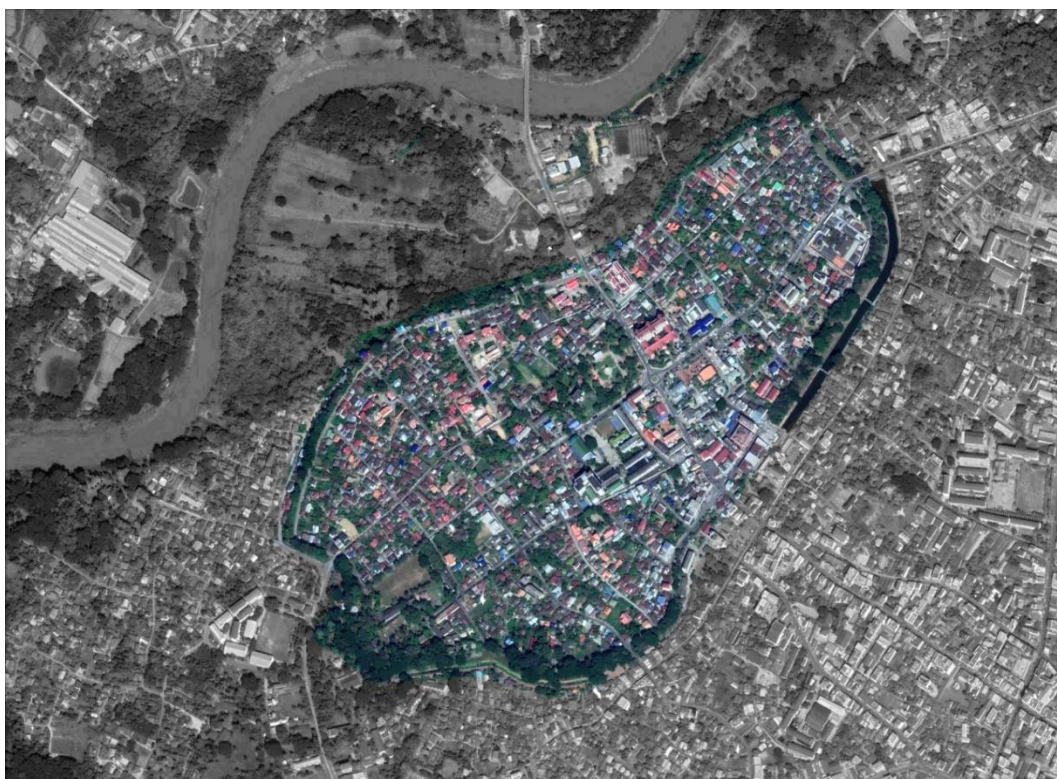
เมฆ คือ กำแพงเมืองแพร่ ล้อมรอบตัวเมืองเก่า สูงประมาณ 5-6 เมตร สูงกว่ากำแพง 10 เมตร ผู้อาวุโสในเมืองแพร่กล่าวว่า แพร่เป็นภาษาเมืองเหนือแปลว่า “ กั้น ” กำแพงเมืองแพร่นอกจากใช้กันการบุกรุกแล้ว ยังใช้สำหรับป้องกันน้ำท่วมจากฝั่งลำน้ำยมได้อีกด้วย⁵

³ ศรีสักร วัลลิโภดม และ วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ มุลนินิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์, นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน : ภูมิปัญญา วัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, หน้า 46.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 87.

อาณาเขตของเวียงแพ้ว คือ เขตเมืองเก่าแพ้ว มีรูปร่างคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้าปาดมุม มีขนาดพื้นที่ประมาณ 700 ไร่⁶ ขนาดกว้างราว 800 เมตร ยาวประมาณ 1,400 เมตร มีทิศทางขนานกับแม่น้ำยม มีลำน้ำธรรมชาติที่ซัดน้ำเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของคูเมืองทางด้านทิศเหนือ กำแพงเมืองมีลักษณะเป็นเนินดินพูนสูง ภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “เมฆ” มีคูน้ำชั้นเดียวล้อมรอบนอกกำแพง ประตูเมืองดั้งเดิมมี 4 ด้าน ได้แก่ ประตูยั้งม้า (ประตูเวียง) ประตูชัย ประตูศรีชุม และประตูमार ภายหลังมีการสร้างประตูใหม่ขึ้นใกล้กับประตูยั้งม้า เรียกว่า ประตูใหม่ จนกลายเป็น 5 ประตู⁷

รูปที่ 3 แสดงภาพถ่ายทางอากาศเวียงแพ้ว (ที่มา : ปรับปรุงจากภาพถ่ายทางอากาศ google earth)

⁶ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่, *คู่มือเจ้าหลวง, ประวัติศาสตร์เมืองแพ้ว*, (แพ้ว: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เมืองแพ้วการพิมพ์, 2550). หน้า 9.

⁷ ศรีศักร วัลลิโภดม และ วัลย์ลักษณ์ ทองศิริ มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์, *นครแพ้ว จากอดีตมาปัจจุบัน : ภูมิโนเวศน์ วัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*, หน้า 83-89.

2.2 ประวัติศาสตร์เมืองแพร์

การศึกษาประวัติศาสตร์จังหวัดแพร์ จะศึกษาในช่วงที่เริ่มมีการติดต่อหรือการเข้ามาของชาติตะวันตก เนื่องจากคุ่มวงศ์บุรีมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิงหรือแบบวิคทอเรียน⁸ อีกทั้งยังร่วมสมัยกับการเข้ามาของชาติตะวันตกในจังหวัดแพร์ จนถึงปี พ.ศ. 2445 เกิดกบฏเงี้ยวปล้นเมืองแพร์และสิ้นสุดเจ้าหลวงผู้ครองนครแพร์

หลังจากการยึดครองอาณาจักรล้านนาโดยพม่า และการกอบกู้อาณาจักรล้านนาโดยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี⁹ ได้มีชาติตะวันตกเริ่มเข้ามายังสยามในสมัยปลายรัชกาลที่ 2 และเริ่มเกิดการแสวงหาดินแดนในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยชาติอังกฤษและฝรั่งเศส ส่งผลถึงพื้นที่ล้านนาที่อยู่ระหว่าง 2 ชาติตะวันตกที่กล่าวมา ทำให้เกิดการเข้ามาทำธุรกิจในพื้นที่ล้านนา ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ในด้านป่าไม้สัก เกิดเป็นกิจการป่าไม้โดยบริษัทบริติชบอร์เนียว (British Borneo) และบริษัทบอมเบย์ เบอร์มา (Bombay Burmah) ของชาติอังกฤษ¹⁰ ที่เข้ามายังเชียงใหม่ที่เป็นทั้งศูนย์กลางของล้านนา¹¹ และมีผืนป่าไม้สักที่อุดมสมบูรณ์ แล้วจึงขยายกิจการมายังพื้นที่ล้านนาตะวันออก ได้แก่ เมืองแพร์ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยป่าไม้สักเช่นเดียวกัน โดยบริษัทที่เข้ามานั้น คือบริษัทบอมเบย์ เบอร์มา (Bombay Burmah) ของชาติอังกฤษ และบริษัทอีส เอเชียติก (East Asiatic) ของชาติเดนมาร์ก¹² ซึ่งการเข้ามาของชาติตะวันตกในเมืองแพร์นั้น ได้นำองค์ความรู้ เทคโนโลยีการก่อสร้าง เทคโนโลยีการทำป่าไม้สัก มาสู่เมืองแพร์อีกด้วย¹³ โดยป่าไม้สักนั้น ถือเป็นของเจ้าหลวงผู้ครองนครและเครือญาติชาวต่างชาติที่เข้ามาทำกิจการป่าไม้จึงต้องขอสัมปทานป่าไม้แก่เจ้าหลวงผู้ครองนคร เจ้าหลวงที่ปกครองเมืองแพร์อยู่ ณ เวลานั้น คือ เจ้าหลวงพิมพิสาร เจ้าหลวงคนที่ 3 ของราชวงศ์เทพวงศ์ และเป็นบิดาของเจ้าน้อยเทพวงศ์ เจ้าหลวงองค์ต่อไป เจ้าหลวงพิมพิสารปกครองเมืองแพร์ระหว่างปี พ.ศ. 2415-2432 และในปี พ.ศ. 2432 เจ้าน้อยเทพวงศ์ ได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าผู้ครองนครแพร์คนที่ 4 ในปี พ.ศ. 2432 ใช้นามว่า เจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์ ในปีเดียวกัน ได้รับพระราชทานนามและถือเป็นขุนนางในราชสำนักสยามจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹⁴ ต่อมาในปี พ.ศ. 2435 ได้มีการสร้างคุ่มเจ้าหลวง มีรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิง หรือวิคทอเรียน¹⁵ โดยก่อสร้างด้วยการก่ออิฐฉาบปูน ในตอนแรกจะสร้างเรือนด้วยไม้สัก

⁸ ข่ายลูกหลานเมืองแพร์, ผอ.บ้าน หันเมือง, หน้า 16.

⁹ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะภาคเหนือ : วิทยุชัย-ล้านนา, หน้า 45.

¹⁰ สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, หน้า 331-334.

¹¹ ศรีศักร วัลลิโภดม และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์, นครแพร์ จากอดีตมาปัจจุบัน : ภูมิเนเวศน์วัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, หน้า 231.

¹² เสรี ชมพุมิ่ง, เมืองแม่ป๋น แห่งห้วงโกศัย, หน้า 8-13.

¹³ สัมภาษณ์ เสรี ชมพุมิ่ง, นักเขียนและปราชญ์, 22 กันยายน 2560.

¹⁴ ศรีศักร วัลลิโภดม และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์, นครแพร์ จากอดีตมาปัจจุบัน : ภูมิเนเวศน์วัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, หน้า 222.

¹⁵ ข่ายลูกหลานเมืองแพร์, ผอ.บ้าน หันเมือง, หน้า 17.

แต่ด้วยขนาดใหญ่โตทำให้ผู้ออกแบบและช่างเงินไม่กล้าที่จะใช้ไม้สักในการก่อสร้าง¹⁶ แต่ก็มีบางส่วนที่ใช้ไม้สักในการก่อสร้าง เช่น โครงสร้างพื้น โครงสร้างหลังคา และลวดลายฉลุต่างๆ ซึ่งกรรมวิธีที่ใช้ก่อสร้างไม้สักนั้น ได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีต เนื่องด้วยเทคโนโลยีที่ชาติตะวันตกนั้นนำเข้ามา เช่น เครื่องมือการทำไม้ วิธีใช้ไม้ให้ได้มากขึ้น เป็นต้น¹⁷ ในปี พ.ศ. 2539 ได้มีการตั้งกรมป่าไม้ขึ้นมา เพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ป่าไม้ให้เป็นไปในทางเดียวกัน¹⁸ โดยได้ขอยืมตัวผู้เชี่ยวชาญจากรัฐบาลอินเดีย ชื่อ Mr. H. Slate ชาวอังกฤษมาเป็นอธิบดีกรมป่าไม้คนแรกของสยาม¹⁹ และในช่วง 6 ปีต่อมา ก็ได้มีการสร้างคุ่มที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิงหรือวิคตอเรียนอีกจำนวน 3 หลัง ได้แก่ คุ่มวงศ์บุรี คุ่มวิชัยราชา และคุ่มพระยาบุรีรัตน์ และในปี พ.ศ. 2445 เกิดเหตุการณ์กบฏเงี้ยวปล้นเมืองแพร่ ทำให้เกิดการปราบปราม และทำยี่สุตเจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์ก็ถูกเนรเทศไปพำนักอยู่ที่หลวงพระบาง ประเทศลาว อันเป็นการสิ้นสุดราชวงศ์เทพวงศ์และระบบการปกครองแบบเจ้าผู้ครองนคร²⁰

2.3 รูปแบบสถาปัตยกรรมของชนชั้นปกครองในสยามและเวียงแพร์

สถาปัตยกรรมของชนชั้นปกครองในการศึกษานี้ จะอยู่ในช่วงปลายรัชกาลที่ 4 เป็นต้นไป เนื่องจากเป็นช่วงเวลาที่มิชชันนารีต่างเข้ามาเผยแผ่ศาสนา เกิดสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกหลายแห่ง หลายรูปแบบ อีกทั้งคุ่มวงศ์บุรีสร้างขึ้นในช่วงต้นรัชกาลที่ 5 และมีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบอิทธิพลตะวันตก ดังนั้นการศึกษาวรรณกรรมเรื่องรูปแบบสถาปัตยกรรมจึงแบ่งออกเป็น 2 ข้อ ได้แก่ รูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 4 เป็นต้นไป และรูปแบบสถาปัตยกรรมคุ่มในเวียงแพร์

2.3.1 รูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในสยาม

รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ่มหรือเรือนของเจ้านายในช่วงปลายรัชกาลที่ 4 มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตก เนื่องจากการปรับตัวให้เข้ากับการเข้ามาของชาติตะวันตก²¹ เรียกูปแบบนี้ว่า แบบอาณานิคม หรือ colonial style ซึ่งเป็นแบบอย่างสถาปัตยกรรมจากประเทศอังกฤษ ในสมัยพระนางเจ้าวิคตอเรีย ที่แพร่ไปยังประเทศในอาณานิคมของประเทศอังกฤษ เช่น

¹⁶ สัมภาษณ์ สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคุ่มวงศ์บุรี รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

¹⁷ สัมภาษณ์ เสรี ชมพูนิง, นักเขียนและปราชญ์, 22 กันยายน 2560.

¹⁸ ศรีศักร วัลลิโภดม และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์, นครแพร่ จากอดีตมาปัจจุบัน : ภูมิโนทัศน์วัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, หน้า 239.

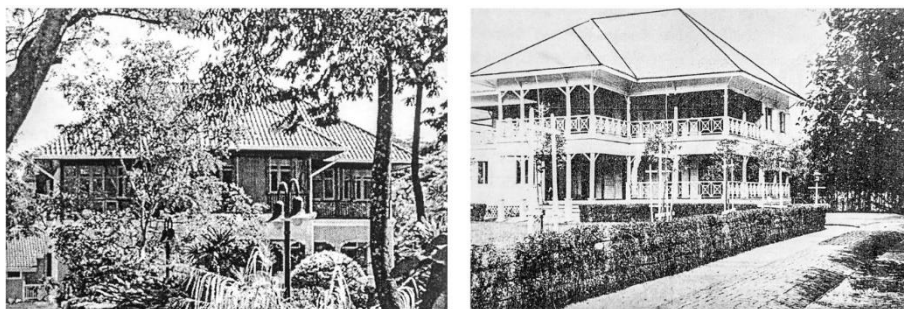
¹⁹ เสรี ชมพูนิง, เมืองแป้นแห่งท้องโกศย, หน้า 12.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30.

²¹ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 115.

สิงคโปร์ ปีนัง มาเลเซีย รวมถึงประเทศไทยที่ไม่ได้ตกเป็นประเทศอาณานิคมก็ตาม²² ประกอบด้วยรูปแบบเรือนปั้นหยา เรือนมะนิลา²³ เรือนกะหลาป่า²⁴ เรือนมิดชันนารี เรือนขนมปังขิง²⁵ เป็นต้น

(1) เรือนปั้นหยา คือ เรือนไม้แบบยุโรป มุงหลังคาด้วยกระเบื้อง หลังคาทุกด้านชันกันแบบพีระมิด ไม่มีหน้าจั่ว²⁶

รูปที่ 4 แสดงรูปแบบเรือนปั้นหยา (ที่มา : (ซ้าย) วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, 2544 : 38 (ขวา) ผุสดี ทิพทัส, 2525 : 170)

(2) เรือนมะนิลา คือ เรือนที่สืบต่อมาจากเรือนปั้นหยา บางส่วนเป็นเรือนหลังคาปั้นหยา และเปิดบางส่วนให้มีหน้าจั่ว ส่วนใหญ่เป็นเรือนไม้²⁷

รูปที่ 5 แสดงรูปแบบเรือนมะนิลา (ที่มา : น. ณ ปากน้ำ, 2555 : 172)

²² ประทีป มาลากุล, พัฒนาการบ้านของคนไทยในภาคกลาง, (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530). หน้า 174.

²³ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, (กรุงเทพฯ: บริษัทวิริยะธุรกิจ จำกัด, 2555). หน้า 26-27.

²⁴ เสนอ นิลเดช, ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527). หน้า 18 และ 43

²⁵ ช่ายลูกหลานเมืองแพร่, ผ่อบ้าน หันเมือง, หน้า 17.

²⁶ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 26.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 330.

(3) เรือนกะหลาป่า คือ เรือนหลังคาทรงปั้นหยา ที่ดัดแปลงให้มีมุขทางด้านหน้าของเรือน ถ้าเป็นเรือนไม้ จะมีชั้นเดียวและมีใต้ถุนสูง ถ้าเป็นตึกจะเป็นพื้นยกสูงแต่ก่ออิฐเป็นฐานของตึก²⁸

รูปที่ 6 แสดงรูปแบบเรือนกะหลาป่า (ที่มา : สื่อออนไลน์)

(4) เรือนมิชชันนารี คือ เรือนหลังคาทรงปั้นหยาหรือทรงจั่ว ส่วนมากมักมีระเบียงโดยรอบ ชั้นล่างมักเป็นพื้นที่เปิดโล่ง²⁹

รูปที่ 7 แสดงรูปแบบเรือนมิชชันนารี (ที่มา : (ซ้าย) ผุสดี ทิพทัส, 2525 : (ขวา) สมาคมสถาปนิกสยาม, 2558 : 58)

(5) เรือนขนมปังขิง คือ เรือนมะนิลาที่มีการฉลุวดลาย เช่น กระจับ ข่องลม หน้าจั่ว ลูกกรงไม้ เป็นลายฉลุต่างๆ³⁰ ส่วนใหญ่ปลูกเป็นเรือน 2 ชั้น มีทั้งแบบใต้ถุนและแบบกั้นห้อง³¹

รูปที่ 8 แสดงรูปแบบเรือนขนมปังขิง (ที่มา : น. ณ ปากน้ำ, 2555 : (ขวา) 203, (ซ้าย) 211)

²⁸ เสนอ นิลเดช, ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย, หน้า 18.

²⁹ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 105.

³⁰ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 329.

³¹ กรม ศิลปากร, สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคเหนือ : ประเภทเรือนอยู่อาศัย, (กรุงเทพฯ: บริษัทสยามบุ๊คส์ แอนด์พับลิเคชันส์ จำกัด, 2540). หน้า 181.

2.3.2 รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มในเวียงแพ่ง

คุ้ม หมายถึง ที่อยู่อาศัยของเจ้านายที่มีอำนาจในการปกครอง เรียกว่า “เจ้าชั้น 5 โป” ได้แก่ เจ้าหลวงผู้ครองนคร เจ้าอุปราชหอหน้า เจ้าราชบุตร เจ้าราชวงศ์ และเจ้าบุรีรัตน์³²

เจ้านายที่มีอำนาจในการปกครอง หมายถึง เจ้านายที่มีตำแหน่งทางการเมืองระดับสูงที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้ 5 ตำแหน่ง ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น โดยทางเจ้าเมืองท้องถิ่นจะเป็นฝ่ายเสนอชื่อให้ทางสยามลงนามแต่งตั้ง และจะต้องรับการแต่งตั้งเข้าเฝ้าที่สยาม เพื่อรับตราตั้งและเครื่องยศ³³

รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มในเวียงแพ่งตั้งแต่ช่วงต้นรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา มีลักษณะสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิง ที่แพร่หลายในประเทศอังกฤษและประเทศอาณานิคมของอังกฤษในสมัยวิคตอเรียน³⁴ ซึ่งแต่ละคุ้มมีพัฒนาการแตกต่างกันไปตามยุคสมัย โดยคุ้มหลังแรกที่มีรูปแบบอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิง คือ คุ้มเจ้าหลวง สร้างในปี พ.ศ. 2435 และมีการสร้างคุ้มอื่นๆ ในเวลาต่อมาดังนี้

- (1) คุ้มเจ้าหลวง สร้างปี พ.ศ. 2435
- (2) คุ้มวงศ์บุรี สร้างปี พ.ศ. 2440
- (3) คุ้มวิชัยราชา สร้างปี พ.ศ. 2441
- (4) คุ้มพระยาบุรีรัตน์ สร้างปี พ.ศ. 2443
- (5) คุ้มหนานชัยวงศ์ สร้างปี พ.ศ. 2450
- (6) โรงเรียนนารีรัตน์ สร้างปี พ.ศ. 2460
- (7) บ้านหลวงศรีนครานุกุล สร้างปี พ.ศ. 2462
- (8) บ้านวงศ์พระถาง สร้างปี พ.ศ. 2465
- (9) บ้านขัติยะวงษา สร้างปี พ.ศ. 2466
- (10) บ้านขุนอารักษ์ สร้างหลังปี พ.ศ. 2470
- (11) บ้านหลังสถานีตำรวจภูธร สร้างหลังปี พ.ศ. 2470
- (12) บ้านคุณธีระ ประชาตะนันท์ สร้างหลังปี พ.ศ. 2470

³² พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่, ประวัติคุ้มวงศ์บุรี, 20 กันยายน 2560 (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

³³ ศรีศักร วัลลิโภดม และ วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์, นครแพ่ง จากอดีตมาปัจจุบัน : ภูมิโนเวศน์วัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, หน้า 223.

³⁴ ประทีป มาลากุล, พัฒนาการบ้านของคนไทยในภาคกลาง, หน้า 174 ; ข่ายลูกหลานเมืองแพ่ง, ฝ่อบ้าน หันเมือง, หน้า 16.

คุ้มเจ้าหลวง ปี พ.ศ. 2435

คุ้มวิชัยราชา ปี พ.ศ. 2441

คุ้มเจ้านานวิชัยวงศ์ ปี พ.ศ. 2450

บ้านหลวงศรีนครานุกุล ปี พ.ศ. 2462

บ้านชิตยวรา ปี พ.ศ. 2466

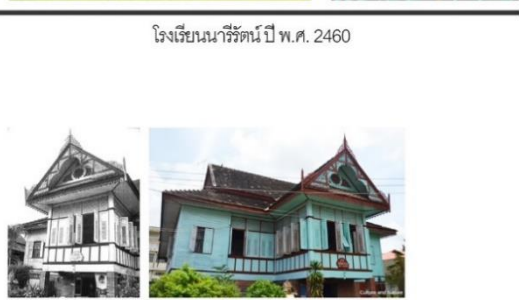
คุ้มวงศ์บุรี ปี พ.ศ. 2440

ไฟไหม้ในปี พ.ศ. 2519

คุ้มเจ้าวีรัตน์ ปี พ.ศ. 2443

โรงเรียนวีรัตน์ ปี พ.ศ. 2460

บ้านวงศ์พระตาง ปี พ.ศ. 2465

บ้านขุนอารักษ์ บ้านหลังสถานีตำรวจ บ้านคุณธีระ หลังปี พ.ศ. 2470

จากการทบทวนวรรณกรรมแนวทางการอนุรักษ์เรือนไม้พื้นถิ่นในเขตเทศบาลแพร์ โดยธีรภู
 กล่อมแล้ว สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สรุป
 ลักษณะเรือนขนมปังขิงในหน้า 123 ไว้ 7 ข้อ ดังนี้

1) องค์ประกอบผังบริเวณ	-	ช่วง, ตูบผี, บ่อน้ำ, ต่อมอาบน้ำ, สวน และกุ๊ข้าว
2) การจัดที่ว่าง	-	พื้นที่สาธารณะ, พื้นที่รับแขก, พื้นที่นอน, พื้นที่ครัว
และบันไดวางภายใน
3) รูปแบบ	-	ผังเรือนแบบสมมาตร สูง 2 ชั้น พื้นที่ใช้สอยด้านหน้า
เป็นแบบเรือนสมัยใหม่ ด้านหลังเป็นเรือนป่าเก่า
4) รูปทรงหลังคา	-	หลังคาจั่วปั้นหยาหรือมะนิลา เป็นหลังคา 2 ระดับ
องศา 35-45
5) รูปแบบโครงสร้าง	-	โครงสร้างไม้ระบบเสาและคาน
6) วัสดุ	-	ไม้สักทอง, ไม้เนื้อแข็ง, แบนเกล็ดไม้ และกระเบื้อง
ซีเมนต์
7) ลักษณะการตกแต่ง	-	ฉลุลวดลาย และทาสีเรือน

2.4 อิทธิพลที่ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มเมืองแพร์

จากการลงพื้นที่ เก็บข้อมูลเอกสารและทบทวนวรรณกรรม สรุปรูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มในเวียงแพร์
 ได้ว่า เป็นการผสมผสานของ 3 อิทธิพล คือ อิทธิพลสถาปัตยกรรมตะวันตกที่ได้รับมาจากสยามอีกทอดหนึ่ง
 อิทธิพลสถาปัตยกรรมล้านนาดั้งเดิม และอิทธิพลจีนจากช่างชาวจีน โดยอิทธิพลตะวันตกและอิทธิพลล้านนาจะ
 แบ่งส่วนการศึกษาออกเป็น 3 ส่วน คือ ผังบริเวณ ผังพื้นที่ และรูปด้าน ยกเว้นอิทธิพลจีน ที่มีเพียงส่วนประดับ
 ตกแต่งเท่านั้น

เกณฑ์ในการเลือกประเด็นศึกษา มีที่มาจากการทบทวนวรรณกรรมในเรื่องรูปแบบสถาปัตยกรรมเรือน
 พักอาศัย ของแต่ละอิทธิพล ว่าแต่ละหลังในแต่ละอิทธิพลมีการกล่าวถึงประเด็นใดบ้าง แล้วจึงใช้ความถี่จากการ
 กล่าวซ้ำในทุกๆ หลังมาสรุปเป็นประเด็นที่จะศึกษาในแต่ละส่วน เช่น ตึกเสวภาค มีภาพถ่ายและการกล่าวถึง
 ในเรื่องรูปทรง รูปร่าง ตลอดจนทางเข้าหลัก ลักษณะของทางเข้า การปิดล้อมอาคาร และช่องเปิด เป็นต้น แล้ว
 จึงแจกแจงประเด็นต่างๆ ออกไปตามส่วนทั้ง 3 ส่วน ทำเช่นนี้ในทุกๆ หลังที่เป็นกรณีศึกษาเพื่อการเปรียบเทียบ
 สรุปเป็นประเด็นในแต่ละส่วนตามตารางที่ 1

ทั้งนี้การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรม จะไม่ขออ้างถึงเรื่องของสัดส่วนอาคาร เนื่องจากอาคารบางหลัง
 มีหลักฐานไม่เพียงพอหรือไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนต่อการศึกษา เรื่องสัดส่วนจึงขอศึกษาแต่เพียงคุ้มวงสี่ปี่เท่านั้น

ตารางที่ 1 แสดงประเด็นที่จะศึกษาจากทั้ง 3 ส่วน (ที่มา : ผู้วิจัย)

ฝั่งบริเวณ	ฝั่งพื้น	รูปด้าน	
		ส่วนหัว (หลังคา)	ส่วนตัวและส่วนฐาน (ชั้นบนและชั้นล่าง)
ทางเข้าหลัก	รูปร่างของฝั่งพื้น	รูปทรงหลังคา	แนวแกน
ลักษณะการปิดล้อม	แนวแกน	แนวแกน	ลักษณะการปิดล้อม
ทิศทางการวางเรือน	ทางเข้าหลัก	ลักษณะเครื่องหลังคา	ลักษณะช่องเปิด
องค์ประกอบฝั่ง	ลักษณะการปิดล้อม	ลวดลายฉลุ	ลักษณะลวดลายฉลุ
บริเวณ	ลักษณะการใช้สอย		

2.4.1 อิทธิพลตะวันตกในสยาม (กรุงเทพมหานคร)

อิทธิพลตะวันตกที่ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมในเวียงแพร์ คาดว่าได้รับมาจากสยามอีกทอดหนึ่ง เนื่องจากชนชั้นปกครองของเวียงแพร์หรือที่เรียกว่าชน 5 โบนั้น เมื่อได้รับตำแหน่ง จะต้องรับการแต่งตั้งเข้าเฝ้าที่สยาม เพื่อรับตราตั้งและเครื่องยศ³⁵ อีกทั้งในอดีตเจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์และพระยาบุรีรัตน์ (เจ้าหนุมหยาศปัญญา) เคยลงไปศึกษาในสยาม³⁶ ถึงแม้จะมีชาวตะวันตกอย่างชาวอังกฤษและเดนมาร์กเข้ามายังเวียงแพร์ก็ตาม แต่สถาปัตยกรรมที่พบจากชาวตะวันตกมีรูปแบบเป็นเรือนมิชชันนารีเสียส่วนใหญ่ ซึ่งไม่มีองค์ประกอบหรือลักษณะประการใดที่มีความคล้ายคลึงกับเรือนแบบชนมบังซิง จึงคาดการณ์ว่าน่าจะได้รับอิทธิพลตะวันตกผ่านทางสยาม

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้ารัชกาลที่ 4 เสด็จขึ้นครองราชในปี พ.ศ. 2394 เป็นช่วงเวลาที่ชาติตะวันตกกำลังขยายดินแดนมายังซีกโลกตะวันออก จึงจำเป็นต้องเร่งการพัฒนาบ้านเมืองให้ทันสมัยชาติตะวันตก โดยการรับอารยธรรมตะวันตกมาปรับปรุงด้านต่างๆ ของสยาม ต่อมาปี พ.ศ. 2411 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จขึ้นครองราช ได้ทรงดำเนินนโยบายการพัฒนาประเทศ ต่อจากรัชกาลที่ 4 อีกทั้งยังได้ทรงประพาสประเทศใกล้เคียง ได้แก่ สิงคโปร์ ในปี พ.ศ. 2413 ประพาสอินเดีย ในปี พ.ศ. 2414 และเสด็จประพาสยุโรป 2 ครั้ง ในปี พ.ศ. 2440 และ พ.ศ. 2450³⁷ ซึ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ตรงกับสมัยวิคตอเรียนของอังกฤษ สถาปัตยกรรมวิคตอเรียนในยุคนั้น ได้มีการใช้รูปแบบสถาปัตยกรรมแบบพระราชินีแอน กล่าวคือ มีการใช้ Queen Ann Revival ในรูปแบบสถาปัตยกรรมวิคตอเรียนบางส่วน และมีการตกแต่งตามแบบสมัยวิคตอเรียนอังกฤษ คือแบบชนมบังซิง

³⁵ ศรีศักร วัลลิโภดม และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์, นครแพร์ จากอดีตมาปัจจุบัน : ภูมิทัศน์วัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, หน้า 223.

³⁶ สัมภาษณ์ ศรีพนา วงศ์บุรี, ทายาทตระกูลวงศ์บุรี, 21 กันยายน 2560.

³⁷ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 67 และ 115.

รูปที่ 10 แสดงรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบวิกตอเรียน (ซ้าย) และรูปแบบพระราชินีแอน (ขวา) (ที่มา : (ซ้าย) น. ณ ปากน้ำ, 2555 : 174 (ขวา) สื่อบอนไลน์)

การศึกษาหัวข้อนี้จะศึกษาอาคารอิทธิพลตะวันตกในสยามช่วงรัชกาลที่ 4 ถึงต้นรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2432) ที่มีขนาดอาคารหรือลักษณะการใช้สอยที่คล้ายคลึงกัน เว้นแต่กรณีศึกษาอาคารที่ศึกษาบริเวณโดยรอบ ซึ่งไม่ต้องคำนึงถึงขนาดอาคาร เนื่องด้วยคุ่มวงศ์บุรีนั้น สร้างขึ้นปี พ.ศ. 2445 และมีขนาดอาคารสำหรับใช้อาศัยเท่านั้น อาคารกรณีศึกษา ได้แก่

- 1) พระราชวังสราญรมย์ สร้างปลายรัชกาลที่ 4³⁸
- 2) ตึกหลวง ทำเตียน สมัยรัชกาลที่ 4³⁹
- 3) วังกรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร สร้างช่วงต้น พ.ศ. 2420 โดย โยอาคิม แกรซี่⁴⁰
- 4) ตึกเสาวภาค สร้างปี พ.ศ.2431 โดย โยอาคิม แกรซี่⁴¹
- 5) ตึกวิคตอเรีย สร้างปี พ.ศ.2431 โดย โยอาคิม แกรซี่⁴²
- 6) ตำหนักสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสุทธาสินีนาถประยูร สร้างปี พ.ศ.2422 โดย สเตฟานโน คาร์ดู⁴³
- 7) ทำเนียบเอกอัครราชทูตโปรตุเกส สร้างปี พ.ศ. 2403
- 8) กุฏิสงฆ์ 2 ชั้น สมัยรัชกาลที่ 5⁴⁴
- 9) ข้อมูลภาพถ่ายหรือลายลักษณ์อักษรอื่นๆ ที่ไม่สามารถระบุชื่ออาคารได้

³⁸ แมงน้อย ศักดิ์ศรี (ม.ร.ว.) และคณะ, พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525). หน้า 306.

³⁹ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77.

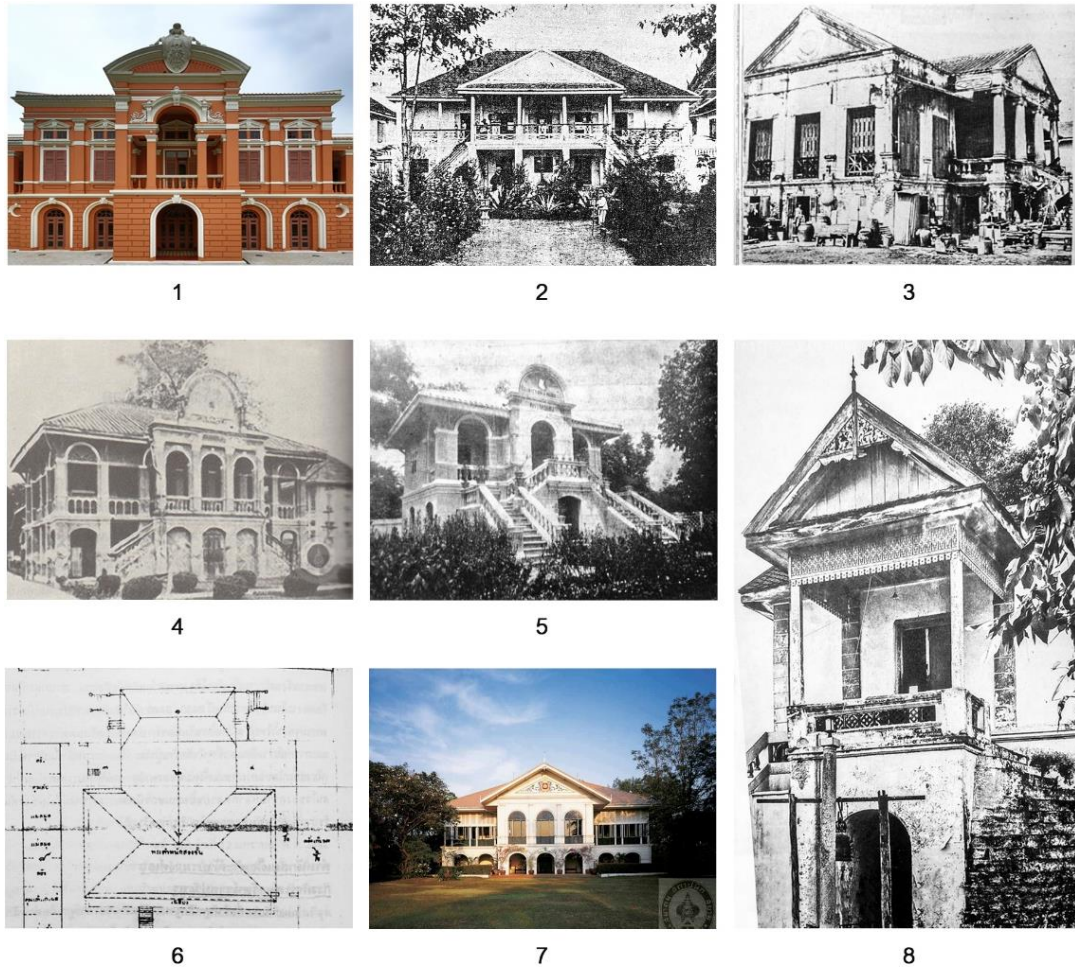
⁴⁰ พีศรี ไพวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงเทพฯ : ต้นแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548). หน้า 26.

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 57

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

⁴⁴ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 204.

รูปที่ 11 แสดงรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในสยามช่วงรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5

สรุปรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกได้ดังนี้

1) ผังบริเวณ

(1) ทางเข้าหลัก

ทางเข้าหลักเป็นถนนโค้งเข้าไปถึงมุขหน้าอาคารสำหรับเทียบรถม้า⁴⁵ และเป็นที่ยียบรถยนต์ในเวลาต่อมา⁴⁶ มักมีสวนอิทธิพลตะวันตกอยู่โดยรอบหรือขนานตามแบบพระราชวังในยุโรป⁴⁷

⁴⁵ เสนอ นิลเดช, ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย, หน้า 32.

⁴⁶ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 168.

⁴⁷ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี (ม.ร.ว.) และคณะ, พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ, หน้า 306.

(2) ลักษณะการปิดล้อม

บ้านของผู้มีฐานะหรือชนชั้นปกครองมักมีรั้วโปร่ง⁴⁸

(3) ทิศทางการวางเรือน

ขึ้นอยู่กับสภาพที่ตั้งเรือน ซึ่งแตกต่างกันไปตามพื้นที่ เช่น ริมน้ำ ถนนหลัก ถนนรอง เป็นต้น โดยมักคำนึงถึงมุมมองด้านหน้าเป็นสำคัญ ตัวอาคารหลักมักวางเยื้องไปทางด้านหลังของที่ดิน⁴⁹

(4) องค์ประกอบผังบริเวณ

มีบริเวณลานกว้างขวาง เรือนเข้าทาสบรีวารปลูกเป็นแถวอยู่ทางด้านหลัง⁵⁰

2) ผังพื้น(1) รูปร่างของผังพื้น

ผังพื้นรูปตัว T มุขยื่นด้านหน้า มีลักษณะสมมาตร⁵¹

(2) แนวแกน

แนวแกนประธานเป็นมุขยื่นทางด้านหน้าของเรือน แนวแกนรองเป็นกึ่งกลางเรือนในด้านสกัด⁵²

(3) ทางเข้าหลัก

มุขยื่นเป็นทางเข้าหลักด้านหน้า สำหรับเทียบรถม้า⁵³ และรถยนต์ในเวลาต่อมา⁵⁴ ทางเข้าหลักมักเป็นบันไดภายนอกขึ้นสู่ภายในเรือนชั้นบนโดยตรงมักอยู่ในตำแหน่งด้านข้างหรือชนาบมุขเรือนด้านหน้า⁵⁵

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁴⁸ ผู้สดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 90 และ 170.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 167 และ 168.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 168.

⁵¹ แนน้อย ศักดิ์ศรี (ม.ร.ว.) และคณะ, พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ, หน้า 305 ; ผู้สดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 และ 83 ; พิรศรี โปวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงเทพฯ : ต้นแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง, หน้า 26 และ 115.

⁵² ผู้สดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 ; พิรศรี โปวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงเทพฯ : ต้นแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง, หน้า 26 และ 115.

⁵³ นุกูล ชมภูนิช, บ้านไทยเอกลักษณ์ของชาติ, (กรุงเทพฯ: โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์, 2530). หน้า 32.

⁵⁴ ผู้สดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 84.

⁵⁵ ผู้สดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 ; น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 204 ; พิรศรี โปวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงเทพฯ : ต้นแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง, หน้า 26 และ 56

(4) ลักษณะการปิดล้อม

ปิดล้อมอาคารทั้ง 4 ด้าน ด้วยระนาบทึบ เช่น ผนังไม้หรือผังก่ออิฐถือปูน และระนาบทึบที่เจาะช่องเปิด⁵⁶ ด้านหน้าของเรือนมักมีระเบียงหรือเฉลียงภายใน⁵⁷

(5) ลักษณะการใช้สอย

ชั้นบนเป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก มักเป็นพื้นที่ส่วนตัว เช่น ห้องนอน ห้องพระ ห้องรับแขก⁵⁸ ชั้นล่างหรือใต้ถุนเป็นพื้นที่ใช้สอยรอง เนื่องจากความเชื่อว่าเป็นอัปมงคล⁵⁹ ซึ่งมักเป็นพื้นที่สาธารณะ เช่น ห้องโถงใหญ่ที่ต่อกับมุขหน้า⁶⁰

3) รูปด้าน

ส่วนหัว (หลังคา)

(1) รูปทรงหลังคา

หลังคามีทั้งทรงจั่ว ทรงปั้นหยา และแบบผสมผสาน⁶¹ ผนังหลังคามักมีความสมมาตร เนื่องจากผนังที่เป็นตัว T อกศาของหน้าจั่วผายมาก⁶²

(2) แนวแกน

แนวแกนประธานมีจั่วอยู่ตรงกลางในมุขยื่น แสดงความเป็นด้านหน้าชัดเจน แนวแกนรองมักเป็นด้านสกัดของทรงปั้นหยา บ้างเป็นจั่วรอง⁶³

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁵⁶ พีรศรี โปวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ตันแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง, หน้า 26 และ 56

⁵⁷ ผู้สดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 ; พีรศรี โปวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ตันแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง, หน้า 26 และ 56

⁵⁸ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, คุ้มเจ้าครองนครเชียงใหม่ และคุ้มเจ้าบุรีรัตน์(มหาอินทร์), (เชียงใหม่: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544). หน้า 46.

⁵⁹ พีรศรี โปวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ตันแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง, หน้า 10.

⁶⁰ ผู้สดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 84

⁶¹ ผู้สดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 ; น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 26-27 ; พีรศรี โปวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ตันแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง, หน้า 26 และ 114

⁶² น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 31.

⁶³ ผู้สดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 ; พีรศรี โปวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ตันแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง, หน้า 26 และ 115.

(3) ลักษณะเครื่องหลังคาลวดลายฉลุ

ยอดจั่วมีเส้าไม้กึ่ง⁶⁴ บันลมของจั่วมีแผงลวดลายฉลุ⁶⁵ หน้าจั่วทำลวดลายวงกลมตรงกลางและมีปีกสามเหลี่ยมสองข้าง ชายคาเป็นลวดลายฉลุ⁶⁶

ส่วนตัวและส่วนฐาน (ชั้นบนและชั้นล่าง)

(1) แนวแกน

แนวแกนประธานเป็นมุขทางเข้าด้านหน้า มักมีบันไดภายนอกขึ้นสู่ภายในเรือนชั้นบนโดยตรงมักอยู่ในตำแหน่งด้านข้างหรือชานาบนมุขเรือนด้านหน้า แนวแกนรองเป็นกึ่งกลางด้านสกัดของเรือน

(2) ลักษณะการปิดล้อม

รูปด้านหน้าเป็นแบบกึ่งเปิดโล่ง เนื่องจากมีระเบียงหรือเฉลียงภายใน⁶⁷ รูปด้านข้างและหลังมีทั้งแบบผนังไม้ทึบหรือก่ออิฐฉาบปูนทึบเจาะช่องเปิด และแบบเป็นระเบียงรอบ⁶⁸

(3) ลักษณะช่องเปิด

ช่องเปิดทั้งประตูและหน้าต่างมักเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีช่องลมเหนือช่องเปิดเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าและทรงโค้ง ประดับลวดลายฉลุ ลักษณะหน้าต่างมักเป็นบานเปิดคู่ ติดบานเกล็ดทั้งแบบติดตายและแบบกระทุ้ง⁶⁹

(4) ลักษณะลวดลายฉลุ

ลวดลายฉลุมีทั้งแบบเรขาคณิตและพฤกษชาติ⁷⁰

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁶⁴ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 29.

⁶⁵ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 162 ; น. ณ ปากน้ำ, หน้า 176-186.

⁶⁶ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 30-31.

⁶⁷ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 ; พิรศรี โกวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ต้นแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง, หน้า 26, 56 และ 114.

⁶⁸ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77, 105 และ 112 ; พิรศรี โกวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ต้นแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง, หน้า 56

⁶⁹ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 205-208

⁷⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 30-31.

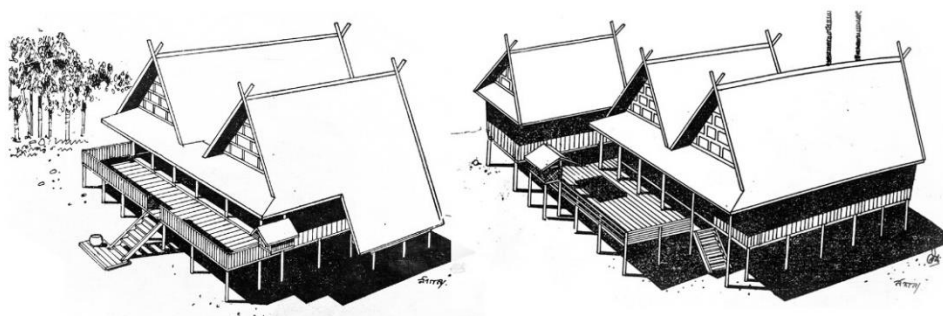
2.4.2 อิทธิพลล้านนา

ถึงแม้ในช่วงปลายรัชกาลที่ 4 เป็นต้นไป จะมีการเข้ามาของชาติตะวันตกทำให้รูปแบบสถาปัตยกรรมนั้นเปลี่ยนไป แต่รากเดิมของคนในเวียงแพร์ก็คือประเพณีคติล้านนา เช่น การปลูกเรือน ความเชื่อ วิถีชีวิต เป็นต้น ปฏิเสธไม่ได้ว่ารูปแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลตะวันตกนั้น แฝงไปด้วยประเพณีคติล้านนาต่างๆ

การศึกษาในหัวข้อนี้ จะศึกษาเรือนล้านนาที่มีฐานานาคู้กุดเทียบเท่าหรือใกล้เคียงกับคุ่ม นั้นคือเรือนกาแล ซึ่งเป็นเรือนพักอาศัยของผู้มีฐานะหรือผู้นำชุมชนหรือของบุคคลชั้นสูงในสังคมตั้งแต่ระดับชนบทจนถึงระดับเมือง⁷¹ โดยเรือนกาแลนั้นมีรูปแบบที่หลากหลาย ตั้งแต่เรือนแฝดมีชาน⁷² ไปจนถึงเป็นหมู่เรือน⁷³ จึงได้ทำการศึกษาจากข้อมูลภาพถ่ายและข้อมูลลายลักษณ์อักษร

รูปที่ 12 แสดงภาพถ่ายเรือนล้านนา (ที่มา : เฉลียว ปิยะชน, 59 และ 63)

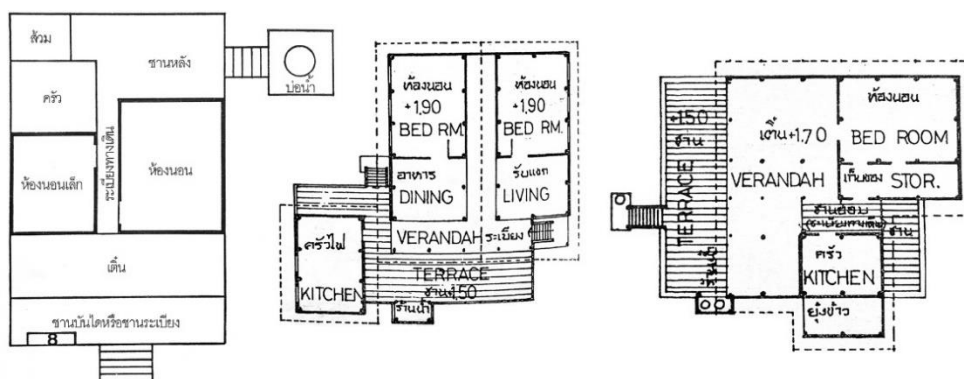

รูปที่ 13 แสดงภาพ 3 มิติเรือนล้านนาคาค (อัน นิมมานเหมินทร์, (ม.ป.ป.) (ที่มา : 67 และ 68)

⁷¹ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, 2539). หน้า 11.

⁷² เสนอ นิลเดช, ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย, หน้า 14.

⁷³ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 11 ; เฉลียว ปิยะชน, เรือนกาแล, (เชียงใหม่: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2532). หน้า 87-93.

รูปที่ 14 แสดงผังพื้นเรือนล้านนา (ที่มา : (ซ้าย) อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2539 : 10 (ซ้าย) อัน นิมมานเหมินท์, (ม.ป.ป.) : 67 และ 68)

สรุปรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกได้ดังนี้

1) ผังบริเวณ

(1) ทางเข้าหลัก

ไม่พบหลักฐานที่ชัดเจน

(2) ลักษณะการปิดล้อม

ใช้พื้นที่ว่างและธรรมชาติเป็นสิ่งบอกอาณาเขต เรือนของผู้มีฐานะจะล้อมด้วยรั้วไม้โปร่ง⁷⁴

(3) ทิศทางการวางเรือน

เรือนพักอาศัยหลักอยู่บริเวณกลางพื้นที่⁷⁵ มักวางเรือนขวางตะวันหันจั่วไปทางทิศใต้เพื่อรับลม⁷⁶ คุ่มบางหลังหันหน้าไปทางทิศตะวันออกตามประเพณีนิยม⁷⁷

(4) องค์ประกอบผังบริเวณ

มีบ่อน้ำหรือตอม่น้ำ สำหรับใช้สอยภายในครัวเรือน⁷⁸ ด้านข้างและหลังประกอบด้วยอาคารตามฐานันดรและความจำเป็น เช่น ยุ้งข้าวและครัวไฟ⁷⁹

⁷⁴ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 12.

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

⁷⁶ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, (ม.ป.ป.). หน้า 53.

⁷⁷ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, คุ่มเจ้าครองนครเชียงใหม่ และคุ่มเจ้าบุรีรัตน์(มหาอินทร์), หน้า 45.

⁷⁸ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 12.

⁷⁹ วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, คุ่มเจ้าครองนครเชียงใหม่ และคุ่มเจ้าบุรีรัตน์(มหาอินทร์), หน้า 45.

2) ผังพื้น

(1) รูปร่างของผังพื้น

นิยมทำเป็นเรือนแฝดมีชาน⁸⁰ หรือเป็นเรือนหมู่ มีทั้งสมมาตรและอสมมาตร⁸¹

(2) แนวแกน

มักไม่มีแนวแกน เนื่องจากเป็นลักษณะเรือนแฝดและเรือนหมู่⁸²

(3) ทางเข้าหลัก

ทางเข้ามักอยู่ทางด้านหน้าของเรือน มีบ้างที่อยู่ทางด้านข้าง⁸³

(4) ลักษณะการปิดล้อม

ปิดล้อมเรือนด้วยผนังไม้ มักมีความทึบ ในอดีตบางเรือนแทบไม่เจาะช่องเปิด และความทึบที่บังไปรุ่งเพื่อเชื่อมต่อกับลานและเดินที่ล้อมหมู่เรือนด้วยรั้วไม้ไปรุ่ง⁸⁴

(5) ลักษณะการใช้สอย

ชั้นบนเป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก มีส่วนประกอบได้แก่ ชาน เดิน รั้วน้ำ ห้องนอน ห้องครัว⁸⁵ ใต้ถุนเป็นที่ประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือน⁸⁶

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁸⁰ เสนอ นิลเดช, ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย, หน้า 14.

⁸¹ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 67-68 ; อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 10-11 ; เฉลียว ปิยะชน, เรือนกาแล, หน้า 87-93.

⁸² เรืองเดียวกัน,

⁸³ เรืองเดียวกัน,

⁸⁴ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 67-68 ; นกุล ชมภูนิช, บ้านไทยเอกลักษณ์ของชาติ, หน้า 88 ; เฉลียว ปิยะชน, เรือนกาแล, หน้า 87-93.

⁸⁵ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 12-13.

⁸⁶ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 69.

3) รูปด้าน

ส่วนหัว (หลังคา)

(1) รูปทรงหลังคา

หลังคาทรงจั่ว ผังพื้นหลังคาเป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าทางยาว หน้าจั่วสูง มีหลังคาปีกนก⁸⁷

(2) แนวแกน

ไม่ชัดเจน เนื่องด้วยผังพื้นเรือนมักไม่มีแนวแกน⁸⁸

(3) ลักษณะเครื่องหลังคาลวดลายฉลุ

ยอดหน้าจั่วประดับกาแล หน้าจั่วประดับปั้นลมไม้⁸⁹

ส่วนตัวและส่วนฐาน (ชั้นบนและชั้นล่าง)

(1) แนวแกน

แนวแกนประธานเป็นมุขทางเข้าด้านหน้า แนวแกนรองเป็นกึ่งกลางเรือนทางด้านสกัด⁹⁰

(2) ลักษณะการปิดล้อม

รูปด้านหน้าเป็นแบบกึ่งเปิดโล่ง เนื่องจากมีระเบียงหรือเฉลียงภายใน รูปด้านข้างและหลัง มีทั้งแบบผนังทึบเจาะช่องเปิดและแบบกึ่งเปิดโล่ง⁹¹

(3) ลักษณะช่องเปิด

เรือนดั้งเดิมมีความทึบมากกว่าโปร่ง หน้าต่างน้อยกว่าปัจจุบัน⁹² หน้าต่างมีหลากหลายรูปแบบ⁹³ ห้ายนต์บริเวณเหนือช่องประตูห้องที่สำคัญ⁹⁴ มีทั้งแบบเป็นนูนต่ำและฉลุเป็นช่องลม⁹⁵

⁸⁷ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 67, 68 ; อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 10, 11 ; เฉลียว ปิยะชน, เรือนกาแล, หน้า 87-93.

⁸⁸ เรืองเดียวกัน

⁸⁹ เรืองเดียวกัน

⁹⁰ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 53.

⁹¹ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 67, 68 ; อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 10 ; เฉลียว ปิยะชน, เรือนกาแล, หน้า 87-93.

⁹² นุกูล ชมภูนิช, บ้านไทยเอกลักษณ์ของชาติ, หน้า 87.

⁹³ เฉลียว ปิยะชน, เรือนกาแล, หน้า 87-93.

⁹⁴ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 23.

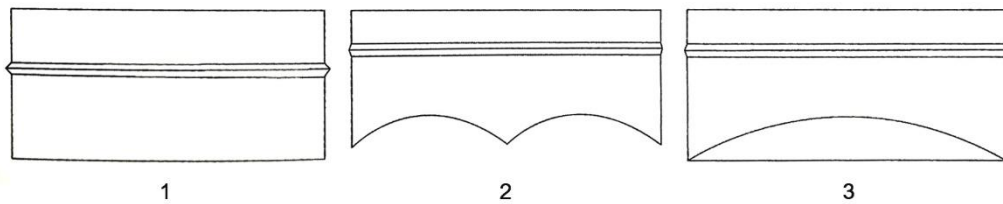
⁹⁵ สุภาพนีย์ เครือระยา, ลวดลายห้ายนต์ล้านนา, (เชียงใหม่: นันทกานต์ กราฟิค การพิมพ์, 2558). หน้า 4.

(4) ลักษณะลวดลายฉลุ

ลวดลายฉลุในเรือนกาแลมักบรรจุอยู่ที่ห้ายนต์ ซึ่งแสดงถึงลักษณะ
ความสำคัญของห้องนั้นๆ⁹⁶

ห้ายนต์แบ่งรูปทรงเป็น 3 ทรง⁹⁷ ได้แก่

- (1) รูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า
- (2) รูปทรงโค้งคล้ายโก่งคิ้ว

- (3) รูปทรงโค้งมีพื้นหลัง

รูปที่ 15 แสดงรูปทรงทั้ง 3 ทรงของห้ายนต์ล้านนา (ที่มา : สุภาพนีย์ เครือระยา และคณะ, 2557 : 3)

ห้ายนต์แบ่งรูปแบบเป็น 3 แบบ⁹⁸ ได้แก่

- (1) การแกะสลัก
- (2) การฉลุลาย

- (3) การแกะสลักและฉลุลาย

รูปที่ 16 แสดงรูปแบบทั้ง 3 แบบของห้ายนต์ล้านนา (ที่มา : สุภาพนีย์ เครือระยา และคณะ, 2557 : 4)

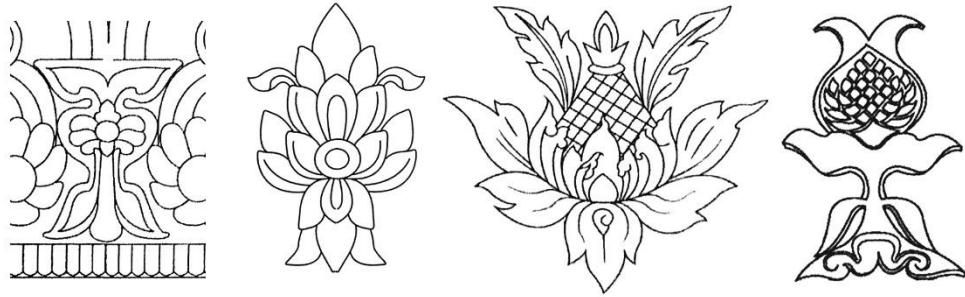
⁹⁶ อнуวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 23.

⁹⁷ สุภาพนีย์ เครือระยา, ลวดลายห้ายนต์ล้านนา, หน้า 3.

⁹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

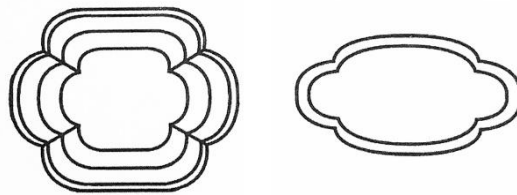
โดยจากการศึกษาองค์ประกอบของลวดลายที่บรรจุภายในห้ายนต์
สามารถสรุปออกมาได้ดังนี้

องค์ประกอบที่ 1 คือ ตัวออกลาย เป็นจุดเริ่มต้นของลายมักอยู่บริเวณตรง
กลางของห้ายนต์ เช่น บ่าชะหนด หม้อดอกไม้ เป็นต้น⁹⁹

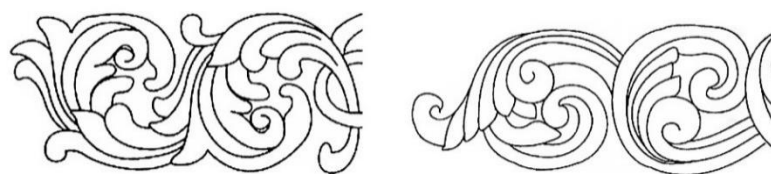
รูปที่ 17 แสดงรูปแบบของตัวออกลาย เช่น หม้อดอกไม้ ดอกไม้ และบ่าชะหนด (ที่มา : ฐานันท์ เครือระยา และคณะ, 2557 : 23)

องค์ประกอบที่ 2 คือ กรอบลาย เป็นกรอบไว้สำหรับเน้นหรือแบ่งพื้นที่
สำหรับบรรจุลาย เช่น ช่องกระจก¹⁰⁰

รูปที่ 18 แสดงรูปแบบกรอบลาย เช่น ช่องกระจก (ที่มา : ฐานันท์ เครือระยา และคณะ, 2557 : 18)

องค์ประกอบที่ 3 คือ ก้านลาย เป็นโครงสร้างของลวดลาย เช่น ก้านขด
เครือเถา

รูปที่ 19 แสดงรูปแบบของก้านลาย เช่น ลายก้านขด เครือเถา (ที่มา : ฐานันท์ เครือระยา และคณะ, 2557 : 20)

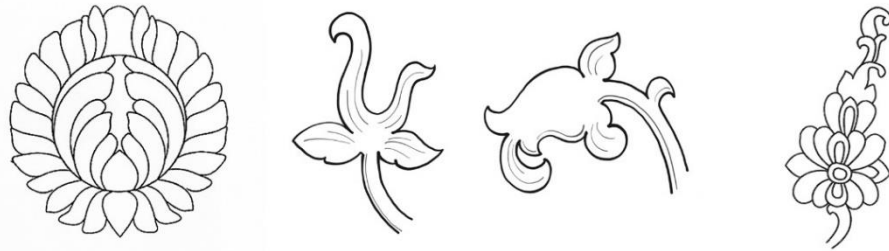
⁹⁹ฐานันท์ เครือระยา, ลวดลายห้ายนต์ล้านนา, หน้า 23.

¹⁰⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

องค์ประกอบที่ 4 คือ ดอกหลัก เป็นดอกไม้ที่อยู่ปลายของลาย มีลักษณะเห็นเป็นดอกได้ชัดเจน เช่น ดอกพุดตาน ดอกสา ดอกปาริชาติ

ลักษณะดอกพุดตาน เป็นดอกไม้ไทย มีรูปร่างกลม

ลักษณะของดอกสา เป็นดอกไม้ที่ย้อยลงมา เป็นลวดลายของคนโบราณ คาดว่าเป็นลักษณะทางธรรชาติของดอกสา ที่มีการย้อยลงมาเมื่อมีดอก¹⁰¹

รูปที่ 20 แสดงรูปแบบของดอกไม้หลัก เช่น ดอกพุดตาน (ซ้าย) ดอกสา (กลาง) ดอกไม้อื่นๆ (ขวา) (ที่มา : (ขวา) สุภาพนีย์ เครือระยา และคณะ, 2557 : 19) (กลาง) ปรับปรุงจาก เรื่องเดียวกัน อ้างอิงในมองเพลิน อุตมา, 2540 (ซ้าย) สุภาพนีย์ เครือระยา, 2557 : 27)

องค์ประกอบที่ 5 คือ ดอกและใบเสริม มักจะเป็นดอกไม้หรือใบเทศ ใช้สำหรับลดช่องไฟในลวดลาย ในกรณีที่เป็นลายฉลุสามารถเพิ่มความแข็งแรงให้กับแผงลายฉลุได้ด้วย

รูปที่ 21 แสดงรูปแบบของใบเสริม เช่น ใบเทศ ใบแบบตะวันตก (ที่มา : ผู้วิจัย และ สุภาพนีย์ เครือระยาและคณะ, 2557 : 20)

¹⁰¹ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, แบนน้ำย้อยของวัดในจังหวัดเชียงใหม่, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527). หน้า 45-

2.4.3 อิทธิพลจีน

อิทธิพลจีนนั้นเกิดจากช่างชาวจีนที่ทำงานให้กับสยาม แล้วเดินทางมายังเวียงแพร์และเป็นแรงงาน ก่อสร้างคุ่มต่างๆ เนื่องจากอิทธิพลหลักจะแสดงออกด้วยอิทธิพลตะวันตกเพื่อให้เข้ากับยุคสมัย อิทธิพลจีนที่เกิดจากช่างจึงมักไปปรากฏอยู่ในลวดลายต่างๆ ของเรือนอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิง ซึ่งมีหลายหลายประเภท เช่น ประเภทลวดลายดอกไม้ ได้แก่ ดอกโบตั๋นหรือดอกพุดตาน ประเภทเครื่องมือเครื่องใช้ ได้แก่ ลวดลายหยู้อี้ ประเภทสัตว์ เช่น ลายช้าง ลายม้า ลายนกกระเรียน

จากการเก็บข้อมูลเอกสาร ภาพถ่าย และสัมภาษณ์พบว่า อิทธิพลจีนที่เกิดขึ้นในเวียงแพร์ช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึง ต้นรัชกาลที่ 5 มีดังนี้

1) ลวดลายดอกพุดตาน

เดิมเป็นดอกแบบจีนเรียกว่า ดอกโบตั๋น หรือชื่อจีนว่า “ฝู หยง” โดย ฝู หมายถึง ผู้มั่งคั่ง ร่ำรวย และหยง หมายถึง หยงหว่า คือ เปรียบพร้อมไปด้วยยศฐาบรรดาศักดิ์ รวมกันเป็นผู้ที่มั่งคั่ง ร่ำรวย และมียศศักดิ์¹⁰² โดยสยามได้รับอิทธิพลดอกโบตั๋นมา แล้วแปลงรูปร่างให้เป็นแบบกลมใกล้เคียงกับดอกพุดตานไทย¹⁰³

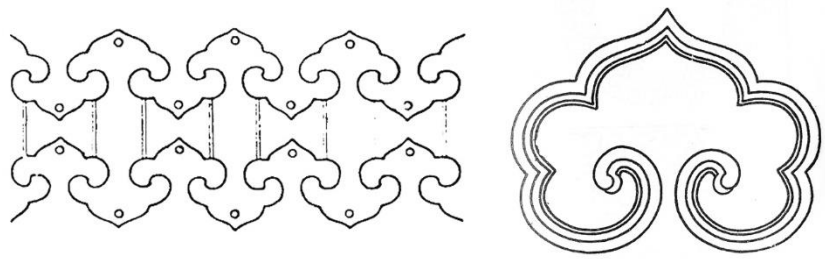
รูปที่ 22 แสดงลวดลายดอกโบตั๋นอิทธิพลจีน (ที่มา : พระพรหม จันทโรนานนท์, 2537 : 280)

¹⁰² พระพรหม จันทโรนานนท์, สก ลก ชิว ลากอายุยืน, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2537). หน้า 22.

¹⁰³ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ว่าด้วยลายจีนซึ่งเขียนเครื่องถ้วยกระเบื้องกังไส, (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2444). หน้า 14.

2) ลวดลายหุญอี่

ลวดลายหุญอี่ มีที่มาจากเห็ดหลินจือ ซึ่งมีความเชื่อว่ารับประทานแล้วจะไม่ตาย จึงมีความหมายว่า อายุยืนยาว อมตะ อีกทั้งยังเป็นสัญลักษณ์ของความสมปรารถนาอีกด้วย¹⁰⁴

รูปที่ 23 แสดงลวดลายหุญอี่อิทธิพลจีน (ที่มา : พระพรณ จันทโรนนานนท์, 2537 : 295)

¹⁰⁴ พระพรณ จันทโรนนานนท์, ฮก ลก ซี่ว ลากอายุยืน, หน้า 18.

บทที่ 3

คุ้มวงศ์บุรี : ประวัติและการวิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรม

3.1 ประวัติคุ้มวงศ์บุรี

คุ้มวงศ์บุรี สร้างขึ้นปี พ.ศ.2440 แล้วเสร็จปี พ.ศ. 2443 โดยดำริของแม่เจ้าบัวถา พระชายาองค์แรกของเจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์ เจ้าผู้ครองนครแพร่คนสุดท้ายก่อนเกิดเหตุการณ์กบฏเงี้ยวปล้มเมืองแพร่ ในช่วงเวลานั้นถือได้ว่าเป็นช่วงเวลา เศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครองของแพร่มีความเจริญ และมีการเข้ามาของชาวต่างชาติ นำมาซึ่งองค์ความรู้ต่างๆ เทคโนโลยีการก่อสร้าง เทคโนโลยีการทำป่าไม้สัก เป็นต้น คุ้มวงศ์บุรีเป็นคุ้มอิทธิพลตะวันตกคุ้มที่สองนับจาก คุ้มเจ้าหลวง ของเจ้าผู้ครองนครแพร่ ที่สร้างปี พ.ศ. 2435 ซึ่งเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน เนื่องจากใน พ.ศ. 2435 ผู้ออกแบบและช่างก่อสร้างชาวจีนกวางตุ้งนั้น ไม่มั่นใจในการนำไม้สักมาทำอาคารขนาดใหญ่ จึงใช้วิธีการก่ออิฐถือปูนในการก่อสร้าง และในอีก 5 ปีต่อมา ได้มีการก่อสร้างคุ้มวงศ์บุรี ด้วยผู้ออกแบบและช่างชาวจีนกวางตุ้งชุดเดียวกันกับคุ้มเจ้าหลวง แต่ก่อสร้างด้วยไม้สักทองทั้งหลัง จึงถือได้ว่า คุ้มวงศ์บุรีเป็นคุ้มอิทธิพลตะวันตกที่สร้างด้วยไม้สักหลังแรกของจังหวัดแพร่ และในพื้นที่ล้านนาตะวันออก และยังเป็นต้นแบบให้คุ้มของชนชั้นปกครองหลังอื่นๆ ในภายหลัง¹

รูปที่ 24 แสดงภาพถ่ายคุ้มวงศ์บุรีส่วนหน้า (ที่มา : ผู้วิจัย)

¹ สัมภาษณ์ ศรีพินา วงศ์บุรี, ทายาทตระกูลวงศ์บุรี, 21 กันยายน 2560.

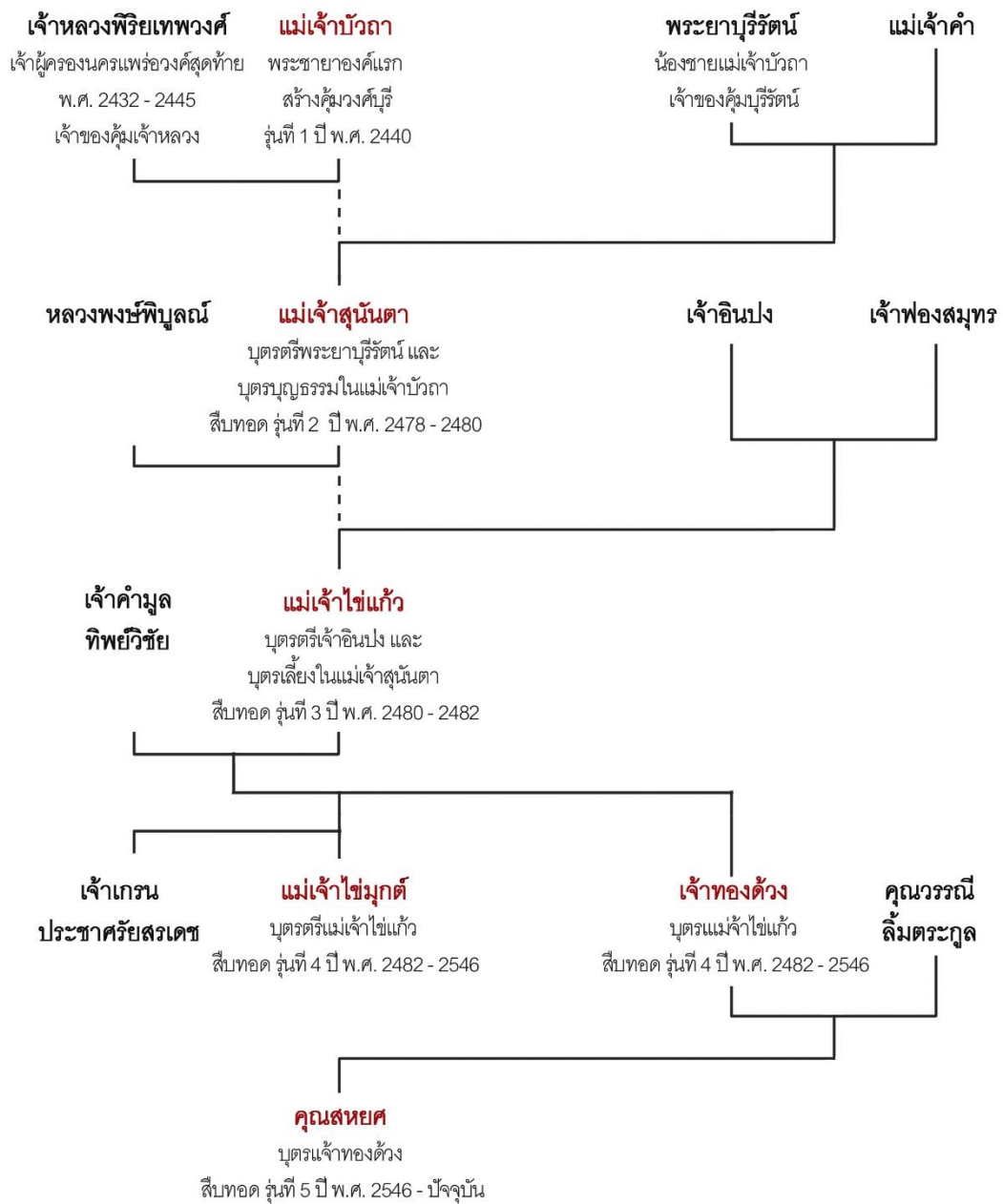
รูปที่ 25 แสดงภาพถ่ายคุ้มวงศ์บุรีส่วนหน้า (ที่มา : ผู้วิจัย)

คุ้มวงศ์บุรี ตั้งอยู่เลขที่ 50 ถนนคำลือ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่ เป็นอาคารไม้สักสำหรับพักอาศัยของแม่เจ้าบัวถา ลักษณะอาคารแบ่งออกเป็น 2 ส่วนอย่างชัดเจน คือ ส่วนหน้า ที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก และส่วนหลัง มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบพื้นถิ่นล้านนา ทั้งสองส่วนเชื่อมกันด้วย ชานบ้าน ซึ่งปัจจุบันได้มีการก่อสร้างต่อเติมไป ในส่วนหน้า ลักษณะของรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกนั้น ประกอบด้วย ส่วนหัว ส่วนตัว ส่วนฐาน ตามแบบอาคารตะวันตก ส่วนหัว คือ หลังคาทรงจั่วประดับลวดลายฉลุ มีมุขด้านหน้า และมุงหลังคาด้วยกระเบื้องแบนเกล็ด ส่วนตัว คือ อาคารไม้สัก 2 ชั้น และส่วนฐาน คือ ฐานอาคารก่ออิฐถือปูน ในส่วนหลัง เป็นหมู่อาคารพื้นถิ่นล้านนา ประกอบด้วย ยุ้งข้าว ห้องน้ำ ห้องครัว และห้องเก็บของ ซึ่งในปัจจุบันบางส่วนได้ถูกปรับปรุงเพื่อใช้งานอย่างอื่น คุ้มวงศ์บุรีนับจากปีสร้าง พ.ศ. 2440 ถึงปัจจุบัน ปี พ.ศ. 2561 มีอายุรวม 121 ปี มีผู้สืบทอดคุ้มวงศ์บุรีมาแล้วทั้งสิ้น 5 รุ่น²

² สัมภาษณ์ ศรีพนา วงศ์บุรี, ทายาทตระกูลวงศ์บุรี, 21 กันยายน 2560.

ประกอบด้วย

- รุ่นที่ 1 แม่เจ้าบัวถา มหายศปัญญา ปี พ.ศ. 2440 - 2478
- รุ่นที่ 2 แม่เจ้าสุนันทา วงศ์บุรี ปี พ.ศ. 2478 - 2480
- รุ่นที่ 3 แม่เจ้าไข่มุกด์ ทิพย์วิชัย ปี พ.ศ. 2480 - 2482
- รุ่นที่ 4 แม่เจ้าไข่มุกด์ ประชาศรัยสรเดช และเจ้าทองด้วง ปี พ.ศ. 2482 - 2546
- รุ่นที่ 5 คุณสหายศ วงศ์บุรี ปี พ.ศ. 2546 - ปัจจุบัน (2561)

รูปที่ 26 แสดงแผนผังผู้สืบทอดคุ้มวงศ์บุรี (สีแดง) และเคื้อญาติ (สีดำ) (ที่มา : ผู้วิจัย)

3.1.1 ประวัติคุ้มวงศ์บุรีในแต่ละรุ่น

เนื่องจากคุ้มวงศ์บุรีเป็นเรือนที่มีอายุถึง 120 ปี (พ.ศ. 2440-2460) จึงทำการศึกษาประวัติ และรูปแบบสถาปัตยกรรมในแต่ละรุ่น เพื่อระบุสภาพในแต่ละช่วงเวลา อีกทั้งยังทราบถึงเหตุปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงสภาพ เพื่อที่จะเลือกช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งมาทำการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรม จาก การสัมภาษณ์ผู้สืบทอด ทายาท ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นเมืองแพร่ และปราชญ์ชาวบ้าน เรื่องประวัติและรูปแบบสถาปัตยกรรมในแต่ละรุ่น สรุปได้ดังนี้

รุ่นที่ 1 แม่เจ้าบัวถา มหายศปัญญา : ปี พ.ศ. 2440 – 2479

แม่เจ้าบัวถาหลังจากแยกทางกับเจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์ ได้ออกมาสร้างคุ้มวงศ์บุรี เพื่อเป็นของกำนัลให้กับแม่เจ้าสุนันตาผู้เป็นบุตรบุญธรรม ในงานสมรสของแม่เจ้าสุนันตากับ หลวงพงษ์พิบูลย์³ เดิมทีในพื้นที่นี้เป็นพื้นที่บ้านของแม่เจ้าบัวถาหลังเดิม มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบล้านนา แต่ถูกไฟไหม้ จึงสร้างกลุ่มอาคารรูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาขึ้นใหม่ จากนั้นจึงสร้างเรือนไม้แบบตะวันตกไว้ทางส่วนหน้าอีกที และเชื่อมกับส่วนหลังด้วย เติ่น ช่ม และชาน การวางผังบริเวณทั้งหมด ได้มีการออกแบบโดยซินแสชาวจีน ตัวอาคารออกแบบ โดยช่างชาวจีนกวางตุ๋น และก่อสร้างโดยช่างชาวจีนกวางตุ้งเช่นกัน⁴ ในรุ่นนี้มีการประกอบ อาชีพ 2 อย่าง คือ เกษตรกรเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าว เนื่องจากมีพื้นที่นาจึงใช้ทำการเกษตร ได้จำนวนมาก และอีกอาชีพ คือ ทำสัมปทานป่าไม้สัก⁵

รุ่นที่ 2 แม่เจ้าสุนันตา วงศ์บุรี : ปี พ.ศ. 2478 – 2480

แม่เจ้าสุนันตา วงศ์บุรี เป็นบุตรตรีของพระยาบุรีรัตนกับแม่เจ้าคำ ซึ่งพระยาบุรีรัตน เคยลงไปศึกษาและเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สยาม อีกทั้งแม่เจ้า สุนันตายังเป็นบุตรบุญธรรมในแม่เจ้าบัวถาผู้เป็นเจ้าของคุ้มวงศ์บุรี⁶ ในช่วงนี้การใช้งานหลัก ของอาคาร คือ ที่พักอาศัย และยังคงเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าว และสัมปทานป่าไม้สัก ในรุ่นนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนอาคารค่อนข้างเยอะ ด้วยเหตุของทิศทางการวางตัวอาคารทำให้องค์ประกอบ หลักในรุ่นที่ 1 นั้นเปลี่ยนแปลงไปมาก เช่น บันไดหลักสำหรับขึ้นไปชั้นบน และระเบียงชั้น 2 เป็นต้น⁷

³ พิพิธภัณฑสถานคุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่, “ประวัติคุ้มวงศ์บุรี”, 20 กันยายน 2560. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

⁴ สัมภาษณ์ ศรีพนา วงศ์บุรี, ทายาทตระกูลวงศ์บุรี, 21 กันยายน 2560.

⁵ สัมภาษณ์ เสรี ชมพูมิ่ง, นักเขียนและปราชญ์, 22 กันยายน 2560.

⁶ พิพิธภัณฑสถานคุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่, “ประวัติคุ้มวงศ์บุรี”, 20 กันยายน 2560. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

⁷ สัมภาษณ์ สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคุ้มวงศ์บุรี รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

รุ่นที่ 3 แม่เจ้าไข่มุกด์ ทิพย์วิชัย : ปี พ.ศ. 2480 – 2482

แม่เจ้าไข่มุกด์ ทิพย์วิชัย เป็นบุตรบุญธรรมในแม่เจ้าสุนันทา ในรุ่นนี้ไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงมาก ยังคงอาชีพเกษตรกร และสัมปทานป่าไม้ดั้งเดิม⁸

รุ่นที่ 4 แม่เจ้าไข่มุกด์ ประชาศรัยสรเดช และเจ้าทองด้วง : ปี พ.ศ. 2482 - 2546

แม่เจ้าไข่มุกด์ ประชาศรัยสรเดช มีน้องชาย 1 คน ชื่อเจ้าทองด้วง ทั้ง 2 คนเป็นหลานของหลวงพงษ์พิบูลย์ ซึ่งภายหลังได้มาเป็นบุตรบุญธรรมของ แม่เจ้าสุนันทา วงศ์บุรี และหลวงพงษ์พิบูลย์ ในช่วงรุ่นนี้ ได้มีการทำธุรกิจขุดไม้เกิดขึ้น ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสถาปัตยกรรมในหลายส่วน เช่น ยุ้งข้าว พื้นชั้น 1 บางส่วน และการทำทางเข้าใหม่ สำหรับรถที่มีขนาดใหญ่และสามารถขนย้ายของจากรถไปยังใต้ถุนได้อย่างสะดวก เนื่องจากครอบครัวขยายขึ้น จึงมีการตัดแปลงพื้นที่ขานชั้นบน โดยต่อเติมหลังคาเชื่อมต่อระหว่างส่วนหน้าและส่วนหลัง และมีการสร้างอาคารชั้นเดียวเพิ่มเติมสำหรับพักอาศัยอีกเช่นกัน ต่อมาในปี พ.ศ. 2538 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ขึ้น แต่ตัวอาคารไม่ได้เสียหายอะไร แต่ต้องเปลี่ยนสายไฟเกือบหมดทั้งอาคาร ความเสียหายอื่นๆ มีเพียงคราบสกปรกบนตัวอาคาร และเฟอร์นิเจอร์ หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2541 คุ่มวงศ์บุรีได้ทำการเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์ให้นักท่องเที่ยวเข้าชม จึงเกิดการบูรณะอาคารครั้งใหญ่ ทั้งในเรื่องของวัสดุ สี เฟอร์นิเจอร์ รวมถึงการประดับตกแต่งส่วนต่างๆของอาคาร เช่น ลวดลายฉลุที่หักพังลงมา⁹

รุ่นที่ 5 คุณสหายศ วงศ์บุรี : ปี พ.ศ. 2546 – 2561

คุณสหายศ วงศ์บุรี เป็นหนึ่งในบุตรของเจ้าทองด้วง และเป็นผู้ดูแลอนุรักษ์คุ่มวงศ์บุรี หลังจากคุ่มวงศ์บุรีเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์ได้ 5 ปี ก็มีการเปลี่ยนกระเบื้องหลังคาจากสังกะสีเป็นกระเบื้องแก้ว และได้ซ่อมแซมปรับปรุงอาคารครั้งใหญ่อีกครั้งในปี พ.ศ. 2555 และได้เปิดธุรกิจด้านอื่นขึ้นเพิ่มเติม เช่น ห้องจัดเลี้ยงใต้ถุนอาคาร ร้านอาหาร เป็นต้น จึงทำให้มีการต่อเติมส่วนใต้ถุนของตัวอาคาร และสร้างอาคารสำหรับทำร้านอาหารเพิ่มภายหลัง¹⁰

⁸ สัมภาษณ์ สหายศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคุ่มวงศ์บุรี รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

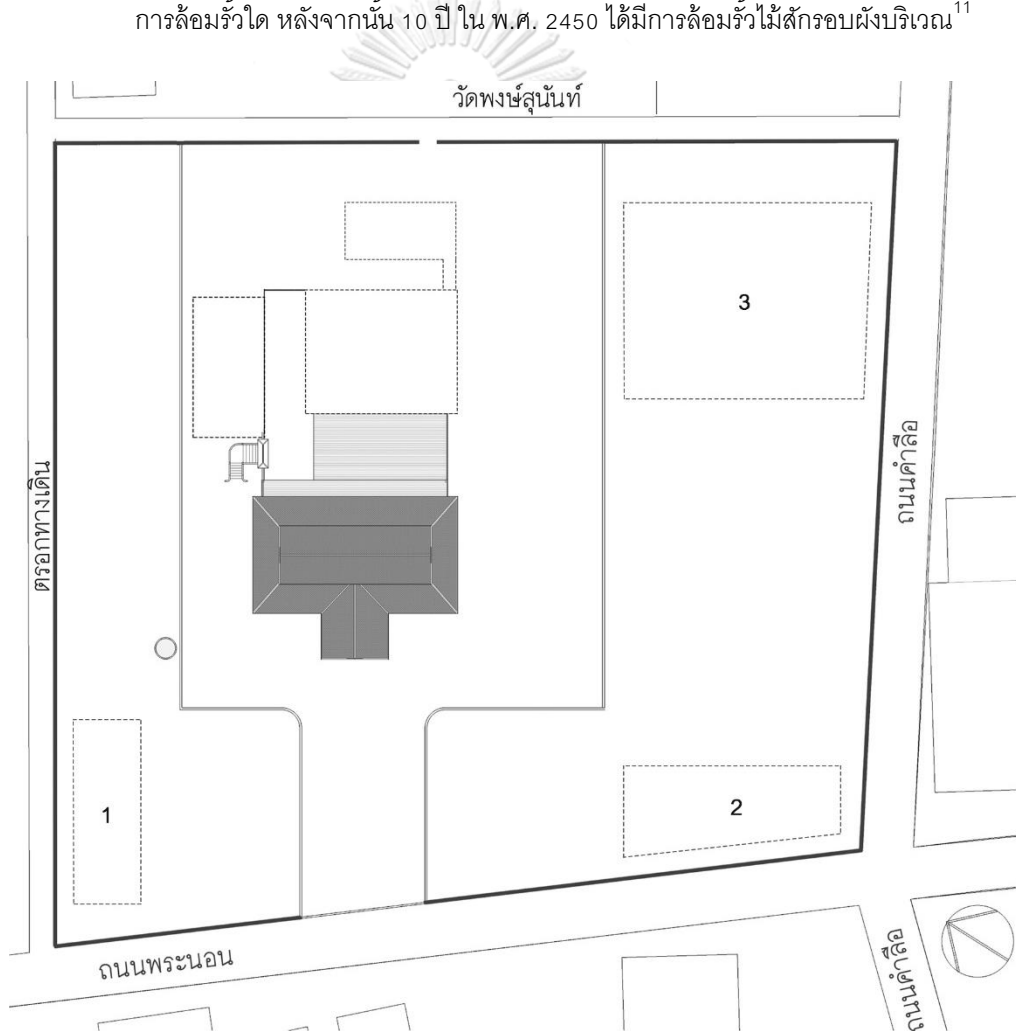
⁹ เรื่องเดียวกัน.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน.

3.1.2 รูปแบบสถาปัตยกรรมในแต่ละรุ่น

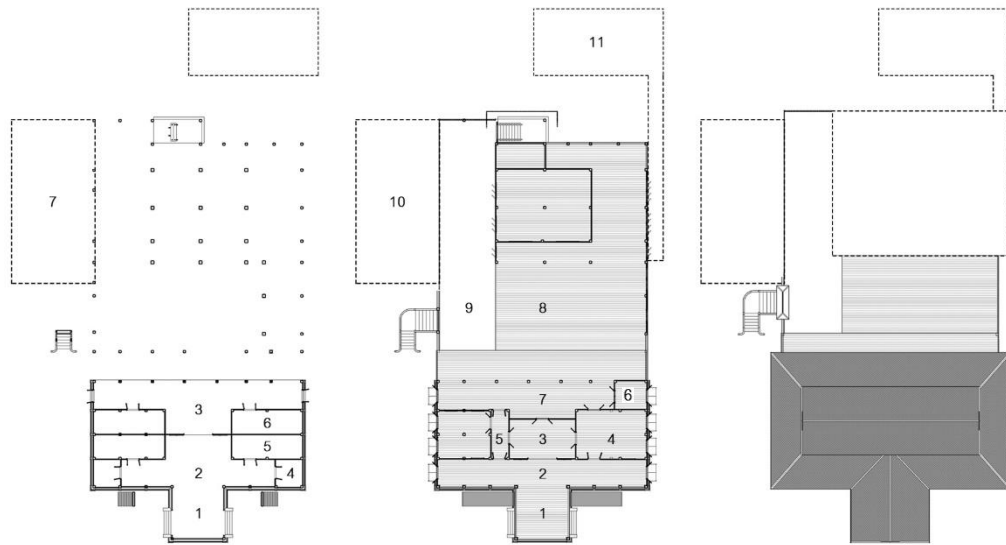
รุ่นที่ 1 แม่เจ้าบัวถา มหายศปัญญา : ปี พ.ศ. 2440 – 2479

ผังบริเวณ กำหนดทางเข้าหลักเพียงทางเดียว คือ ทางด้านทิศตะวันตกติดกับถนนพระนอนตามหลักวงจรัยที่ขึ้นแสดงออกแบบตัวอาคารหันหน้าตามแนวแกนทางเข้าหลักของผังบริเวณ ด้านหน้าของอาคารจึงอยู่ทางทิศตะวันตก มีองค์ประกอบของเรือนล้านนาท้องถิ่นอยู่ทางด้านขวาของตัวอาคาร คือ ตอม่น้ำ ยุ้งข้าว ซึ่งยุ้งข้าวใช้สำหรับเก็บข้าวที่ข้างนั้นบรรทุกมา และเรือนมีบิรवारโดยรอบอื่นๆ ได้แก่ บ้านพักรับรอง [1] บ้านพักหัวหน้าบิรवार [2] บ้านพักรับรอง [3] แต่ไม่มีหลักฐานแน่ชัดเรื่องรูปแบบเรือน แต่เดิมตอนเริ่มสร้างคุ้มวงศ์บุรีไม่ได้มีการล้อมรั้วใด หลังจากนั้น 10 ปี ใน พ.ศ. 2450 ได้มีการล้อมรั้วไม้สักรอบผังบริเวณ¹¹

รูปที่ 27 แสดงผังบริเวณในรุ่นที่ 1 ปี พ.ศ. 2440-2478 (ที่มา : ผู้วิจัย)

¹¹ สัมภาษณ์ ศรีพนา วงศ์บุรี, ทายาทตระกูลวงศ์บุรี, 21 กันยายน 2560.

รูปที่ 28 แสดงผังพื้นชั้นล่าง ผังพื้นชั้นบน และผังหลังคา ในรุ่นที่ 1 ตามลำดับ (ที่มา : ผู้วิจัย)

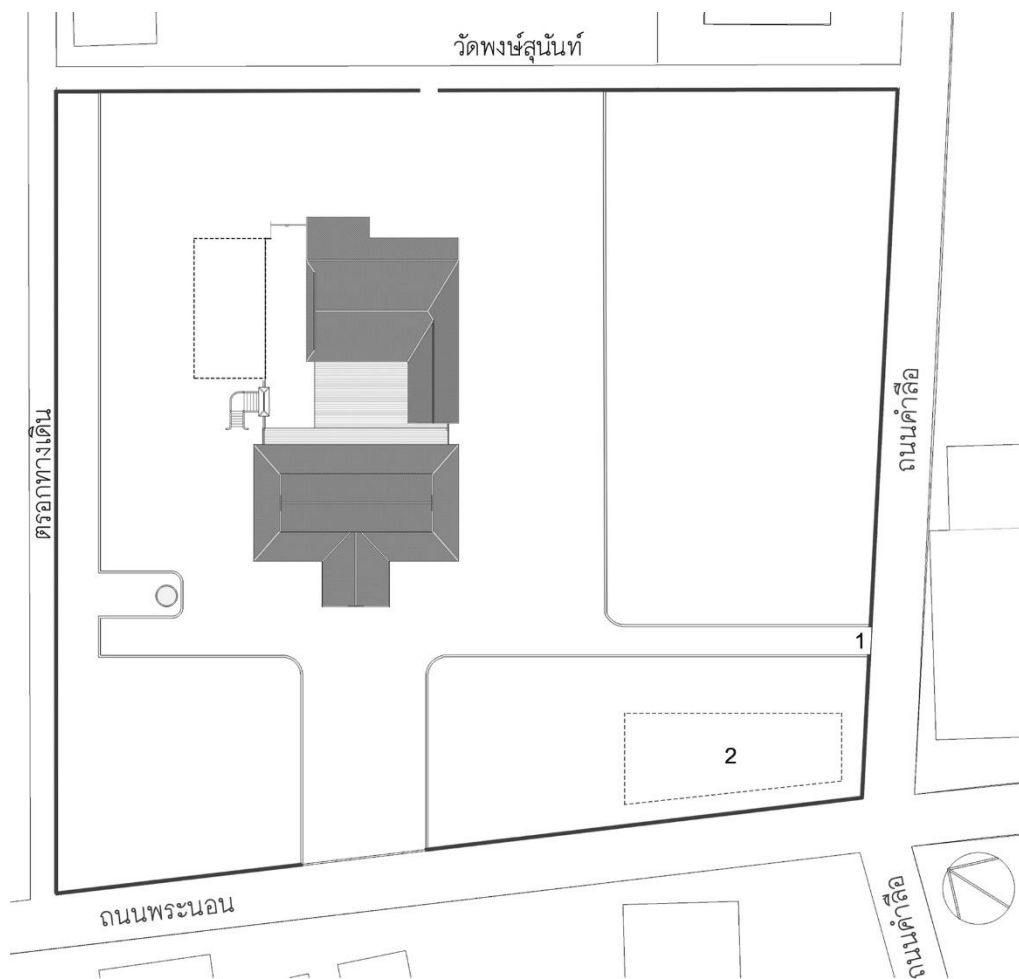
ผังพื้นชั้นล่าง ในส่วนหน้ามีลักษณะผังเป็นรูปตัว T สมมาตร มีมุขตรงกลางยื่นออกมา กว้างและยาว 1 ช่วงเสา มีทางเข้าอาคารขนาด 2 ด้าน ทางซ้ายและขวา ลักษณะห้องภายในสมมาตรกันทั้งสองฝั่ง ประกอบด้วยพื้นที่ต่างๆดังนี้ โถงทางเข้าชั้นล่าง [1] พื้นที่ต้อนรับชั้นล่าง [2] โถงเชื่อมใต้ถุนบ้าน [3] ห้องเก็บของ [4] ห้องทำงาน [5] ห้องเก็บของ [6] ในส่วนหลัง เป็นใต้ถุนโถงสูงของหมู่เรือนล้านนาท้องถิ่น รวมถึงใต้ถุนของยุ้งข้าว [7] ด้วย

ผังพื้นชั้นบน ในส่วนหน้าผังเป็นรูปตัว T สมมาตร มีมุขตรงกลางยื่นออกมา กว้างและยาว 1 ช่วงเสา เหมือนกับชั้นล่าง มีบันไดหลักขึ้นจากชั้น 1 ขนาด 2 ข้าง ทางซ้ายและขวา ลักษณะห้องภายในเกือบจะสมมาตร ประกอบด้วยพื้นที่ต่างๆดังนี้ โถงต้อนรับหลัก [1] ระเบียง [2] ห้องรับแขก [3] ห้องนอน [4] ทางเดินภายใน [5] ห้องเก็บของมีค่า [6] เติ้น [7] ในส่วนหลัง เชื่อมกับส่วนหน้าด้วย รม [8] และชาน [9] มีเรือนแบบล้านนาท้องถิ่นล้อมรั้วและชาน ทางด้านขวาของอาคารเป็นทางเข้ารองมายังส่วนหลังของอาคาร และยุ้งข้าว [10]¹²

¹² สัมภาษณ์ สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคัมภีร์ รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

รุ่นที่ 2 แม่เจ้าสุนันทา วงศ์บุรี : ปี พ.ศ. 2478 – 2480

ผังบริเวณมีการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ ทำทางเข้าเพิ่มทางทิศใต้ของผังบริเวณ ติดกับถนนคำลือ เป็นทางเข้าที่พาดผ่านหน้าอาคาร ตัดกับทางเข้าหลักเดิมของรุ่นที่ 1 และสร้างประตูแพะ ซึ่งแพะเป็นสัญลักษณ์ป็นักษัตริย์ของหลวงพงษ์พิบูลย์ผู้สร้างประตูแพะ [1] หรือบ้านพักรับรองออก 2 หลัง เหลือเพียงบ้านพักหัวหน้าบริวาร [2]

รูปที่ 29 แสดงผังบริเวณในรุ่นที่ 2 ปี พ.ศ. 2478-2480 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ผังพื้นที่ชั้นล่างในส่วนหน้า ลักษณะโครงสร้างของผังคงแบบเดิม เปลี่ยนแต่ห้องมุมซ้ายของอาคาร [4] ให้กลายเป็นบันไดภายใน เพราะได้มีการเปลี่ยนแปลงทางสัญจรแนวตั้ง ส่วนอื่นนั้นยังคงเดิม ในส่วนหลัง มีการกันห้องใต้ถุนข้างล่างเพิ่มขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์บางอย่าง¹³

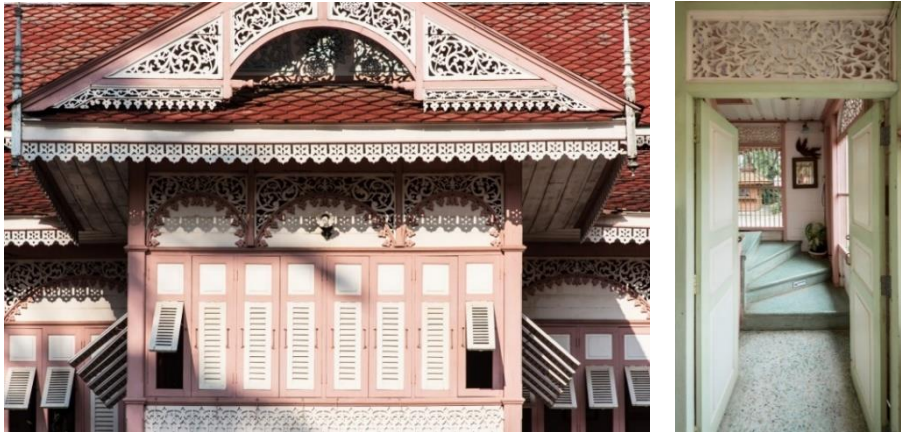
ผังพื้นที่ชั้นบนมีการเปลี่ยนแปลงในส่วนหน้า เนื่องจากทิศทางของอาคารที่หันหน้าไปทางทิศตะวันตก ทำให้มีผลกระทบจากแสงแดดอย่างมาก คือ บันไดทางขึ้นชั้นสองจากภายนอกที่ขนานมุกด้านหน้านั้น โดนแดดจัดตลอดทุกวัน และโดนฝนสาด ทำให้สุดท้ายแล้วบันไดชำรุด จึงได้มีการรื้อบันไดภายนอกอาคารทิ้ง และเปลี่ยนเป็นใช้บันไดภายในแทน ซึ่งอยู่ทางมุมซ้ายของอาคาร [1] และอีกส่วนที่โดนผลกระทบจากแสงแดด คือ ระเบียงด้านหน้าของอาคาร เนื่องจากเป็นระเบียงเปิดโล่ง มีระดับความสูงจากพื้นชั้นสองถึงเพดานมาก แต่ชายคาของหลังคานั้นสั้น ทำให้แดดสามารถเข้ามายังภายในอาคารได้มาก และเป็นเวลานาน เนื่องจากอยู่ทางทิศตะวันตก อีกทั้งในฤดูฝน ชายคาที่สั้น เพดานที่สูงก็ไม่สามารถกันน้ำฝนให้ไม่เข้าอาคารได้เช่นกัน จึงได้ทำการกันผนังบริเวณระเบียง และติดหน้าต่างแบบที่เป็นได้ทั้งบานเปิดและบานกระทุ้งในตัวเอง เพื่อที่ยังสามารถกันแดดกันฝน แต่สามารถถ่ายเทอากาศและนำแสงภายนอกอาคารกลับเข้ามาใช้ได้ ห้องภายในมีการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน จากที่เกือบสมมาตร กลายเป็นไม่สมมาตร หลังจากที่ยกระเบียงด้วยผนังติดหน้าต่างแล้ว ได้ใช้พื้นที่ส่วนนี้เป็นห้องรับแขก รื้อผนังห้องรับแขกเก่าขึ้นออกไป เพื่อที่จะได้พื้นที่ใช้สอยมากขึ้น พร้อมกันห้อง และขยายห้องเพิ่มขึ้น ประกอบด้วย บันได [1] โถงรับแขก [2] ทางสัญจรภายใน[3] ห้องนอนหลัก [4] ห้องนอนรอง [5] ห้องเก็บของมีค่า [6] ห้องผีเสื้อ [7] ห้องทำงาน [8] เติ้น [9] ในส่วนหลังนั้นยังคงคล้ายเดิมกับรุ่นที่ผ่านมา¹⁴

รูปที่ 30 แสดงผังพื้นที่ชั้นล่าง ผังพื้นที่ชั้นบน และผังหลังคา ในรุ่นที่ 2 ตามลำดับ (ที่มา : ผู้วิจัย)

¹³ สัมภาษณ์ สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคัมภีร์รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

¹⁴ เรืองเดียวกัน.

รูปที่ 31 แสดงภาพหน้าต่างที่ติดบริเวณระเบียงเพื่อแก้ปัญหาเรื่องสภาพอากาศ และภาพบันไดภายในที่ต่อเติมในรุ่นที่ 2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปที่ 32 แสดงองค์ประกอบที่เปลี่ยนแปลง ได้แก่ บันได หน้าต่าง และผนังห้องรับแขก (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปที่ 33 แสดงการเปลี่ยนผนังห้องรับแขกออกในชั้นบน (ที่มา : ผู้วิจัย)

รุ่นที่ 3 แม่เจ้าไขแก้ว ทิพย์วิทย์ : ปี พ.ศ. 2480 – 2482

ในรุ่นนี้เนื่องจากระยะเวลาค่อนข้างสั้น จึงแทบจะไม่มีเปลี่ยนแปลงอะไร ทั้งผังบริเวณ ผังพื้น และรูปแบบอาคาร¹⁵

รุ่นที่ 4 แม่เจ้าไข่มุกต์ ประชาศรัยสรเดช : ปี พ.ศ. 2482 – 2546

ผังบริเวณในช่วงต้นรุ่นที่ 4 มีการเจาะทางเข้าเพิ่มทางทิศใต้ [1] ติดกับถนนคำลือ มีขนาดใหญ่เพื่อที่สามารถนารถบรรทุกเข้ามาถึงได้ถนัดขึ้น เนื่องจากทำธุรกิจเกี่ยวกับไม้สัก มีการทำสวนแบบอิทธิพลตะวันตก [3] บริเวณทางเข้า มีลักษณะเป็นน้ำพุทรงกลมล้อมรอบด้วยแปลงกุหลาบทรงกลมผล ต่อมาเมื่อเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์ ได้มีการสร้างซุ้มป้ายชื่อบริเวณทางเข้าเดิมทางทิศตะวันตก [3] ใกล้กับสวนอิทธิพลตะวันตก และมีการสร้างอาคารขนาดเล็ก [2] ชั้นเดียวของเจ้าพ่อทองด้วงแยกออกไปบริเวณทางด้านมุมขวาของผังบริเวณ สำหรับเป็นที่พักอาศัยส่วนตัว¹⁶

รูปที่ 34 แสดงผังบริเวณในรุ่นที่ 4 ปี พ.ศ. 2482-2546 (ที่มา : ผู้วิจัย)

¹⁵ สัมภาษณ์ ศรีพนา วงศ์บุรี, ทายาทตระกูลวงศ์บุรี, 21 กันยายน 2560.

¹⁶ สัมภาษณ์ สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคัมวงศ์บุรี รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

รูปที่ 35 แสดงผังพื้นชั้นล่าง ผังพื้นชั้นบน และผังหลังคา ในรุ่นที่ 4 ตามลำดับ (ที่มา : ผู้วิจัย)

ในรุ่นที่ 4 มีการเปลี่ยนแปลงออกเป็น 2 ช่วง คือ ช่วงทำธุรกิจไม้สัก และช่วงเปิดเป็นพิพิธภัณฑ์ ปี พ.ศ. 2541

ผังพื้นชั้นล่างในช่วงทำธุรกิจไม้สักนั้น ในส่วนหน้าไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะของผังแต่อย่างใด แต่มีการเปลี่ยนแปลงวัสดุอาคารในบางส่วน เช่น ทำพื้นใหม่สำหรับขัดไม้ในส่วนโถงระหว่างเรือนส่วนหน้าและเรือนส่วนหลัง [3] เป็นต้น ในส่วนหลัง เนื่องจากในรุ่นนี้ไม่ได้มีการทำธุรกิจเกษตรกรรมแล้ว จึงรื้อยุ้งข้าวและสร้างเป็นศาลาที่มีขนาดเล็กลงมาแทน¹⁷ ซึ่งได้ถูกศาลาก็มีหน้าที่ใช้สอยหลักเกี่ยวกับธุรกิจไม้สักเช่นกัน ต่อมาในปี พ.ศ. 2541 ได้เปิดเป็นพิพิธภัณฑ์ ทำให้หน้าที่ใช้สอยห้องข้างล่างทั้งหมดนั้นเปลี่ยนไปจากเดิม มีการกันพื้นที่ภายนอกและภายในระหว่างส่วนหน้าและส่วนหลัง [3] อย่างชัดเจน การใช้งานที่เปลี่ยนไปนั้นประกอบด้วย โถงต้อนรับ [1] ประชาสัมพันธ์ [2] โถงจัดแสดง [3] ห้องจัดแสดง [5,6] ห้องเก็บของ [4]¹⁸

ผังพื้นชั้นบนในช่วงแรก ส่วนหน้ามีการกันพื้นที่ใช้สอยเพิ่มขึ้นจากเดิม คือ ขยายห้องทำงาน [1] และทำห้องบรรพบุรุษเพิ่มเติม [2] ในส่วนหลังมีการรื้อยุ้งข้าวเปลี่ยนเป็นศาลาที่มีขนาดเล็กลง เพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอยชั้นบน และรื้อชานไม้บางส่วนที่เป็นส่วนเชื่อมต่อของส่วนหน้าและส่วนหลังออก แล้วเปลี่ยนเป็นกระเบื้อง เพื่อที่จะสร้างหลังคาคลุมอาคารให้ส่วนหน้าและส่วนหลังนั้นเชื่อมต่อกันได้เสมือนเป็นพื้นที่เดียวกัน และต่อเติมห้องน้ำในส่วนหลังเพิ่มเติม ต่อมาในปี พ.ศ. 2541 ได้เปิดเป็นพิพิธภัณฑ์ ผังไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด แต่การใช้สอยนั้นปรับเปลี่ยนเป็นห้องจัดแสดงทั้งหมด ทำให้การใช้สอยที่เคยเป็นที่พัก

¹⁷ สัมภาษณ์ ชินวร ชมภูพันธ์, ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นเมืองแพร่, 22 กันยายน 2560.

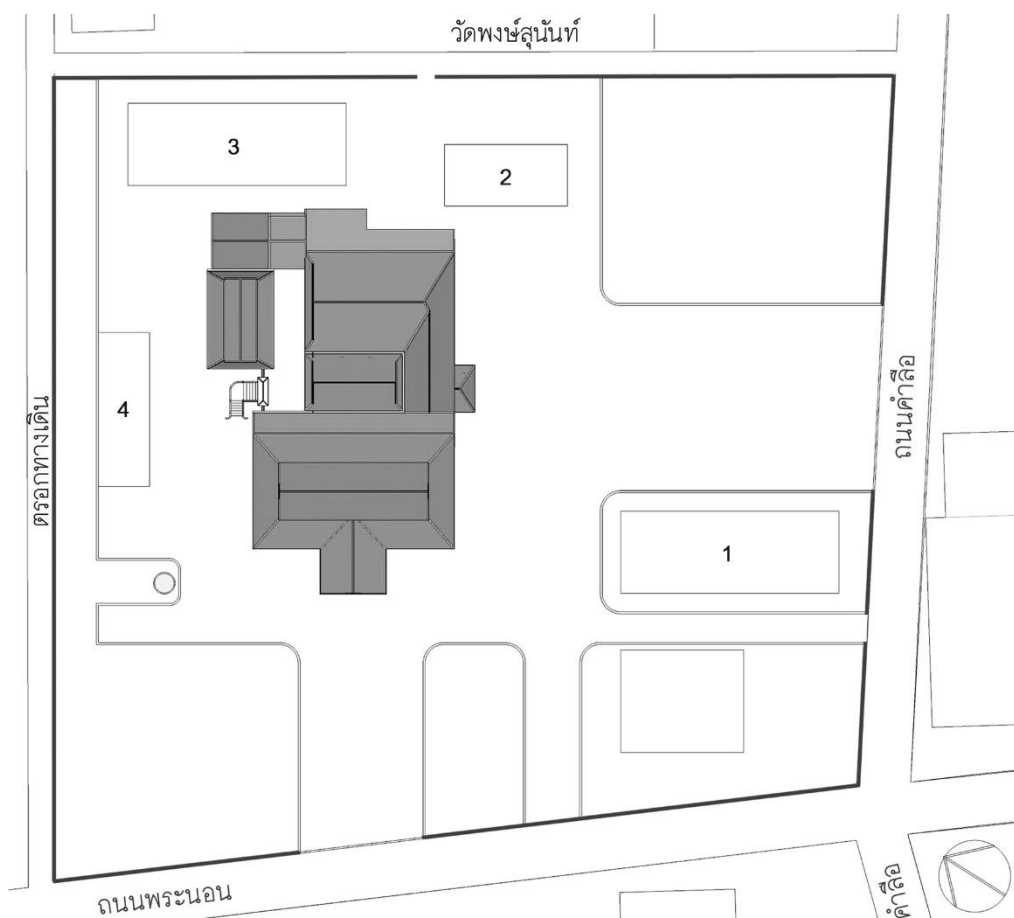
¹⁸ พิพิธภัณฑ์คุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่, “ประวัติคุ้มวงศ์บุรี”, 20 กันยายน 2560. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

อาศัย ต้องย้ายไปอยู่ในส่วนหลังของอาคาร ซึ่งได้มีการต่อเติมให้เข้ากับการใช้งานในภายหลัง¹⁹

ผังหลังคา มีการต่อเติมเพื่อเชื่อมพื้นที่ระหว่างส่วนหน้าและส่วนหลัง [1,2] และยังเปลี่ยนวัสดุหลังคาบางส่วนจากกระเบื้องแบนเกิดเป็นแผ่นสังกะสี²⁰

รุ่นที่ 5 คุณสหายศ วงศ์บุรี : ปี พ.ศ. 2546 – 2561

ผังบริเวณ มีการก่อสร้างอาคารเพิ่ม เพื่อประกอบธุรกิจร้านอาหาร (1) และสร้างห้องน้ำทางด้านหลัง (2) สำหรับนักท่องเที่ยวที่เข้าชมพิพิธภัณฑ์²¹

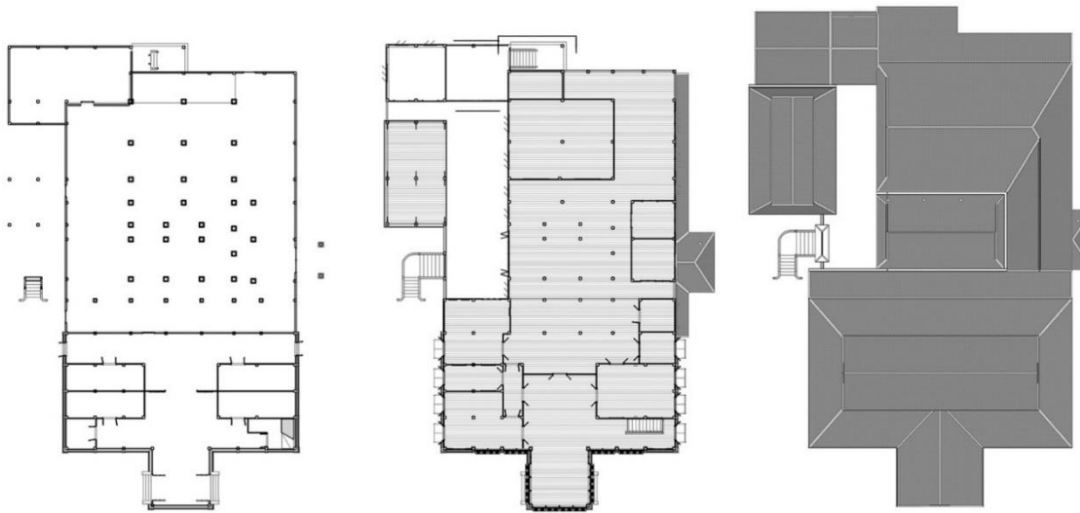
รูปที่ 36 แสดงผังบริเวณในรุ่นที่ 5 ปี พ.ศ. 2546-2561 (ที่มา : ผู้วิจัย)

¹⁹ สัมภาษณ์ สหายศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคัมภีร์รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

²⁰ เรื่องเดียวกัน

²¹ สัมภาษณ์ ศรีพนา วงศ์บุรี, ทายาทตระกูลวงศ์บุรี, 21 กันยายน 2560.

ผังพื้นที่ชั้นล่าง ในส่วนหน้าผังไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด ในส่วนหลังที่เคยเป็นได้ถุนั้น ได้ทำการกันห้อง ล้อมเป็นพื้นที่สำหรับการจัดเลี้ยง มีการสร้างเวทีภายใน และทำการประดับตกแต่งเสาและซุ้มคูหา ด้วยศิลปะที่มีลักษณะคล้ายแบบดั้งเดิมในส่วนหน้า ผังพื้นที่ชั้นบนยังคงเป็นการใช้สอยเดิมจากรุ่นที่แล้ว ทั้งในส่วนหน้าและส่วนหลัง²²

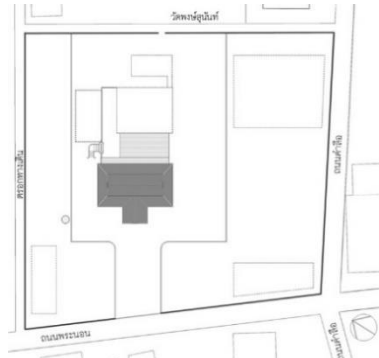
รูปที่ 37 แสดงผังพื้นที่ชั้นล่าง ผังพื้นที่ชั้นบน และผังหลังคา ในรุ่นที่ 5 ตามลำดับ (ที่มา : ผู้วิจัย)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

²² สัมภาษณ์ สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคัมภีร์รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

3.1.3 สรุปรูปแบบสถาปัตยกรรมของคุ้มวงศ์บุรี

1) รูปแบบผังบริเวณ

รุ่นที่ 1 (ปี พ.ศ. 2440 – 2478)

- ใช้ที่ดินเดิมในการสร้างคุ้มวงศ์บุรี
- ทำทางเข้าหลักทางด้านถนนพระนอน (ถนนรอง)
- มีหมู่เรือนล้านนาเก่า ยุ้งข้าว และครัวไฟ (ไม่พบหลักฐานรูปแบบ)

และอาคารบริวาร (ไม่พบหลักฐานรูปแบบ)

รุ่นที่ 2-3 (ปี พ.ศ. 2478 – 2482)

- ปรับปรุงหมู่เรือนล้านนาเก่าและครัวไฟ
- รื้ออาคารบริวารออกไป 2 หลัง
- ทำทางเข้าเล็กชื่อ ประตูแพะ ทางด้านถนนคำลือ (ถนนหลัก)

รุ่นที่ 4 (ปี พ.ศ. 2482 - 2546)

- ปรับปรุงหมู่เรือนล้านนาเก่าและยุ้งข้าว
- ทำทางเข้าใหญ่ทางด้านถนนคำลือ (ถนนหลัก)
- เชื่อมคุ้มวงศ์บุรีส่วนหน้ากับหมู่เรือนล้านนาเก่าด้วยหลังคา
- ปรับปรุงเห็นพิพิธภัณ์
- สร้างอาคารบริวารเพิ่ม

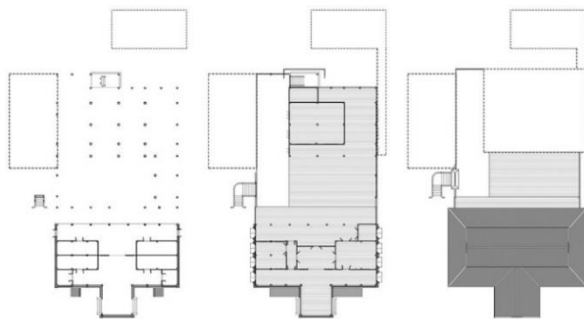

รุ่นที่ 5 (ปี พ.ศ. 2546-ปัจจุบัน (พ.ศ. 2561))

- สร้างอาคารบริวารเพิ่ม

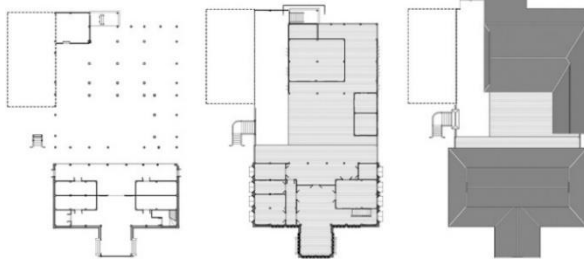
รูปที่ 38 แสดงสรุปการเปลี่ยนแปลงผังบริเวณคุ้มวงศ์บุรี (ที่มา : ปรับปรุงจาก ชลธิชา เบ็ญนวล)

2) รูปแบบผังพื้น

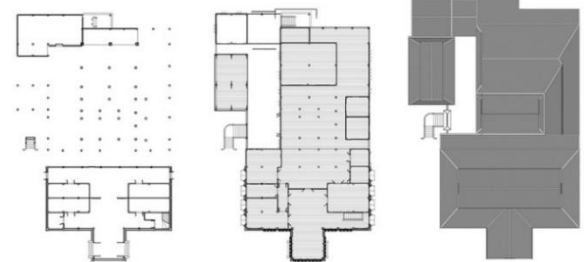
รุ่นที่ 1 (ปี พ.ศ. 2440 – 2478)

- ผังคุ่มส่วนหน้าสมมาตร
- ทางเข้าหลักเป็นบันไดจากชั้นล่างสู่ชั้นบนภายในเรือน
- ตำแหน่งห้องคุ่มวงศ์บุรีส่วนหน้าสมมาตร

รุ่นที่ 2-3 (ปี พ.ศ. 2478 – 2482)

- ปรับปรุงเรือน รื้อบันไดภายนอกออก
- ทำบันไดหลักภายในบริเวณมุมเรือน
- ปรับตำแหน่งห้องตามการใช้งานในชั้นบน

รุ่นที่ 4 (ปี พ.ศ. 2482 - 2546)

- ปรับตำแหน่งห้องตามการใช้งานทั้งชั้นบนและล่าง
- เชื่อมชานบ้านด้วยหลังคา
- ปรับปรุงคุ่มวงศ์บุรีส่วนหลัง
- ปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑ์

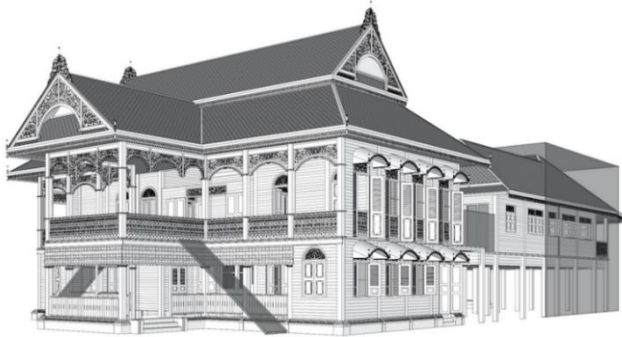

รุ่นที่ 5 (ปี พ.ศ. 2546-ปัจจุบัน (พ.ศ. 2561))

- คุ่มวงศ์บุรีส่วนหน้ารูปแบบคงเดิม
- คุ่มวงศ์บุรีส่วนหลัง ปรับปรุงได้ถุน

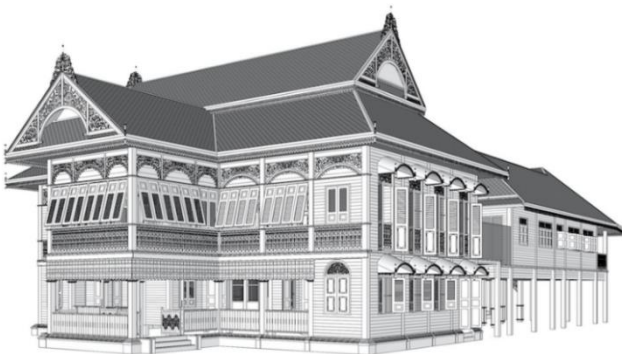
รูปที่ 39 แสดงสรุปการเปลี่ยนแปลงผังพื้นคุ่มวงศ์บุรี (ที่มา : ปรับปรุงจาก ชลธิชา เบ็ญจกุล)

3) รูปแบบรูปด้าน

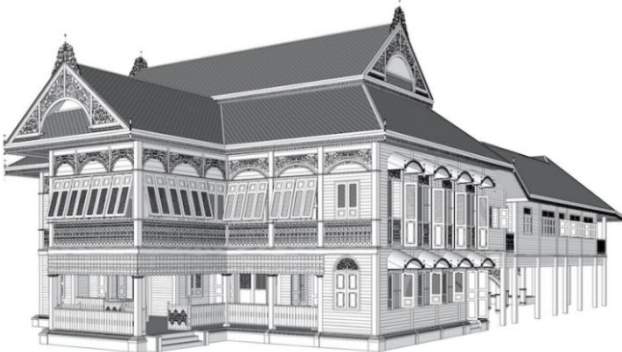
รุ่นที่ 1 (ปี พ.ศ. 2440 – 2478)

- ทางเข้าหลักเป็นบันไดบริเวณมุขหน้าของเรือน
- ด้านหน้าเรือนเป็นเฉลียงภายในทั้งชั้นบนและล่าง
- ด้านข้างเรือนเป็นผนังที่บเจาะช่องเปิด

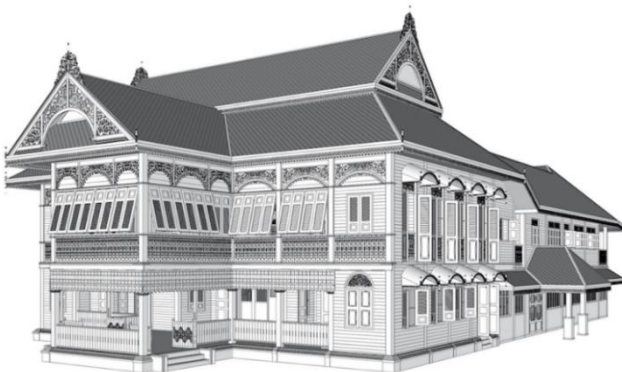
รุ่นที่ 2-3 (ปี พ.ศ. 2478 – 2482)

- ปรับปรุงเรือน รื้อบันไดภายนอกออก
- ปรับปรุงด้านหน้าชั้นบนด้วยการติดหน้าต่างบริเวณเฉลียงภายใน
- คงสภาพเฉลียงภายในใต้ถุนชั้นล่าง

รุ่นที่ 4 (ปี พ.ศ. 2482 - 2546)

- คุ่มวงศับูรีส่วนหน้าคงเดิม

รุ่นที่ 5 (ปี พ.ศ. 2546-ปัจจุบัน (พ.ศ. 2561))

- คุ่มวงศับูรีส่วนหน้ารูปแบบคงเดิม
- คุ่มวงศับูรีส่วนหลัง ปรับปรุงได้ถุน

รูปที่ 40 แสดงสรุปการเปลี่ยนแปลงรูปด้านคุ่มวงศับูรี (ที่มา : ปรับปรุงจากชลธิชา เป็งนวล)

3.2 สรุปประวัติการซ่อมคุ้มวงศ์บุรีที่สำคัญ

การซ่อมบ้านที่ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมในแต่ละรุ่นจากการสัมภาษณ์คุณสหายศ วงศ์บุรี ผู้สืบทอดรุ่นที่ 5 และคุณศรีพนา วงศ์บุรี ภรรยาคุณสหายศ วงศ์บุรี สรุปได้ดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงสรุปประวัติการซ่อมบ้าน (ที่มา : ผู้วิจัย)

รุ่น	ปี	รายละเอียดการซ่อมแซม
รุ่นที่ 1	พ.ศ. 2440 พ.ศ. 2450	- สร้างคุ้มวงศ์บุรี - สร้างรั้วไม้สัก
รุ่นที่ 2	พ.ศ. 2480	- รั้วบันไดทางขึ้นชั้น 2 - สร้างบันไดภายในอาคาร - เปลี่ยนประตูบางบานเป็นหน้าต่างในชั้น 2 - ติดหน้าต่างรอบระเบียงด้านหน้าอาคารชั้น - รั้วผนังห้องรับแขกชั้น 2 ออก - เปลี่ยนผ้าม่านห้องตามการใช้งาน - ทำทางเข้าทางด้านทิศใต้ และก่อสร้างประตู มีสัญลักษณ์รูปแพะ
รุ่นที่ 3		- ไม่มีซ่อมแซมครั้งใหญ่ -
รุ่นที่ 4	พ.ศ. 2513 พ.ศ. 2519 พ.ศ. 2520 พ.ศ. 2528 พ.ศ. 2530 พ.ศ. 2536 พ.ศ. 2537	- ทำพื้นที่ซัดไม้ที่ชั้นล่าง ระวังวงเวียนส่วนหน้าและเวียนส่วนหลัง เพื่อทำธุรกิจซัดไม้ - สร้างอาคารเล็กชั้นเดียวของเจ้าทองด้วง - ขยายห้องได้ยู่ข้าว เพื่อทำธุรกิจซัดไม้ - เปลี่ยนหลังคาบ้านส่วนหน้า จากหลังคาไม้แป้นเกล็ดเป็นสังกะสี ทาสีบ้านทั้งภายนอกและภายใน - รั้วชานไม้บางส่วนแล้วเปลี่ยนเป็นพื้นกระเบื้อง เพื่อทำเป็นห้องโถงและมุงหลังคา ปรับปรุงห้องครัวและอาคารใหม่ - เปลี่ยนพื้นชาน จากชานไม้เป็นชานเซรามิก - กั้นพื้นที่ภายนอก – ภายในอย่างสิ้นเชิงในชั้นล่าง บริเวณเชื่อมเวียน - เปลี่ยนผ้าม่านห้องตามการใช้งาน - รั้วยู่ข้าวออกและสร้างศาลาแทน - เปลี่ยนหลังคาบ้านบางส่วน จากไม้แป้นเกล็ดเป็นกระเบื้องสังกะสี - ซ่อมแซมและทาสีรั้วทั้งหมด - ปูพื้นห้องและทางเดินชั้นล่างของบ้านด้วยไม้ปาเก้ทั้งหมด - ปรับปรุงห้องน้ำใหม่ - ทำซุ้มป้าย คุ้มวงศ์บุรี

รุ่น	ปี	รายละเอียดการซ่อมแซม
	พ.ศ. 2538	- เปลี่ยนสายไฟเกือบทั้งหมดของบ้าน
	พ.ศ. 2539	- ตกแต่งภายในบ้าน เช่น เฟอร์นิเจอร์ ฝ้าห่ม ห้องทำงาน ห้องพระ ห้องประวัติบ้าน และบริเวณถนน
	พ.ศ. 2540	- บูรณะไม้ฉลุประดับบริเวณชาน้ำทางด้านหลังบ้าน ด้วยไม้สักตามเดิม
	พ.ศ. 2541	- ทำพื้นชั้นล่างใหม่ด้วยซีเมนต์ขัดมันและต่อเดิมนับได้ทางขึ้นหน้าบ้าน
	พ.ศ. 2543	- ปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑ์ - ทำประตูเล็กเข้าบ้าน - ทำทางเข้าใหม่ทางด้านทิศใต้ เพื่อสะดวกในการทำธุรกิจ
รุ่นที่ 5	พ.ศ. 2546	- เปลี่ยนเครื่องมุงหลังคา จากสังกะสีเป็นกระเบื้องว่าว
	พ.ศ. 2555	- ปรับปรุงเรือนครึ่งใหญ่ ทาสีใหม่ โดยชุคสีเดิม เพื่อหาสีเดิมเมื่อครั้งอดีต
	พ.ศ. 2559	- กั้นใต้ถุนชั้นล่าง บริเวณด้านหลังเป็นห้องจัดเลี้ยง ²³

²³ สัมภาษณ์ สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคัมภีร์วงศ์บุรี รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

บทที่ 4

วิเคราะห์และเปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มวงศ์บุรี

การศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมด้านนาชนมบังซิง คุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่ มีวัตถุประสงค์ที่จะจำแนกรูปแบบเฉพาะของคุ้มวงศ์บุรี ด้วยการวิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรมจากผังบริเวณ ผังพื้น รูปด้าน องค์ประกอบภายใน และลดรายละเอียดระดับตกแต่ง อีกทั้งเปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มวงศ์บุรีกับรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในสยามช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงต้นรัชกาลที่ 5 และรูปแบบสถาปัตยกรรมด้านนาจากผังบริเวณ ผังพื้น และรูปด้าน

4.1 วิเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มวงศ์บุรี ปี พ.ศ.2482

รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มวงศ์บุรีที่จะทำการศึกษาอยู่ในปี พ.ศ. 2482 หรือรุ่นที่ 4 ของผู้สืบทอดคุ้มวงศ์บุรี เนื่องจากเป็นช่วงเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่¹ ซึ่งไม่สามารถหาหลักฐานลายลักษณ์อักษรหรือภาพถ่ายก่อนการเปลี่ยนแปลงได้ และยังเป็นช่วงที่มีการใช้สอยแบบดั้งเดิม คือเป็นที่พักอาศัยก่อนที่จะเปลี่ยนแปลงเป็นพิพิธภัณฑสถาน โดยการศึกษาจะวิเคราะห์ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของคุ้มวงศ์บุรีจาก 5 ส่วน ได้แก่ ผังบริเวณ ผังพื้น รูปด้าน องค์ประกอบภายใน และลดรายละเอียดระดับตกแต่ง

4.1.1 ผังบริเวณ

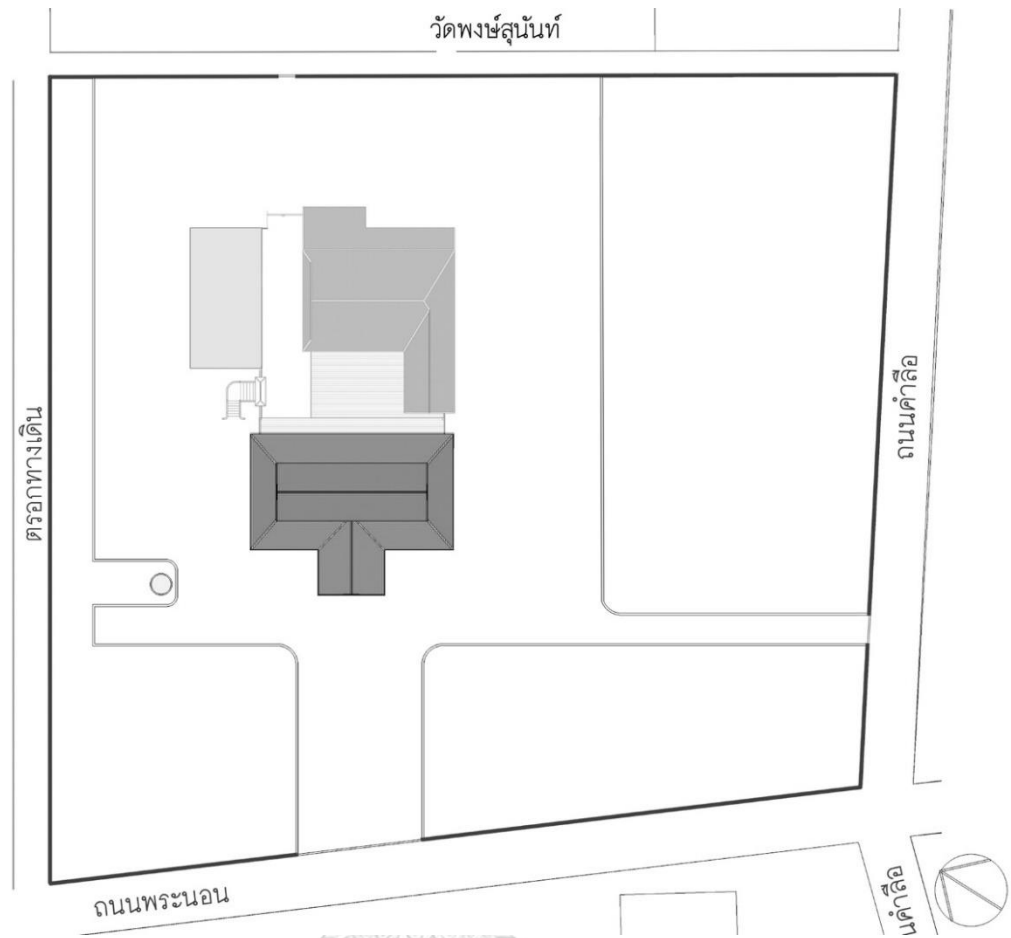
ผังบริเวณคุ้มวงศ์บุรีอยู่ การศึกษาผังบริเวณแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ องค์ประกอบโดยรอบผังบริเวณ และองค์ประกอบภายในผังบริเวณ

4.1.1.1 องค์ประกอบโดยรอบผังบริเวณ

ผังบริเวณเป็นที่ดินเดิมของแม่เจ้าบัวถาครั้งก่อนเป็นพระชายาของเจ้าหลวงพิริยะเทพวงศ์ หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2440 จึงสร้างคุ้มวงศ์บุรี² ที่ดินเป็นรูปสี่เหลี่ยมด้านไม่เท่า ตั้งอยู่บริเวณมุมสี่แยกของถนนคำลือและถนนพระนอน มีรายละเอียดโดยรอบผังบริเวณดังนี้

¹ สัมภาษณ์ สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคุ้มวงศ์บุรี รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

² พิพิธภัณฑสถานคุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่, “ประวัติคุ้มวงศ์บุรี”, 20 กันยายน 2560. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

รูปที่ 41 แสดงผังบริเวณคุ้มวงศ์บุรี รุ่นที่ 4 ปี พ.ศ. 2482 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ด้านถนนพระนอน เป็นถนนรอง มีการทำทางเข้าหลักของพื้นที่จากบริเวณนี้

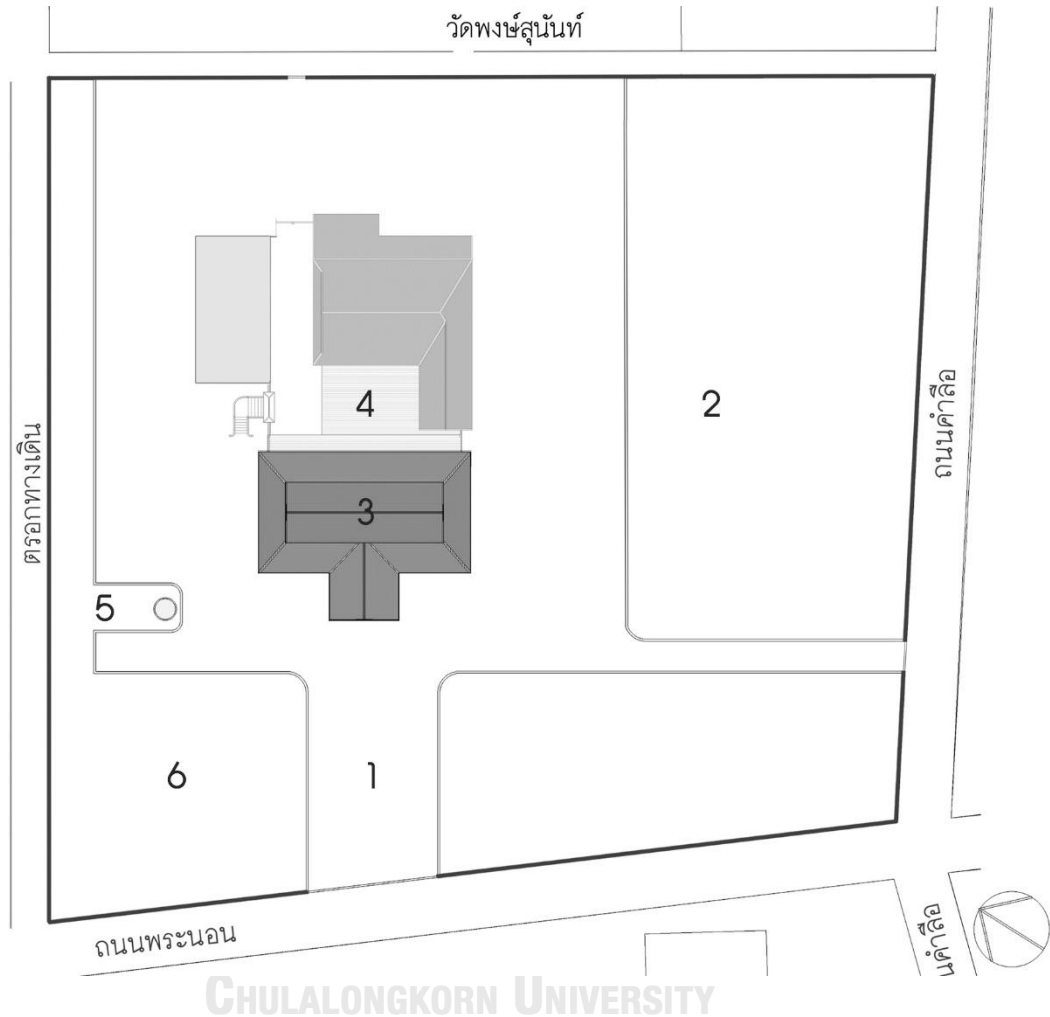
ด้านถนนคำลือ เป็นถนนหลักที่ตรงไปยังประตูमार ซึ่งเป็นช่องประตูสำหรับนำศพออกจากเมือง เนื่องจากธรรมเนียมการชกกลากศพในเวียงแพร์จะต้องไม่ผ่านคุ้มเจ้าหลวง³

ด้านวัดพงษ์สุนันท์ เป็นวัดประจำชุมชนที่ถูกบูรณะขึ้นใหม่โดยหลวงพงษ์พิบูลย์และแม่เจ้าสุนันดา จึงได้ชื่อตามผู้บูรณะว่าวัดพงษ์สุนันท์⁴

³ ศรีศักร วัลลิโกดม และ วัลย์ลักษณ์ ทรงศิริ มูลนิธิเด็ก-ประไพ วิริยะพันธ์, นครแพร์ จากอดีตมาปัจจุบัน : ภูมิโนแควนน์วัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น, หน้า 108.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 124.

ด้านตรอกทางเดิน พื้นที่ถัดจากตรอกทางเดินเป็นพื้นที่ของตระกูลวงศ์บุรี ใช้สำหรับเป็นที่พักอาศัยของข้าทาสบริวาร และเป็นพื้นที่เลี้ยงช้างสำหรับใช้ในการเดินทาง ทำธุรกิจป่าไม้และการเกษตร⁵

รูปที่ 42 แสดงผังบริเวณคุ้มวงศ์บุรีพร้อมบอกตำแหน่งต่างๆ ในรุ่นที่ 4 ปี พ.ศ. 2482 (ที่มา : ผู้วิจัย)

4.1.1.2 องค์ประกอบภายในผังบริเวณ

ภายในที่ดินของคุ้มวงศ์บุรีแรกเริ่มเป็นช่วงหรือลานบ้าน มีตัวเรือนตั้งเป็นศูนย์กลาง ตามคติล้านนาผู้ที่อยู่อาศัยในช่วงหรือเรือนเดียวกันทั้งหมด จะได้รับการปกป้องรักษาจากผีปู้ย่าประจำตระกูล⁶ หรืออย่างคุ้ม วงศ์บุรีจะมี ผีครุ ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับคาถาคอมของชาวเหนือ ที่จะคอยปกป้องรักษาผู้ที่อยู่อาศัยในบริเวณเรือน⁷ ต่อมาในปี พ.ศ.2450 ได้มีการล้อม

⁵ สัมภาษณ์ ศรีพนา วงศ์บุรี, ทายาทตระกูลวงศ์บุรี, 21 กันยายน 2560.

⁶ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 23.

⁷ พิพิธภัณฑ์คุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่, “ประวัติคุ้มวงศ์บุรี”, 20 กันยายน 2560. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

อาณาเขตช่วงด้วยรั้วไม้สักโปร่ง และมีการเจาะช่องประตูทั้งหมด 3 ด้าน คือ ด้านถนนพระนอนเป็นทางเข้าหลัก ด้านถนนคำลือ เป็นทางเข้ารองซึ่งถูกทำขึ้นในช่วงรุ่นที่ 2 และด้านวัดพงษ์สุนันท์เป็นทางเข้าสำหรับไปวัดพงษ์สุนันท์

ด้านถนนพระนอน ทางเข้าหลัก [1] สร้างปี พ.ศ.2440 โดยคำแนะนำของชินแสชาวจีน⁸ หันไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ติดกับถนนพระนอนซึ่งเป็นถนนรอง ไม่มีหลักฐานชัดเจนว่าเหตุใดจึงทำทางเข้าหลักที่ถนนรอง ทั้งนี้ได้ตั้งข้อสงสัยว่าเนื่องจากถนนคำลือเป็นถนนหลักที่ตรงไปยังประตูमार ซึ่งเป็นช่องประตูสำหรับนำศพออกจากเมือง จึงหลีกเลี่ยงที่จะทำทางเข้าหลักตรงถนนที่เป็นอวมงคล อีกทั้งประเพณีการวางเรือนของภาคเหนืออาจส่งผลถึงทิศทางของทางเข้าหลัก กล่าวคือภาคเหนือมีทิศทางการวางเรือนแบบ “ขวางตะวัน” ไปตามทิศเหนือและได้ ส่วนใหญ่หันหน้าเรือนทางทิศใต้ เพื่อให้ด้านจั่วได้รับลมประจำทิศใต้⁹ จึงเป็นเหตุให้ทางเข้าหลักนั้นอยู่ทางถนนพระนอนตามทิศทางการหันหน้าของเรือน หรือในกรณีพระราชวังสราญรมย์ ที่สร้างขึ้นก่อนคุ้มวงศ์บุรีในรัชสมัยปลายรัชกาลที่ 4 มีการทำทางเข้าหลักทางทิศใต้ซึ่งอยู่ด้านข้างของถนนหลักเช่นเดียวกัน เนื่องด้วยอิทธิพลตะวันตกที่มักจะมีสวนสวนตัวขนาดใหญ่อย่างสวนสราญรมณ์อยู่บริเวณถนนทางเข้าก่อนจะถึงตัวอาคาร¹⁰ ซึ่งคุ้มวงศ์บุรีก็มีสวนแบบอิทธิพลตะวันตกอยู่ทางด้านหน้าทางเข้า [6] เช่นกัน เป็นสวนแบบอังกฤษมีน้ำพุแบบตะวันตกอยู่ตรงกลางพื้นที่ล้อมรอบไปด้วยแปลงสวนกุหลาบและดอกไม้พันธุ์อื่นๆ¹¹ ทางเข้าหลักมีขนาดใหญ่ 6 เมตร เนื่องจากต้องใช้เป็นทางเข้าของช้าง เพราะช้างเป็นทั้งพาหนะของเจ้าผู้อาศัยและเป็นแรงงานสำหรับการทำธุรกิจและการขนส่งผลผลิตทางการเกษตร เพื่อนำไปยังยุ้งฉางของเรือน¹² ในแนวแกนจากทางเข้าหลักเป็นที่ตั้งของคุ้มวงศ์บุรี ค่อนไปทางขวาของผังบริเวณ เพื่อให้ด้านหน้าของเรือนนั้นหันไปยังถนนพระนอน คุ้มวงศ์บุรีแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ คุ้มส่วนหน้า [3] คือ ส่วนที่มีลักษณะสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตก สร้างต่อเติมขึ้นทางด้านหน้าของหมู่เรือนล้านนาเก่าในปี พ.ศ.2440 และคุ้มวงศ์บุรีส่วนหลัง คือ หมู่เรือนล้านนาเก่า [4] ตั้งอยู่ในที่ดินเดิมมาแต่ก่อน ประกอบด้วยยุ้งฉางและครัวไฟ

⁸ สัมภาษณ์ ศรีพนา วงศ์บุรี, ทายาทตระกูลวงศ์บุรี, 21 กันยายน 2560.

⁹ อ้น นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 53.

¹⁰ แนน้อย ศักดิ์ศรี (ม.ร.ว.) และคณะ, พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ, หน้า 306.

¹¹ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่, บ้านโบราณเมืองแพร่, (แพร่: หจก.เมืองแพร่การพิมพ์, 2554). หน้า 57.

¹² สัมภาษณ์ สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคุ้มวงศ์บุรี รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

ด้านถนนคำลือ เป็นลานโล่งหรือชวงบ้าน [2] มีการเจาะช่องทางเข้าในรุ่นที่ 2 เพื่อการเข้าและออกที่สะดวกจากถนนหลัก และประตูไม่ได้มีขนาดใหญ่มาก เนื่องจากในรุ่นที่ 2 นั้น เริ่มมีการใช้รถยนต์แล้ว¹³

ด้านวัดพงษ์สุนันท์ เป็นพื้นที่โล่งหลังหมู่เรือนล้านนาเดิม มีประตูขนาดเล็ก สามารถไปยังวัดพงษ์สุนันท์ได้

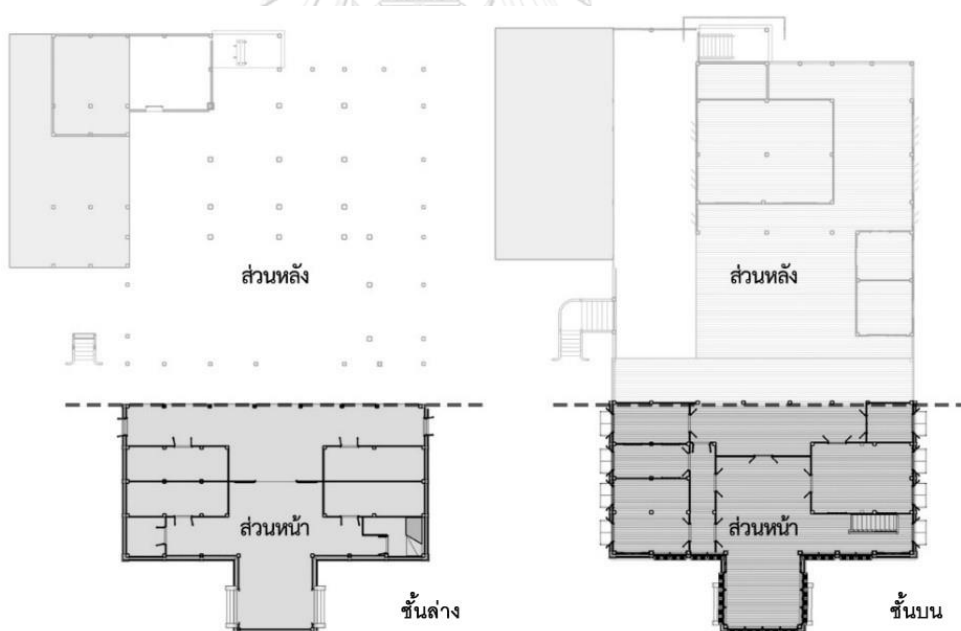
ด้านตรอกทางเดิน เป็นพื้นที่โล่งมีต่อม่น้ำและพื้นที่สำหรับเทียบช้างกับยุงข้าว

4.1.2 ผังพื้น

ผังพื้นแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนหน้าและส่วนหลัง

1) ส่วนหน้า คือ เรือนอิทธิพลตะวันตก สร้างต่อจากส่วนหลัง เป็นที่พักอาศัยชั้นบน และเป็นที่ทำงานในชั้นล่าง¹⁴

2) ส่วนหลัง คือ หมู่เรือนล้านนาเก่า มีหน้าที่ใช้สอยเป็น ยุงข้าว ครุฑไฟ ชาน และส่วนบริการ ตามอย่างเรือนล้านนา ในการศึกษาครั้งนี้ จะศึกษาส่วนหน้าเท่านั้น เนื่องจากเป็นสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตก

รูปที่ 43 แสดงผังพื้นคุ้มวงศ์บุรี ปี พ.ศ. 2482 แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนหน้าและส่วนหลัง (ที่มา : ผู้วิจัย)

¹³ สัมภาษณ์ สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคุ้มวงศ์บุรี รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

¹⁴ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติวัดโพธิ์, "ประวัติคุ้มวงศ์บุรี", 20 กันยายน 2560. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่).

4.1.2.1 วิเคราะห์รูปแบบผังพื้น

อธิบายรูปแบบผังพื้นจาก 4 ส่วน ได้แก่ รูปทรง, แนวแกน, ลักษณะการปิดล้อม, และความสำคัญของพื้นที่

- 1) รูปทรง ผังพื้นส่วนหน้ามีรูปทรงเป็นตัว T เป็นผังพื้นที่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุขยื่นออกมาตรงกลาง 1 ช่วงเสา มีลักษณะสมมาตรทั้งสองด้าน ซึ่งลักษณะนี้เป็นอิทธิพลของรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก สามารถพบเจอได้ในสยามในช่วงต้นรัชกาลที่ 5 ปี พ.ศ. 2411-2432¹⁵ เนื่องจากสยามมีนโยบายการปรับตัวให้เข้ากับการเข้ามาของชาติตะวันตก¹⁶ ผังตัว T สามารถพบได้ในอาคารของชนชั้นปกครอง และอาคารราชการ เช่น พระราชวังสราญรมณ์¹⁷ วังกรมหมื่นราชศักดิ์สโมสร ตึกวิคตอเรีย และตึกเสาวภา¹⁸ เป็นต้น
- 2) แนวแกน รูปทรงเรือนตัว T สามารถแบ่งแนวแกนออกได้เป็น 2 แกน ได้แก่ แนวแกนประธานและแนวแกนรอง แนวแกนประธาน คือ กึ่งกลางของมุขยื่นของเรือนจากด้านหน้า ผ่ากึ่งกลางของพื้นที่ใช้สอย และแนวแกนรอง คือ แนวแกนที่อยู่กึ่งกลางของเรือนตามแนวยาวของ 4 เหลี่ยมผืนผ้า ผ่าพื้นที่ออกเป็น 2 ส่วน ทำให้เกิดส่วนหน้าและส่วนหลังของเรือน
- 3) ลักษณะการปิดล้อม มีผนังและระเบียงปิดล้อมทั้ง 3 ด้านของเรือน ได้แก่ ด้านหน้าปิดล้อมด้วยระเบียงในชั้นล่างและแผงหน้าต่างซึ่งต่อเติมจากระเบียงเดิมในชั้นบนและด้านข้างทั้ง 2 ด้านปิดล้อมด้วยผนังที่มีช่องเปิด 1 ช่องต่อ 1 ช่วงเสา ด้านหลังเรือนเปิดโล่งเพื่อเชื่อมใต้ถุนในชั้นล่างและเชื่อมชานบ้านในชั้นบนเพื่อไปยังส่วนหลัง ตั้งข้อสังเกตว่ารูปแบบของการปิดล้อมเพียง 3 ด้านเกิดจากความต้องการที่จะเชื่อมคุ่มที่สร้างใหม่กับหมู่เรือนล้านนาประเพณีเดิม ซึ่งสามารถเชื่อมกันได้อย่างลงตัวเนื่องจากรูปแบบของหมู่เรือนล้านนาเดิมนั้นเป็นแบบเรือนล้านนาประเพณี คือ ตัวเรือนมักมีชานบันไดหรือชานบ้านและเตินซึ่งเป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่งอยู่บริเวณส่วนหน้าของหมู่เรือนล้านนาแล้วจึงมีตัวเรือนถัดจากพื้นที่เตินอีกที¹⁹ ด้วยเหตุนี้คุ่มที่มาเชื่อมต่อในส่วนหน้า จึงสามารถเชื่อมต่อกันได้ด้วยพื้นที่ชานบ้านและเติน ด้วยการนำเตินซึ่งเป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่งมาสอดอยู่ได้หลังคาของคุ่มส่วนหน้าและมีชานบ้านอยู่ทางด้านข้างของเตินอีกที ทำให้ด้านหลังของคุ่มวงศ์บุรีนั้นกลายเป็นเติน ซึ่งไม่มีผนังปิดล้อม เพื่อคงสภาพพื้นที่กึ่งเปิดโล่งและเชื่อมต่อกับชานบ้านไปยังหมู่เรือนล้านนาส่วนหลัง

¹⁵ พีรศรี โปวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ต้นแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง, หน้า 6.

¹⁶ ผู้สดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 115.

¹⁷ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี (ม.ร.ว.) และคณะ, พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ, หน้า 306.

¹⁸ พีรศรี โปวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ต้นแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง, หน้า 26 และ 56.

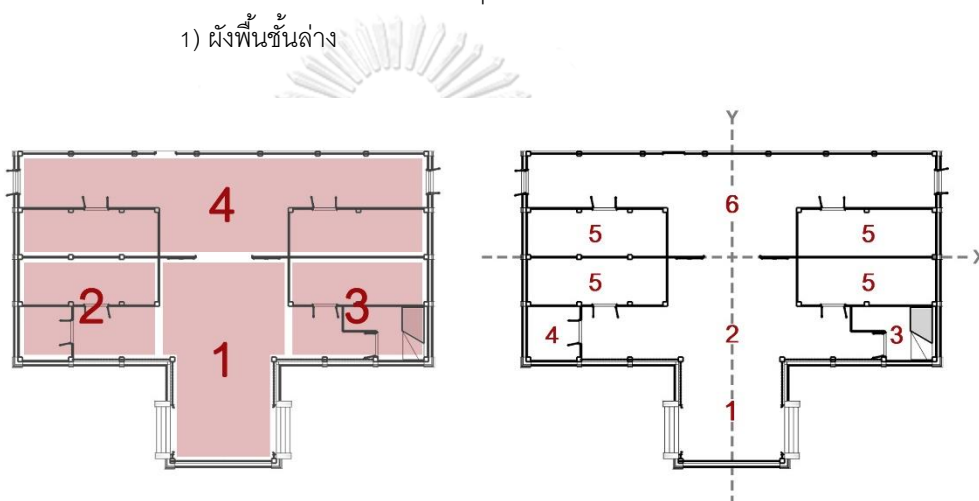
¹⁹ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมีพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 12.

4) หน้าที่ใช้สอย คุ่มวงศับริมีหน้าที่ใช้สอยหลักอยู่ที่ชั้น 2 เป็นที่พักอาศัยและมีชั้นล่างเป็นสำนักงานและห้องเก็บของเนื่องจากความเชื่อในช่วงต้นรัชกาลที่ 5 ว่าการใช้ได้ถุนนั้นเป็นสิ่งอัปมงคล²⁰ และเดิมที่เรือนล้านนาประเพณีก็ใช้ชั้นได้ถุนเป็นเพียงการประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือนเพียงอย่างเดียว ไม่ได้ใช้สำหรับพักอาศัย²¹

4.1.2.2 วิเคราะห์ตำแหน่งห้องและปัจจัยต่อการใช้สอยภายใน

เนื่องจากผังพื้นมีลักษณะสมมาตรทั้งในแกนประธาน (X) และแกนรอง (Y) สามารถแบ่งพื้นที่ในแต่ละชั้นได้เป็น 4 ส่วนตามลักษณะการใช้งานพื้นที่ จึงศึกษาวิธีการแบ่งสัดส่วนและปัจจัยต่อการแบ่งส่วนต่างๆของพื้นที่ในแต่ละชั้น

1) ผังพื้นที่ชั้นล่าง

รูปที่ 44 แสดงตำแหน่งพื้นที่ทั้ง 4 ส่วน (ซ้าย) และตำแหน่งห้อง แนวแกนประธานและแนวแกนรอง (ขวา) ในผังพื้นที่ชั้นล่าง (ที่มา : ผู้วิจัย)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

(1) ส่วนที่ 1 มุขยื่นในแนวแกนประธานมีบันไดทางซ้ายและขวาสำหรับเข้าได้ถุนเรือน เป็นพื้นที่ทางเข้า [1] และพื้นที่ต้อนรับชั้นล่าง [2] สำหรับแขกที่จะเข้ามาติดต่อธุรกิจต่างๆ เป็นการใช้งานพื้นที่แบบสาธารณะ (public) ลักษณะการยื่นมุข ได้รับอิทธิพลมาจากตะวันตกเนื่องจากชาวตะวันตกใช้มุขยื่นหน้าอาคารเป็นที่เทียบรถม้า²²และจอดรถยนต์ในเวลาต่อมา²³

(2) ส่วนที่ 2 และ 3 พื้นที่ขนานมุขแนวแกนประธานเป็นสำนักงาน [5] ทั้ง 2 ผังซ้ายและขวา มีบันได [3] และห้องเก็บของ [4] อยู่ที่มุมทั้งสองข้างของเรือน แต่

²⁰ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 83.

²¹ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 69.

²² เสนอ นิลเดช, ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย, หน้า 32.

²³ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 84.

เดิมบันไดอยู่ภายนอกเรือนตามแบบคุ้มเจ้าหลวง²⁴ แต่มีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากการชำรุดจากสภาพอากาศ จึงเปลี่ยนมาอยู่ภายในแทนโดยเลือกตำแหน่งห้องเก็บของเดิม [3] ด้วยเหตุผลทางด้านโครงสร้างพื้นที่ภายในห้องสำหรับคนงานของคุ้มวงศ์บุรี แต่คนภายนอกสามารถเข้ามาติดต่อธุรกิจได้²⁵ เป็นการใช้งานพื้นที่แบบกึ่งสาธารณะ (semi-public)

(3) ส่วนที่ 4 ด้านหลังของเรือนในแนวแกนประธานเป็นโถงใต้ถุน [6] หนาบด้วยสำนักงาน [5] เป็นพื้นที่ทำงานและเก็บของ และเชื่อมไปยังใต้ถุนเรือนส่วนหลัง สำหรับคนงานภายในคุ้มวงศ์บุรีเท่านั้น เป็นการใช้งานพื้นที่แบบส่วนตัว (private) สามารถกั้นพื้นที่ได้โดยประตูบานเฟี้ยมในแนวแกนรองที่สามารถปิดและแบ่งพื้นที่ด้านหน้าและด้านหลังได้อย่างชัดเจน

²⁴ พิพิธภัณฑการเรือนรู้ คุ้มเจ้าหลวง จังหวัดแพร่, “ประวัติคุ้มเจ้าหลวงเมืองแพร่”, 20 กันยายน 2560. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

²⁵ สัมภาษณ์ สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคุ้มวงศ์บุรี รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

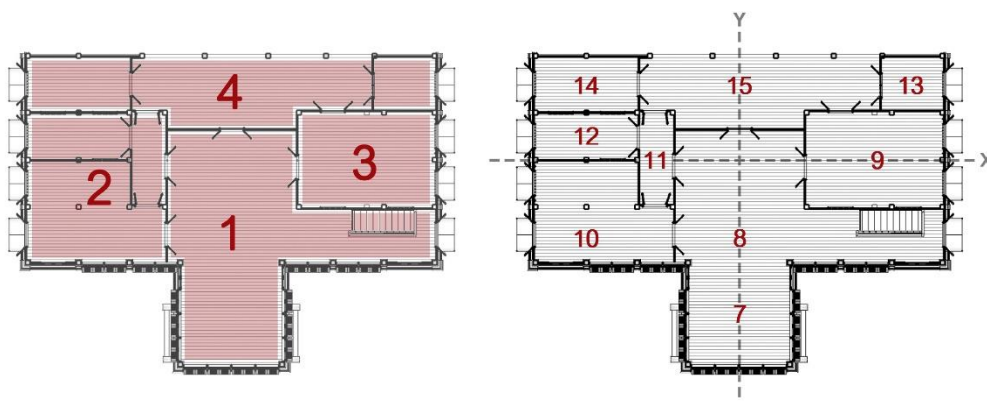

รูปที่ 45 แสดงภาพถ่ายบริเวณพื้นที่ต้อนรับชั้นล่าง [2] (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปที่ 46 แสดงภาพถ่ายบริเวณทางเดินโถงใต้ถุน [6] (ที่มา : ผู้วิจัย)

2) ผังพื้นที่ชั้นบน

รูปที่ 47 แสดงตำแหน่งพื้นที่ทั้ง 4 ส่วน (ซ้าย) และตำแหน่งห้อง แนวแกนประธานและแนวแกนรอง (ขวา) ในผังพื้นที่ชั้นบน (ที่มา : ผู้วิจัย)

(1) ส่วนที่ 1 มุขยื่นในแนวแกนประธานเป็นโถงรับแขก [7] และพื้นที่รับแขก [8] ถือว่าเป็นห้องประธาน มีความสำคัญและสง่างามเนื่องจากอยู่ในแนวแกนประธาน สำหรับแขกผู้มีฐานานุกิติใกล้เคียงกับเจ้าของคุ่มลักษณะพื้นที่นี้ถูกโอบล้อมด้วยห้องต่างๆ จึงเป็นการจำกัดพื้นที่แบบสาธารณะ ให้อยู่ในแนวแกนเท่านั้น

(2) ส่วนที่ 2 และ 3 พื้นที่ขนานมุขด้านหน้าเป็นห้องนอนหลัก [9] ห้องนอนรอง [10] และทางเดิน [11] ภายใน เชื่อมไปยังห้องผีครู [12] เป็นความเชื่อว่ามีผีผู้ปกป้องคุ้มครองพื้นที่ ชาวล้านนาจึงสร้างห้องสำหรับกราบไหว้บูชาผีครูภายในบ้าน และห้องนี้อยู่ในส่วนด้านหน้าของคุ่มเนื่องจากเป็นห้องที่สำคัญ²⁶ พื้นที่ส่วนนี้จะเป็นพื้นที่สำหรับผู้อยู่อาศัยของเจ้าของเรือนเท่านั้น จึงมีลักษณะพื้นที่เป็นแบบส่วนตัว มีข้อสังเกตในเรื่องของตำแหน่งห้องนอนที่มีความคล้ายคลึงกับรูปแบบหนึ่งของผังพื้นเรือนล้านนาแบบกาแล คือ เรือนล้านนาแบบกาแลมักจะมีชานและเดินอยู่บริเวณส่วนหน้าของบ้าน สำหรับเป็นพื้นที่สาธารณะ ถัดจากเดินก็จะเป็นห้องนอน 1 ห้อง หรือ 2 ห้องแล้วมีทางเดินชั้นกลางเพื่อไปยังชานบ้านและเรือนครัวทางด้านหลังของเรือน²⁷ กล่าวคือ มีพื้นที่ส่วนตัว อยู่ตรงกลางระหว่างส่วนหน้าที่เป็นพื้นที่สาธารณะ และพื้นที่ส่วนหลังที่เป็นพื้นที่กึ่งส่วนตัว

²⁶ สัมภาษณ์ เสรี ชมพูมิ่ง, นักเขียนและปราชญ์, 22 กันยายน 2560.

²⁷ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมีพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 14.

(3) ส่วนที่ 4 ด้านหลังของเรือนในแนวแกนประธานเป็นเดิน [15] สำหรับรับประทานอาหารแบบขันโตกของครอบครัว เปรียบได้กับห้องอาหารของเจ้า ซึ่งมีความสำคัญแต่รองจากพื้นที่รับแขกจึงอยู่ในแนวแกนประธานด้านหลัง²⁸ ขนาดด้วยห้องทำงานส่วนตัว [14] ห้องสมบัติ [13] ซึ่งตั้งข้อสังเกตว่ามีความสอดคล้องกับผังพื้นเรือนล้านนาในส่วนของห้องเก็บของหรือ ที่มักจะจัดเนื้อที่ห้องนอนออกเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งใช้เป็นพื้นที่นอน อีกส่วนหนึ่งใช้เป็นที่เก็บของ โดยระหว่างเนื้อที่ 2 ส่วนจะมีแผ่นไม้กั้นกลาง²⁹ ซึ่งเมื่อมาเทียบกับคุ่มวงศับุรีแล้ว อาจเป็นลักษณะการวางตำแหน่งพื้นที่ตามแบบแผนล้านนา แต่ถูกแบ่งเป็นห้องให้ชัดเจนเหมาะสมตามความต้องการ พื้นที่ส่วนหลังนี้เชื่อมมาจากห้องรับแขกและห้องนอนรองในส่วนหน้า ด้วยทางเดิน [11] ภายใน พื้นที่ส่วนนี้สำหรับบุคคลภายในคุ่มเท่านั้นที่ได้ ทั้งผู้อยู่อาศัยตลอดจนข้าทาสบริวารที่คอยอำนวยความสะดวกให้แก่ผู้อยู่อาศัย จึงมีลักษณะการใช้งานพื้นที่แบบกึ่งส่วนตัว

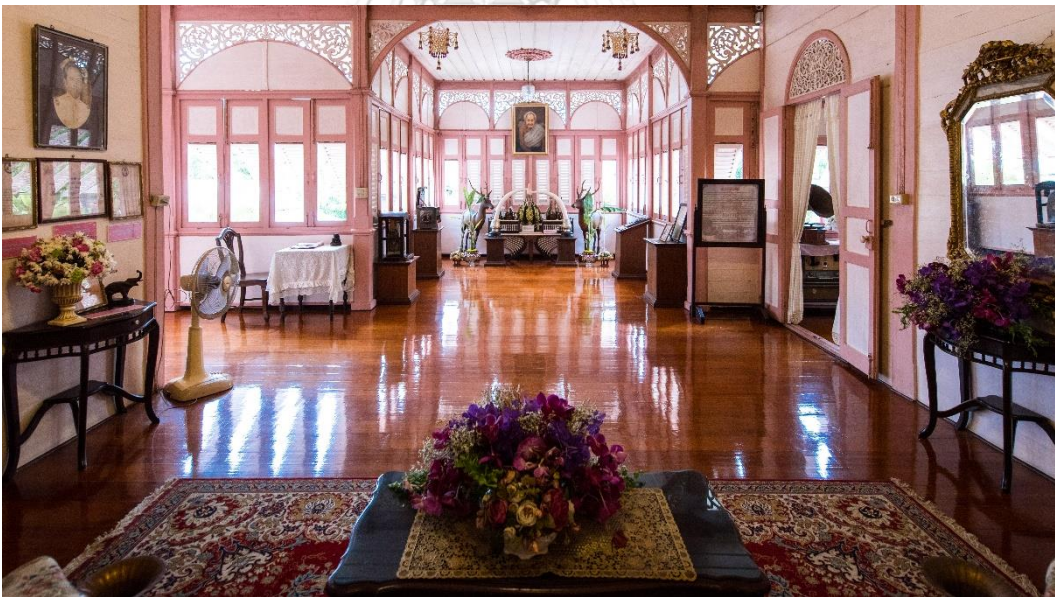

²⁸ สัมภาษณ์ สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคุ่มวงศับุรี รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560..

²⁹ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมีพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 13.

รูปที่ 48 แสดงภาพถ่ายบริเวณพื้นที่รับแขกชั้นบน [8] (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปที่ 49 แสดงภาพถ่ายบริเวณโถงรับแขก [7] พื้นที่รับแขกชั้นบน [8] (ที่มา : ผู้วิจัย)

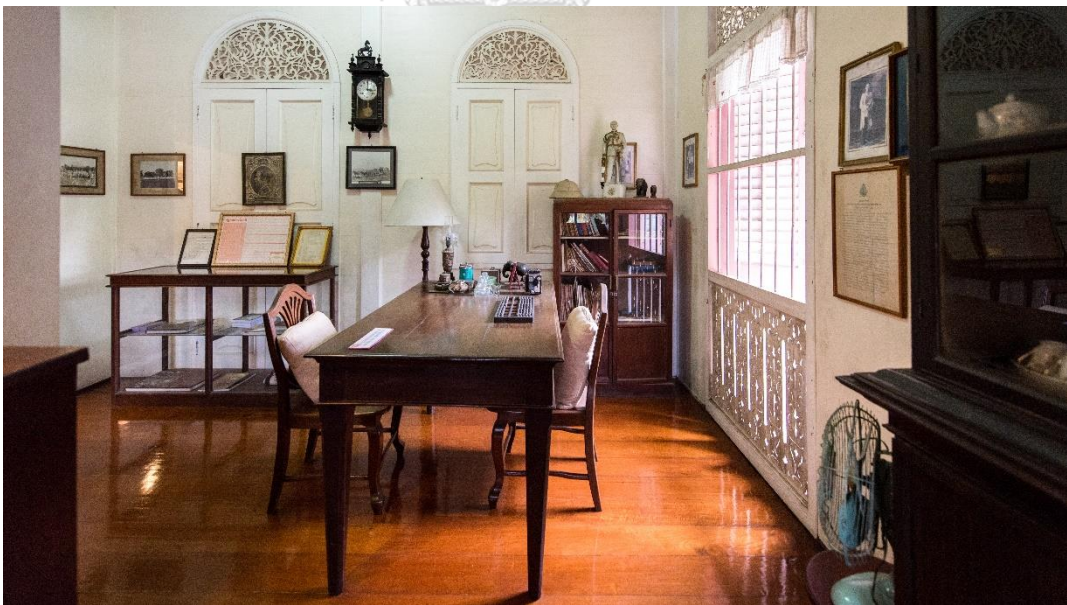
รูปที่ 50 แสดงภาพถ่ายบริเวณห้องนอนหลัก [9] (ที่มา : ผู้วิจัย)

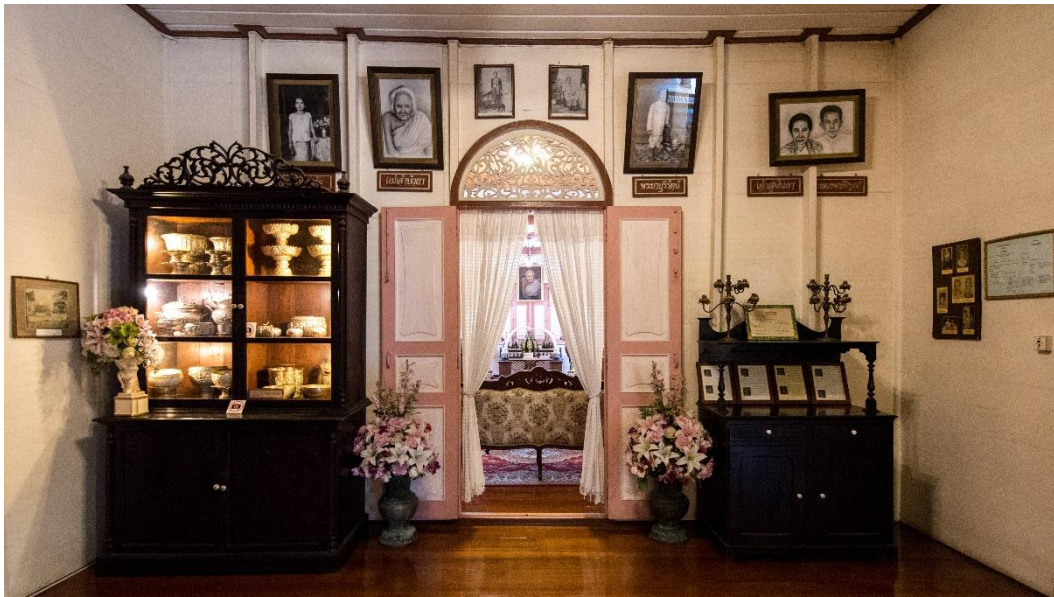
รูปที่ 51 แสดงภาพถ่ายบริเวณห้องนอนรอง [10] (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปที่ 52 แสดงภาพถ่ายบริเวณห้องพิพิธภัณฑ์ในปัจจุบัน [12] (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปที่ 53 แสดงภาพถ่ายบริเวณห้องทำงาน [14] (ที่มา : ผู้วิจัย)

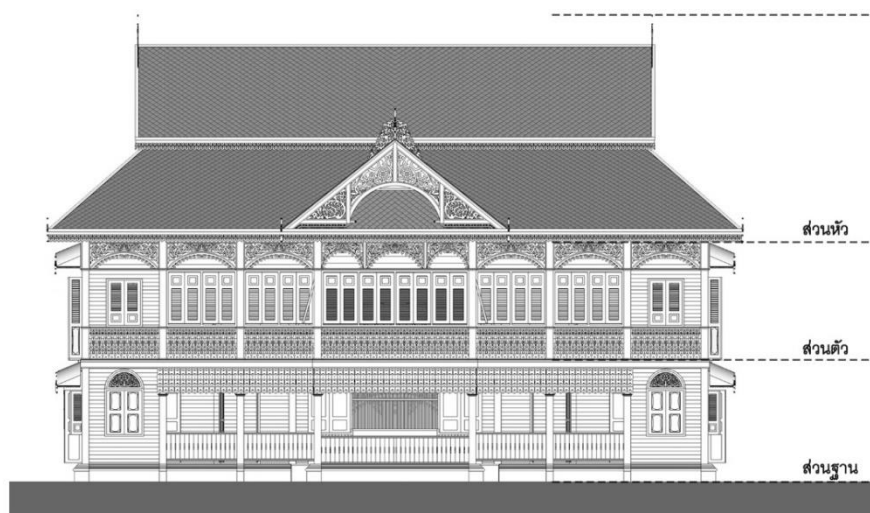
รูปที่ 54 แสดงภาพถ่ายบริเวณเดิน [15] (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปที่ 55 แสดงพื้นที่เดิน (สี) และพื้นที่ต่อเติม (ขาวดำ) (ที่มา : ผู้วิจัย)

4.1.3 รูปด้าน

รูปแบบสถาปัตยกรรมได้รับอิทธิพลรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก แบ่งส่วนของอาคารออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนหัว ส่วนตัว และส่วนฐาน ส่วนหัวคือ ส่วนหลังคา ตั้งแต่ระดับชายคาไปจนถึงระดับสันหลังคา ส่วนตัวคือ ตัวอาคารตั้งแต่พื้นชั้นบนถึงระดับชายคา และส่วนฐานคือ ตั้งแต่ระดับพื้นดินจนถึงระดับพื้นชั้นบน

รูปที่ 56 แสดงส่วนหัว ส่วนตัว และส่วนฐานของคุ้มวงศ์บุรี ปี พ.ศ. 2482 (ที่มา : ผู้วิจัย)

1) ส่วนหัว

หลังคา คือ ส่วนตั้งแต่ระดับชายคาขึ้นไปถึงระดับสันหลังคา แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ หลังคาส่วนอาคารหลักและหลังคาส่วนมุกยื่น หลังคาส่วนอาคารหลัก มีลักษณะเป็นหลังคา 2 ชั้น ชั้นบนเป็นหลังคาทรงจั่ว และชั้นล่างเป็นหลังคาทรงปั้นหยาคลุมทั้ง 4 ด้าน หลังคาส่วนมุกยื่นเป็นหลังคาทรงจั่ว มีขนาดความสูงเท่ากับหลังคาชั้นล่างของหลังคาอาคารหลัก กล่าวคือ ส่วนหลังคาของคุ้มวงศ์บุรีนั้นมีลักษณะผสมผสานกันของทรงจั่วและทรงปั้นหยา ซึ่งเป็นลักษณะที่สามารถพบเห็นได้ในช่วงรัชกาลที่ 5³⁰

2) ส่วนตัวและฐาน

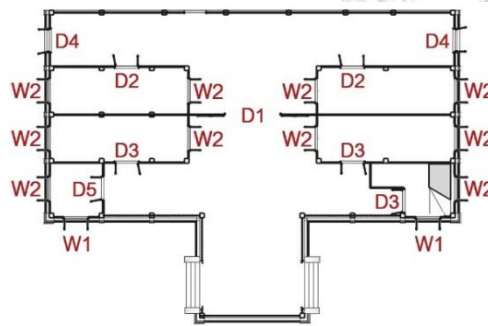
คุ้มวงศ์บุรีเป็นอาคาร 2 ชั้น ด้านหน้า อาคารมีลักษณะโปร่งทั้งชั้นล่าง และชั้นบน ชั้นล่างมีลักษณะเป็นเฉลียงภายในบ้าน รันระยะของผนังห้องเข้าไปภายใน ชั้นบนแต่เดิมเปิดโล่งไม่มีหน้าต่าง เป็นเฉลียงภายใน แต่ด้วยทิศทางของอาคารที่หันหน้าไปยังทิศตะวันตก ทำให้แดดนั้นเข้ามาในอาคารค่อนข้างเยอะและฝนสาดในฤดูฝน ทำให้มีการต่อเติมโดยการติดหน้าต่างในช่องระเบียงทั้งหมด แต่เมื่อเปิดหน้าต่างแล้ว ชั้นบนยังคงความ

³⁰ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 29.

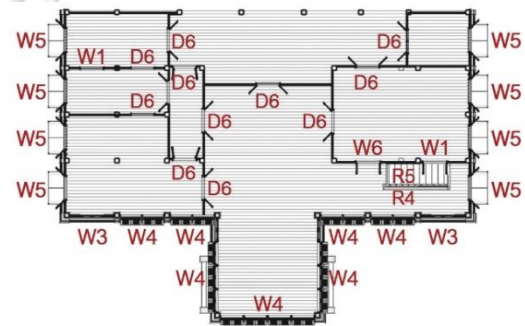
โปร่งได้ ทำให้คุ่มวงศับูรีด้านหน้านั้นมีความโปร่งมาก ขนาดด้วยห้องผนังไม้ทึบสองห้อง ทางซ้าย-ขวา มีหน้าต่างบานเดียว ด้านข้างของเรือนเป็นผนังไม้ทึบ เจาะช่องเปิดทุกช่วงเสา ทั้ง 2 ชั้น และมีประตูอยู่ชั้นล่าง สำหรับเข้า-ออกด้านหลังของคุ่ม

โดยการวิเคราะห์จะใช้สัญลักษณ์แทนองค์ประกอบดังนี้

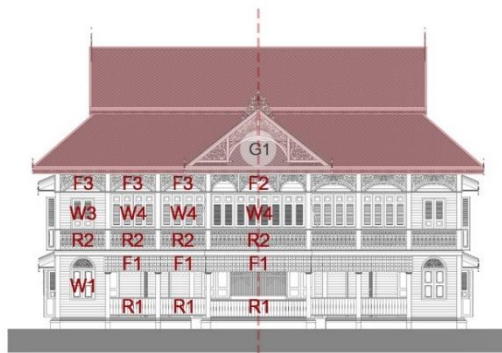
หน้าจั่ว	ใช้ตัวอักษร	G
แผงกันแดด	ใช้ตัวอักษร	F
ประตู	ใช้ตัวอักษร	D
หน้าต่าง	ใช้ตัวอักษร	W
ราวกันตก	ใช้ตัวอักษร	R
ค้ำยัน	ใช้ตัวอักษร	S

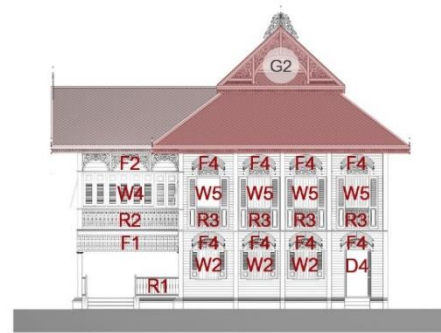
ผังพื้นที่ชั้นล่าง

ผังพื้นที่ชั้นบน

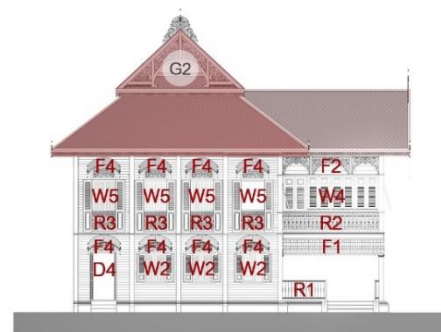
รูปด้าน 1

รูปด้าน 2

รูปด้าน 3

รูปด้าน 4

รูปที่ 57 แสดงสัญลักษณ์แทนองค์ประกอบต่างๆในผังพื้นที่และรูปด้านของคุ่มวงศับูรี ปี พ.ศ. 2482 (ที่มา : ผู้วิจัย)

4.1.3.1 วิเคราะห์สัดส่วนรูปด้าน

ในการศึกษาสัดส่วนคุ่มวงศบุรี จะแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ สัดส่วนทางนอนและสัดส่วนทางตั้ง สัดส่วนทางนอน คือ ชั้นล่าง ชั้นบน และชั้นหลังคา สัดส่วนทางตั้ง คือ ช่วงเสาแต่ละช่วงของเรือน

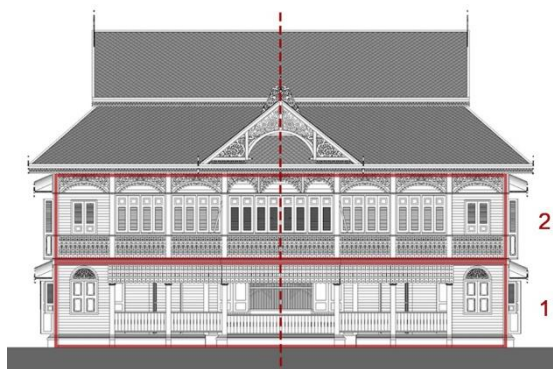
1) สัดส่วนทางนอน

คุ่มวงศบุรีมีระดับพื้นที่เท่ากันทั้งเรือน ทำให้รูปด้านของเรือนนั้นสามารถเห็นเป็นเรือน 2 ชั้นได้อย่างชัดเจน โดยความสูงทั้ง 2 ชั้นมีระดับความสูงที่ค่อนข้างใกล้เคียงกัน ดังนี้

ชั้นล่าง [1] จากพื้นดินถึงพื้นชั้นบน มีความสูง 3.46 เมตร

ชั้นบน [2] จากพื้นชั้นบนถึงระดับหลังอะเสมีความสูง 3.53 เมตร

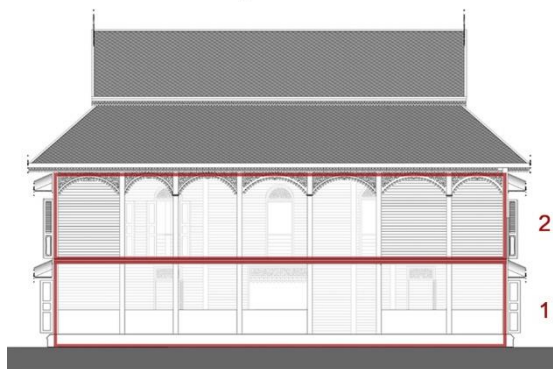
จากระดับความสูงของทั้ง 2 ชั้นในรูปด้าน เห็นได้ว่ามีความสูงที่ใกล้เคียงกันมากหรือแทบจะเท่ากัน หากแต่ในความเป็นจริงแล้ว ชั้นล่างมีความเตี้ยกว่าชั้นบน 0.50 เมตร เป็นระดับความสูงของฐานเรือนจากพื้นดินถึงพื้นชั้นล่าง ทำให้ระยะใช้งานจริงของชั้นล่างนั้น คือ 2.96 เมตร ตั้งข้อสังเกตว่า เนื่องจากชั้นล่างหรือใต้ถุนไม่ได้ใช้เป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก จึงมีความสูงที่น้อยกว่าชั้นบน

รูปด้าน 1

รูปด้าน 2

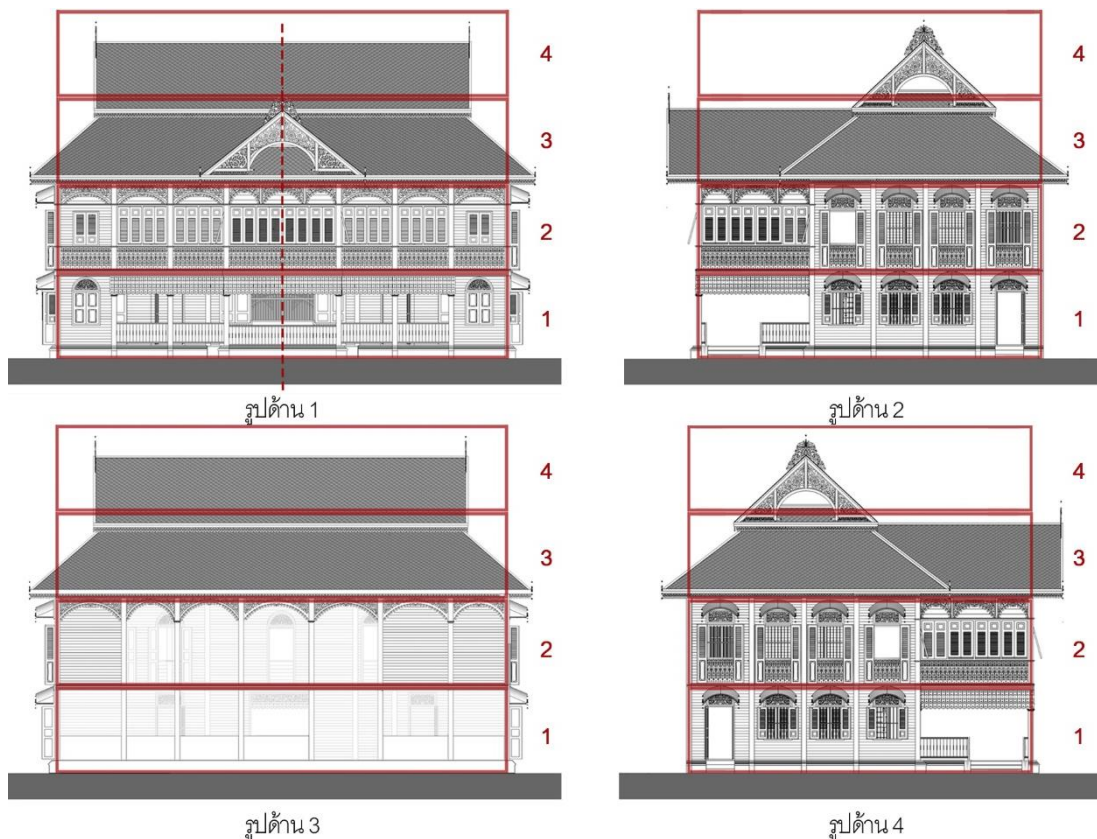
รูปด้าน 3

รูปด้าน 4

รูปที่ 58 สัดส่วนทางนอนของตัวเรือนชั้นล่างและชั้นบน (ที่มา : ผู้วิจัย)

เมื่อนำสัดส่วนความสูงของตัวเรือนชั้นล่าง [1] และชั้นบน [2] มาเปรียบเทียบกับสัดส่วนความสูงหลังคา [3,4] พบว่าส่วนหลังคาจากระดับหลังอะเสถึงยอดเสาสะพาน มีความสูงประมาณ 6.47 เมตร ส่วนตัวเรือนชั้นล่างและชั้นบนรวมกันมีความสูงประมาณ 6.99 เมตร เมื่อนำทั้งส่วนหลังคาและส่วนตัวเรือนมาเทียบกัน จะพบว่ามีส่วนความสูงที่ใกล้เคียงกัน มีความสูงต่างกันเพียง 0.52 เมตร

รูปที่ 59 สัดส่วนทางนอนของตัวเรือนชั้นล่างและชั้นบน เปรียบเทียบกับสัดส่วนหลังคา (ที่มา : ผู้วิจัย)

2) สัดส่วนทางตั้ง

คุ่มวงศ์บุรีมีรูปด้านทั้งหมด 3 แบบ คือ รูปด้านหน้า [1] และด้านข้าง [2,4] มีการใช้ระบบเสาที่ชัดเจน แตกต่างกับรูปด้านหลัง [3] ที่มีระบบเสาไม่ชัดเจน โดยจะอธิบายเพียงรูปด้าน 1 และรูปด้าน 2 ดังนี้

(1) รูปด้าน 1 มีระยะห่างของเสาที่เท่ากันหมด คือ 2.20 เมตร โดยแบ่งสัดส่วนตามรูปที่... เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เป็นช่วงเสาที่เป็นผนังทึบ อยู่ริมสุดของเรือน ส่วนที่ 2 เป็นส่วนกึ่งเปิดโล่ง ในส่วนที่ 2 สามารถแบ่งเป็น 2 ส่วนย่อย คือ ส่วนที่เป็นมุขยื่น มีขนาดเป็น 2 เท่าของระยะช่วงเสาปกติ คือ 4.40 เมตร อีกทั้งยังเป็นระยะโครงสร้างของหน้าจั่วในมุขหน้า และส่วนที่เป็นเรือนหลักมีระยะช่วงเสาที่เท่าเดิม คือ 2.20 เมตร

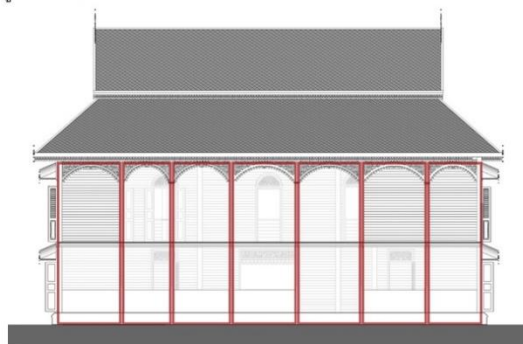
(2) รูปด้าน 2 และ 4 มีระยะช่วงเสาที่แตกต่างกัน แบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 2 เป็นมุขยื่น มีระยะช่วงเสาเท่ากับมุขยื่นในรูปด้าน 1 คือ 4.40 เมตร ส่วนที่ 3 มีขนาดใกล้เคียงกับส่วนที่ 2 ในรูปด้าน 1 คือ 2.40 เมตร และส่วนที่ 4 มีระยะแต่ละช่วงเสา คือ 2.04 เมตร รวมกัน 2 ช่วงเสา เป็น 4.08 เมตร ซึ่งมีขนาดใกล้เคียงกับส่วนที่ 2 ในมุขยื่นที่มีขนาด 4.40 เมตร ขื่อนำสังเกตคือ ส่วนที่ 2 และ 4 มีขนาดใกล้เคียงกัน อีกทั้งทั้ง 2 ส่วนยังเป็นระยะโครงสร้างที่รองรับหน้าจั่ว เป็นไปได้ว่าระยะของช่วงเสานั้น อาจกำหนดขึ้นจากความสวยงามของสัดส่วนหน้าจั่ว ซึ่งจั่วส่วนที่ 2 มีลักษณะบ้านกว่าบทร ระยะช่วงเสาที่มากกว่าจั่วส่วนที่ 4

รูปด้าน 1

รูปด้าน 2,4

รูปด้าน 3

รูปที่ 60 สัดส่วนทางตั้งของตัวเรือนในแต่ละด้าน (ที่มา : ผู้วิจัย)

4.1.3.2 วิเคราะห์ตำแหน่งและปัจจัยต่อการเปลี่ยนแปลงรูปด้าน

ศึกษารูปแบบอาคารจากรูปด้านผ่าน 4 ส่วน ได้แก่ รูปทรง, แนวแกน, ลักษณะการปิดล้อม, และหน้าที่ใช้สอย โดยจะแบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนหัว, ส่วนตัว และส่วนฐาน ตามการแบ่งส่วนของหัวข้อที่ผ่าน

1) ส่วนหัว

รูปที่ 61 แสดงส่วนหัวในรูปด้านต่างๆ ของคุ้มวงศ์บุรี ปี พ.ศ. 2482 (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปทรง ส่วนหัวหรือหลังคามีลักษณะเป็นแบบผสมผสานกันระหว่างหลังคาทรงจั่วในส่วนมุขยื่นกับหลังคาทรงปั้นหยาในส่วนเรือน ซึ่งเป็นลักษณะที่พบเห็นได้ในช่วงต้นรัชกาลที่ 5³¹ โดยที่หลังคาจั่วในส่วนมุขหน้าจะมีขนาดความสูงของหลังคาเท่ากับหลังคาส่วนกลางของเรือน ที่มีลักษณะเป็นทรงปั้นหยา สันนิษฐานว่ามาจากระบบโครงสร้างภายในหลังคา ที่สามารถก่อสร้างได้ง่าย

³¹ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 29.

แนวแกน แบ่งออกเป็น 2 แนวแกน ได้แก่ แนวแกนประธานที่เป็นส่วนของมุขยื่น (รูปด้าน 1) และแนวแกนรองตลอดกึ่งกลางตามยาวของเรือน (รูปด้าน 2 และ 4) ในแต่ละแนวแกนจะมีลักษณะของหลังคาที่ต่างกัน คือ แนวแกนประธานหลังคาเป็นทรงจั่ว ชั้นเดียวในมุขยื่น ในส่วนหน้าจั่ว เป็นพื้นที่สำหรับแสดงระบบสัญลักษณ์ต่างๆ ผ่านเครื่องประดับหลังคา เพื่อแสดงถึงชนชั้นและฐานานุศักดิ์ของผู้อยู่อาศัย (รูปด้าน 1) และลักษณะการยื่นมุขพร้อมหลังคาทรงจั่ว ยังเป็นที่พบเห็นได้มากในสมัยต้นรัชกาลที่ 5 อีกด้วย³² ด้านหลังในแนวแกนประธาน ไม่มีมุขยื่น ตั้งข้อสังเกตว่าอาจจะเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมที่กำลังนิยมในสมัยนั้น อีกทั้งพื้นที่ด้านหลังเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับชานภายใน ซึ่งคนภายนอกไม่สามารถเห็นได้ จึงไม่ต้องมีหน้าจั่วเพื่อใช้แสดงฐานานุศักดิ์ใดๆ ในแนวแกนรอง หลังคามีลักษณะซ้อนกัน 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นทรงปั้นหยาคกลมทั้ง 4 ด้านของเรือน ชั้นบนเป็นหลังคาทรงจั่วประดับเครื่องหลังคาแบบสัญลักษณ์ เพื่อแสดงชนชั้นและฐานานุศักดิ์ของผู้อยู่อาศัยเช่นกัน (รูปด้าน 2 และ 4)

ลักษณะการปิดล้อม หลังคาทั้งหมดมีผังเป็นตัว T คลุมพื้นที่ใช้สอยภายในอาคารส่วนคุ่มทั้งหมด

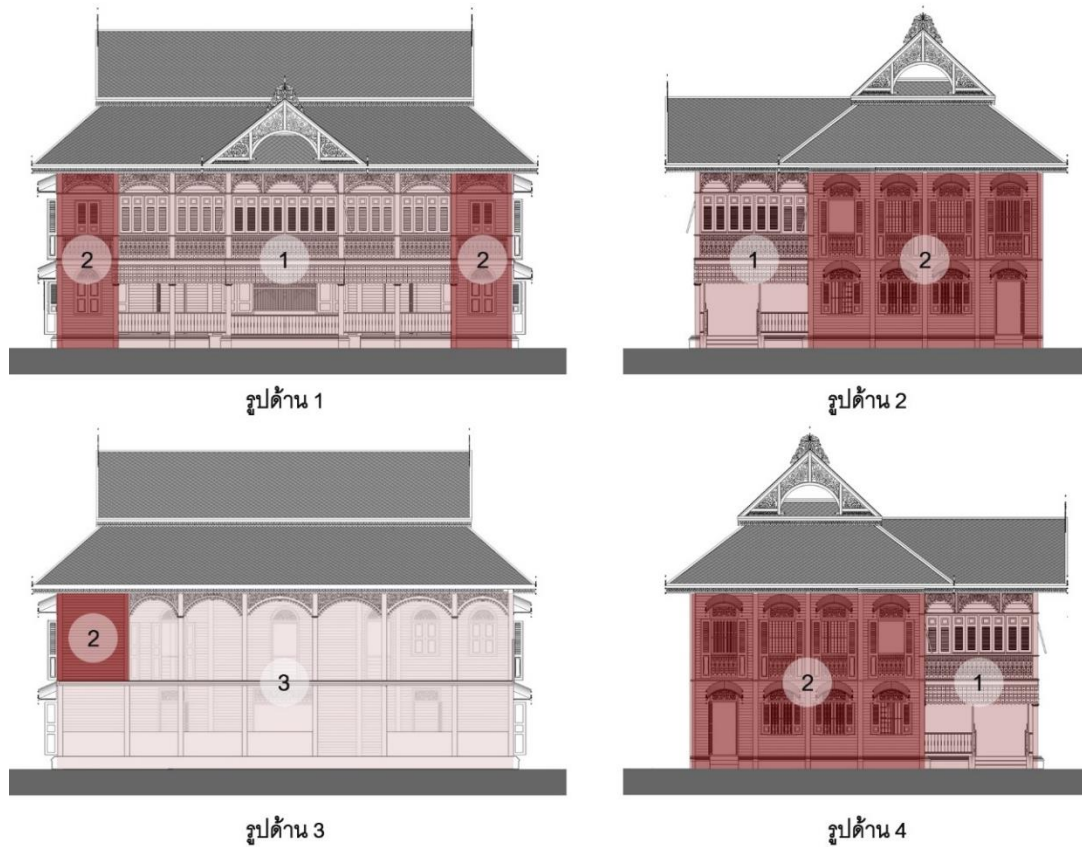
ความสำคัญต่อเรือน หลังคาเป็นส่วนที่สูงที่สุดของสถาปัตยกรรม จึงเป็นส่วนที่สามารถเห็นได้ชัดเจนกว่าส่วนอื่นๆ และเป็นส่วนที่แสดงให้เห็นคนภายนอกรับรู้ชนชั้นหรือระดับของเจ้าของบ้าน³³ หลังคาคุ่มวงศ์บุรีจึงเป็นพื้นที่สำหรับแสดงระบบสัญลักษณ์ เพื่อแสดงถึงชนชั้นและฐานานุศักดิ์ของผู้อยู่อาศัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

³² พิรศรี โปวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ตันแผ่นดินพระพุทธรูปเจ้าหลวง, หน้า 23-55.

³³ บรรยายโดย จุลภัสสร พนมวัน, คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, วังญาไท, 29 มีนาคม 2561

2) ส่วนตัวและส่วนฐาน

รูปที่ 62 แสดงส่วนตัวและส่วนฐานในรูปด้านต่างๆ ของคุ้มวงศ์บุรี ปี พ.ศ. 2482 (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปทรง เป็นผนังไม้หรือราวกันตก ตั้งแต่ระดับฐานเรือนถึงระดับชานน้ำ
หลังคา ตามแนวผังอาคารทรงตัว T

แนวแกน เป็นระเบียงโค้งในส่วนฐาน และระเบียงติดหน้าต่างในส่วนตัว
ระนาบของรูปด้านในแนวแกนประธาน (รูปด้าน 1) ไม่ได้มีข้อแตกต่างจากส่วน
อื่นมากนัก เว้นแต่แผงกันแดดลวดลายฉลุที่มีรูปแบบคล้ายและมีจำนวน
มากกว่าองค์ประกอบอื่น ตั้งข้อสังเกตว่าเนื่องจากในแนวแกนประธานได้มีการ
แสดงความสำคัญด้วยองค์ประกอบอื่นแล้ว เช่น มุขยื่นในผังอาคาร
เครื่องประดับหลังคาในส่วนมุขยื่น เป็นต้น ในแนวแกนรองเป็นเสากึ่งกลางของ
ผนังทั้งสองฝั่งชนาบนแนวแกนรอง (รูปด้าน 2 และ 4) ไม่ได้มีองค์ประกอบ
ลักษณะพิเศษ

ลักษณะการปิดล้อม จากรูปด้านแบ่งการปิดล้อมออกเป็น 3 แบบ คือ ปิดล้อมด้วยระเบียง ปิดล้อมด้วยผนัง และไม่ปิดล้อม ส่วนการปิดล้อมด้วยระเบียง ปรากฏบริเวณมุขยื่นและเฉลียงภายในเรือน (รูปด้าน 1) ตั้งข้อสังเกตว่า เป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกที่นิยมในช่วงต้นรัชกาลที่ 5³⁴ และเนื่องจากด้านหน้าของเรือนหันหน้าทางทิศใต้ตแบบแผนล้านนาเพื่อรับลม³⁵ ด้านหน้าจึงเปิดโล่งเพื่อรับลมและถ่ายเทอากาศเข้าไปภายในเรือน ถึงแม้ว่าปัจจุบันชั้นบนจะมีการติดหน้าต่างเป็นแนวยาว แต่เมื่อเปิดหน้าต่างทุกบานชั้นบนก็ยังคงสภาพความเปิดโล่งได้เหมือนเดิม ส่วนปิดล้อมด้วยผนัง (รูปด้าน 2 และ 4) เป็นการปิดล้อมด้วยผนังทึบ เจาะช่องเปิดเพียงช่องเดียวในแต่ละช่วงเสา ตั้งข้อสังเกตว่าเป็นเพราะการใช้สอยพื้นที่ภายใน และส่วนไม่ปิดล้อม (รูปด้าน 3) เป็นส่วนของเดินซึ่งเป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่งตามรูปแบบเรือนล้านนา³⁶ และเชื่อมต่อกับชานบ้านภายในอีกทั้งยังเป็นที่สำคัญสำหรับถ่ายเทอากาศจากด้านหน้าของเรือนอีกด้วย จึงไม่มีการปิดล้อมใดๆ เว้นแต่ห้องสมบัติเท่านั้นที่ปิดเป็นผนังไม้ทึบทั้งผืน

³⁴ พีรศรี โปวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงเทพฯ : ต้นแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง, หน้า 56.

³⁵ อ้น นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 53.

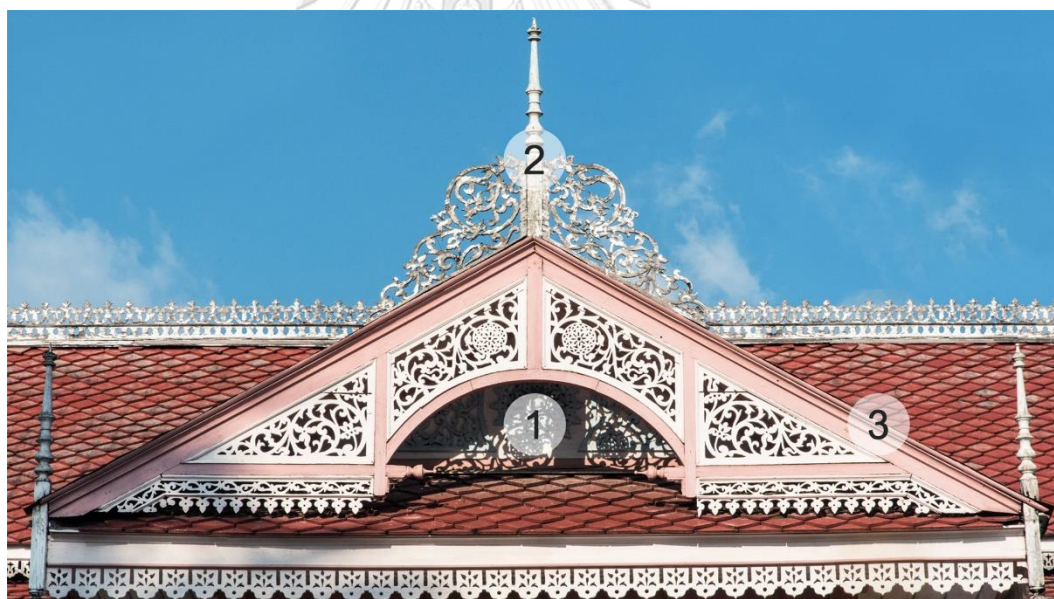
³⁶ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียันต์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 12.

4.1.3.3 วิเคราะห์ปัจจัยต่อองค์ประกอบของรูปด้าน

การวิเคราะห์องค์ประกอบของรูปด้าน แบ่งส่วนออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนหัว, ส่วนตัวและส่วนฐาน ตามการแบ่งส่วนของหัวข้อที่ผ่านมา โดยที่ส่วนหัวจะศึกษาตำแหน่งขององค์ประกอบต่างๆ ส่วนตัวและส่วนฐาน จะศึกษาตำแหน่งขององค์ประกอบในแต่ละช่วงเสาที่ไม่ซ้ำกัน และศึกษาปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบขององค์ประกอบทั้ง 2 ส่วน

1) ส่วนหัว

ส่วนหัวคือ ส่วนของหลังคาที่ประกอบด้วยจั่ว 2 แบบ จั่วแบบที่ 1 เป็นจั่วของมุขยื่นในแนวแกนประธาน จั่วแบบที่ 2 คือ จั่วของเรือนในทางยาว โดยที่เครื่องประดับหลังคาบนจั่ว จะบ่งบอกฐานานุศักดิ์ของเจ้าบ้านผ่านการประดับลวดลายฉลุ โดยเครื่องประดับหลังคาบนจั่วทั้ง G1 และ G2 มีทั้งหมด 3 ส่วน ได้แก่ หน้าจั่วภายใน (ตำแหน่งที่ 1) เสาสรวะโนและปีกผีเสื้อ (ตำแหน่งที่ 2) และแผงหน้าจั่ว (ตำแหน่งที่ 3) ซึ่งแต่ละตำแหน่งจะมีชื่อและความหมายที่สื่อถึงเจ้าของเรือนดังนี้

รูปที่ 63 แสดงหน้าจั่ว G1 และองค์ประกอบทั้ง 3 (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปที่ 64 แสดงหน้าจั่ว G2 และองค์ประกอบทั้ง 3 (ที่มา : ผู้วิจัย)

(1) ตำแหน่งที่ 1

วงกลมกลางหน้าจั่วประดับลวดลายดอกพุดตานอยู่ตรงกลางของหน้าบ้านมีทรงกลม³⁷ เป็นที่เดียวที่มีกรรมวิธีการซ้อนไม้หลายชั้น ตั้งข้อสังเกตว่าเพื่อทำให้มีมิติและมีความสำคัญที่สุด ลวดลายที่นำมาใช้เป็นอิทธิพลจีน คล้ายคลึงมาจากดอกโบตั๋น ให้ความหมายในเชิงสัญลักษณ์ คือ มั่นคง ร่ำรวย มีศักดิ์ศรี³⁸ โดยวงกลมลายดอกโบตั๋นของ G1 และ G2 นั้นมีขนาดที่ต่างกัน เนื่องจากขนาดของหน้าบ้าน ด้านข้างซ้าย-ขวา มีลวดลายสามเหลี่ยมที่เข้าไปยังมุมทั้ง 2 ข้างเป็นลักษณะที่พบได้บ่อยในช่วงต้นรัชกาลที่ 5³⁹

(2) ตำแหน่งที่ 2

เสาสาระไนและปีกผีเสื้อ คือ เสาไม้กิ่งยอดปลายแหลมติดบริเวณกึ่งกลางจั่วและปลายบันลม มีลักษณะแบบอิทธิพลตะวันตก ตั้งข้อสังเกตว่าการนำเสาสาระไนมาประดับเป็นเรื่องของค่านิยมในสมัยนั้น

³⁷ สัมภาษณ์ ชินวร ชมภูพันธ์, ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นเมืองแพร่, 22 กันยายน 2560.

³⁸ พรพรรณ จันทโรนานนท์, ฮก ลก ซิว ลากอายุยืน, หน้า 22.

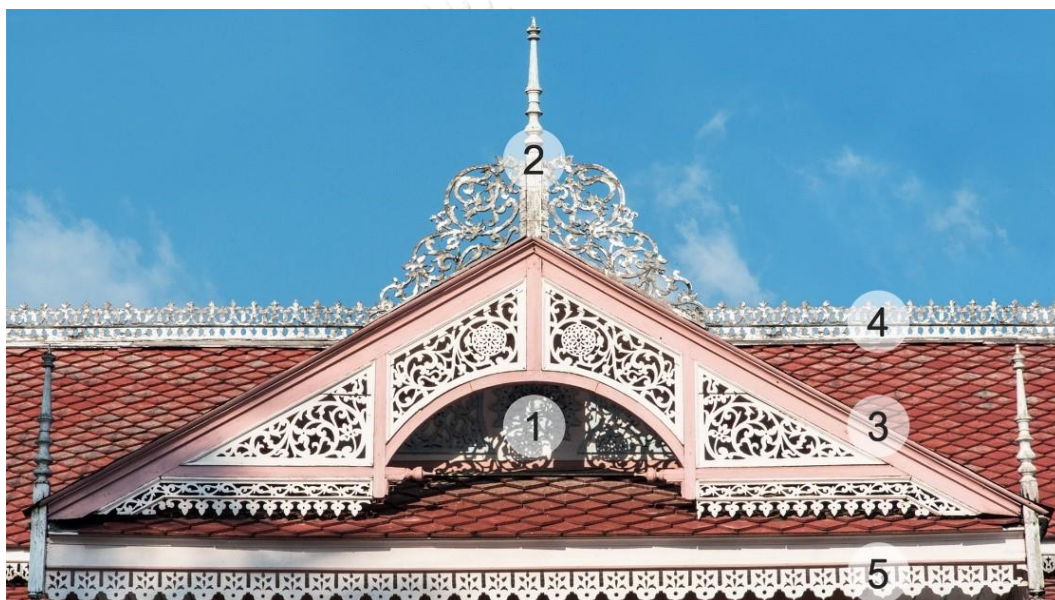
³⁹ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 30.

และอาจจะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงจากการใช้กาแล⁴⁰ ในอดีต มาใช้เสา
ไม้กลึงแทน และปีกผีเสื้อลดตายฉลุทุกขาชาติ เครื่องเกาตอกไม้

(3) ตำแหน่งที่ 3

แผงหน้าจั่วประดับลายฉลุ เป็นลวดลายพันธุ์พฤกษาก้านขด
ใบเทศ ดอกมะขาม ดอกสา และอื่นๆ

การสื่อถึงฐานานุศักดิ์ของเจ้าของเรือนในส่วนของหลังคา ไม่ได้
ปรากฏเพียงบนหน้าจั่วของหลังคา แต่ยังประกฎบริเวณอื่นของหลังคา
อีกด้วย ได้แก่ สันหลังคา (ตำแหน่งที่ 4) และเชิงชาย (ตำแหน่งที่ 5)

รูปที่ 65 แสดงองค์ประกอบทั้ง 5 ของส่วนหัว (ที่มา : ผู้วิจัย)
CHULALONGKORN UNIVERSITY

(4) ตำแหน่งที่ 4 สันหลังคาประดับลวดลายหยูอี้ เป็นลวดลายอิทธิพล
จีนมีที่มาจากเห็ดหลินจือ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ว่า ถ้ารับประทานเห็ดหลินจือแล้วจะ
ไม่มีวันตาย จึงเป็นสัญลักษณ์ของความอายุยืน⁴¹

(5) ตำแหน่งที่ 5 ชายคาประดับลวดลายฉลุชายน้ำหรือน้ำย่อย เป็น
ลวดลายที่มีลักษณะตามการใช้งาน คือ แป้นชายน้ำแต่ละชั้น ตรงปลายมีลักษณะ
แหลมเป็นจุด ให้น้ำที่เกิดจากฝนไหลมารวมที่แต่ละจุดของชายน้ำ

⁴⁰ ฐานันท์ เครื่องระยา, เรือนพื้นถิ่นล้านนา, (เชียงใหม่: นันทกานต์ กราฟิค การพิมพ์, 2557). หน้า 81.

⁴¹ พรพรรณ จันทโรนานนท์, ฮก ลก ซัว ลากอายุยืน, หน้า 18.

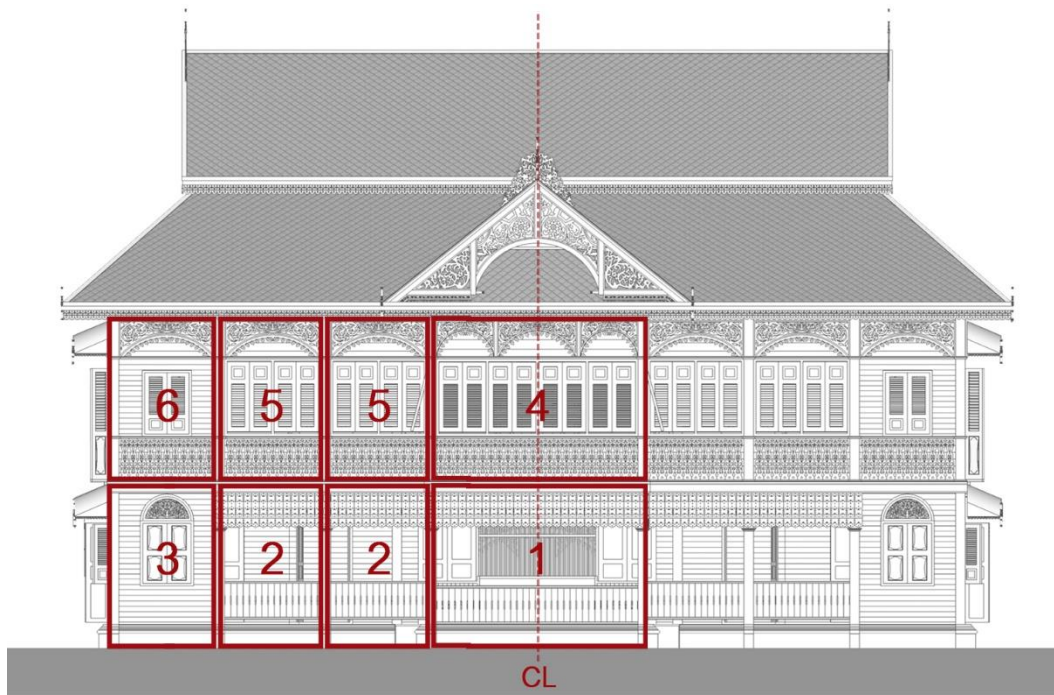
2) ส่วนตัวและส่วนฐาน

ส่วนตัวและส่วนฐาน คือ ส่วนของชั้นบนและชั้นล่างของเรือน มีทั้งหมด 4 ด้าน จึงทำการศึกษาวិเคราะห์รูปแบบสถาปัตยกรรมจากรูปด้านทั้ง 4 ด้าน โดยที่แต่ละด้านจะแบ่งการศึกษาออกเป็นแต่ละช่วงเสา และเนื่องด้วยคุ่มวงศับูรีมีลักษณะสมมาตร ทำให้องค์ประกอบในแต่ละช่วงเสาเกิดการซ้ำกัน จึงเลือกช่วงเสาทุกแบบมาทำการศึกษาโดยที่ไม่ซ้ำกัน สามารถแบ่งช่วงเสาทั้งหมดทุกแบบได้ 13 แบบ ดังนี้

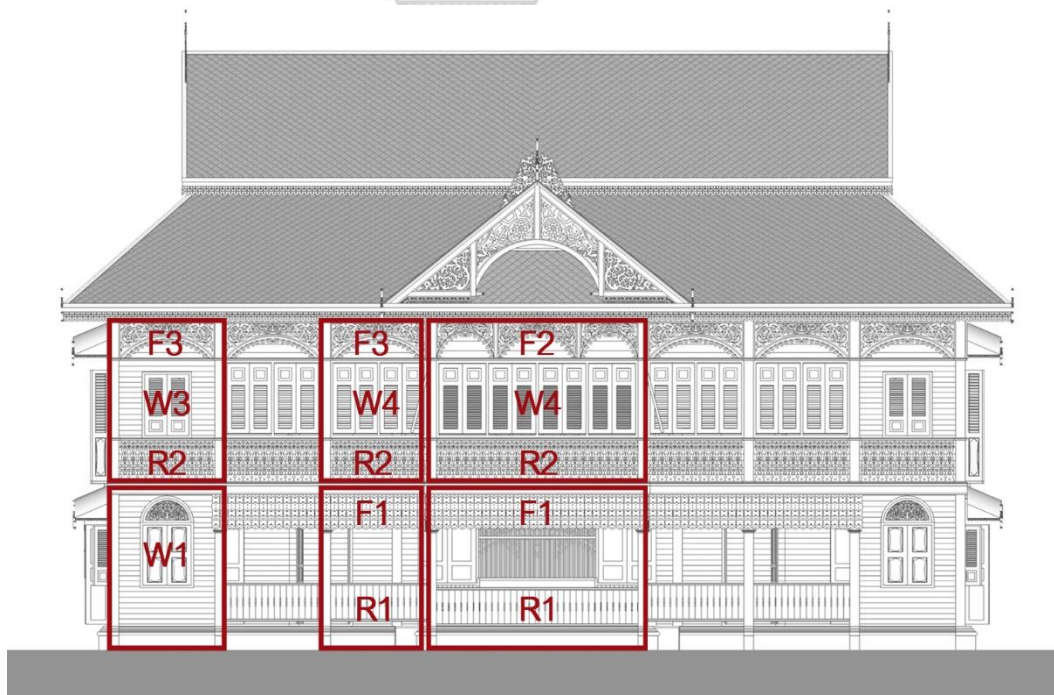
ด้านที่ 1	มีช่วงเสาทั้งหมด	6 แบบ
ด้านที่ 2,4	มีช่วงเสาทั้งหมด	4 แบบ
ด้านที่ 3	มีช่วงเสาทั้งหมด	3 แบบ

โดยแต่ละช่วงเสาจะแบ่งองค์ประกอบออกเป็นส่วน ตามระดับตำแหน่งขององค์ประกอบ เพื่ออธิบายลักษณะทางกายภาพ วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อรูปแบบขององค์ประกอบ และเปรียบเทียบกับองค์ประกอบอื่นๆ ในช่วงเสามีรายละเอียดดังนี้

(1) ด้านที่ 1 แบ่งช่วงเสาได้เป็น 6 รูปแบบ

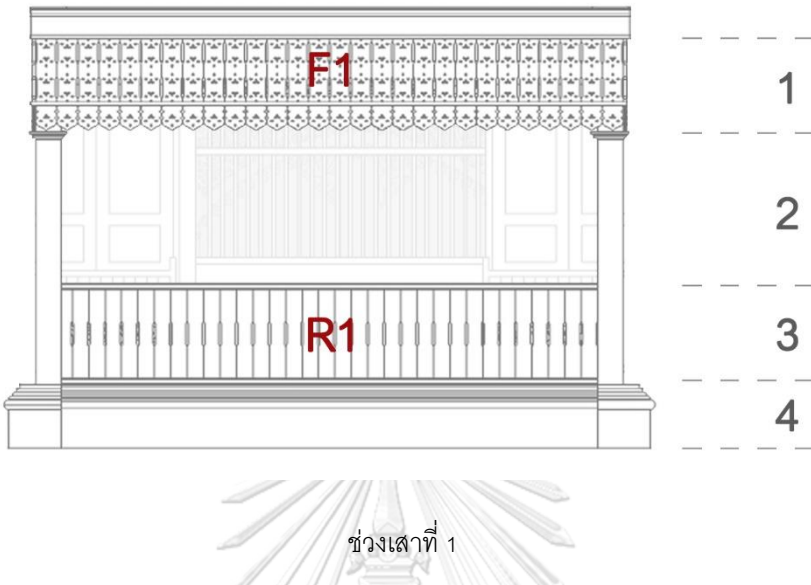

รูปที่ 66 แสดงการแบ่งช่วงเสาทั้ง 6 แบบ ในรูปด้านที่ 1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปที่ 67 แสดงช่วงเสาทั้ง 6 แบบพร้อมสัญลักษณ์ในแต่ละองค์ประกอบ ในรูปด้านที่ 1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

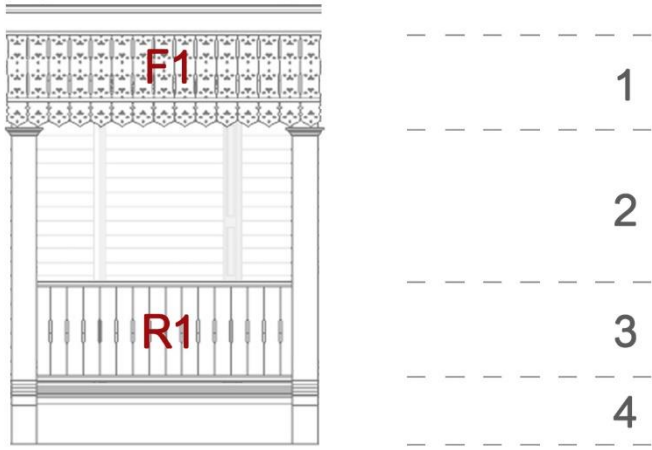
ตารางที่ 3 แสดงช่วงเสาที่ 1 ในรูปด้านที่ 1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

 <p style="text-align: center;">ช่วงเสาที่ 1</p>	
1. แผงกันแดด / แผงคอสอง (F1)	
ลักษณะทางกายภาพ	แผ่นไม้สีเหลี่ยมผืนผ้าฉลุลาย แต่ละแผ่นฉลุเพียงเล็กน้อย มีส่วนที่บมากกว่า ตรงปลายมีลักษณะเป็นแป้นเหมือนแป้นน้ำย่อยบริเวณชายคา
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าเนื่องจากเป็นชั้นล่างของอาคาร จึงไม่มีชายคาจากหลังคา มากันแดดกันฝน อีกทั้งขอบอาคารชั้นบนและชั้นล่างตรงเป็นระนาบเดียวกัน รูปแบบจึงมีลักษณะความที่บมากกว่าความโปร่ง เนื่องจากต้องการพื้นที่ในการกันแดดและกันฝนที่มาก และปลายแผงกันแดดมีลักษณะเหมือนแป้นน้ำย่อย เพื่อเป็นจุดรวมของน้ำฝนที่เข้ามาปะทะ
สัดส่วน	ใกล้เคียงกับราวกันตกในส่วนที่ 3
2. ช่องโล่ง	
ลักษณะทางกายภาพ	ช่องโล่งระหว่างช่วงเสา และเสาประดับลวดบัวได้แผงกันแดด
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าการเปิดโล่งอาจขึ้นอยู่กับระดับของแผงกันแดด ว่าผู้ออกแบบตั้งใจจะให้แผงกันแดดสูงเท่าไร แล้วจึงกำหนดระดับลวดบัวที่ปลายเสา ซึ่งเป็นแบบสมัยนิยมในช่วงต้นรัชกาลที่ 5 ⁴²

⁴² น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 30.

สัดส่วน	สันนิษฐานว่าไม่ได้มีกำหนดตั้งแต่แรก แต่เป็นส่วนที่เหลือจากส่วนที่ 1 และ 3 ซึ่งน่าจะตั้งใจออกแบบให้ส่วนที่ 1 และ 3 นั้นมีความสูงใกล้เคียง
3. รวากันตก (R1)	
ลักษณะทางกายภาพ	แผ่นไม้ 4 เหลี่ยมผืนผ้าทึบ แต่งรูปบริเวณกึ่งกลางแผ่นไม้
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ค่อนข้างเป็นระนาบทึบ เรียบ ตั้งข้อสังเกตว่าเนื่องจากต้องการเน้นชั้นบน ซึ่งเป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก จึงทำให้อาคารชั้นล่างดูเรียบ ส่งเสริมลวดลายชั้นบน และคาดว่าช่วยเพิ่มขนาดของฐานอาคารทางสายตา เพราะฐานอาคารมีความสูงเพียง 0.5 เมตร ซึ่งอาจจะดูแบนเกินไปในภาพรวม
สัดส่วน	ใกล้เคียงกับแผงกันแดดในส่วนที่ 1
4. ฐานอาคาร	
ลักษณะทางกายภาพ	ฐานอาคารก่ออิฐฉาบปูน
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าจากการได้รับอิทธิพลตะวันตกที่มีการใช้สอยพื้นที่ชั้นล่าง ได้ถูกรื้อถอนพักอาศัยซึ่งปกติจะเป็นดินธรรมดาจึงต้องทำพื้นให้เป็นกึ่งลักษณะเพื่อใช้เป็นพื้นที่ใช้สอย และมีความสูง 0.5 เมตร คาดว่าเพื่อให้ดูไม่แบนมากจนเกินไป แต่ก็ไม่สามารถทำให้สูงกว่านี้ได้ เนื่องด้วยสัดส่วนของอาคารที่จะสูงเกินไป

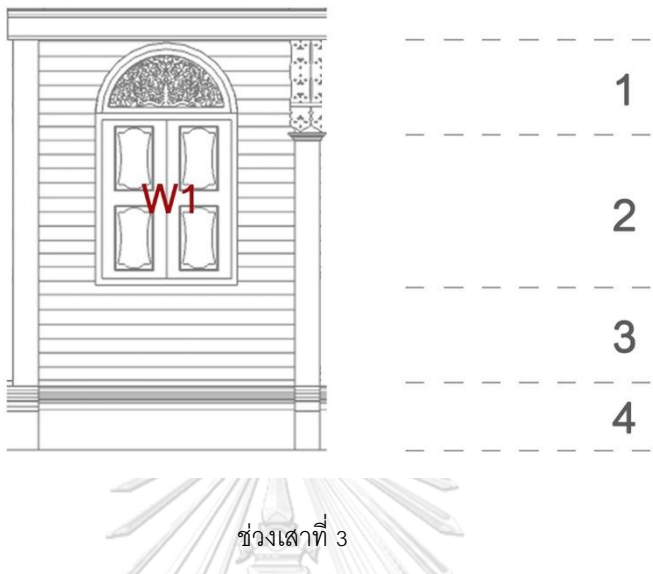
ตารางที่ 4 แสดงช่องเสาที่ 2 ในรูปด้านที่ 1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

	
<p>ช่องเสาที่ 2</p>	
<p>1. แผงกันแดด / แผงคอสอง (F1)</p>	
ลักษณะทางกายภาพ	แผ่นไม้สีเหลี่ยมผืนผ้าฉลุลาย แต่ละแผ่นฉลุเพียงเล็กน้อย มีส่วนที่บมากกว่า ตรงปลายมีลักษณะเป็นแป้นเหมือนแป้นน้ำย้อยบริเวณชายคา
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าเนื่องจากเป็นชั้นล่างของอาคาร จึงไม่มีชายคาจากหลังคา มากันแดดกันฝน อีกทั้งขอบอาคารชั้นบนและชั้นล่างตรงเป็นระนาบเดียวกัน รูปแบบจึงมีลักษณะความทึบมากกว่าความโปร่ง เนื่องจากต้องการพื้นที่ในการกันแดดและกันฝนที่มาก และปลายแผงกันแดดมีลักษณะเหมือนแป้นน้ำย้อย เพื่อเป็นจุดรวมของน้ำฝนที่เข้ามาปะทะ
สัดส่วน	ใกล้เคียงกับราวกันตกในส่วนที่ 3
<p>2. ช่องโล่ง</p>	
ลักษณะทางกายภาพ	ช่องโล่งระหว่างช่องเสา และเสาประดับลวดบัวได้แผงกันแดด
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าการเปิดโล่งอาจขึ้นอยู่กับระดับของแผงกันแดด ว่าผู้ออกแบบตั้งใจจะให้แผงกันแดดสูงเท่าไร แล้วจึงกำหนดระดับลวดบัวที่ปลายเสา ซึ่งเป็นแบบสมัยนิยมในช่วงต้นรัชกาลที่ 5 ⁴³

⁴³ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 30.

สัดส่วน	สันนิษฐานว่าไม่ได้มีกำหนดตั้งแต่แรก แต่เป็นส่วนที่เหลือจากส่วนที่ 1 และ 3 ซึ่งน่าจะตั้งใจออกแบบให้ส่วนที่ 1 และ 3 นั้นมีความสูงใกล้เคียง
3. รวากันตก (R1)	
ลักษณะทางกายภาพ	แผ่นไม้ 4 เหลี่ยมผืนผ้าทึบ แต่งรูปบริเวณกึ่งกลางแผ่นไม้
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ค่อนข้างเป็นระนาบทึบ เรียบ ตั้งข้อสังเกตว่าเนื่องจากต้องการเน้นชั้นบน ซึ่งเป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก จึงทำให้อาคารชั้นล่างดูเรียบ ส่งเสริมลวดลายชั้นบน และคาดว่าช่วยเพิ่มขนาดของฐานอาคารทางสายตา เพราะฐานอาคารมีความสูงเพียง 0.5 เมตร ซึ่งอาจจะดูแบนเกินไปในภาพรวม
สัดส่วน	ใกล้เคียงกับแผงกันแดดในส่วนที่ 1
4. ฐานอาคาร	
ลักษณะทางกายภาพ	ฐานอาคารก่ออิฐฉาบปูน
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าจากการได้รับอิทธิพลตะวันตกที่มีการใช้สอยพื้นที่ชั้นล่าง ได้ถูกรื้อถอนพักอาศัยซึ่งปกติจะเป็นดินธรรมดาจึงต้องทำพื้นให้เป็นที่ลักษณะเพื่อใช้เป็นพื้นที่ใช้สอย และมีความสูง 0.5 เมตร คาดว่าเพื่อให้ดูไม่แบนมากจนเกินไป แต่ก็ไม่สามารถทำให้สูงกว่านี้ได้ เนื่องด้วยสัดส่วนของอาคารที่จะสูงเกินไป

ตารางที่ 5 แสดงช่องเสาที่ 3 ในรูปด้านที่ 1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

	
1. ผนังทึบและช่องลม	
ลักษณะทางกายภาพ	ผนังไม่ทึบ
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	เกิดจากการใช้งานภายในที่เป็นห้องเก็บของและบันได จึงเป็นผนังไม่ทึบเจาะช่องเปิด
สัดส่วน	-
2. ช่องเปิด (W1)	
ลักษณะทางกายภาพ	หน้าต่างไม้สักบานเปิดคู่ และช่องลมฉลุทรงครึ่งวงกลม

<p>วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ</p>	<p>ตั้งข้อสังเกตว่าวิวัฒนาการของระบบหน้าต่างมีมากขึ้น เช่น การใช้บานพับระบบกลอน เป็นต้น ในส่วนของรูปทรงโค้งและลวดลายขอลม คาดว่าได้รับอิทธิพลมาจาก 2 ส่วน คือ ชาติตะวันตก และความเชื่อคติล้านนา ส่วนอิทธิพลชาติตะวันตกนั้น ได้แก่ รูปทรงโค้งและลวดลายขอลม แต่การลวดลายของชาติตะวันตกนั้น ไม่ได้ขลุเพื่อเป็นช่องลม แต่ขลุที่ตำแหน่งอื่นๆ เช่น รวาระเบียง เครื่องตกแต่งหลังคา เป็นต้น ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่าลวดลายขลุที่เป็นช่องลม น่าจะมาจาก ห้ายนต์ ของเรือนกาแลของล้านนา ซึ่งห้ายนต์จะอยู่เหนือประตูห้องที่สำคัญและถูกออกแบบให้มีสุนทรียภาพทางความงาม⁴⁴ ด้วยการประดับลวดลายต่างๆและหนึ่งในรูปแบบของห้ายนต์นั้นก็มีลักษณะแบบขลุขลุ⁴⁵ ซึ่งอาจจะนำมาประยุกต์ใช้กับช่องลมเหนือหน้าต่าง</p>
<p>สัดส่วน</p>	<p>ขอบวงกบหน้าต่างล่างอยู่ในระดับเดียวกับราวกันตก (3) มีความสูงจรดขอบบนของแผงกันแดด (1)</p>
<p>3. ผนังไม้ทึบ</p>	
<p>ลักษณะทางกายภาพ</p>	<p>ผนังไม้ทึบ</p>
<p>วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ</p>	<p>เกิดจากการใช้งานภายในที่เป็นห้องเก็บของและบันได จึงเป็นผนังไม้ทึบเจาะช่องเปิด</p>
<p>สัดส่วน</p>	<p>ความสูงผนังทึบจรดขอบล่างวงกบหน้าต่าง</p>

⁴⁴ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 23.

⁴⁵ สุภณีย์ เครือระยา, ลวดลายห้ายนต์ล้านนา, หน้า 4.

ตารางที่ 6 แสดงช่วงเสาที่ 4 ในรูปด้านที่ 1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

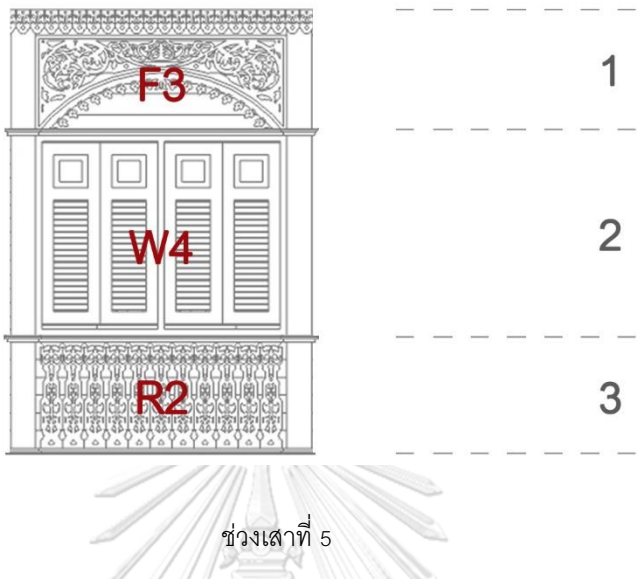
<p style="text-align: center;">ช่วงเสาที่ 4</p>	
1. แผงกันแดด / แผงคอสอง (F2)	
ลักษณะทางกายภาพ	แผงกันแดด ผลิตด้วยโลหะในทรงโค้ง ทั้งหมด 3 ซุ้ม
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าเนื่องจากอยู่ในชั้น 2 ของเรือน มีชายคาของหลังคายื่นออกมามากันแดดกันฝนได้ในระดับนี้ จึงสามารถผลิตด้วยโลหะได้มากกว่าส่วนที่บ่งเมื่อเทียบกับแผงกันแดดในชั้นล่าง
สัดส่วน	ใกล้เคียงกับราวกันตกในส่วนที่ 3 แบ่งสัดส่วนด้วยเส้นลวดคิ้วไม้
2. ช่องเปิด (W4)	
ลักษณะทางกายภาพ	หน้าต่างไม้บานเปิดคู่และบานกระทุ้งในตัว
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	เป็นหน้าต่างที่นำมาติดภายหลัง เนื่องจากปัญหาด้านสภาพอากาศ แต่คาดว่ายังคงต้องการให้สามารถเปิดแล้วโล่งได้เหมือนเดิม จึงใช้บานเปิดคู่ติดบานเกล็ดกระทุ้ง ติดต่อกันเป็นแนวยาว อีกทั้งยังเป็นรูปแบบช่องเปิดที่สามารถพบเห็นได้มากในช่วงรัชกาลที่ 5 อีกด้วย ⁴⁶
สัดส่วน	สันนิษฐานว่าไม่ได้มีกำหนดตั้งแต่แรก แต่เป็นส่วนที่เหลือจากส่วนที่ 1 และ 3 ซึ่งน่าจะตั้งใจออกแบบให้ส่วนที่ 1 และ 3 นั้นมีความสูงใกล้เคียง
3. ราวกันตก (R2)	
ลักษณะทางกายภาพ	แผ่นไม้ผลิตด้วยประคบด้วยแผ่นไม้ทึบ

⁴⁶ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 84, 205 และ 207

วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	เป็นราวกันตกในชั้น 2 ตั้งข้อสังเกตว่าลวดลายฉลุที่มีความโปร่งมากนั้น เป็นเพราะรูปด้านด้านหน้าเป็นเฉลียง จึงมีความต้องการความโปร่งทางสายตา และต้องการรับลมเข้าภายในอาคารได้เต็มที่ในช่วงแรก แต่ก็ได้มีการนำแผ่นไม้มาปิด เนื่องจากแก้ปัญหาเรื่องสภาพอากาศ
สัดส่วน	ใกล้เคียงกับแผงกันแดดในส่วนที่ 1 แบ่งสัดส่วนด้วยเส้นลวดคิวไม้

ตารางที่ 7 แสดงช่องเสาที่ 5 ในรูปด้านที่ 1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

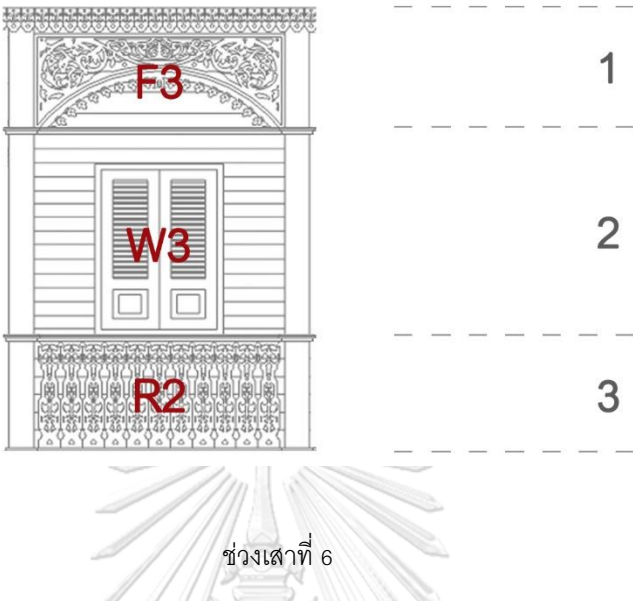
	
1. แผงกันแดด / แผงคอสอง (F3)	
ลักษณะทางกายภาพ	แผงกันแดด ผลิตด้วยอลูมิเนียมในทรงโค้ง
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าเนื่องจากอยู่ในชั้น 2 ของเรือน มีชายคาของหลังคายื่นออกมากันแดดกันฝนได้ในระดับหนึ่ง จึงสามารถผลิตอลูมิเนียมโค้งได้มากกว่าส่วนที่บอบเมื่อเทียบกับแผงกันแดดในชั้นล่าง รูปทรงเป็นซุ้มโค้งเนื่องจากเมื่อแรกสร้าง บริเวณนี้เป็นเฉลียงภายใน แต่มีการปรับเปลี่ยนภายหลัง เพื่อแก้ปัญหาด้านสภาพอากาศ
สัดส่วน	ใกล้เคียงกับราวกันตกในส่วนที่ 3 แบ่งสัดส่วนด้วยเส้นลวดคิ้วไม้
2. ช่องเปิด (W4)	
ลักษณะทางกายภาพ	หน้าต่างไม้บานเปิดคู่และบานกระทุ้งในตัว
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	เป็นหน้าต่างที่นำมาติดภายหลัง เนื่องจากปัญหาด้านสภาพอากาศ แต่คาดว่ายังคงต้องการให้สามารถเปิดแล้วโล่งได้เหมือนเดิม จึงใช้บานเปิดคู่ติดบานเกล็ดกระทุ้ง ติดต่อกันเป็นแนวยาว อีกทั้งยังเป็นรูปแบบช่องเปิดที่สามารถพบเห็นได้มากในช่วงรัชกาลที่ 5 อีกด้วย ⁴⁷
สัดส่วน	สันนิษฐานว่าไม่ได้มีกำหนดตั้งแต่แรก แต่เป็นส่วนที่เหลือจากส่วนที่ 1 และ 3 ซึ่งน่าจะตั้งใจออกแบบให้ส่วนที่ 1 และ 3 นั้นมีความสูงใกล้เคียง

⁴⁷ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 84, 205 และ 207

3. รวากันตก (R2)	
ลักษณะทางกายภาพ	แผ่นไม้ฉลุลวดลายประกบด้วยแผ่นไม้ทึบ
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	เป็นรวากันตกในชั้น 2 ตั้งข้อสังเกตว่าลวดลายฉลุที่มีความโปร่งมากนั้น เป็นเพราะรูปด้านด้านหน้าเป็นเฉลียง จึงมีความต้องการความโปร่งทางสายตา และต้องการรับลมเข้าภายในอาคารได้เต็มที่ในช่วงแรก แต่ก็ได้มีการนำแผ่นไม้มาปิด เนื่องจากแก้ปัญหาเรื่องสภาพอากาศ
สัดส่วน	ใกล้เคียงกับแผงกันแดดในส่วนที่ 1 แบ่งสัดส่วนด้วยเส้นลวดคิวไม้

ตารางที่ 8 แสดงช่วงเสาที่ 6 ในรูปด้านที่ 1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

	
1. แผงกันแดด / แผงคอกสอง (F3)	
ลักษณะทางกายภาพ	แผงกันแดด ผลิตด้วยอลูมิเนียมในทรงโค้ง
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าเนื่องจากอยู่ในชั้น 2 ของเรือน มีชายคาของหลังคายื่นออกมามากันแดดกันฝนได้ในระดับหนึ่ง จึงสามารถผลิตอลูมิเนียมได้มากกว่าส่วนที่บอบเมื่อเทียบกับแผงกันแดดในชั้นล่าง รูปทรงเป็นซุ้มโค้งเนื่องจากเมื่อแรกสร้าง บริเวณนี้เป็นเฉลียงภายใน แต่มีการปรับเปลี่ยนภายหลัง เพื่อแก้ปัญหาด้านสภาพอากาศ
สัดส่วน	ใกล้เคียงกับราวกันตกในส่วนที่ 3 แบ่งสัดส่วนด้วยเส้นลวดคิ้วไม้
2. ช่องเปิด (W3)	
ลักษณะทางกายภาพ	ช่องโถงระหว่างช่วงเสา และเสาประดับลวดบัวได้แผงกันแดด
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	เป็นหน้าต่างที่นำมาติดภายหลัง เนื่องจากปัญหาด้านสภาพอากาศ แต่ด้วยหน้าที่ใช้สอยภายในที่เปลี่ยนไปเป็นห้องนอน จึงใช้เพียงหน้าต่างบานเปิดคู่ ที่สามารถระบายอากาศได้ด้วยบานเกล็ดติดตาย ซึ่งรูปแบบนี้ยังเป็นรูปแบบช่องเปิดที่สามารถพบเห็นได้มากในช่วงรัชกาลที่ 5 ⁴⁸
สัดส่วน	สันนิษฐานว่าไม่ได้มีกำหนดตั้งแต่แรก แต่เป็นส่วนที่เหลือจากส่วนที่ 1 และ 3 ซึ่งน่าจะตั้งใจออกแบบให้ส่วนที่ 1 และ 3 นั้นมีความสูงใกล้เคียง

⁴⁸ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 203 และ 205

3. รวากันตก (R2)	
ลักษณะทางกายภาพ	แผ่นไม้ฉลุลวดลายประกบด้วยแผ่นไม้ทึบ
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	เป็นรวากันตกในชั้น 2 ตั้งข้อสังเกตว่าลวดลายฉลุที่มีความโปร่งมากนั้น เป็นเพราะรูปด้านด้านหน้าเป็นเฉลียง จึงมีความต้องการความโปร่งทางสายตา และต้องการรับลมเข้าภายในอาคารได้เต็มที่ในช่วงแรก แต่ก็ได้มีการนำแผ่นไม้มาปิด เนื่องจากแก้ปัญหาเรื่องสภาพอากาศ
สัดส่วน	ใกล้เคียงกับแผงกันแดดในส่วนที่ 1 แบ่งสัดส่วนด้วยเส้นลวดคิวไม้

(2) รูปด้านที่ 2 และ 4 มีรูปแบบลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่เหมือนกันทุกประการ จึงใช้ช่องเส้าในการศึกษาเหมือนกันทุกประการ

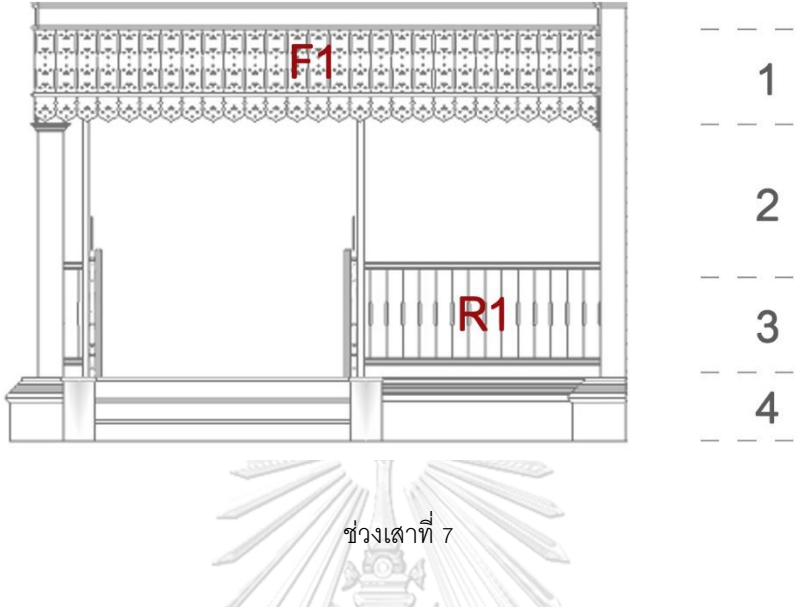

รูปที่ 68 แสดงการแบ่งช่องเส้าทั้ง 4 แบบ ในรูปด้านที่ 2 และ 4 (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปที่ 69 แสดงช่องเส้าทั้ง 4 แบบพร้อมสัญลักษณ์ในแต่ละองค์ประกอบ ในรูปด้านที่ 2 และ 4 (ที่มา : ผู้วิจัย)

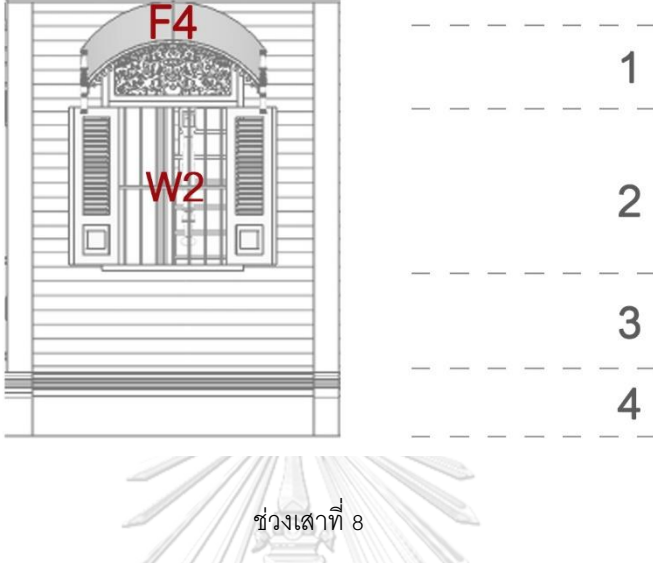
ตารางที่ 9 แสดงช่วงเสาที่ 7 ในรูปด้านที่ 2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

	
1. แผงกันแดด / แผงคอสอง (F1)	
ลักษณะทางกายภาพ	แผ่นไม้สีเหลี่ยมผืนผ้าฉลุลาย แต่ละแผ่นฉลุเพียงเล็กน้อย มีส่วนที่บมากกว่า ตรงปลายมีลักษณะเป็นแป้นเหมือนแป้นน้ำย่อยบริเวณชายคา
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าเนื่องจากเป็นชั้นล่างของอาคาร จึงไม่มีชายคาจากหลังคา มากันแดดกันฝน อีกทั้งขอบอาคารชั้นบนและชั้นล่างตรงเป็นระนาบเดียวกัน รูปแบบจึงมีลักษณะความทึบมากกว่าความโปร่ง เนื่องจากต้องการพื้นที่ในการกันแดดและกันฝนที่มาก และปลายแผงกันแดดมีลักษณะเหมือนแป้นน้ำย่อย เพื่อเป็นจุดรวมของน้ำฝนที่เข้ามาปะทะ
สัดส่วน	ใกล้เคียงกับราวกันตกในส่วนของ 3
2. ช่องโล่ง	
ลักษณะทางกายภาพ	ช่องโล่งระหว่างช่วงเสา และเสาประดับลวดบัวได้แผงกันแดด
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าการเปิดโล่งอาจขึ้นอยู่กับระดับของแผงกันแดด ว่าผู้ออกแบบตั้งใจจะให้แผงกันแดดสูงเท่าไร แล้วจึงกำหนดระดับลวดบัวที่ปลายเสา ซึ่งเป็นแบบสมัยนิยมในช่วงต้นรัชกาลที่ 5 ⁴⁹
สัดส่วน	สันนิษฐานว่าไม่ได้มีกำหนดตั้งแต่แรก แต่เป็นส่วนที่เหลือจากส่วนที่ 1 และ 3 ซึ่งน่าจะตั้งใจออกแบบให้ส่วนที่ 1 และ 3 นั้นมีความสูงใกล้เคียง

⁴⁹ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 30.

3. รวากันตัก (R1)	
ลักษณะทางกายภาพ	แผ่นไม้ 4 เหลี่ยมผืนผ้าทึบ แต่งรูปบริเวณกึ่งกลางแผ่นไม้
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ค่อนข้างเป็นระนาบทึบ เรียบ ตั้งข้อสังเกตว่าเนื่องจากต้องการเน้นชั้นบน ซึ่งเป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก จึงทำให้รวากันตักชั้นล่างดูเรียบ ส่งเสริมลวดลายชั้นบน และคาดว่าช่วยเพิ่มขนาดของฐานอาคารทางสายตา เพราะฐานอาคารมีความสูงเพียง 0.5 เมตร ซึ่งอาจจะดูแบนเกินไปในภาพรวม
สัดส่วน	ใกล้เคียงกับแผงกันแดดในส่วนที่ 1
4. ฐานอาคาร	
ลักษณะทางกายภาพ	ฐานอาคารก่ออิฐฉาบปูน
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าจากการได้รับอิทธิพลตะวันตกที่มีการใช้สอยพื้นที่ชั้นล่าง ได้ถูกรื้อถอนพักอาศัยซึ่งปกติจะเป็นดินธรรมดาจึงต้องทำพื้นให้เป็นกิจลักษณะเพื่อใช้เป็นพื้นที่ใช้สอย และมีความสูง 0.5 เมตร คาดว่าเพื่อให้ดูไม่แบนมากจนเกินไป แต่ก็ไม่สามารถทำให้สูงกว่านี้ได้ เนื่องด้วยสัดส่วนของอาคารที่จะสูงเกินไป

ตารางที่ 10 แสดงช่วงเสาที่ 8 ในรูปด้านที่ 2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

	
1. แผงกันแดด / แผงคอสอง (F4)	
ลักษณะทางกายภาพ	ซุ้มกันแดดทรงโค้ง ประดับเสาละระโน
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าเป็นรูปแบบสมัยนิยมในช่วงรัชกาลที่ 5 ⁵⁰ ที่พัฒนามาจากการแก้ปัญหาเรื่องสภาพอากาศ และรูปทรงซุ้มโค้งคาดว่ามาจากภาพรวมขององค์ประกอบในรูปด้าน เช่น แผงหน้าจั่ว แผงกันแดด ช่องลมหน้าต่าง เป็นต้น ซึ่งทำให้ภาพรวมของเรือนนั้น ดูเป็นเส้นสายเดียวกัน
สัดส่วน	ระดับปลายเสาละระโนอยู่ในระดับเดียวกับขอบบนของวงกบหน้าต่าง
2. ช่องเปิด (W2)	
ลักษณะทางกายภาพ	หน้าต่างไม้บานเปิดคู่ ติดบานเกล็ดไม้

⁵⁰ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 205-208.

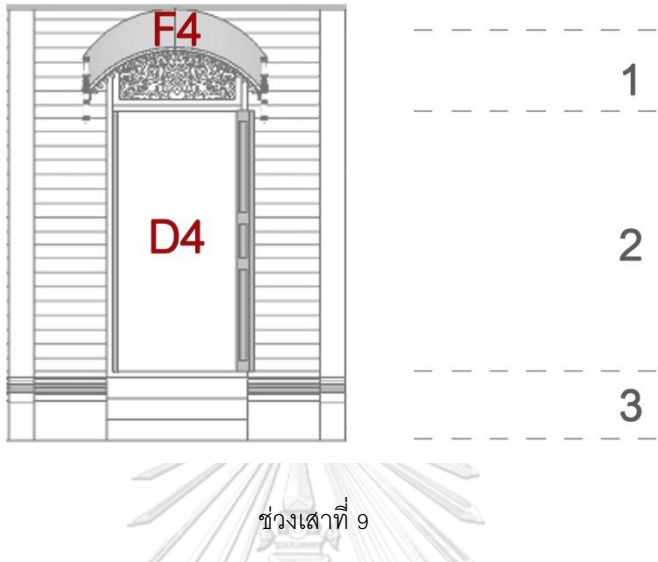
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	หน้าต่างบานเปิดคู่ สามารถระบายอากาศได้ด้วยบานเกล็ดติดตาย ซึ่งรูปแบบนี้ยังเป็นรูปแบบช่องเปิดที่สามารถพบเห็นได้มากในช่วงรัชกาลที่ 5 ⁵¹ รูปทรงและลายฉลุช่องลม คาดว่าได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อคติล้านนา น่าจะมาจาก ห้ายนต์ ของเรือนกาแลของล้านนาซึ่งห้ายนต์จะอยู่เหนือประตูห้องที่สำคัญและถูกออกแบบให้มีสุนทรียภาพทางความงาม ⁵² ด้วยการประดับลวดลายต่างๆ และหนึ่งในรูปแบบของห้ายนต์นั้น ก็มีลักษณะแบบฉลุลวดลาย ⁵³ ซึ่งอาจจะนำมาประยุกต์ใช้เป็นช่องลม
สัดส่วน	สันนิษฐานว่าไม่ได้มีกำหนดตั้งแต่แรก แต่เป็นส่วนที่เหลือจากส่วนที่ 1 และ 3 ซึ่งน่าจะตั้งใจออกแบบให้ส่วนที่ 1 และ 3 นั้นมีความสูงใกล้เคียง
3. ผนังทึบ	
ลักษณะทางกายภาพ	ผนังไม้ทึบ
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	เกิดจากการใช้งานภายในที่เป็นห้องเก็บของและบันได จึงเป็นผนังไม้ทึบเจาะช่องเปิด
สัดส่วน	ความสูงผนังทึบจรดขอบล่างวงกบหน้าต่าง
4. ฐานอาคาร	
ลักษณะทางกายภาพ	ฐานอาคารก่ออิฐฉาบปูน
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าจากการได้รับอิทธิพลตะวันตกที่มีการใช้สอยพื้นที่ชั้นล่าง ได้ถุนเรือนพักอาศัยซึ่งปกติจะเป็นดินธรรมดาจึงต้องทำพื้นให้เป็นกิจลักษณะเพื่อใช้เป็นพื้นที่ใช้สอย และมีความสูง 0.5 เมตร คาดว่าเพื่อให้ดูไม่แบนมากจนเกินไป แต่ก็ไม่สามารถทำให้สูงกว่านี้ได้ เนื่องด้วยสัดส่วนของอาคารที่จะสูงเกินไป

⁵¹ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 203 และ 205

⁵² อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 23.

⁵³ สุภณีย์ เครือระยา, ลวดลายห้ายนต์ล้านนา, หน้า 4.

ตารางที่ 11 แสดงช่วงเสาที่ 9 ในรูปด้านที่ 2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

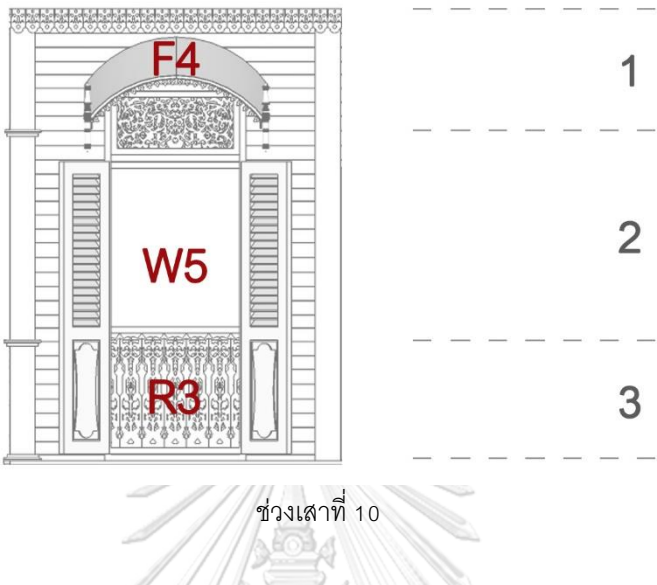
	
1. แผงกันแดด / แผงคอสอง (F4)	
ลักษณะทางกายภาพ	ชும்กันแดดทรงโค้ง ประดับเสาสะพาน
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าเนื่องจากอยู่ในชั้น 2 ของเรือน มีชายคาของหลังคายื่นออกมากันแดดกันฝนได้ในระดับหนึ่ง จึงสามารถฉลุลวดลายโปร่งได้มากกว่าส่วนที่บดเมื่อเทียบกับแผงกันแดดในชั้นล่าง รูปทรงเป็นชุ้มโค้งเนื่องจากเมื่อแรกสร้าง บริเวณนี้เป็นเฉลียงภายใน แต่มีการปรับเปลี่ยนภายหลัง เพื่อแก้ปัญหาด้านสภาพอากาศ
สัดส่วน	ระดับปลายเสาสะพานอยู่ในระดับเดียวกับขอบบนของวงกบหน้าต่าง
2. ช่องเปิด (D4)	
ลักษณะทางกายภาพ	ประตูไม้บานเปิดคู่
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	รูปทรงและลายฉลุช่องลม คาดว่าได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อคติล้านนา น่าจะมาจาก ห้ายนต์ ของเรือนกาแลของล้านนาซึ่งห้ายนต์จะอยู่เหนือประตูห้องที่สำคัญและถูกออกแบบให้มีสุนทรียภาพทางความงาม ⁵⁴ ด้วยการประดับลวดลายต่างๆ และหนึ่งในรูปแบบของห้ายนต์นั้น ก็มีลักษณะแบบฉลุลวดลาย ซึ่งอาจจะนำมาประยุกต์ใช้เป็นช่องลม

⁵⁴ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมีพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 23.

สัดส่วน	คงเส้นขอบบนของวงกบประตู ให้เท่ากับขอบบนของวงกบหน้าต่างและ เส้นลวดบัวเสาของเรือน ความยาวจรดพื้น (3) เนื่องจากเป็นประตูเข้า- ออก
3. สุานอาคาร	
ลักษณะทางกายภาพ	ฐานอาคารก่ออิฐฉาบปูน เจาะช่องบันได
วิเคราะห์ปัจจัยที่ ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าจากการได้รับอิทธิพลตะวันตกที่มีการใช้สอยพื้นที่ชั้นล่าง ได้ ถุนเรือนพักอาศัยซึ่งปกติจะเป็นดินธรรมดาจึงต้องทำพื้นให้เป็น กึ่งลักษณะเพื่อใช้เป็นพื้นที่ใช้สอย และมีความสูง 0.5 เมตร คาดว่าเพื่อให้ ดูไม่แบนมากจนเกินไป แต่ก็ไม่สามารถทำให้สูงกว่านี้ได้ เนื่องด้วยสัดส่วน ของอาคารที่จะสูงเกินไป และเจาะเป็นช่องบันไดสำหรับข้าราชการบริวาร

ตารางที่ 12 แสดงช่วงเสาที่ 10 ในรูปด้านที่ 2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

	
1. แผงกันแดด / แผงคอสอง (F4)	
สัดส่วน	ระดับปลายเสาสระระโนอยู่ในระดับเดียวกับขอบบนของวงกบหน้าต่าง
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าเนื่องจากอยู่ในชั้น 2 ของเรือน มีชายคาของหลังคายื่นออกมามากันแดดกันฝนได้ในระดับหนึ่ง จึงสามารถลดอุณหภูมิได้มากกว่าส่วนที่บมื่อเทียบกับแผงกันแดดในชั้นล่าง รูปทรงเป็นซุ้มโค้ง เนื่องจากเมื่อแรกสร้าง บริเวณนี้เป็นเฉลียงภายใน แต่มีการปรับเปลี่ยนภายหลัง เพื่อแก้ปัญหาด้านสภาพอากาศ
ลักษณะทางกายภาพ	ซุ้มกันแดดทรงโค้ง ประดับเสาสระระโน
2. ช่องเปิด (W5)	
ลักษณะทางกายภาพ	หน้าต่างไม้บานเปิดคู่สูงจากพื้น ติดบานเกล็ดไม้
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	หน้าต่างบานเปิดคู่ ที่สามารถระบายอากาศได้ด้วยบานเกล็ดติดตาย รูปทรงหน้าต่างสูงจากพื้น แล้วภายในมีราวกันตก เป็นแบบที่สามารถพบเห็นได้ในยุคต้นรัชกาลที่ 5 ⁵⁵ และพบมากในเมืองแพร่ เป็นไปได้ว่าจะเป็นรูปแบบสมัยนิยม และलयฉลุช่องลม คาดว่าได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อคติล้านนา น่าจะมาจาก ห้ายนต์ ของเรือนกาแลของล้านนาซึ่งห้ายนต์จะอยู่เหนือประตูห้องที่สำคัญและถูกออกแบบให้มีสุนทรียภาพทางความงาม ⁵⁶ ด้วยการประดับ

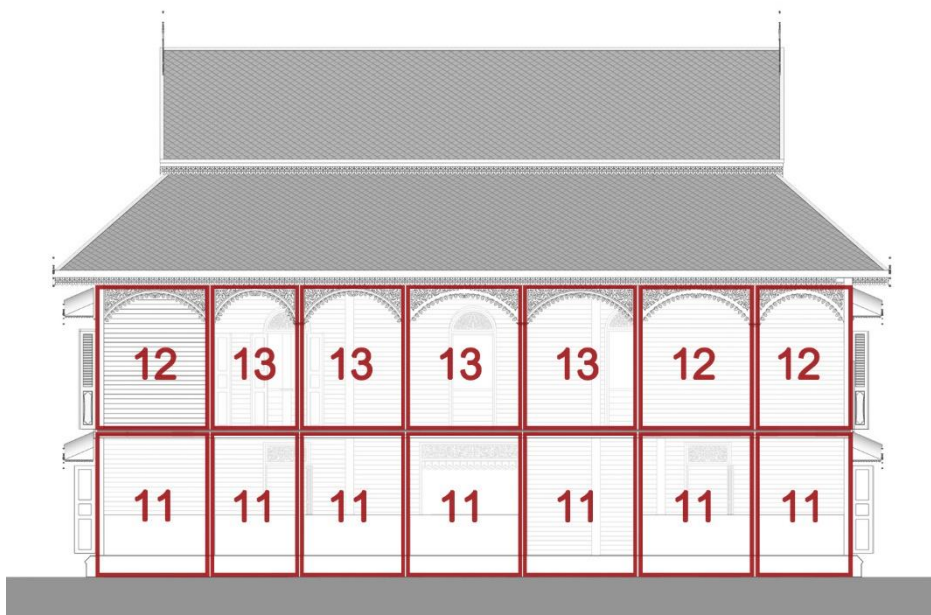
⁵⁵ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 203 และ 205

⁵⁶ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมีพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 23.

	ลวดลายต่างๆ และหนึ่งในรูปแบบของห้ายนต์นั้น ก็มีลักษณะแบบฉลุลวดลาย ซึ่งอาจจะนำมาประยุกต์ใช้เป็นช่องลม
สัดส่วน	คงเส้นขอบบนของวงกบหน้าต่าง ให้เท่ากับขอบบนของวงกบหน้าต่างอื่นในด้านเดียวกัน ความยาวจรดพื้น
3. รวากันตก (R3)	
ลักษณะทางกายภาพ	แผ่นไม้ฉลุลวดลาย
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	เป็นราวกันตกในชั้น 2 ตั้งข้อสังเกตว่าลวดลายฉลุที่มีความโปร่งมากนั้น เป็นเพราะต้องการความโปร่งเพื่อรับลมและถ่ายเทอากาศภายในอาคาร
สัดส่วน	ใกล้เคียงกับแผงกันแดดในส่วนที่ 1 แบ่งสัดส่วนด้วยเส้นลวดคิ้วไม้

(3) ด้านที่ 3 มีช่องเสาทั้งหมด 3 แบบ มีรูปแบบเปิดโล่งเนื่องจากเป็นพื้นที่ที่เชื่อมกันระหว่างคัมภีร์บริเวณหน้าและหมู่เรือนด้านนาเก่า

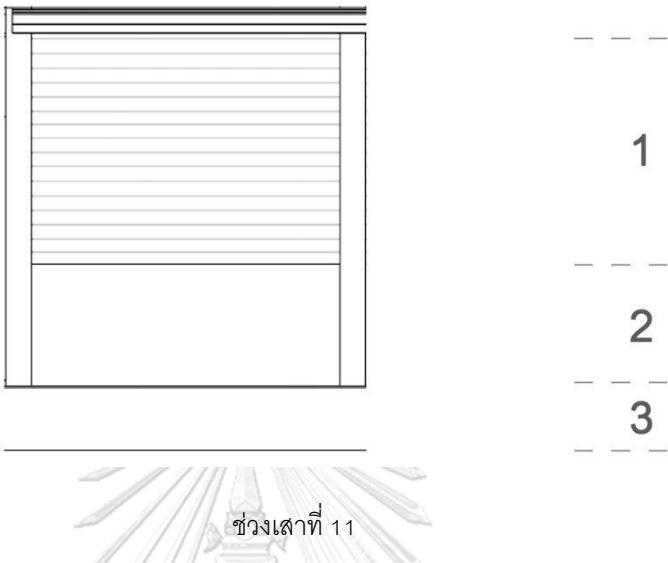

รูปที่ 70 แสดงการแบ่งช่องเสาทั้ง 3 แบบ ในรูปด้านที่ 3 (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปที่ 71 แสดงช่องเสาทั้ง 3 แบบพร้อมสัญลักษณ์ในแต่ละองค์ประกอบ ในรูปด้านที่ 3 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ตารางที่ 13 แสดงช่องเสาที่ 11 ในรูปด้านที่ 3 (ที่มา : ผู้วิจัย)

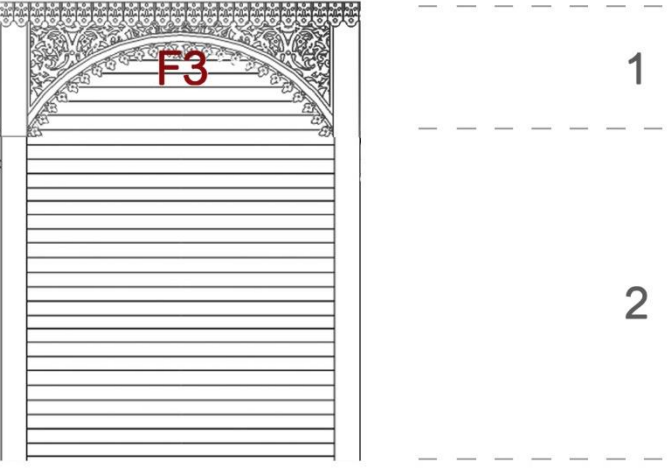
	
1. ช่องโล่ง	
ลักษณะทาง กายภาพ	ช่องโล่ง
วิเคราะห์ ปัจจัยที่ส่งผล ถึงรูปแบบ	พื้นที่เชื่อมต่อกับใต้ถุนในส่วนหลัง คาดว่าเปิดโล่งไว้เพื่อการระบายอากาศที่ดี
สัดส่วน	ไม่พบความสัมพันธ์ใดๆกับองค์ประกอบอื่น
2. ราวกันตกกออิฐฉาบปูน	
ลักษณะทาง กายภาพ	ผนังกออิฐฉาบปูนเตี้ย
วิเคราะห์ ปัจจัยที่ส่งผล ถึงรูปแบบ	ต่อเติมขึ้นในภายหลังเพื่อการแบ่งสัดส่วนที่ชัดเจนมากขึ้น ⁵⁷
สัดส่วน	ไม่พบความสัมพันธ์ใดๆกับองค์ประกอบอื่น
3. ฐานอาคาร	

⁵⁷ สัมภาษณ์ สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคัมภีร์วงศ์บุรี รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

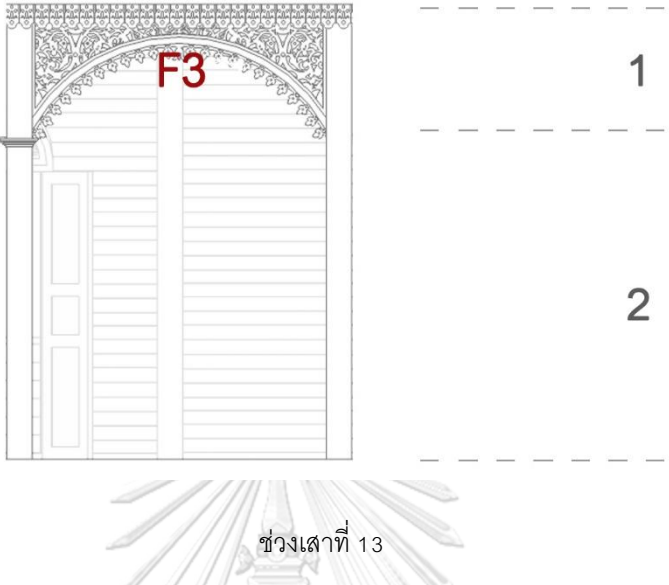
ลักษณะทาง กายภาพ	ฐานอาคารก่ออิฐฉาบปูนและบันได
วิเคราะห์ ปัจจัยที่ส่งผล ถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าจากการได้รับอิทธิพลตะวันตกที่มีการใช้สอยพื้นที่ชั้นล่างใต้ถุนเรือนพักอาศัยซึ่งปกติจะเป็นดินธรรมดาจึงต้องทำพื้นให้เป็นกึ่งลักษณะเพื่อใช้เป็นพื้นที่ใช้สอยและมีความสูง 0.5 เมตร คาดว่าเพื่อให้ดูไม่แบนมากจนเกินไป แต่ก็ไม่สามารถทำให้สูงกว่านี้ได้ เนื่องด้วยสัดส่วนของอาคารที่จะสูงเกินไป

ตารางที่ 14 แสดงช่วงเสาที่ 12 ในรูปด้านที่ 3 (ที่มา : ผู้วิจัย)

 <p style="text-align: center;">ช่วงเสาที่ 12</p>	
1. ผนังไม้ทึบ	
ลักษณะทางกายภาพ	ผนังไม้สักทึบตีทางนอน
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	เนื่องจากเป็นห้องเก็บสมบัติประจำคุ้มวงศ์บุรี จึงไม่มีการเจาะช่องเปิดใดๆ ยกเว้นประตู และหน้าต่างในรูปด้าน 2
สัดส่วน	ความสูงจากพื้นจรดเพดาน
2. แผงกันแดด / แผงคอสอง (F3)	
ลักษณะทางกายภาพ	แผงกันแดด ผลิตด้วยโลหะในทรงโค้ง
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าเนื่องจากอยู่ในชั้น 2 ของเรือน มีชายคาของหลังคายื่นออกมากันแดดกันฝนได้ในระดับหนึ่ง จึงสามารถผลิตด้วยโลหะได้มากกว่าส่วนที่บมเมื่อเทียบกับแผงกันแดดในชั้นล่าง รูปทรงเป็นซุ้มโค้งเนื่องจากเมื่อแรกสร้าง บริเวณนี้เป็นเฉลียงภายใน แต่มีการปรับเปลี่ยนภายหลัง เพื่อแก้ปัญหาด้านสภาพอากาศ
สัดส่วน	ใกล้เคียงกับราวกันตกในส่วนที่ 3 แบ่งสัดส่วนด้วยเส้นลวดคิ้วไม้

ตารางที่ 15 แสดงช่องเสათี่ 13 ในรูปด้านที่ 3 (ที่มา : ผู้วิจัย)

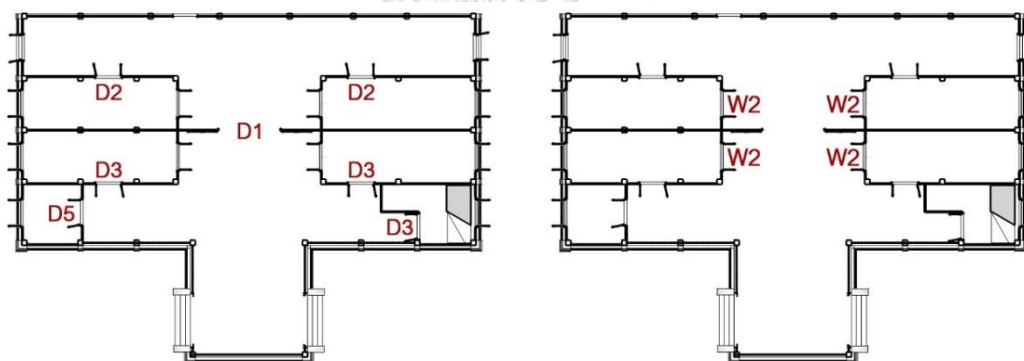
	
1. แผงกันแดด / แผงคอสอง (F3)	
ลักษณะทางกายภาพ	แผงกันแดด ผลิตด้วยอลูมิเนียมในทรงโค้ง
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ตั้งข้อสังเกตว่าเนื่องจากอยู่ในชั้น 2 ของเรือน มีชายคาของหลังคายื่นออกมาจนแดดกันฝนได้ในระดับหนึ่ง จึงสามารถผลิตด้วยอลูมิเนียมได้มากกว่าส่วนที่บมเมื่อเทียบกับแผงกันแดดในชั้นล่าง รูปทรงเป็นซุ้มโค้ง เนื่องจากเมื่อแรกสร้าง บริเวณนี้เป็นเฉลียงภายใน แต่มีการปรับเปลี่ยนภายหลัง เพื่อแก้ปัญหาด้านสภาพอากาศ
สัดส่วน	ใกล้เคียงกับราวกันตกในส่วนที่ 3 แบ่งสัดส่วนด้วยเส้นลวดคิ้วไม้
2. ช่องโถง	
ลักษณะทางกายภาพ	ช่องโถง
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	พื้นที่เชื่อมต่อกับชานบ้านในส่วนหลัง คาดว่าเปิดโถงไว้เพื่อการเข้าถึงที่สะดวกของข้าทาสบริวาร เรื่องการถ่ายเทอากาศที่ดี
สัดส่วน	ไม่พบความสัมพันธ์ใดๆกับองค์ประกอบอื่น

4.1.4 องค์ประกอบภายในคัมภีร์

ภายในคัมภีร์ประกอบด้วส่วนต่างๆ แต่ละส่วนมีองค์ประกอบของการใช้งานและการให้ ความสำคัญที่ต่างกัน โดยองค์ประกอบภายในที่จะศึกษา จะไม่ศึกษาทั้งระนาบช่วงเสาเหมือนในรูป ด้าน เนื่องจากเกือบทุกช่วงเสาของการแบ่งพื้นที่เป็นผนังแผ่นไม้สักทางตั้งบนโครงเคร่าทั้งหมดแล้ว เจาะช่องเปิดหรือติดองค์ประกอบอื่น จึงเลือกศึกษาแต่องค์ประกอบในแต่ละช่วงเสาดังนี้ ประตุ หน้าต่าง รวากันตก และค้ำยัน

4.1.4.1 องค์ประกอบภายในคัมภีร์ชั้นล่าง

องค์ประกอบภายในคัมภีร์ชั้นล่างมี 2 องค์ประกอบ ได้แก่ ประตุ จำนวน 4 ประเภท และหน้าต่าง จำนวน 1 ประเภท มีรายละเอียดดังนี้

รูปที่ 72 แสดงตำแหน่งของประตุ (D) และหน้าต่าง (W) ในชั้นล่าง (ที่มา : ผู้วิจัย)

ตารางที่ 16 แสดงตำแหน่งประตู D1

	
ตำแหน่งประตู D1	
ลักษณะทางกายภาพ	ประตูไม้บานเฟี้ยม 4 บาน มีช่องลมรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าทางนอน ผลิตด้วยพฤษชาติ
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	รูปทรงและลายฉลุช่องลม คาดว่าได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อคติล้านนา น่าจะมาจาก ห้ายนต์ ของเรือนกาแลของล้านนาซึ่งห้ายนต์จะอยู่เหนือประตูห้องที่สำคัญและถูกออกแบบให้มีสุนทรียภาพทางความงาม ⁵⁸ ด้วยการประดับลวดลายต่างๆ และหนึ่งในรูปแบบของห้ายนต์นั้น คือ ลักษณะแบบฉลุลวดลายพฤษชาติทั้งลวดลายแบบล้านนาและแบบอิทธิพลตะวันตก ⁵⁹ ซึ่งอาจจะนำมาประยุกต์ใช้เป็นช่องลม
สัดส่วน	คงเส้นขอบบนของวงกบประตู ให้เท่ากับขอบบนของวงกบหน้าต่างและเส้นลวดบัวเส้าของเรือน ความยาวจรดพื้น เนื่องจากเป็นประตูเข้า-ออก

⁵⁸ อнуวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 23.

⁵⁹ สุภาพนีย์ เครือระยา, ลวดลายห้ายนต์ล้านนา, หน้า 4.

ตารางที่ 17 แสดงตำแหน่งประตู D2

	
ตำแหน่งประตู D2	
ลักษณะทางกายภาพ	ประตูไม้บานเปิดคู่
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	บานเปิดคู่เป็นลักษณะของประตูที่นิยมทำกันมาตั้งแต่โบราณ
สัดส่วน	คงเส้นขอบบนของวงกบประตู ให้เท่ากับขอบบนของวงกบหน้าต่างและเส้นลวดบัวเสาชองเรือน ความยาวจรดพื้น เนื่องจากเป็นประตูเข้า-ออก

ตารางที่ 18 แสดงตำแหน่งประตู D3

	
ตำแหน่งประตู D3	
ลักษณะทางกายภาพ	ประตูไม้บานเปิดคู่ มีช่องลมรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าทางนอน ฉุกเฉินหลาย พฤษภาคม
วิเคราะห์ปัจจัยที่ ส่งผลถึงรูปแบบ	บานเปิดคู่เป็นลักษณะของประตูที่นิยมทำกันมาตั้งแต่โบราณ รูปทรงและ ลายฉลุช่องลม คาดว่าได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อคติล้านนา น่าจะมา จาก ห้ายนต์ ของเรือนกาแลของล้านนาซึ่งห้ายนต์จะอยู่เหนือประตูห้องที่ สำคัญและถูกออกแบบให้มีสุนทรียภาพทางความงาม ⁶⁰ ด้วยการประดับ ลวดลายต่างๆ และหนึ่งในรูปแบบของห้ายนต์นั้น คือ ลักษณะแบบฉลุ ลวดลายพฤษชาติทั้งลวดลายแบบล้านนาและแบบอิทธิพลตะวันตก ⁶¹ ซึ่งอาจจะนำมาประยุกต์ใช้เป็นช่องลม
สัดส่วน	คงเส้นขอบบนของวงกบประตู ให้เท่ากับขอบบนของวงกบหน้าต่างและ เส้นลวดบัวเส้าของเรือน ความยาวจรดพื้น เนื่องจากเป็นประตูเข้า-ออก

⁶⁰ อรุณวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 23.

⁶¹ ฐานันท์ เครือระยา, ลวดลายห้ายนต์ล้านนา, หน้า 4.

ตารางที่ 19 แสดงตำแหน่งประตู D5

	
ตำแหน่งประตู D5	
ลักษณะทางกายภาพ	ประตูไม้บานเปิดเดียว
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	บานเปิดเดียว ตั้งข้อสังเกตว่าการใช้สอยเป็นห้องเก็บของขนาดเล็กและเป็นห้องที่ไม่สำคัญ จึงใช้ประตูขนาดเล็กบานเปิดเดียว
สัดส่วน	คงเส้นขอบบนของวงกบประตู ให้เท่ากับขอบบนของวงกบหน้าต่าง

ตารางที่ 20 แสดงตำแหน่งประตู W2

	
ตำแหน่งหน้าต่าง W2	
ลักษณะทางกายภาพ	หน้าต่างไม้บานเปิดคู่
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	หน้าต่างบานเปิดคู่ สามารถระบายอากาศได้ด้วยบานเกล็ดติดตาย ซึ่งรูปแบบนี้ยังเป็นรูปแบบช่องเปิดที่สามารถพบเห็นได้มากในช่วงรัชกาลที่ 5 ⁶² รูปทรงและลายฉลุช่องลม คาดว่าได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อคติล้านนา น่าจะมาจาก ห้ายนต์ ของเรือนกาแลของล้านนาซึ่งห้ายนต์จะอยู่เหนือประตูห้องที่สำคัญและถูกออกแบบให้มีสุนทรียภาพทางความงาม ⁶³ ด้วยการประดับลวดลายต่างๆ และหนึ่งในรูปแบบของห้ายนต์นั้น ก็มีลักษณะแบบฉลุลวดลาย ⁶⁴ ซึ่งอาจจะนำมาประยุกต์ใช้เป็นช่องลม
สัดส่วน	คงเส้นขอบบนของวงกบประตู ให้เท่ากับขอบบนของวงกบหน้าต่าง

CHULALONGKORN UNIVERSITY

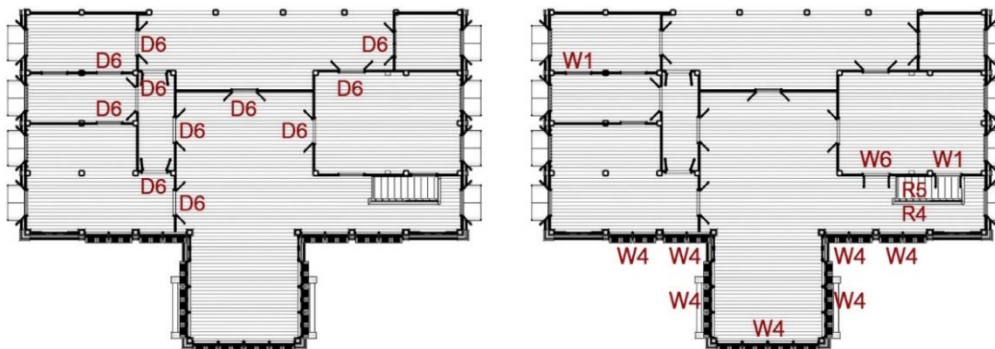
⁶² น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 203 และ 205

⁶³ อнуวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 23.

⁶⁴ สุภาพนีย์ เครือระยา, ลวดลายห้ายนต์ล้านนา, หน้า 4.

4.1.4.2 องค์ประกอบภายในคัมภีร์บุรี

ชั้นบน มี 4 องค์ประกอบ ได้แก่ ประตู จำนวน 1 ประเภท, หน้าต่าง จำนวน 2 ประเภท, รวากันตก จำนวน 2 ประเภท และค้ำยัน 1 มีรายละเอียดดังนี้

รูปที่ 73 แสดงตำแหน่งของประตู (D) และหน้าต่าง (W) ในชั้นบน (ที่มา : ผู้วิจัย)

ตารางที่ 21 แสดงตำแหน่งประตู D6

	
ตำแหน่งประตู D6	
ลักษณะทางกายภาพ	ประตูไม้บานเปิดคู่
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	รูปทรงและลายฉลุของลวด คาดว่าได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อคติล้านนา น่าจะมาจาก ห้ายนต์ ของเรือนกาแลของล้านนาซึ่งห้ายนต์จะอยู่เหนือประตูห้องที่สำคัญและถูกออกแบบให้มีสุนทรียภาพทางความงาม ⁶⁵ ด้วยการประดับลวดลายต่างๆ และหนึ่งในรูปแบบของห้ายนต์นั้น ก็มีลักษณะแบบฉลุลวดลาย ⁶⁶ ซึ่งอาจจะนำมาประยุกต์ใช้เป็นช่องลม
สัดส่วน	คงเส้นขอบบนของวงกบประตู ให้เท่ากับขอบบนของวงกบหน้าต่าง

⁶⁵ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 23.

⁶⁶ สุภาพนีย์ เครือระยา, ลวดลายห้ายนต์ล้านนา, หน้า 4

ตารางที่ 22 ตารางที่ 22 แสดงตำแหน่งประตู W1

	
ตำแหน่งหน้าต่าง W1	
ลักษณะทางกายภาพ	หน้าต่างไม้สักบานเปิดคู่ และช่องลมฉลุทรงครึ่งวงกลม
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	<p>บานเปิดคู่เป็นลักษณะของประตูที่นิยมทำกันมาตั้งแต่โบราณ ตั้งข้อสังเกตว่าวิวัฒนาการของระบบหน้าต่างมีมากขึ้น เช่น การใช้บานพับระบบกลอน เป็นต้น ส่วนของรูปทรงโค้งและลายฉลุช่องลม คาดว่าได้รับอิทธิพลมาจาก 2 ส่วน คือ ชาติตะวันตก และความเชื่อคติล้านนา ส่วนอิทธิพลชาติตะวันตกนั้น ได้แก่ รูปทรงโค้งและลวดลายฉลุ แต่การฉลุลวดลายของชาติตะวันตกนั้น ไม่ได้ฉลุเพื่อเป็นช่องลม แต่ฉลุที่ตำแหน่งอื่นๆ เช่น ราวระเบียง เครื่องตกแต่งหลังคา เป็นต้น ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่าลวดลายฉลุที่เป็นช่องลม น่าจะมาจาก ห้ายนต์ ของเรือนกาแลของล้านนาซึ่งห้ายนต์จะอยู่เหนือประตูห้องที่สำคัญและถูกออกแบบให้มีสุนทรียภาพทางความงาม⁶⁷ ด้วยการประดับลวดลายต่างๆและหนึ่งในรูปแบบของห้ายนต์นั้นก็มีลักษณะแบบฉลุลวดลาย⁶⁸ ซึ่งอาจจะนำมาประยุกต์ใช้กับช่องลมเหนือหน้าต่าง</p>
สัดส่วน	ขอบวงกบหน้าต่างล่างอยู่ในระดับเดียวกับราวกันตก ความสูงขอบวงกบบนจรดขอบบนของแผงกันแดด

⁶⁷ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 23.

⁶⁸ สุภณีย์ เครือระยา, ลวดลายห้ายนต์ล้านนา, หน้า 4.

ตารางที่ 23 ตารางที่ 22 แสดงตำแหน่งประตู W6

	
ตำแหน่งหน้าต่าง W6	
ลักษณะทางกายภาพ	ประตูไม้บานเปิดคู่
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	รูปทรงและลายฉลุช่องลม คาดว่าได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อคติล้านนา น่าจะมาจาก ห้ายนต์ ของเรือนกาแลของล้านนาซึ่งห้ายนต์จะอยู่เหนือประตูห้องที่สำคัญและถูกออกแบบให้มีสุนทรีย์ภาพทางความงาม ⁶⁹ ด้วยการประดับลวดลายต่างๆ และหนึ่งในรูปแบบของห้ายนต์นั้น ก็มีลักษณะแบบฉลุลวดลาย ⁷⁰ ซึ่งอาจจะนำมาประยุกต์ใช้เป็นช่องลม
สัดส่วน	คงเส้นขอบบนของวงกบประตูให้เท่ากับขอบบนของวงกบหน้าต่าง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁶⁹ อнуวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 23.

⁷⁰ รูปปั้นย์ เครือระยา, ลวดลายห้ายนต์ล้านนา, หน้า 4.

ตารางที่ 24 แสดงตำแหน่งประตู R4

	
ตำแหน่งราวกันตก R4	
ลักษณะทางกายภาพ	แผ่นไม้ฉลุลวดลาย
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	เป็นราวกันตกในชั้น 2 ภายในเรือน ตั้งข้อสังเกตว่าลวดลายฉลุที่มีความโปร่งมากนั้น เป็นเพราะต้องการให้มีความสอดคล้องกับรูปแบบราวกันตกของชั้นบน ซึ่งความโปร่งเพื่อรับลมและถ่ายเทอากาศภายในอาคาร
สัดส่วน	ใกล้เคียงกับแผงกันแดดในส่วนที่ 1 แบ่งสัดส่วนด้วยเส้นลวดคิ้วไม้

ตารางที่ 25 ตารางที่ 22 แสดงตำแหน่งประตู R5

ตำแหน่งราวกันตก R5

ลักษณะทางกายภาพ	แผ่นไม้ฉลุตลอดลาย
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ราวบันไดในชั้น 2 ภายในเรือน ตั้งข้อสังเกตว่าตลอดลายฉลุที่มีความโปร่งมาก ไม่เหลือกรอบของแผ่นไม้สีเหลี่ยม เป็นเพราะเป็นส่วนตกแต่งที่ไม่ต้องการการใช้งาน นอกจากความสวยงาม
สัดส่วน	ใกล้เคียงกับแผงกันแดดในส่วนที่ 1 แบ่งสัดส่วนด้วยเส้นลวดคิ้วไม้

ตารางที่ 26 แสดงตำแหน่งประตู S1

	
ตำแหน่งค้ำยัน S1	
ลักษณะทางกายภาพ	ค้ำยันไม้ บรรจุลวดลายฉลุ
วิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลถึงรูปแบบ	ค้ำยันเป็นองค์ประกอบที่นิยมในสมัยต้นรัชกาลที่ 5 ⁷¹ บรรจุลวดลายพฤกษชาติ
สัดส่วน	คงเส้นขอบบนของวงกบประตู ให้เท่ากับขอบบนของวงกบหน้าต่าง

 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
 CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁷¹ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 203 และ 205

4.1.5 วิเคราะห์ลวดลายฉลุ

จากการทบทวนวรรณกรรมสามารถแบ่งองค์ประกอบของลายฉลุออกได้เป็น 5 องค์ประกอบ		
ได้แก่	1. ตัวออกลาย	เช่น ป่าชะหนัด ดอกพุดตาน
	2. กรอบลาย	เช่น ช่องกระจก
	3. ก้านลาย	เช่น ก้านขด เครือเถา
	4. ดอกหลัก	เช่น ดอกพุดตาน ดอกสา ใบเทศ
	5. ดอกและใบเสริม	เช่น ดอกสา ดอกปาริชาติ ใบเทศ

องค์ประกอบทั้ง 4 นี้ จะเป็นองค์ประกอบที่กำหนดรูปแบบของการบรรจุลวดลาย โดยใน 1 รูปแบบนั้นไม่จำเป็นต้องมีครบทั้ง 4 องค์ประกอบ ซึ่งจะปรากฏในการศึกษาลวดลายฉลุคุ้มวงศ์บุรี การศึกษาลวดลายฉลุคุ้มวงศ์บุรี จะศึกษารูปแบบและองค์ประกอบของลวดลายที่ปรากฏตามตำแหน่งต่างๆ ของคุ้มวงศ์บุรี ได้แก่ เครื่องหลังคา แผงกันแดด ช่องลมเหนือประตู ช่องลมเหนือหน้าต่าง ค้ำยัน และจาวระเบียง โดยจะแบ่งหมวดหมู่ตามรูปแบบของวิธีการบรรจุลวดลายฉลุของคุ้มวงศ์บุรีในตำแหน่งต่างๆ จากการศึกษสามารถแบ่งรูปแบบได้เป็น 5 รูปแบบ ดังนี้

รูปแบบที่ 1 มีองค์ประกอบ 2 องค์ประกอบ ได้แก่

1. ดอกหลัก
2. ใบ

รูปแบบที่ 2 มีองค์ประกอบ 3 องค์ประกอบ ได้แก่

1. ก้านลาย
2. ดอกหลัก
3. ใบ

รูปแบบที่ 3 มีองค์ประกอบ 4 องค์ประกอบ ได้แก่

1. ตัวออกลาย
2. ก้านลาย
3. ดอกหลัก
4. ใบ

รูปแบบที่ 4 มีองค์ประกอบ 4 องค์ประกอบ ได้แก่

1. ตัวออกลาย
2. กรอบลาย
3. ก้านลาย
4. ดอกและใบ

รูปแบบที่ 5 อื่นๆ

ไม่สามารถจัดหมวดหมู่ขององค์ประกอบได้

จากการจำแนกองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่มีส่วนของลวดลายฉลุ ดังนี้ G1, G2, F2, F3, D1, D2, D3, W2, W3, R1, R2, R3, R4, R5 และ S1 สามารถแบ่งองค์ประกอบตามรูปแบบทั้ง 4 ได้ดังนี้

รูปแบบที่ 1	ได้แก่ ส่วนลวดลายหน้าจั่วของ G1 และ G2
รูปแบบที่ 2	ได้แก่ ส่วนลวดลายยอดจั่วและแผงจั่วของ G1 และ G2 และค้ำยัน S1
รูปแบบที่ 3	ได้แก่ D1, D3, W1, F2 และ F3
รูปแบบที่ 4	ได้แก่ D2, W2 และ W3
รูปแบบที่ 5	ได้แก่ สันหลังคา ชายคา และราวกันตก R1-R5

1) วิเคราะห์ลวดลายจลรูปแบบที่ 1

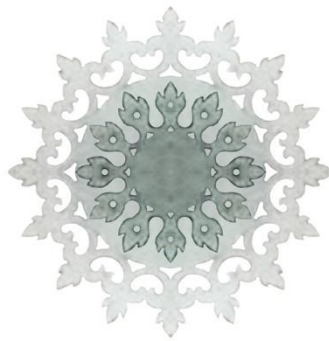
รูปแบบที่ 1 ปรากฏในส่วนลวดลายหน้าจั่วของ G1 และ G2 มีองค์ประกอบ 2 องค์ประกอบ ได้แก่

1. ดอกหลัก
2. ไบ

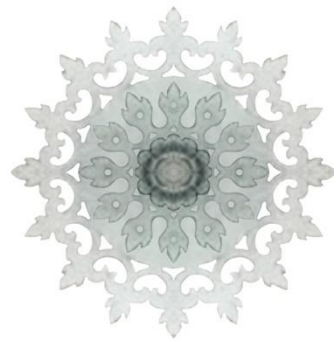
(1) ตำแหน่งลวดลายหน้าจั่วของ G1

องค์ประกอบที่ 1 - ไบ

องค์ประกอบที่ 2 - ไบ

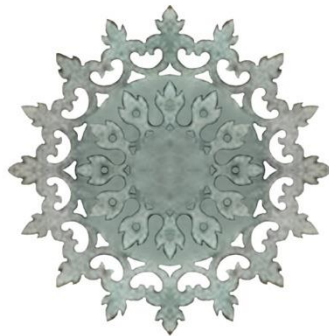

องค์ประกอบที่ 3 - ดอก

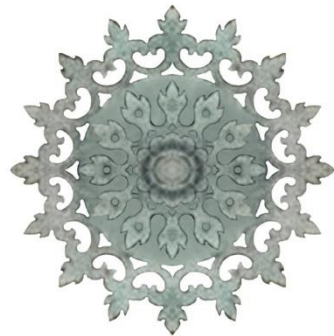
รูปที่ 74 แสดงขั้นตอนของการซ้อนไม้ในรูปแบบที่ 1 ของดอกพุดตาน G1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

การซ้อนล่าง

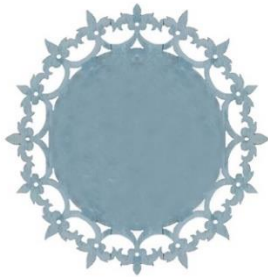
การซ้อนกลาง

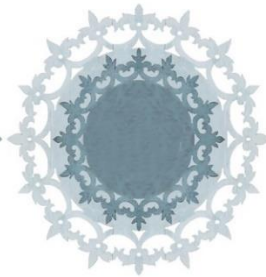
การซ้อนบน

รูปที่ 75 แสดงลำดับการซ้อนไม้ในรูปแบบที่ 1 ของดอกพุดตาน G1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

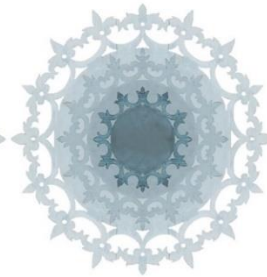
(2) ตำแหน่งลวดลายหน้าจั่วของ G2

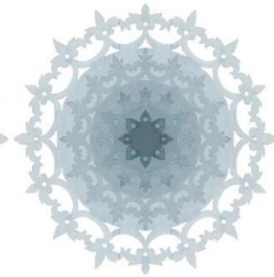
องค์ประกอบที่ 1 - ใบ

องค์ประกอบที่ 2 - ใบ

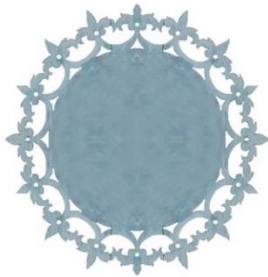

องค์ประกอบที่ 3 - ใบ

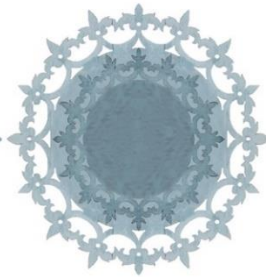

องค์ประกอบที่ 4 - ดอก

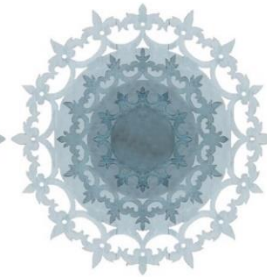
รูปที่ 76 แสดงขั้นตอนของการขึ้นไม้ในรูปแบบที่ 1 ของดอกพุดตาน G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

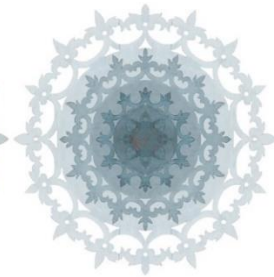
การขึ้นล่าง

การขึ้นชั้น 3

การขึ้นชั้น 2

การขึ้นบน

รูปที่ 77 แสดงลำดับการขึ้นไม้ในรูปแบบที่ 1 ของดอกพุดตาน G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

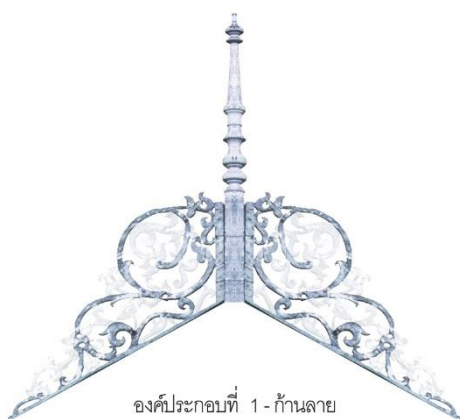
CHULALONGKORN UNIVERSITY

2) วิเคราะห์ลวดลายจลนรูปแบบที่ 2

รูปแบบที่ 2 ปรากฏใน ส่วนลวดลายยอดจั่วและแผงจั่วของ G1 และ G2 และค้ำยัน S1 มีองค์ประกอบ 3 องค์ประกอบ ได้แก่

1. ก้านลาย
2. ดอกหลัก
3. ใบ

(1) ตำแหน่งลวดลายยอดจั่วของ G1

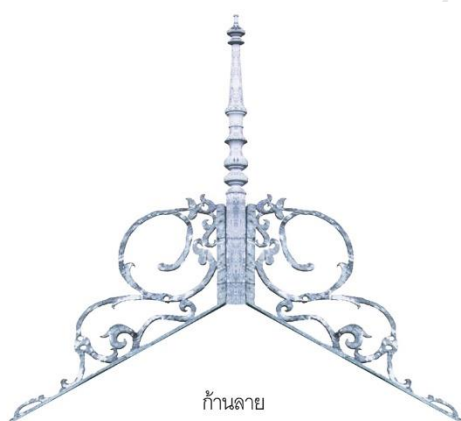

องค์ประกอบที่ 1 - ก้านลาย

องค์ประกอบที่ 2 - ดอกและใบ

รูปที่ 78 แสดงองค์ประกอบของการจัดไม้ในรูปแบบที่ 2 ของเสาศาระไน G1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

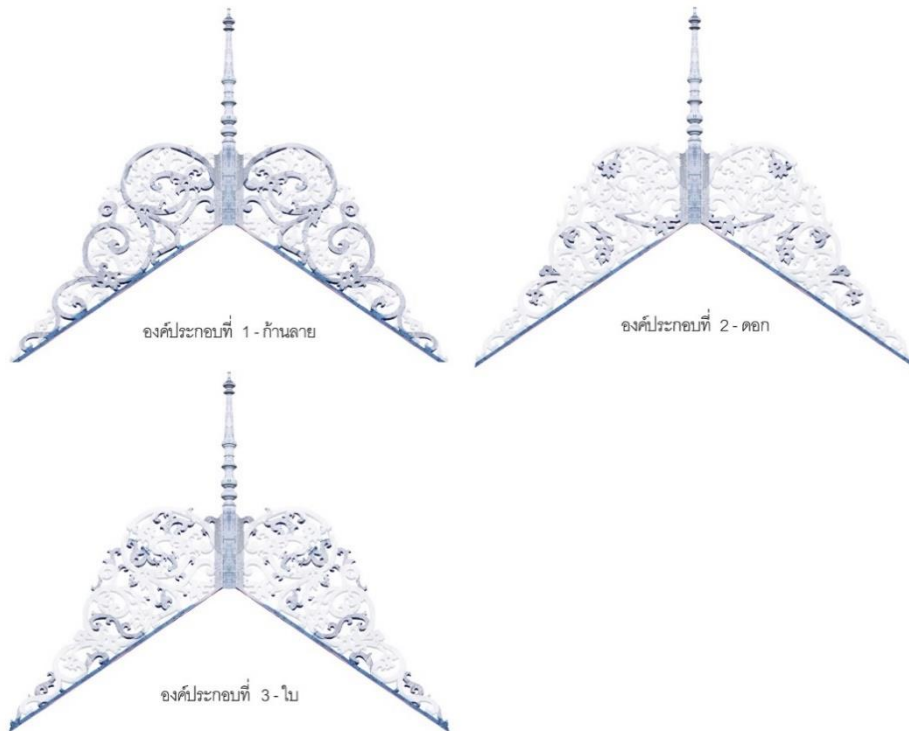
ก้านลาย

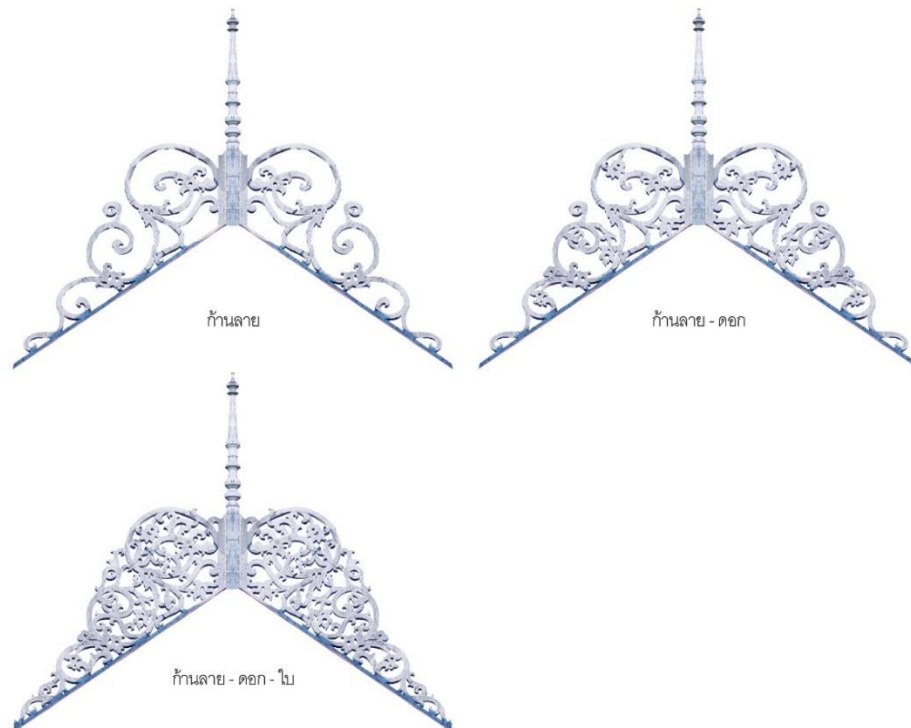
ก้านลาย-ดอก-ใบ

รูปที่ 79 แสดงการรวมองค์ประกอบของการจัดไม้ในรูปแบบที่ 2 ของเสาศาระไน G1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

(2) ตำแหน่งลวดลายยอดจั่วของ G2

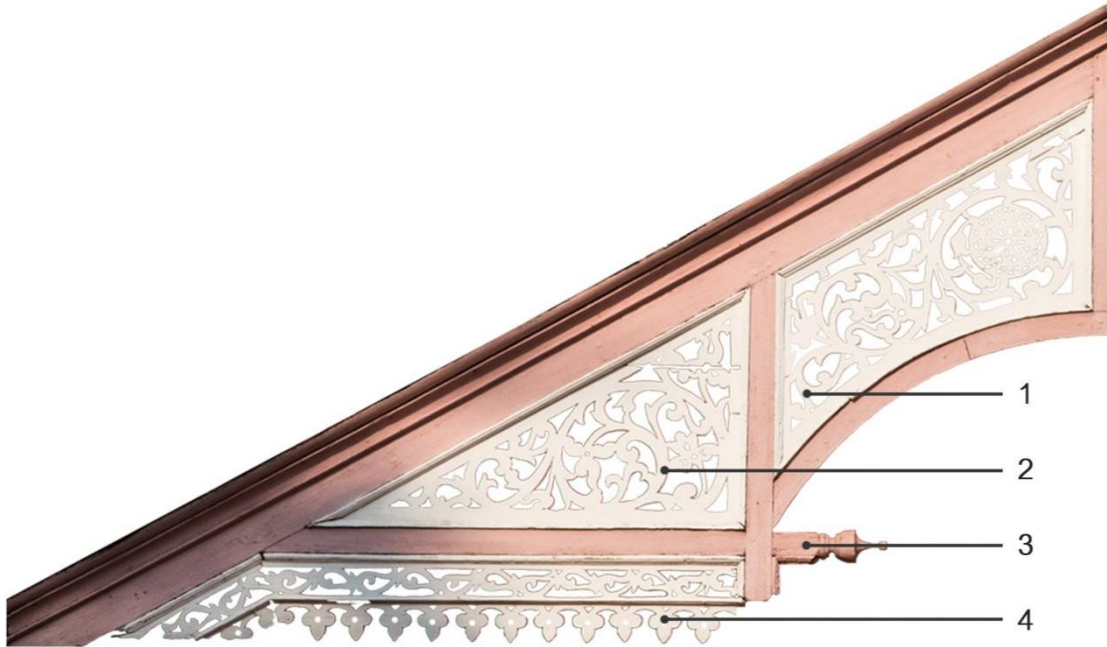

รูปที่ 80 แสดงองค์ประกอบของการจัดไม้ในรูปแบบที่ 2 ของเสาศาระไน G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปที่ 81 แสดงการรวมองค์ประกอบของการจัดไม้ในรูปแบบที่ 2 ของเสาศาระไน G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

(3) ตำแหน่งลวดลายแผงจั่ว G1

รูปที่ 82 แสดงตำแหน่งการประดับตกแต่งบนแผงหน้าจั่ว G1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

แผงจั่ว G1 มีองค์ประกอบ 4 ตำแหน่ง ได้แก่
 ตำแหน่งที่ 1 ลักษณะเป็นลวดลายฉลุตามรูปแบบที่ 2
 ตำแหน่งที่ 2 ลักษณะเป็นลวดลายฉลุตามรูปแบบที่ 2
 ตำแหน่งที่ 3 ลักษณะเป็นหัวเม็ดไม้ ตามสมัยนิยมในช่วงรัชกาลที่ 5
 ตำแหน่งที่ 4 ลักษณะเป็นลวดลายฉลุแบบก้านชดและใบไม้

ตำแหน่งที่ 1 ในแผงจั่ว G1

องค์ประกอบที่ 1 - ก้านลาย

องค์ประกอบที่ 2 - ดอก

องค์ประกอบที่ 3 - ไบ

รูปที่ 83 แสดงองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่งที่ 1 ใน G1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ก้านลาย

ก้านลาย - ดอก

ก้านลาย - ดอก - ไบ

รูปที่ 84 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่งที่ 1 ใน G1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ตำแหน่งที่ 2 ในแผงจั่ว G1

องค์ประกอบที่ 1 - ก้านลาย

องค์ประกอบที่ 2 - ดอก

องค์ประกอบที่ 3 - ไบ

รูปที่ 85 แสดงองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่งที่ 2 ใน G1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ก้านลาย

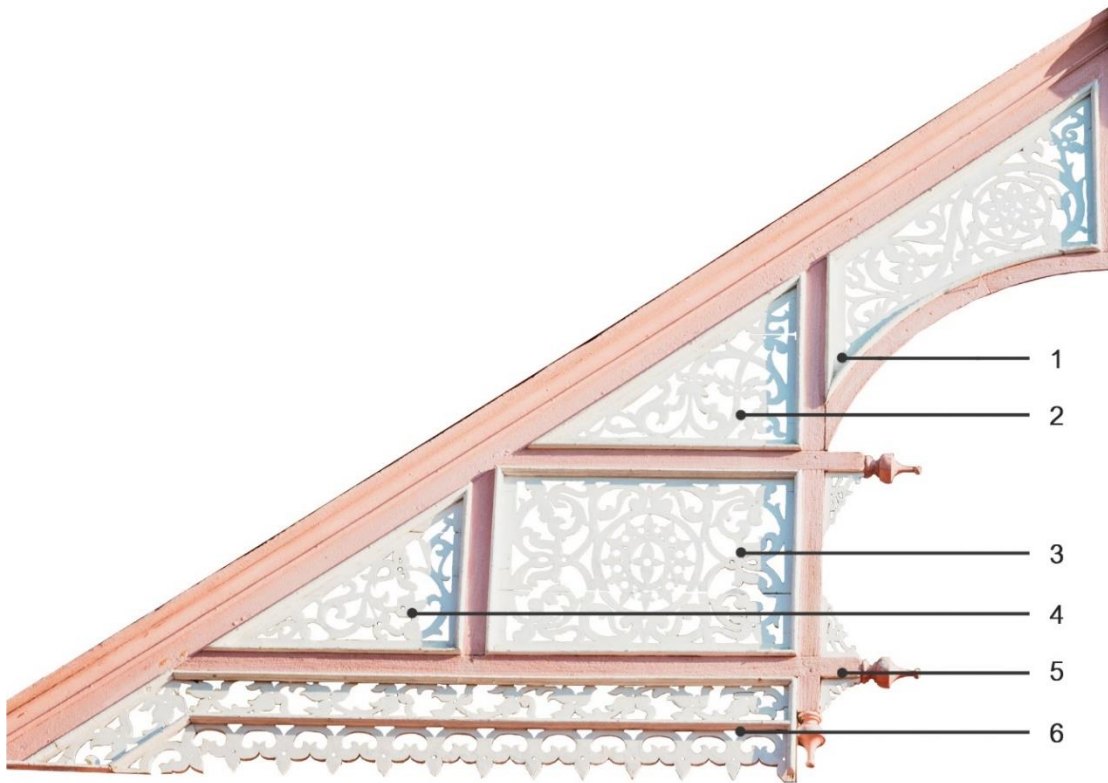
ก้านลาย - ดอก

ก้านลาย - ดอก - ไบ

รูปที่ 86 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่งที่ 2 ใน G1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

(4) ตำแหน่งลวดลายแผงจั่วของ G2

รูปที่ 87 แสดงตำแหน่งการประดับตกแต่งบนแผงหน้าจั่ว G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

แผงจั่ว G1 มีองค์ประกอบ 4 ตำแหน่ง ได้แก่

- ตำแหน่งที่ 1 ลักษณะเป็นลวดลายฉลุตามรูปแบบที่ 2
- ตำแหน่งที่ 2 ลักษณะเป็นลวดลายฉลุตามรูปแบบที่ 2
- ตำแหน่งที่ 3 ลักษณะเป็นลวดลายฉลุตามรูปแบบที่ 2
- ตำแหน่งที่ 4 ลักษณะเป็นลวดลายฉลุตามรูปแบบที่ 2
- ตำแหน่งที่ 5 ลักษณะเป็นหัวเม็ดไม้ ตามสมัยนิยมในช่วงรัชกาลที่ 5
- ตำแหน่งที่ 6 ลักษณะเป็นลวดลายฉลุแบบก้านขดและใบไม้

ตำแหน่งที่ 1 ในแผงจั่ว G2

องค์ประกอบที่ 1 - ก้านลาย

องค์ประกอบที่ 2 - ดอก

องค์ประกอบที่ 3 - ใบ

รูปที่ 88 แสดงองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่งที่ 2 ใน G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ก้านลาย

ก้านลาย - ดอก

ก้านลาย - ดอก - ใบ

รูปที่ 89 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่งที่ 2 ใน G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ตำแหน่งที่ 2 ในแผงจั่ว G2

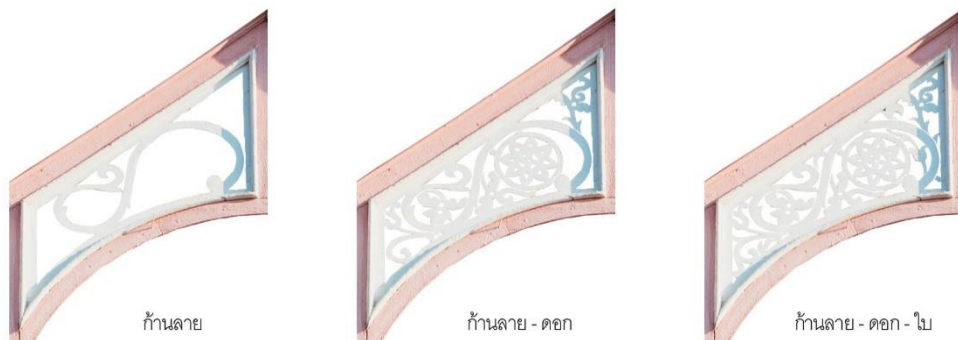

องค์ประกอบที่ 1 - ก้านลาย

องค์ประกอบที่ 2 - ดอก

องค์ประกอบที่ 3 - ใบ

รูปที่ 90 แสดงองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่งที่ 1 ใน G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ก้านลาย

ก้านลาย - ดอก

ก้านลาย - ดอก - ใบ

รูปที่ 91 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่งที่ 1 ใน G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ตำแหน่งที่ 3 ในแผงจั่ว G2

องค์ประกอบที่ 1 - ก้านลาย

องค์ประกอบที่ 2 - ดอก

องค์ประกอบที่ 3 - ใบ

รูปที่ 92 แสดงองค์ประกอบของการจัดไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่งที่ 3 ใน G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ก้านลาย

ก้านลาย - ดอก

ก้านลาย - ดอก - ใบ

รูปที่ 93 แสดงการรวมองค์ประกอบของการจัดไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่งที่ 3 ใน G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ตำแหน่งที่ 4 ในแผงจั่ว G2

องค์ประกอบที่ 1 - ก้านลาย

องค์ประกอบที่ 2 - ดอก

องค์ประกอบที่ 3 - ใบ

รูปที่ 94 แสดงองค์ประกอบของการจัดไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่งที่ 4 ใน G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ก้านลาย

ก้านลาย - ดอก

ก้านลาย - ดอก - ใบ

รูปที่ 95 แสดงการรวมองค์ประกอบของการจัดไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่งที่ 4 ใน G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

(5) ตำแหน่งค้ำยัน S1

องค์ประกอบที่ 1 - ก้านลาย

องค์ประกอบที่ 2 - ดอก

องค์ประกอบที่ 3 - ไบ

รูปที่ 96 แสดงองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่ง S1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ก้านลาย

ก้านลาย - ดอก

ก้านลาย - ดอก - ไบ

รูปที่ 97 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่งที่ S1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

3) วิเคราะห์ลวดลายจลรูปแบบที่ 3

รูปแบบที่ 3 ปรากฏใน D1, D3, W1, F2 และ F3 มีองค์ประกอบ 4 องค์ประกอบ
ได้แก่

1. ตัวออกลาย
2. ก้านลาย
3. ดอกหลัก
4. ใบ

(1) ตำแหน่ง D1

องค์ประกอบที่ 1 - ตัวออกลาย

องค์ประกอบที่ 2 - ก้านลาย

องค์ประกอบที่ 3 - ดอกหลัก

องค์ประกอบที่ 4 - ดอกและใบแทรก

รูปที่ 98 แสดงองค์ประกอบของการจลไม้ในรูปแบบที่ 3 ของตำแหน่ง D1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ตัวออกลาย

ตัวออกลาย - ก้านลาย

ตัวออกลาย - ก้านลาย - ดอกหลัก

ตัวออกลาย - ก้านลาย - ดอกหลัก - ดอกและใบแทรก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
รูปที่ 99 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 3 ของตำแหน่งที่ D1 (ที่มา : ผู้วิจัย)
CHULALONGKORN UNIVERSITY

(2) ตำแหน่ง D3

องค์ประกอบที่ 1 - ตัวออกลาย

องค์ประกอบที่ 2 - ก้านลาย

องค์ประกอบที่ 3 - ดอกหลัก

องค์ประกอบที่ 4 - ดอกและใบแทรก

รูปที่ 100 แสดงองค์ประกอบของการจัดไม้ในรูปแบบที่ 3 ของตำแหน่ง D3 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ตัวออกลาย

ตัวออกลาย - ก้านลาย

ตัวออกลาย - ก้านลาย - ดอกหลัก

ตัวออกลาย - ก้านลาย - ดอกหลัก - ดอกและใบแทรก

รูปที่ 101 แสดงการรวมองค์ประกอบของการจัดไม้ในรูปแบบที่ 3 ของตำแหน่งที่ D3 (ที่มา : ผู้วิจัย)

(3) ตำแหน่ง W1

องค์ประกอบที่ 1 - ตัวออกลาย

องค์ประกอบที่ 2 - ก้านลาย

องค์ประกอบที่ 3 - ดอกหลัก

องค์ประกอบที่ 4 - ดอกและใบแทรก

รูปที่ 102 แสดงองค์ประกอบของการจัดไม้ในรูปแบบที่ 3 ของตำแหน่ง W3 (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปที่ 103 แสดงการรวมองค์ประกอบของการจัดไม้ในรูปแบบที่ 3 ของตำแหน่งที่ W3 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ตัวออกลาย

ตัวออกลาย - ก้านลาย

ตัวออกลาย - ก้านลาย - ดอกหลัก

ตัวออกลาย - ก้านลาย - ดอกหลัก - ดอกและใบแทรก

(4) ตำแหน่ง F2

รูปที่ 104 แสดงองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 3 ของตำแหน่ง F2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

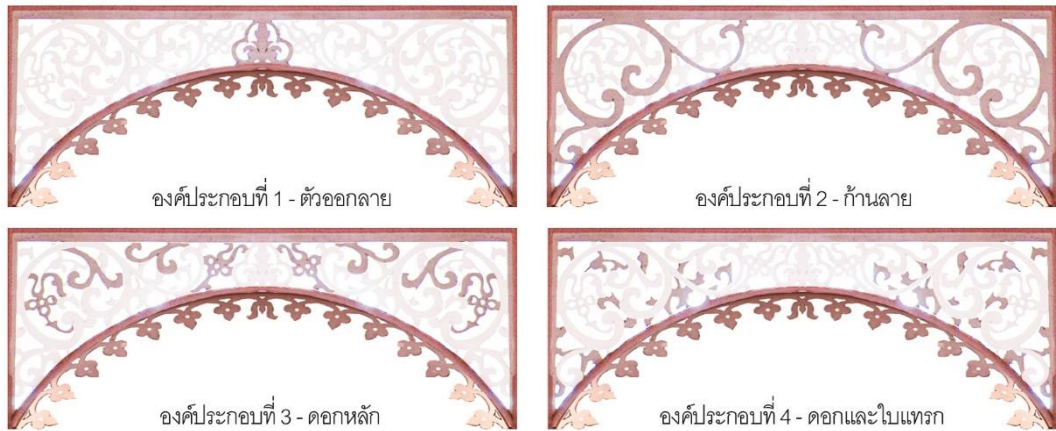

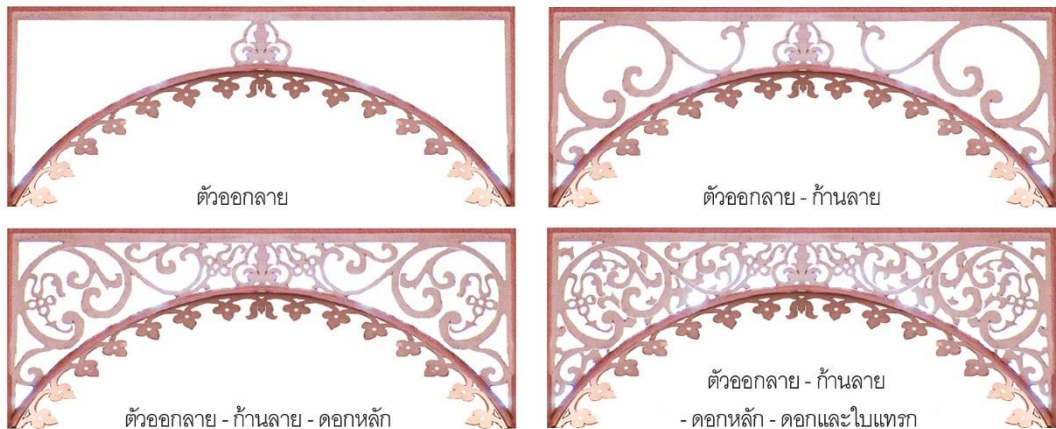
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 105 แสดงการรวมองค์ประกอบของการจัดไม้ในรูปแบบที่ 3 ของตำแหน่งที่ F2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

(5) ตำแหน่ง F3

รูปที่ 106 แสดงองค์ประกอบของการจัดไม้ในรูปแบบที่ 3 ของตำแหน่ง F3 (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปที่ 107 แสดงการรวมองค์ประกอบของการจัดไม้ในรูปแบบที่ 3 ของตำแหน่งที่ F3 (ที่มา : ผู้วิจัย)

4) วิเคราะห์ลวดลายจลรูปแบบที่ 4

รูปแบบที่ 4 ปรากฏใน D2, W2 และ W3 มีองค์ประกอบ 4 องค์ประกอบ ได้แก่

1. ตัวออกลาย
2. กรอบลาย
3. ก้านลาย
4. ดอกและใบ

(1) ตำแหน่ง D2

องค์ประกอบที่ 1 - ตัวออกลาย

องค์ประกอบที่ 2 - แกนลาย

องค์ประกอบที่ 3 - ก้านลาย

องค์ประกอบที่ 4 - ดอกและใบ

รูปที่ 108 แสดงองค์ประกอบของการจัดไม้ในรูปแบบที่ 4 ของตำแหน่ง D2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ตัวออกลาย

ตัวออกลาย - แกนลาย

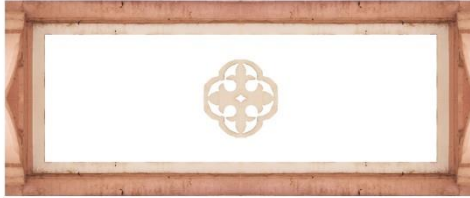
ตัวออกลาย - แกนลาย - ก้านลาย

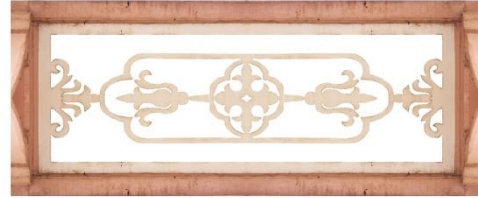
ตัวออกลาย - แกนลาย - ก้านลาย - ดอกและใบ

รูปที่ 109 แสดงการรวมองค์ประกอบของการจัดไม้ในรูปแบบที่ 4 ของตำแหน่งที่ D2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

(2) ตำแหน่ง W2

ตัวออกลาย

ตัวออกลาย - กรอบลายและแกนลาย

ตัวออกลาย - กรอบและแกนลาย - ก้านลาย

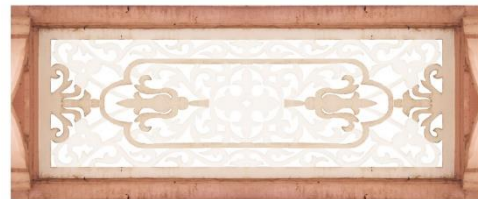

ตัวออกลาย - กรอบและแกนลาย - ก้านลาย - ดอกและใบ

รูปที่ 110 แสดงองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 4 ของตำแหน่ง W2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

องค์ประกอบที่ 1 - ตัวออกลาย

องค์ประกอบที่ 2- กรอบลายและแกนลาย

องค์ประกอบที่ 3 - ก้านลาย

องค์ประกอบที่ 4 - ดอกและใบ

รูปที่ 111 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 4 ของตำแหน่งที่ W2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

(3) ตำแหน่ง W3

องค์ประกอบที่ 1 - ตัวออกลาย

องค์ประกอบที่ 2- แกนลาย

องค์ประกอบที่ 3 - ก้านลาย

องค์ประกอบที่ 4 - ดอกและใบ

รูปที่ 112 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 4 ของตำแหน่งที่ W3 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ตัวออกลาย

ตัวออกลาย - แกนลาย

ตัวออกลาย - แกนลาย - ก้านลาย

ตัวออกลาย - แกนลาย - ก้านลาย - ดอกและใบ

รูปที่ 113 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 4 ของตำแหน่งที่ W3 (ที่มา : ผู้วิจัย)

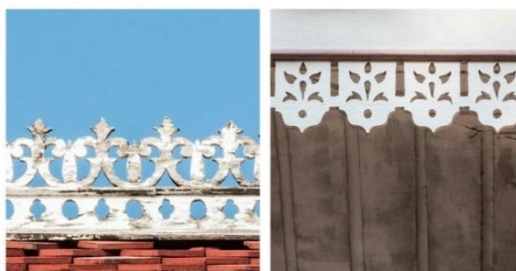
5) วิเคราะห์ลวดลายจลลรูปแบบที่ 5

รูปแบบที่ 5 ปรากฏใน สันหลังคา ชายคา และราวกันตก R1-R5

(1) ตำแหน่งสันหลังคาและชายน้ำ

ตำแหน่งสันหลังคาเป็นลวดลายหยู้อีกจากอิทธิพลจีน มีความหมายสื่อถึงความอายุยืน อมตะ

ตำแหน่งชายน้ำ เป็นลายจลลดอกไม้ มีความทึบมากกว่าความโปร่ง ตรงปลายรวมเป็นมุมแหลม สำหรับให้น้ำฝนมารวมกันบริเวณปลายนี้

สันหลังคา

ชายคาหรือชายน้ำ

รูปที่ 114 แสดงรูปแบบที่ 5 ตำแหน่งสันหลังคาและชายคาหรือชายน้ำ (ที่มา : ผู้วิจัย)

(2) ตำแหน่ง R1, R2, R3, R4 และ R5

ราวกันตก R1 อยู่ในชั้นล่าง มีลักษณะเรียบ

ราวกันตก R2 อยู่ในชั้นบน ด้านหน้าและมุขยื่น มีความโปร่งมาก ไม่เห็นความเป็นแผ่นไม้สีเหลือง ค่อนข้างดูลอยตัว ลวดลายลักษณะเป็นก้านต่อดอก

ราวกันตก R3 และ R4 อยู่ในชั้นบน มีลวดลายจลลที่มีความโปร่งมากกว่าที่บนกรอบแผ่นไม้สีเหลือง และลวดลายจลลคล้ายหม้อบูรณฆฏะ

ราวกันตก R5 มีความโปร่งมาก ไม่เห็นความเป็นแผ่นไม้สีเหลือง เป็นเพราะเป็นส่วนตกแต่งที่ไม่ต้องการการใช้งาน นอกจากความสวยงาม ลวดลายลักษณะเป็นก้านต่อดอก

R1

R2

R2

R4

R5

รูปที่ 115 แสดงรูปแบบที่ 5 ตำแหน่ง R1-R5 (ที่มา : ผู้วิจัย)

4.2 การเปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรม

เปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มวงศ์บุรีกับรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในสยามช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงต้นรัชกาลที่ 5 และรูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนา

4.2.1 การเปรียบเทียบรูปแบบผังบริเวณ

การเปรียบเทียบรูปแบบผังบริเวณระหว่างคุ้มวงศ์บุรี กับรูปแบบผังบริเวณที่พักอาศัยอิทธิพลตะวันตก ช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5 และรูปแบบผังบริเวณล้านนา จากการทบทวนวรรณกรรม

ตารางที่ 27 แสดงการเปรียบเทียบผังบริเวณ

ผังบริเวณ			
เกณฑ์การเปรียบเทียบ	รูปแบบสถาปัตยกรรมพักอาศัยอิทธิพลตะวันตก ช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5 จากการทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนา จากการทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มวงศ์บุรี
ทางเข้าหลัก	ทางเข้าหลักเป็นถนนโค้ง เข้าไปถึงมุขหน้าอาคาร ⁷²	ไม่พบหลักฐานที่ชัดเจน	ทางเข้าหลักประดับน้ำพุกลมและแปลงกุหลาบ
	ทางเข้าหลักมีส่วนอิทธิพลตะวันตกอยู่โดยรอบหรือชนาบ ⁷³		ทางเข้าหลักตรงกับมุขหน้าของเรือน
			ทางเข้าหลักอยู่ด้านถนนรอง
ลักษณะการปิดล้อม	บ้านของผู้มีฐานะหรือชนชั้นปกครองมักมีรั้วโปร่ง ⁷⁴	ใช้พื้นที่ข่วงและธรรมชาติ	ล้อมด้วยรั้วไม้สักโปร่ง
		เป็นสิ่งบอกอาณาเขต ⁷⁵ ล้อมด้วยรั้วไม้โปร่ง ⁷⁶	

⁷² ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 168.

⁷³ แนน้อย ศักดิ์ศิริ (ม.ร.ว.) และคณะ, พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ, หน้า 306.

⁷⁴ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 90 และ 170.

⁷⁵ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 12.

⁷⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

ผังบริเวณ			
เกณฑ์การเปรียบเทียบ	รูปแบบสถาปัตยกรรมพักอาศัยอิทธิพลตะวันตก ช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5 จากการทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนา จากการทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มวงศ์บุรี
ทิศทางการวางเรือน	ขึ้นอยู่กับสภาพที่ตั้ง เช่น ริมน้ำ ถนนหลัก เป็นต้น ⁷⁷	เรือนพักอาศัยหลักอยู่บริเวณกลางพื้นที่ ⁷⁸	เรือนพักอาศัยหลักอยู่บริเวณตรงกลางค่อนไปทางขวาของพื้นที่
	คำนึงถึงมุมมองด้านหน้าเป็นสำคัญ ⁷⁹	วางเรือนขวางตะวันหันจั่วไปทางทิศใต้เพื่อรับลม ⁸⁰	วางเรือนขวางตะวันหันจั่วไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้
	ตัวอาคารมักวางเยื้องไปทางด้านหลังของที่ดิน ⁸¹	คุ้มหันหน้าไปทางทิศตะวันออกตามประเพณีนิยม ⁸²	
องค์ประกอบผังบริเวณ	มีบริเวณลานกว้างขวาง ⁸³	มีบ่อน้ำหรือตอม่น้ำ สำหรับใช้สอยภายในครัวเรือน ⁸⁴	บ่อน้ำหรือตอม่น้ำ ช่วงบ้านหรือลานบ้าน
	เรือนเข้าหาสบริวารปลูกเป็นแถวอยู่ทางด้านหลัง ⁸⁶	ด้านข้างและหลังประกอบด้วยอาคารตามฐานันดรและความจำเป็น เช่น ยุ้งข้าวและครัวไฟ ⁸⁵	หมู่เรือนล้านนาเดิม ได้แก่ ยุ้งข้าวและครัวไฟ

⁷⁷ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 167.

⁷⁸ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 12.

⁷⁹ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 167.

⁸⁰ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 53.

⁸¹ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 168.

⁸² วิฑูรย์ เหล็กวรุ้งเรือง, คุ้มเจ้าครองนครเชียงใหม่ และคุ้มเจ้าบุรีรัตน์(มหาอินทร์), หน้า 45.

⁸³ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 168.

⁸⁴ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 12.

⁸⁵ วิฑูรย์ เหล็กวรุ้งเรือง, คุ้มเจ้าครองนครเชียงใหม่ และคุ้มเจ้าบุรีรัตน์(มหาอินทร์), หน้า 45.

⁸⁶ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 168.

4.2.2 การเปรียบเทียบรูปแบบผังพื้น

การเปรียบเทียบรูปแบบผังพื้นระหว่างคຸ່ມวงศຸ່ມบุรี กับรูปแบบผังพื้นที่พักอาศัยอิทธิพลตะวันตก ช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5 และรูปแบบผังพื้นล้านนา จากการทบทวนวรรณกรรม

ตารางที่ 28 แสดงการเปรียบเทียบผังพื้น

ผังพื้น			
เกณฑ์การเปรียบเทียบ	รูปแบบสถาปัตยกรรมพักอาศัยอิทธิพลตะวันตก ช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5 จากการทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนา จากการทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมคຸ່ມวงศຸ່ມบุรี
รูปร่าง	ผังพื้นรูปตัว T มุขยื่นด้านหน้า มีลักษณะสมมาตร ⁸⁷	นิยมทำเป็นเรือนแฝดมีชาน ⁸⁸ หรือเป็นเรือนหมู่ มีทั้งสมมาตรและอสมมาตร ⁸⁹	ผังพื้นรูปตัว T มุขยื่นด้านหน้า มีลักษณะสมมาตร
แนวแกน	แนวแกนประธานเป็นมุขยื่น ⁹⁰	มักไม่มีแนวแกน เนื่องจากเป็นลักษณะเรือนแฝดและเรือนหมู่ ⁹¹	แนวแกนประธานเป็นมุขยื่น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁸⁷ แน่งน้อย ศักดิ์ศรี (ม.ร.ว.) และคณะ, พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ, หน้า 305 ; ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 และ 83 ; พีรศรี โปหาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงเทพฯ : ต้นแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง), หน้า 26 และ 115.

⁸⁸ เสนอ นิลเดช, ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย (กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527), หน้า 14.

⁸⁹ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 67, 68 ; อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 10, 11 ; เฉลียว ปิยะชน. เรือนกาแล, หน้า 87-93.

⁹⁰ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 ; พีรศรี โปหาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงเทพฯ : ต้นแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง), หน้า 26 และ 115.

⁹¹ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 67, 68 ; อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 10, 11 ; เฉลียว ปิยะชน. เรือนกาแล, หน้า 87-93.

ผังพื้น			
เกณฑ์การเปรียบเทียบ	รูปแบบสถาปัตยกรรมพักอาศัยอิทธิพลตะวันตก ช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5 จากการทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนา จากการทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มวงศ์บุรี
	แนวแกนรองเป็นกึ่งกลาง เรือนทางยาว ⁹²		แนวแกนรองเป็นกึ่งกลาง เรือนในด้านสกัดและเป็นผนังกันเรือนในทางยาว
ทางเข้าหลัก	มุขยื่นเป็นทางเข้าหลักด้านหน้า สำหรับเทียบรถม้า ⁹³ และรถยนต์ในเวลาต่อมา ⁹⁴	ทางเข้ามักอยู่ทางด้านหน้าของเรือน มีบ้างที่อยู่ทางด้านข้าง ⁹⁵	มุขยื่นเป็นทางเข้าหลักด้านหน้า ทางเข้าหลักเป็นบันไดภายนอกขึ้นสู่ภายในเรือนชั้นบน (ปี พ.ศ. 2440-2478)
	ทางเข้าหลักมักเป็นบันไดภายนอกขึ้นสู่ภายในเรือนชั้นบนโดยตรง ⁹⁶	ทางเข้าหลักเป็นบันไดจากใต้ถุน ขึ้นไปยังชานบ้านเดิน และภายในเรือนตามลำดับ ⁹⁷	ทางเข้าหลักเข้าจากชั้นล่างและมีบันไดภายในขึ้นสู่ชั้นบน (ปี พ.ศ. 2478- ปัจจุบัน)
ลักษณะการปิดล้อม	ปิดล้อมอาคารทั้ง 4 ด้านด้วยความทึบและกึ่งทึบกึ่งโปร่ง ⁹⁸	ปิดล้อมเรือนด้วยผนังไม้ มักมีความทึบ และความกึ่งทึบ	ปิดล้อมเรือน 3 ด้านด้วยส่วนทึบของผนังและส่วนกึ่งทึบกึ่งโปร่งของเฉลียง

⁹² ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 ; พีรศรี โกวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ต้นแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง, หน้า 26 และ 115.

⁹³ นกุล ชมภูนิช, บ้านไทยเอกลักษณ์ของชาติ (กรุงเทพฯ : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์, 2530), หน้า 32.

⁹⁴ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 84.

⁹⁵ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 67, 68 ; อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 10, 11 ; เฉลียว ปิยะชน, เรือนกาแล, หน้า 87-93.

⁹⁶ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 ; พีรศรี โกวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ต้นแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง, หน้า 204 และ 230.

⁹⁷ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 67, 68

⁹⁸ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 ; พีรศรี โกวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ต้นแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง, หน้า 204 และ 230.

ผังพื้น			
เกณฑ์การเปรียบเทียบ	รูปแบบสถาปัตยกรรมพักอาศัยอิทธิพลตะวันตก ช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5 จากการทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนา จากการทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มวงศ์บุรี
		กิ่งโป่งเพื่อเชื่อมต่อกับลานและเดิน ⁹⁹	ด้านหน้า (ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยน)
	มีระเบียงหรือเฉลียงภายใน ¹⁰⁰	ล้อมหมู่เรือนด้วยรั้วไม้โป่ง ¹⁰¹	เปิดโล่ง 1 ด้าน เป็นพื้นที่เชื่อมต่อชานบ้าน
ลักษณะการใช้สอย	ชั้นบนเป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก มักเป็นพื้นที่ส่วนตัว เช่น ห้องนอน ห้องพระ ห้องรับแขก ¹⁰²	ชั้นบนเป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก มีส่วนประกอบได้แก่ ชานเดิน รั้วน้ำ ห้องนอน ห้องครัว ¹⁰³	ชั้นบนเป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก มีส่วนประกอบได้แก่ เฉลียง ห้องรับแขก ห้องนอน ห้องทำงาน และเดิน
	ชั้นล่างหรือใต้ถุนเป็นพื้นที่ใช้สอยรอง เนื่องจากความเชื่อว่าเป็นอัมภมงคล ¹⁰⁵ ซึ่งมักเป็นพื้นที่สาธารณะ เช่น	เดิน เป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง ใช้รับแขก ¹⁰⁴	เดิน เป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง ปกคลุมพื้นที่ด้วยหลังคาเรือน เป็นพื้นที่สำหรับรับประทานอาหารของครอบครัวและรับแขกผู้มีฐานะต่ำกว่า
			ชม พื้นที่เชื่อมต่อกับเดินสำหรับผู้มีฐานะต่ำกว่าเข้า

⁹⁹ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 67, 68 ; อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 10, 11 ; เฉลียว ปิยะชน, เรือนกาแล, หน้า 87-93.

¹⁰⁰ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 ; พีรศรี โปวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ดินแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง, หน้า 26, 56 และ 230.

¹⁰¹ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 10.

¹⁰² วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, คุ้มเจ้าครองนครเชียงใหม่ และคุ้มเจ้าบุรีรัตน์(มหาอินทร์), หน้า 46.

¹⁰³ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 12-13.

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12-13.

¹⁰⁵ พีรศรี โปวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ดินแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง, หน้า 10

ผังพื้น			
เกณฑ์การเปรียบเทียบ	รูปแบบสถาปัตยกรรมพักอาศัยอิทธิพลตะวันตก ช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5 จากการทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนา จากการทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มวงศ์บุรี
	ห้องโถงใหญ่ที่ต่อกับมุขหน้า ¹⁰⁶	ได้ ฤๅ น เป็น ที่ ป ระ ก อ บ อุตสาหกรรมในครัวเรือน ¹⁰⁸	มาเวลาเข้ามาพบเจ้าของเรือน ¹⁰⁷ ชั้นล่างเป็นพื้นที่ใช้สอยรองเป็นพื้นที่สาธารณะประกอบด้วย ห้องโถง ห้องทำงาน ห้องเก็บของ และโถงเชื่อมต่อไปยังได้ฤๅนส่วนหมู่เรือนล้านนาเดิม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

¹⁰⁶ ผุสดี ทิพพัทธ์, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 84.

¹⁰⁷ สัมภาษณ์ สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคุ้มวงศ์บุรี รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

¹⁰⁸ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 69.

4.2.3 การเปรียบเทียบรูปแบบรูปด้าน

การเปรียบเทียบรูปแบบรูปด้านระหว่างคุ่มวงศับุรี กับรูปแบบรูปด้านที่พักอาศัยอิทธิพลตะวันตก ช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5 และรูปแบบรูปด้านล้านนา จากการทบทวนวรรณกรรม

ตารางที่ 29 แสดงการเปรียบเทียบรูปด้าน

รูปด้าน				
เกณฑ์การเปรียบเทียบ		รูปแบบสถาปัตยกรรม พักอาศัยอิทธิพล ตะวันตก ช่วงปลาย รัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้น รัชกาลที่ 5 จากการ ทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรม ล้านนา จากการ ทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรม คุ่มวงศับุรี
ส่วนหัว (หลังคา)	รูปทรงหลังคา	หลังคาเป็นทรงจั่ว ทรงปั้นหยา และแบบ ผสมผสาน ¹⁰⁹	หลังคาทรงจั่ว ¹¹⁰	หลังคาเป็นแบบ ผสมผสานกันระหว่าง ทรงจั่วและทรงปั้นหยา แบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่
		ผังหลังคามักมีความ สมมาตร เนื่องมาจาก ผังพื้นที่เป็นตัว T	ผังพื้นหลังคาเป็นทรง สี่เหลี่ยมผืนผ้า ทาง ยาว ¹¹¹	ส่วนมุขยื่น เป็นหลังคา ชั้นเดียวทรงจั่ว ส่วน เรือนทางยาวเป็น หลังคา 2 ชั้น ชั้นล่าง เป็นทรงปั้นหยาและ ชั้นบนเป็นทรงจั่ว
		องศาหน้าจั่วผายออก มาก ¹¹²	หน้าจั่วสูง มีหลังคาปีก นก ¹¹³	หลังคาส่วนมุขยื่นสูง เท่ากับหลังคาชั้นล่าง ของหลังคา 2 ชั้นใน เรือนทางยาว

¹⁰⁹ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 ; น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 27 ; พีรศรี โปวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ต้นแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง, หน้า 26 และ 114

¹¹⁰ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 67, 68 ; อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 10, 11 ; เฉลียว ปิยะชน, เรือนกาแล, หน้า 87-93.

¹¹¹ เรืองเดียวกัน

¹¹² น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 31.

¹¹³ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 67, 68 ; อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 10, 11 ; เฉลียว ปิยะชน, เรือนกาแล, หน้า 87-93.

รูปด้าน			
เกณฑ์การเปรียบเทียบ	รูปแบบสถาปัตยกรรม พักอาศัยอิทธิพล ตะวันตก ช่วงปลาย รัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้น รัชกาลที่ 5 จากการ ทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรม ล้านนา จากการ ทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรม คุ้มวงศ์บุรี
			ผังหลังคามักมีความ สมมาตร เนื่องมาจาก ผังรูปตัว T
			องศาหน้าจั่วผายออก มาก
แนวแกน	แนวแกนประธานมีจั่ว อยู่ตรงกลาง แสดง ความเป็นด้านหน้าจัด เจน ¹¹⁴	ไม่ชัดเจน เนื่องด้วยผัง พื้น เรือน มัก ไม่มี แนวแกน ¹¹⁵	แนวแกนประธานมีจั่ว อยู่ตรงกลางแสดง ความเป็นด้านหน้า ชัดเจน
	แนวแกนรอง มักเป็น ด้านสกัดของทรง ปั้นหยา บ้างเป็นจั่ว รอง ¹¹⁶		แนวแกนรองเป็นหน้า จั่วรองทั้ง 2 ผังของ เรือน
ลักษณะเครื่อง หลังคา ลดหลาดยลด	ยอดหน้าจั่วมีเสาไม้ กลิ่ง ¹¹⁷	ยอดหน้าจั่วประดับกา แล ¹¹⁸	ยอดหน้าจั่วประดับเสา ไม้กลิ่ง เรียกเสาสาระ ไน ขนาดด้วยปีกผีเสื้อ

¹¹⁴ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 ; พีรศรี โปวาทอง , ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ต้นแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง), หน้า 26 และ 115.

¹¹⁵ อัน นิรมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 67, 68 ; อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 10, 11 ; เฉลียว ปิยะชน. เรือนกาแล, หน้า 87-93.

¹¹⁶ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 ; พีรศรี โปวาทอง , ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ต้นแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง), หน้า 26 และ 115.

¹¹⁷ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 29.

¹¹⁸ อัน นิรมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 67, 68 ; อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 14 ; เฉลียว ปิยะชน. เรือนกาแล, หน้า 87-93.

รูปด้าน				
เกณฑ์การเปรียบเทียบ		รูปแบบสถาปัตยกรรม พักอาศัยอิทธิพล ตะวันตก ช่วงปลาย รัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้น รัชกาลที่ 5 จากการ ทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรม ล้านนา จากการ ทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรม คุ้มวงศ์บุรี
				แผงประดับหน้าจั่วเป็น แผงลวดลายฉลุ พฤษชาติ
		หน้าจั่วมีแผงลวดลาย ฉลุ ¹¹⁹	หน้าจั่วประดับปั้นลม ไม้ ¹²⁰	หน้าจั่วฉลุลวดลาย ดอกพุดตานกลมตรง กลางและมีปีก สามเหลี่ยม 2 ข้าง เป็น ลวดลายพฤษชาติ
				ชายคาประดับ ลวดลายฉลุ เรียกว่า ชายน้ำหรือน้ำย่อย
ส่วนตัว และส่วน ฐาน (ชั้น บนและ ชั้นล่าง)	รูปทรง	เป็นผนังหรือราวกัน ตก ตั้งแต่ฐานเรือนถึง ระดับชาน้ำหลังคา ตามผังรูปตัว T	ผนังไม้ ต่อม ผัง สี่เหลี่ยมผืนผ้า	เป็นผนังไม้หรือราวกัน ตก ตั้งแต่ฐานเรือนถึง ระดับชาน้ำหลังคา ตามผังรูปตัว T
	แนวแกน	แนวแกนประธานเป็น มุขทางเข้าด้านหน้า ¹²¹	แนวแกนประธานเป็น มุขทางเข้าด้านหน้า ¹²²	แนวแกนประธานเป็น มุขทางเข้าด้านหน้า

¹¹⁹ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 162 ; น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 176 – 186.

¹²⁰ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 67, 68 ; อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 14 ; เฉลียว ปิยะชน, เรือนกาแล, หน้า 87-93.

¹²¹ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 ; น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 204 ; พีรศรี โทวาทอง, ช่างฝรั่งในกรุงเทพฯ : ต้นแผ่นดินพระพุทธรูปเจ้าหลวง, หน้า 26 และ 56

¹²² อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 53.

รูปด้าน				
เกณฑ์การเปรียบเทียบ		รูปแบบสถาปัตยกรรม พักอาศัยอิทธิพล ตะวันตก ช่วงปลาย รัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้น รัชกาลที่ 5 จากการ ทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรม ล้านนา จากการ ทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรม คุ้มวงศ์บุรี
ลักษณะการ ปิดล้อม		แนว แกน รอง เป็น กึ่งกลางด้านสกัดของ เรือน ¹²³	แนว แกน รอง เป็น กึ่งกลางเรือนทางด้าน ยาว ¹²⁴	แนวแกนรองเป็น กึ่งกลางเรือนในด้าน สกัด
		รูปด้านหน้าเป็นแบบ กึ่งเปิดโล่ง เนื่องจากมี ระเบียงหรือเฉลียง ภายใน ¹²⁵	รูปด้านหน้าเป็นแบบกึ่ง เปิดโล่ง เนื่องจากมี ระเบียงหรือเฉลียง ภายใน ¹²⁶	รูปด้านหน้าเป็นแบบ กึ่งเปิดโล่ง มีเฉลียง ภายใน (ปี พ.ศ. 2440- 2478)
		รูปด้านข้างและหลังมี ทั้งแบบผนังทึบ เจาะ ช่องเปิด และแบบกึ่ง เปิดโล่ง ¹²⁷	รูปด้านข้างและหลัง มี ทั้งแบบผนังทึบเจาะ ช่องเปิดและแบบกึ่ง เปิดโล่ง ¹²⁸	รูปด้านข้างเป็นผนังไม้ ทึบเจาะช่องเปิด 1 ช่องต่อ 1 ช่วงเสา
				รูปด้านหลังเปิดโล่ง เชื่อมกับหมู่เรือน ล้านนาเดิม ด้านหน้าและด้านข้าง ทั้ง 2 สามารถแบ่งส่วน

¹²³ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 ; พีรศรี โปวาทอง , ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ดินแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง, หน้า 26 และ 115.

¹²⁴ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 53.

¹²⁵ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 162 ; น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 176 – 186.

¹²⁶ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 67, 68 ; อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 10, 11 ; เฉลียว ปิยะชน. เรือนกาแล, หน้า 87-93.

¹²⁷ ผุสดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพฯ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525), หน้า 77 ; พีรศรี โปวาทอง , ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ดินแผ่นดินพระพุทธรเจ้าหลวง, หน้า 26 และ 115.

¹²⁸ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 67, 68 ; เฉลียว ปิยะชน. เรือนกาแล, หน้า 87-93.

รูปด้าน				
เกณฑ์การเปรียบเทียบ		รูปแบบสถาปัตยกรรม พักอาศัยอิทธิพล ตะวันตก ช่วงปลาย รัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้น รัชกาลที่ 5 จากการ ทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรม ล้านนา จากการ ทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรม คุ้มวงศ์บุรี
				ของรูปด้านแต่ละชั้นได้ 3 ส่วน
ลักษณะช่อง เปิด		ช่องเปิดทั้งประตูและ หน้าต่างมักเป็นรูป สี่เหลี่ยมผืนผ้า ¹²⁹	หน้าต่างมีหลากหลาย รูปแบบ ¹³⁰ เรือนดั้งเดิม มีความทึบ มากกว่าโปร่ง หน้าต่าง น้อยกว่าปัจจุบัน ¹³¹	ช่องเปิดทั้งประตูและ หน้าต่างมักเป็นรูปทรง สี่เหลี่ยมผืนผ้า
		ช่องลมเหนือช่องเปิด เป็นรูปทรง สี่เหลี่ยมผืนผ้าและ ทรงโค้ง ฉลุวดลาย ¹³²	ห้ายนต์ บริเวณเหนือ ช่องประตูห้องที่ สำคัญ ¹³³ มีทั้งแบบเป็น นูนต่ำและฉลุเป็นช่อง ลม ¹³⁴	ช่องลมเหนือช่องเปิด เป็นรูปทรง สี่เหลี่ยมผืนผ้าและทรง โค้ง ฉลุวดลาย พุกษชาติ
		หน้าต่างมักเป็นบาน เปิดคู่ ติดบานเกล็ดทั้ง แบบติดตายและแบบ กระทุ้ง ¹³⁵		หน้าต่างมักเป็นบาน เปิดคู่ ติดบานเกล็ดทั้ง แบบติดตายและแบบ กระทุ้ง

¹²⁹ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 205-208

¹³⁰ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 67, 68 ; อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนา
ไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 10, 11 ; เฉลียว ปิยะชน. เรือนกาแล, หน้า 87-93.

¹³¹ นุกูล ชมภูนิช, บ้านไทยเอกลักษณ์ของชาติ, หน้า 87.

¹³² น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 205-208

¹³⁴ สุภณีย์ เครือระยา, ลวดลายห้ายนต์ล้านนา, หน้า 4.

¹³⁵ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า 205-208

รูปด้าน				
เกณฑ์การเปรียบเทียบ		รูปแบบสถาปัตยกรรม พักอาศัยอิทธิพล ตะวันตก ช่วงปลาย รัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้น รัชกาลที่ 5 จากการ ทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรม ล้านนา จากการ ทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรม คุ้มวงศ์บุรี
	ลักษณะ ลวดลายฉลุ	ลวดลายฉลุมีทั้งแบบ เลขา คณิต และ พฤกษชาติ ¹³⁶	ลวดลายฉลุเป็นแบบ พฤกษชาติทาง ภาคเหนือ เช่น ดอก จันทน์ ดอกสา ดอก ตาชะน็ด รูปแบบ ¹³⁷	

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

¹³⁶ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม, หน้า

¹³⁷ อนุวิทย์ เจริญศุกุล และ วิวัฒน์ เตมีพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 23.

บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปรูปแบบสถาปัตยกรรมคุ่มวงศ์บุรี

คุ่มวงศ์บุรี มีรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกที่แฝงไปด้วยคติความเชื่อแบบล้านนา ปรากฏชัดจากผังบริเวณและหน้าที่ใช้สอยบางประการภายในอาคาร คล้ายกับว่าอิทธิพลตะวันตกที่สามารถเห็นได้ชัดเจนจากรูปด้านอาคารนั้น เป็นเพียงเปลือกนอกที่ห่อหุ้มหน้าที่ใช้สอยภายในแบบล้านนาบางประการ ด้วยเหตุปัจจัยของการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัยที่ชาติตะวันตกเข้ามาในสยามและอาณาจักรล้านนา จากการศึกษาทั้ง 5 ส่วนของคุ่มวงศ์บุรี ได้แก่ ผังบริเวณ ผังพื้น รูปด้าน องค์ประกอบภายใน และลวดลายฉลุ สามารถสรุปรูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาอิทธิพลตะวันตกของคุ่มวงศ์บุรีได้ดังนี้

5.1.1 รูปแบบผังบริเวณ

ผังบริเวณเป็นที่ดินเดิมและมีหมู่เรือนล้านนาเดิมอยู่ คุ่มวงศ์บุรีที่สร้างใหม่ด้วยรูปแบบอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิง จึงเป็นเพียงเรือนที่สร้างมาต่อในส่วนหน้าของหมู่เรือนล้านนาเดิม ซึ่งแวดล้อมด้วยตำแหน่ง องค์ประกอบผังบริเวณ และวิถีชีวิตตามชนบ้ล้านนาของชาวแพร์ ได้แก่ ตำแหน่งทางเข้าหลักด้านถนนรอง คาดว่าเกิดจากการที่ถนนหลักเป็นเส้นทางแคศพ จึงมาใช้ด้านถนนรองแทนตำแหน่งการวางเรือนหันหน้าเข้าทางทิศตะวันตกเฉียงใต้เพื่อรับลม การมีบ่อน้ำหรือตอม่น้ำสำหรับใช้ในครัวเรือน การมีขุ้งข้าวสำหรับเก็บผลิตผล ที่ต้องเว้นพื้นที่สำหรับการบรรทุกข้าวด้วยข้าง การมีเรือนครัวไฟยื่นออกจากตัวเรือนหลัก ละช่วงบ้านสำหรับรองรับกิจกรรมหรือผู้คนที่มายังคุ่มวงศ์บุรี มีองค์ประกอบประการเดียวที่เป็นแบบอิทธิพลตะวันตก คือ สวนน้ำพุกลมล้อมรอบด้วยแปลงกุหลาบบริเวณทางเข้าหลักของผังบริเวณ เป็นสิ่งเดียวที่มีความเป็นอิทธิพลตะวันตกอย่างเดียวกับคุ่มวงศ์บุรี

5.1.2 รูปแบบผังพื้น

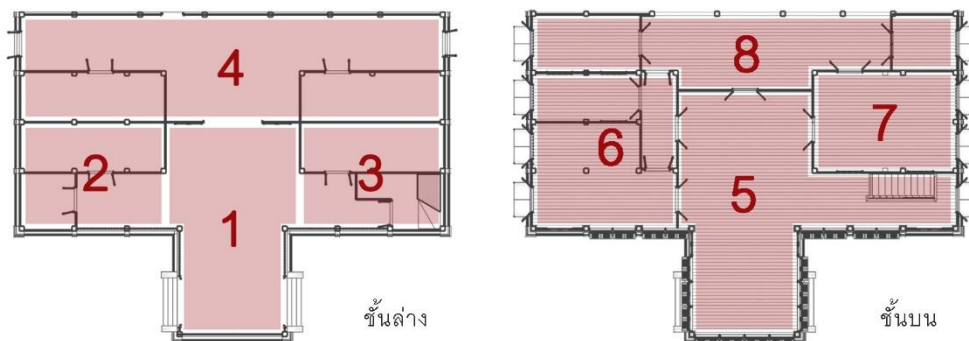
ผังพื้นเรือนมีรูปร่างเป็นตัว T มีมุขยื่นในแนวแกนประธานทำหน้าที่เป็นทางเข้าหลัก ในแนวแกนประธานพื้นที่มีลักษณะต่อเนื่องไปยังหมู่เรือนล้านนาเดิมทั้งชั้นบนและชั้นล่าง จึงมีประตูกั้นระหว่างด้านหน้าและด้านหลังของเรือนอย่างชัดเจน เพื่อจำกัดพื้นที่สำหรับผู้ใช้เรือน แนวแกนประธานนั้นถูกขนาบด้วยห้องต่างๆ ซึ่งมีลักษณะใช้สอยแบบกึ่งส่วนตัวและส่วนตัว ด้วยเหตุนี้ลักษณะการปิดล้อมของผังพื้นจึงเป็นแบบปิดล้อมด้วยราวกันตกหรือผนัง 3 ด้าน และเปิดโล่ง 1 ด้าน โดยด้านที่เป็นราวกันตกคือด้านหน้าเรือน เนื่องจากการใช้สอยแบบสาธารณะและกึ่งสาธารณะ ด้านผนังที่ปิดเจาะช่องเปิดเป็นด้านข้างทั้ง 2 ของเรือนซึ่งมีการใช้สอยแบบกึ่งส่วนตัวและส่วนตัว และด้านที่เปิดโล่ง คือ ด้านที่เชื่อมกับหมู่เรือนล้านนาเก่า

ลักษณะการใช้สอยชั้นล่างจะเป็นพื้นที่ต้อนรับของสำนักงาน และสำนักงาน ชั้นบนจะเป็นพื้นที่สำหรับพักอาศัยของคนในบ้าน ซึ่งมีลักษณะการใช้สอยแบบล้านนาแฝงอยู่ ได้แก่ ห้องผีครูสำหรับไหว้บูชาเพื่อปกป้องรักษาคนในบ้าน และมีพื้นที่เดินเป็นแบบกึ่งเปิดโล่งสำหรับรับประทานอาหารชั้นโตก และเชื่อมต่อกับหมู่เรือนล้านนาเก่า

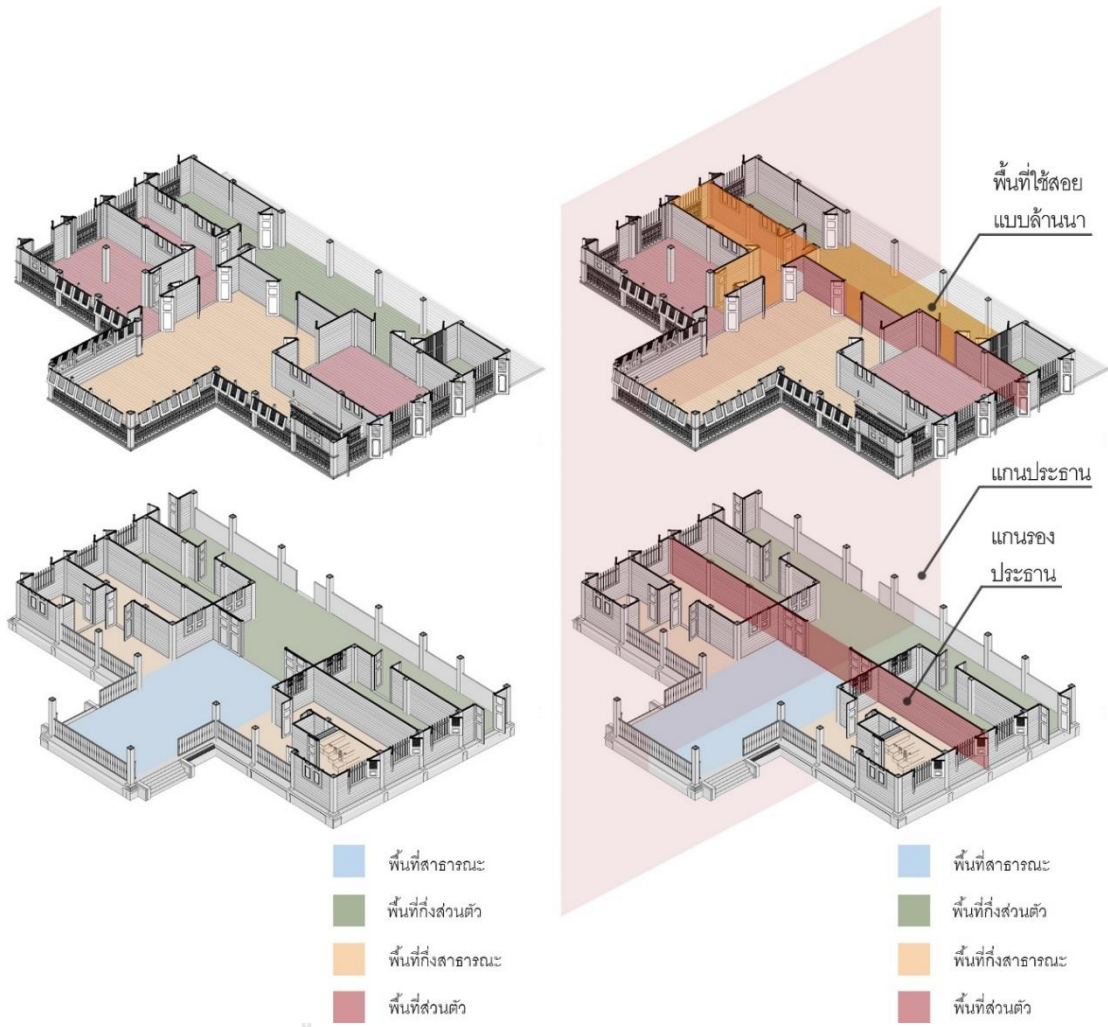
รูปที่ 116 แสดงผังพื้นที่ชั้นล่าง (ซ้าย) ชั้นบน (ขวา) ด้านหน้าเป็นราวกันตก (สีเขียว) ด้านข้างทั้ง 2 ของเรือนเป็นผนังที่บจะช่องเปิด (สีแดง) และด้านหลังเป็นแบบเปิดโล่ง (สีเหลือง) (ที่มา : ผู้วิจัย)

สามารถกำหนดพื้นที่ตามการใช้งานและการใช้แนวแกนได้ตามรูปที่ 117 และ 118

รูปที่ 117 แสดงการกำหนดพื้นที่ (ที่มา : ผู้วิจัย)

- 1) พื้นที่แบบสาธารณะ : ทางเข้าหลักส่วนสำนักงาน
- 2) พื้นที่แบบกึ่งสาธารณะ : สำนักงาน
- 3) พื้นที่แบบกึ่งสาธารณะ : สำนักงาน
- 4) พื้นที่แบบกึ่งส่วนตัว : โถงใต้ถุนเชื่อมหมู่เรือนล้านนาเก่า
- 5) พื้นที่แบบกึ่งสาธารณะ : สำหรับรับแขกที่มีฐานะทางสังคมดีใกล้เคียงกัน
- 6) พื้นที่แบบส่วนตัว : ห้องนอนหลัก
- 7) พื้นที่แบบส่วนตัว : ห้องนอนรอง
- 8) พื้นที่แบบกึ่งส่วนตัว : เติ้น สำหรับรับประทานอาหารของครอบครัว

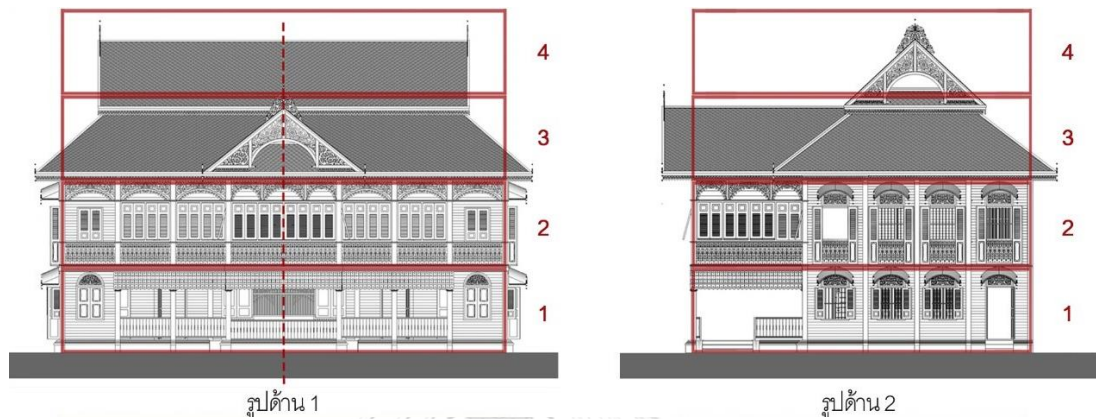
รูปที่ 118 แสดงแนวแกนประธาน แนวแกนรอง และการใช้สอยตามวิถีลิ้นนา (ที่มา : ผู้วิจัย)

5.1.3 รูปแบบรูปด้าน

สัดส่วนรูปแบบคุ้มวงบุรีแบ่งเป็น 2 แบบ ได้แก่ สัดส่วนทางนอน และสัดส่วนทางตั้ง

5.1.3.1 สัดส่วนทางนอน

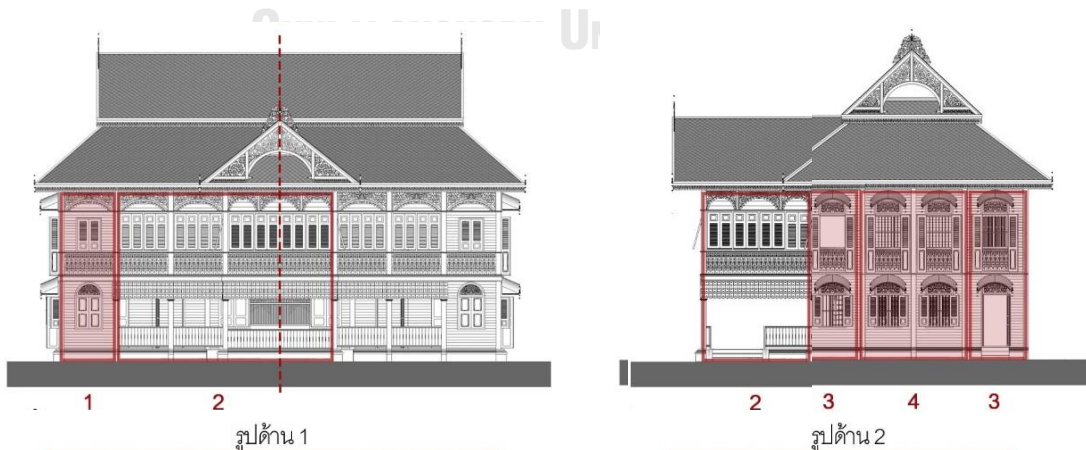
สัดส่วนทางนอนแบ่งออกเป็นส่วนตัวเรือน [1,2] และส่วนหลังคา [3,4] โดยที่ทั้ง 2 ส่วนมีสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน โดยที่ส่วนหลังคามีความสูงที่ต่ำกว่าส่วนตัว

รูปที่ 119 สัดส่วนทางนอนคุ้มวงศบุรี (ที่มา : ผู้วิจัย)

5.1.3.2 สัดส่วนทางตั้ง

สัดส่วนทางตั้งแบ่งออกเป็น 4 แบบ แบบที่ 1 และ 2 อยู่ทางด้านหน้าของเรือน โดยที่แบบที่ 1 เป็นแบบที่บอยู่ทางริมของเรือน แบบที่ 2 เป็นแบบกึ่งที่บึ่งไปรุ่ง ส่วนแบบที่ 3 และ 4 อยู่ทางด้านข้างของเรือน โดยรูปแบบที่ 2 และ 4 เป็นช่องเสาที่ทำหน้าที่รับหน้าจั่วเรือน

รูปที่ 120 สัดส่วนทางตั้งคุ้มวงศบุรี (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปด้านคุ่มวงศบุรีมีรูปแบบอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิงอย่างชัดเจน รูปแบบอิทธิพลตะวันตกเกิดจากลักษณะของผนังรูปร่างตัว T และทรงหลังคาแบบผสมผสานกันระหว่างหลังคาทรงจั่วและทรงปั้นหยา แบบขนมปังขิงเกิดจากการประดับตกแต่งด้วยการฉลุลวดลายลงบนองค์ประกอบต่างๆ ของรูปด้าน เช่น เครื่องหลังคา ช่องลม รวากันตก เป็นต้น จากลักษณะการปิดล้อมที่เกิดจากการใช้สอยในผนัง ผนัง ได้แก่ ด้านหน้าเรือนเป็นราวกันตก ด้านข้างทั้ง 2 ของเรือนเป็นผนังที่บะช่องเปิด และด้านหลังเป็นแบบเปิดโล่ง สามารถจำแนกรูปแบบของรูปด้านได้เป็น 3 แบบ ดังนี้

1) ด้านหน้าเรือนเป็นราวกันตก

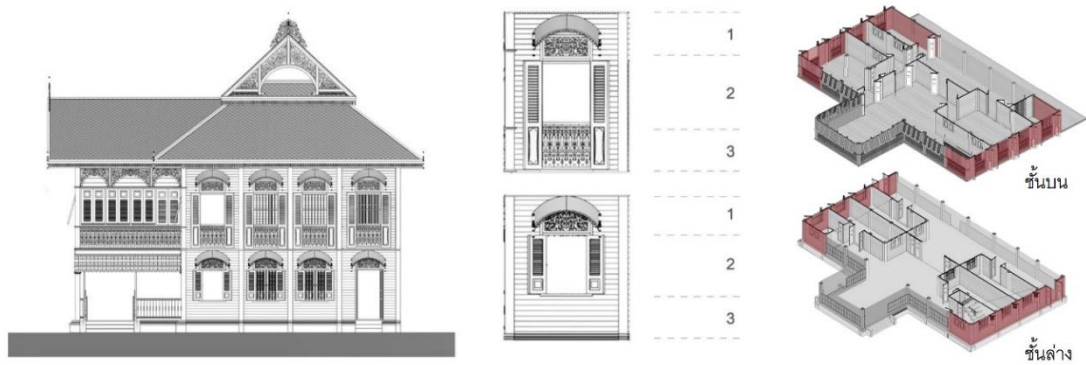
เนื่องจากการใช้งานแบบสาธารณะและกึ่งสาธารณะ ทำให้รูปด้านหน้าเป็นแบบกึ่งเปิดโล่ง ยกเว้นที่มุมอาคารทั้ง 2 ข้างที่เป็นผนังที่บะช่องเปิด ซึ่งเกิดจากลักษณะการใช้สอยพื้นที่ภายใน สามารถแบ่งส่วนประกอบของรูปด้านแต่ละชั้นได้ 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนแผงกันแดดหรือแผงคอสอง ส่วนช่องโล่ง และส่วนราวกันตกทั้งชั้นบนและชั้นล่าง แต่เนื่องด้วยการปรับปรุงเรือน ชั้นบนถูกติดด้วยหน้าต่างลักษณะบานเปิดคู่ ยาวตลอดแนวราวกันตก ทำให้เมื่อเปิดหน้าต่างครบทุกบานแล้วก็ยังคงดูเป็นแบบกึ่งเปิดโล่ง

รูปที่ 121 แสดงรูปด้านหน้าเรือน (ซ้าย) รูปแบบแบบกึ่งเปิดโล่ง (ที่มา : ผู้วิจัย)

2) ด้านข้างทั้ง 2 ของเรือนเป็นผนังทึบจะช่องเปิด

เนื่องจากการใช้งานแบบกึ่งส่วนตัวและส่วนตัว ทำให้รูปด้านเป็นแบบผนังทึบเจาะช่องเปิดเพียงช่องเดียวต่อ 1 ช่วงเสาทั้ง 2 ชั้น อีกทั้งช่องลมเหนือช่องเปิดมีลักษณะเป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าทางนอนเท่านั้น และเนื่องจากเป็นผนังตรงกันทั้ง 2 ชั้น ทำให้ต้องติดแผงกันแดด ซึ่งมีลักษณะตรงที่เป็นแบบโค้ง สามารถแบ่งส่วนประกอบได้ 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนช่องลมและกันสาด ส่วนช่องเปิด และส่วนราวกันตกหรือผนังทึบ

รูปที่ 122 แสดงรูปด้านข้าง (ซ้าย) รูปแบบแบบผนังทึบเจาะช่องเปิด (ที่มา : ผู้วิจัย)

3) ด้านหลังเป็นแบบเปิดโล่ง

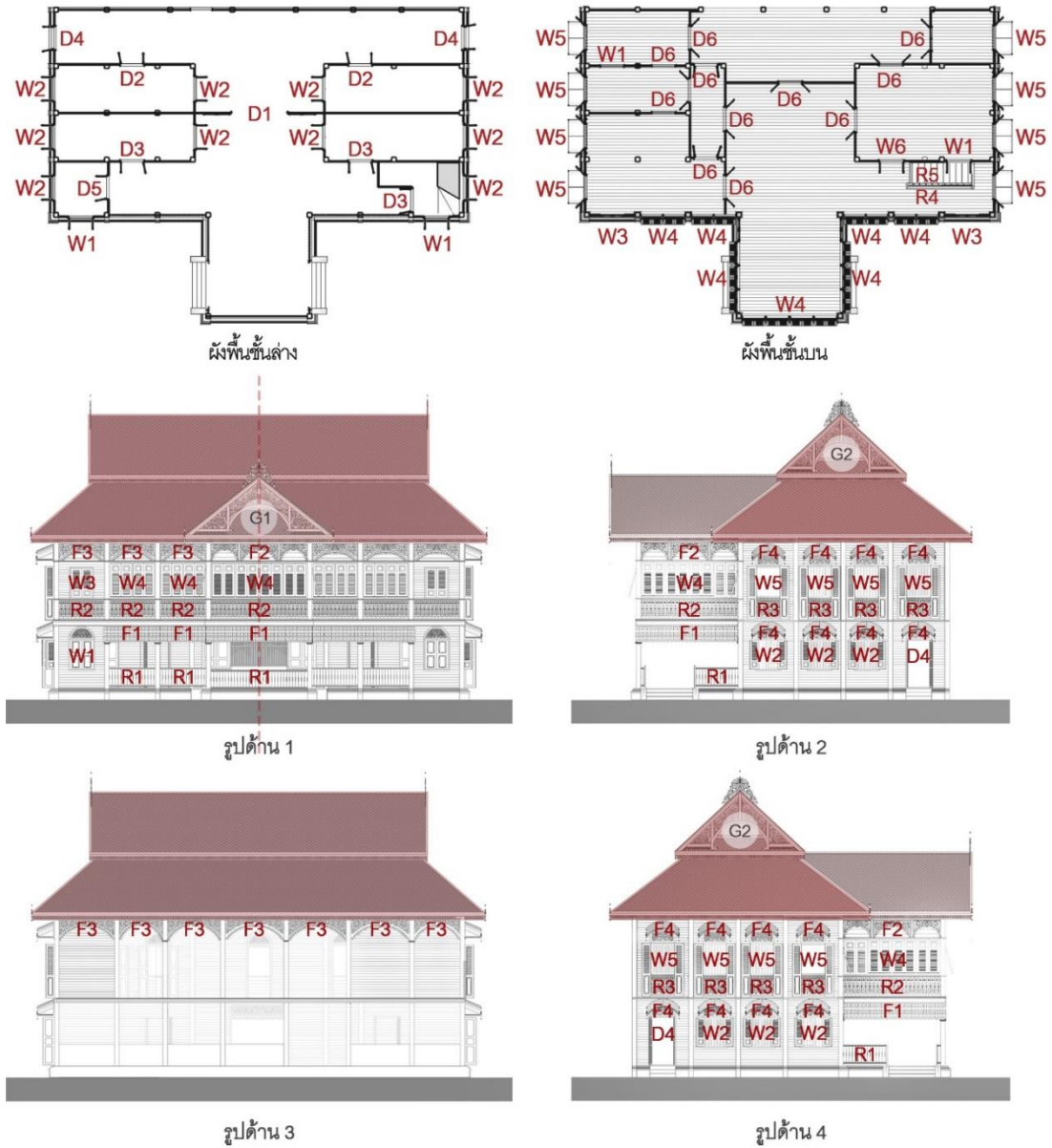
เนื่องจากการใช้งานที่เป็นเดินเชื่อมต่อไปยังหมู่เรือนล้านนาเดิม ทำให้รูปด้านเป็นแบบเปิดโล่ง ชั้นบนมีองค์ประกอบเดียวที่เป็นส่วนตกแต่ง ได้แก่ แผงกันแดดหรือแผงคอสอง ชั้นล่างมีองค์ประกอบส่วนเดียว ได้แก่ ราวกันตกทึบ

รูปที่ 123 แสดงรูปด้านหลังเรือน (ซ้าย) รูปแบบแบบเปิดโล่ง (ที่มา : ผู้วิจัย)

5.1.4 องค์ประกอบภายนอกและภายในคุ่มวงศ์บุรี

องค์ประกอบของคุ่มวงศ์บุรีมีทั้งภายนอกและภายใน จึงสรุปรวมเป็นแต่ละชนิดตามรูปแบบและการใช้งาน

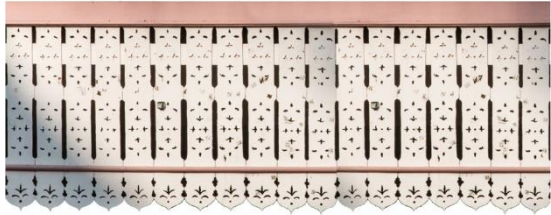

รูปที่ 124 แสดงสัญลักษณ์แทนองค์ประกอบต่างๆในผังพื้นที่และรูปด้านของคุ่มวงศ์บุรี ปี พ.ศ. 2482 (ที่มา : ผู้วิจัย)

ตารางที่ 30 แสดงหน้าจั่ว (G) (ที่มา : ผู้วิจัย)

หน้าจั่ว (G)			
สัญลักษณ์	ภาพองค์ประกอบ	ลักษณะองค์ประกอบ	จำนวน
G1		หน้าจั่วมุขยื่น มี ลักษณะหน้าจั่วผาย ออก ประดับเครื่อง หลังคา ได้แก่ ลวดลายดอกพุดตาน หน้าจั่ว เสาศระไน ปลีผีเสื้อ และแผงจั่ว	1
G2		หน้าจั่วทางยาว มี ลักษณะหน้าจั่วผาย ออกน้อยกว่า G1 ประดับเครื่องหลังคา ได้แก่ ลวดลายดอก พุดตานหน้าจั่ว เสาศระ ไน ปลีผีเสื้อ และแผงจั่ว	2
รวม			3

ตารางที่ 31 แสดงแผงกันแดดหรือแผงคอสอง (F) (ที่มา : ผู้วิจัย)

แผงกันแดดหรือแผงคอสอง (F)			
สัญลักษณ์	ภาพองค์ประกอบ	ลักษณะองค์ประกอบ	จำนวน
F1		แผ่นไม้ สีเหลี่ยมผืนผ้า วัสดุ ลวดลายลักษณะทึบ มากกว่าโปร่ง เนื่องจากต้องการ พื้นที่ในการกันแดด กันฝนมากกว่าชั้นบน ที่มีชายคา	7
F2		แผ่นไม้ลวดลาย พฤกษชาติ บรรจุใน ทรงโค้ง ลวดลาย ลักษณะโปร่งมากกว่า ทึบ เนื่องจากมีชายคา กันแดดกันฝน	3
F3		แผ่นไม้ลวดลาย พฤกษชาติ บรรจุใน ทรงโค้ง ลวดลาย ลักษณะโปร่งมากกว่า ทึบ เนื่องจากมีชายคา กันแดดกันฝน	12
F4		ซุ้มกันสาดทรงโค้ง ประดับเสาสะระไน เพื่อกันแดดกันฝนใน ด้านข้างของเรือน	16
รวม			38

ตารางที่ 32 แสดงประตู (D) (ที่มา : ผู้วิจัย)

ประตู (D)			
สัญลักษณ์	ภาพองค์ประกอบ	ลักษณะองค์ประกอบ	จำนวน
D1		ประตูไม้บานเฟี้ยม ช่องลมเหนือประตู ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ฉลุวดลาย พฤกษชาติ ตั้งข้อสังเกตุว่าได้ อิทธิพลของหุ่นยนต์ ล้านนา	1
D2		ประตูไม้บานเปิดคู่	3
D3		ประตูไม้บานเปิดคู่ ช่องลมเหนือประตู ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ฉลุวดลาย พฤกษชาติ ตั้ง ข้อสังเกตุว่าได้ อิทธิพลของหุ่นยนต์ ล้านนา	3

ประตู (D)			
สัญลักษณ์	ภาพองค์ประกอบ	ลักษณะองค์ประกอบ	จำนวน
D4		ประตูไม้บานเปิดคู่ ช่องลมเหนือประตู ทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ฉลุวดลาย พฤษชาติ ตั้งข้อสังเกตว่าได้ อิทธิพลของหุ่นยนต์ ล้านนา	2
D5		ประตูไม้บานเปิด เดี่ยว	1
D6		ประตูไม้บานเปิดคู่ ช่องลมเหนือประตู ทรงโค้ง ฉลุวดลาย พฤษชาติ ตั้งข้อสังเกตว่าได้ อิทธิพลของหุ่นยนต์ ล้านนา ผสมผสานกับบูม อิทธิพลตะวันตก	13
รวม			23

ตารางที่ 33 แสดงหน้าต่าง (W) (ที่มา : ผู้วิจัย)

หน้าต่าง (W)			
สัญลักษณ์	ภาพองค์ประกอบ	ลักษณะองค์ประกอบ	จำนวน
W1		หน้าต่างไม้บานเปิดคู่ ช่องลมเหนือประตูทรงโค้ง ฉลุวดลายพฤกษชาติ ตั้งข้อสังเกตว่าได้อิทธิพล ของหายนต์ล้านนา ผสมผสานกับซุ้มอิทธิพล ตะวันตก	4
W2		หน้าต่างไม้บานเปิดคู่ ติดบานเกล็ดกระทุ้งในแต่ ละบาน	10
W3		หน้าต่างไม้บานเปิดคู่ ติดบานเกล็ดติดตายใน แต่ละบาน	2

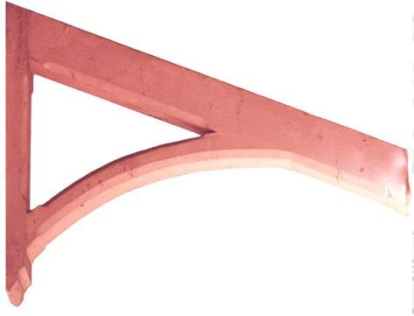

หน้าต่าง (W)			
สัญลักษณ์	ภาพองค์ประกอบ	ลักษณะองค์ประกอบ	จำนวน
W4		หน้าต่างไม้บานเปิดคู่ ช่องลมเหนือประตูทรง สี่เหลี่ยมผืนผ้า ฉลุ ลวดลายพฤษชาติ ตั้งข้อสังเกตว่าได้อิทธิพล ของห้ายนต์ล้านนา	18
W5		หน้าต่างไม้บานเปิดคู่ มี ความสูงจากระดับพื้น เรือน ช่องลมเหนือประตูทรง สี่เหลี่ยมผืนผ้า ฉลุ ลวดลายพฤษชาติ ตั้งข้อสังเกตว่าได้อิทธิพล ของห้ายนต์ล้านนา	8
W6		หน้าต่างไม้บานเปิดคู่ ช่องลมเหนือประตูทรงโค้ง ฉลุลวดลายพฤษชาติ ตั้งข้อสังเกตว่าได้อิทธิพล ของห้ายนต์ล้านนา ผสมผสานกับซุ้มอิทธิพล ตะวันตก แต่ก่อนเป็น ประตูมาก่อนที่จะมาเป็น หน้าต่าง สังเกตได้จาก ลวดลายช่องชม	1
รวม			43

ตารางที่ 34 แสดงราวกันตก (R) (ที่มา : ผู้วิจัย)

ราวกันตก (R)			
สัญลักษณ์	ภาพองค์ประกอบ	ลักษณะองค์ประกอบ	จำนวน
R1		แผ่นไม้ 4 เหลี่ยมผืนผ้าทึบ แต่งรูปบริเวณกึ่งกลางแผ่นไม้ ตั้งข้อสังเกตว่าเป็นระนาบทึบ เนื่องจากต้องการให้ช่วยเพิ่มขนาดของฐานอาคารทางสายตา	7
R2		แผ่นไม้ฉลุตลอดลายประกบด้วยแผ่นไม้ทึบ ตั้งข้อสังเกตว่าฉลุตลอดลวดลายที่มีความโปร่งมากนั้น เป็นเพราะต้องการความโปร่งเพื่อรับลมเข้าภายในอาคารในช่วงแรก แต่ก็ได้มีการนำแผ่นไม้มาปิดเนื่องจากปัญหาเรื่องสภาพอากาศ	9
R3		แผ่นไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้า ฉลุตลอดลาย ตั้งข้อสังเกตว่าฉลุตลอดลวดลายที่มีความโปร่งมากนั้น เป็นเพราะต้องการความโปร่งเพื่อรับลมและถ่ายเทอากาศภายในอาคาร	8
R4		แผ่นไม้สี่เหลี่ยมผืนผ้า ฉลุตลอดลาย ตั้งข้อสังเกตว่าฉลุตลอดลวดลายที่มีความโปร่งมากนั้น เป็นเพราะต้องการความโปร่งเพื่อรับลมและถ่ายเทอากาศภายในอาคาร	1

R5		<p>ราวบันไดแต่งรูป มีความโปร่งมากกว่าที่บ ูปทรงราวบันไดไม้ เป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ตั้งข้อสังเกตว่า เนื่องจากไม่ต้องกันแดดกันฝน จึงไม่ต้องคงรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าไว้</p>	1
รวม			26

ตารางที่ 35 แสดงค้ำยัน (S) (ที่มา : ผู้วิจัย)

ค้ำยัน (S)			
สัญลักษณ์	ภาพองค์ประกอบ	ลักษณะองค์ประกอบ	จำนวน
S1		<p>ค้ำไม้แต่งรูป อยู่บริเวณกันสาดโค</p>	28
S2		<p>ไม้แต่งรูป บรรจุจุดปลายฉลุลักษณะชาติ</p>	2
รวม			30

5.1.5 รูปแบบลวดลายฉลุ

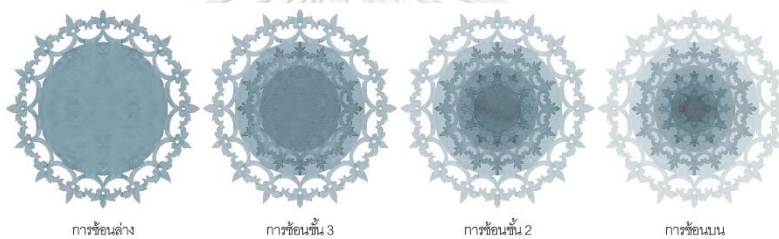
รูปแบบลวดลายฉลุของคຸ້ມວຽງສຸ໋ນຶ່ງແບ່ງໄດ້ເປັນ 5 ຮູບແບບ ໄດ້ແກ່

ตารางที่ 36 แสดงรูปแบบลวดลายฉลุทั้ง 5 (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปแบบที่ 1	รูปแบบที่ 2	รูปแบบที่ 3	รูปแบบที่ 4	รูปแบบที่ 5
1. ดอกหลัก 2. ใบ	1. ก้านลาย 2. ดอกหลัก 3. ใบ	1. ตัวออกลาย 2. ก้านลาย 3. ดอกหลัก 4. ใบ	1. ตัวออกลาย 2. กรอบลาย 3. ก้านลาย 4. ดอกและใบ	อื่นๆ

รูปแบบที่ 1

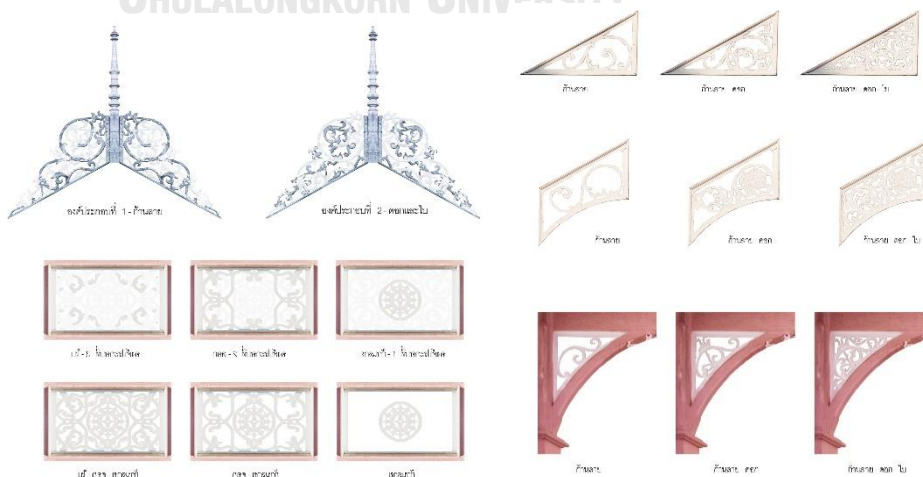
อยู่บริเวณหน้าบ้านของหน้าจั่ว ได้แก่ ลวดลายหน้าจั่วของ G1 และ G2

รูปที่ 125 แสดงลำดับการซ้อนไม้ในรูปแบบที่ 1 ของดอกพุดตาน G2 (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปแบบที่ 2

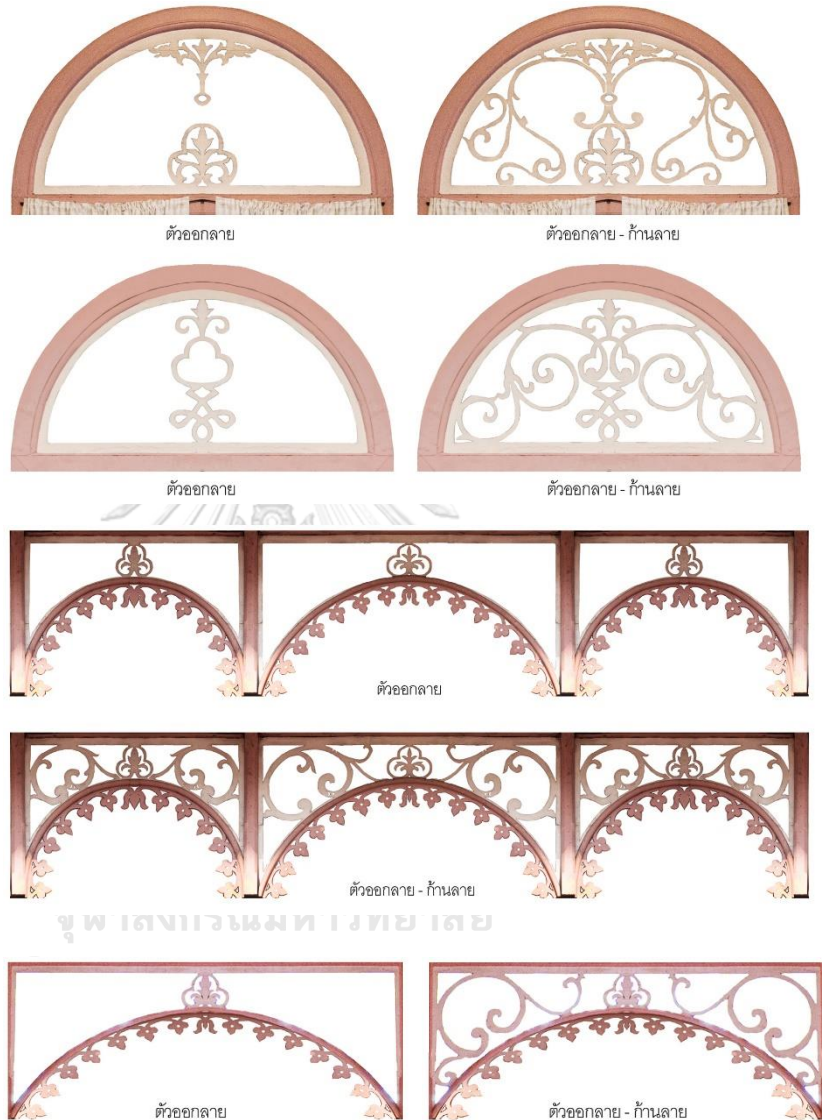
อยู่บริเวณรูปทรงที่บรรจุลายในพื้นที่ขนาดเล็ก เครื่องตกแต่งหน้าจั่ว ได้แก่ ส่วนลวดลายยอดจั่วและแผงจั่วของ G1 และ G2

รูปที่ 126 แสดงการรวมองค์ประกอบของการฉลุไม้ในรูปแบบที่ 2 ของตำแหน่งที่ S1 (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปแบบที่ 3

อยู่บริเวณองค์ประกอบรูปทรงโค้ง มีตัวออกลายเป็นแนวแกน และมีก้านลายเป็นโครงสร้าง เช่น แผงกันแดดทรงโค้ง ช่องลมทรงโค้ง ได้แก่ D1, D3, W1, F2 และ F3

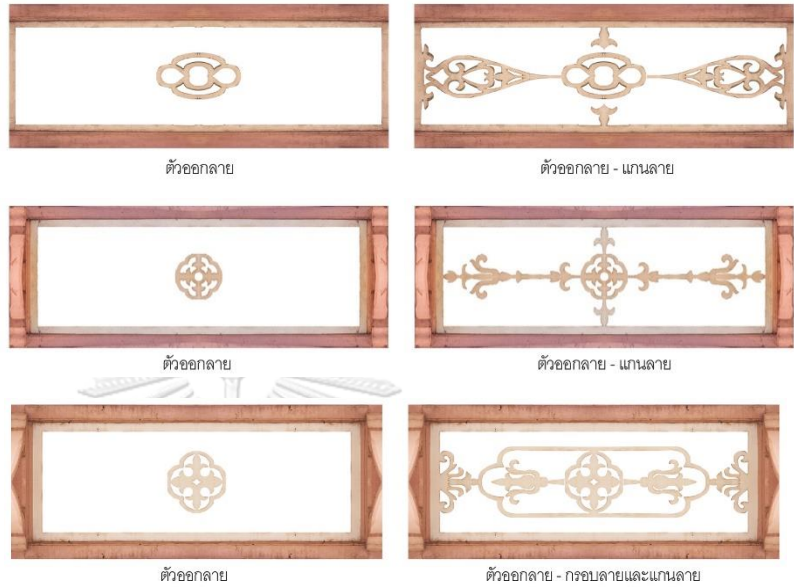
รูปที่ 127 แสดงรูปทรงโค้งและการบรรจุตัวออกลายและก้านลาย (ที่มา : ผู้วิจัย)

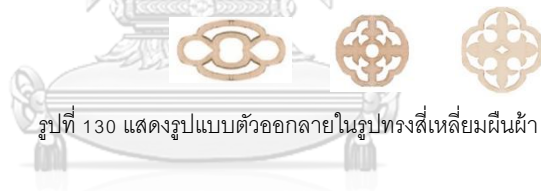
รูปที่ 128 แสดงรูปแบบตัวออกลายในรูปทรงโค้ง (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปแบบที่ 4

อยู่บริเวณองค์ประกอบทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีตัวออกลายอยู่ตรงกลาง มีกรอบลายหรือช่องกระชก และแกนลายทางตั้งและนอนเป็นโครงสร้าง เช่น ช่องลมทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า ได้แก่ D2, W2 และ W3

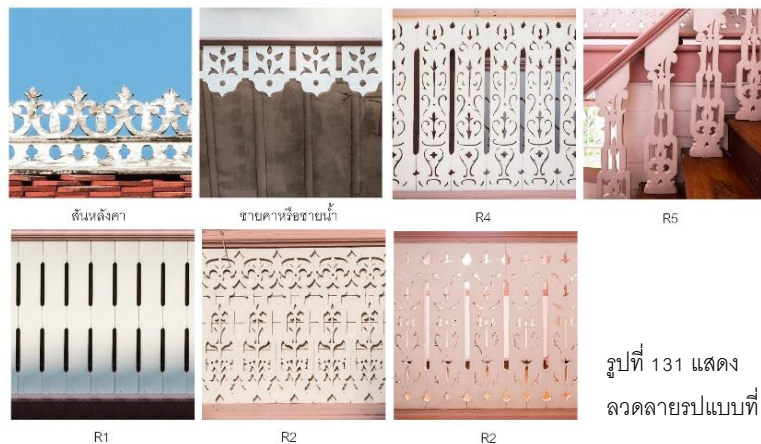
รูปที่ 129 แสดงรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าและการบรรจุตัวออกลายและกรอบลาย (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปที่ 130 แสดงรูปแบบตัวออกลายในรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปแบบที่ 5

ไม่มีองค์ประกอบที่ชัดเจน มักเป็นลายฉลุบนแผ่นไม้ แล้วนำมาซ้กันเป็นระนาบอยู่บริเวณวันหลังคา และราวกันตก ได้แก่ สันหลังคา ชายคา และราวกันตก R1, R2, R3, R4 และ R5

รูปที่ 131 แสดง ลวดลายรูปแบบที่ 5

5.2 สรุปรูปแบบเฉพาะจากจุดร่วมและจุดแตกต่างจากการเปรียบเทียบ

จากตารางที่ 27, 28 และ 29 การเปรียบเทียบรูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มวงศ์บุรีกับรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกในสยาม ช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5 และสถาปัตยกรรมล้านนา สามารถสรุปจุดร่วมและจุดแตกต่างในส่วนผังบริเวณ ผังพื้น และรูปด้านในตารางเปรียบเทียบ โดยให้สีเหลืองเป็นจุดร่วมทางสถาปัตยกรรมพักอาศัยอิทธิพลตะวันตกในสยามและล้านนา และสีชมพูเป็นจุดต่างหรือจุดเด่นเฉพาะในคุ้มวงศ์บุรี ตามตารางที่ 37, 38 และ 39

ผังบริเวณ

ตารางที่ 37 แสดงจุดร่วมและจุดต่างในผังบริเวณ (ที่มา : ผู้วิจัย)

ผังบริเวณ			
เกณฑ์การเปรียบเทียบ	รูปแบบสถาปัตยกรรมพักอาศัยอิทธิพลตะวันตก ช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5 จากการทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมพักอาศัยล้านนา จากการทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มวงศ์บุรี
ทางเข้าหลัก	ทางเข้าหลักมักเป็นถนนโค้งเข้าไปถึงมุขหน้าอาคาร ทางเข้าหลักมีส่วนอิทธิพลตะวันตกอยู่โดยรอบหรือชานาบ	ไม่พบหลักฐานที่ชัดเจน	ทางเข้าหลักประดับด้วยน้ำพุทรงกลมและแปลงหญ้า ทางเข้าหลักมักตรงกับมุขหน้าของอาคาร ทางเข้าหลักอยู่ด้านถนนรอง
ลักษณะการปิดล้อม	บ้านพักอาศัยทั่วไปมักจะไม่มีการกั้น ส่วนบ้านของผู้มีฐานะหรือชนชั้นปกครองจะมีรั้วโปร่ง	ใช้พื้นที่ช่วงและธรรมชาติเป็นสิ่งกั้นอาณาเขต ล้อมด้วยรั้วไม้โปร่ง	ล้อมด้วยรั้วไม้สักโปร่ง
ทิศทางการวางเรือน	ขึ้นอยู่กับสภาพที่ตั้ง เช่น ริมน้ำ ถนนหลัก เป็นต้น คำนึงถึงการมองเห็นหน้าบ้านเป็นสำคัญ ตัวอาคารมักวางเอียงไปทางด้านหลังของที่ดิน	เรือนพักอาศัยหลักอยู่บริเวณกลางพื้นที่ วางเรือนขวางตะวันหันจั่วไปทางทิศใต้เพื่อรับลม คุ้มหันหน้าไปทางทิศตะวันออกตามประเพณีนิยม	เรือนพักอาศัยหลักอยู่บริเวณกลางค่อนไปทางขวาของพื้นที่ วางเรือนขวางตะวันหันจั่วไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้
องค์ประกอบผังบริเวณ	มีบริเวณลานกว้างขวาง เรือนข้าทาสบริวาร ปลูกเป็นแถวอยู่ทางด้านหลัง	ช่วงบ้านหรือลานบ้าน บ่อน้ำหรือตอม่น้ำ ด้านข้างและหลังประกอบด้วยอาคารตามฐานันดรและ ความจำเป็น เช่น ยุ้งข้าวและครัวไฟ	ช่วงบ้านหรือลานบ้าน บ่อน้ำหรือตอม่น้ำ ตำแหน่งเรือนบริวารอยู่ทางด้านหลังของคุ้มส่วนหน้า เชื่อมต่อด้วยเดินและชาน เรียก เรือนเป่าเก่า

จุดร่วมทางสถาปัตยกรรมพักอาศัยอิทธิพลตะวันตกในสยามและล้านนา

จุดต่างหรือจุดเด่นเฉพาะในคุ้มวงศ์บุรี

ผังพื้น

ตารางที่ 38 แสดงจุดร่วมและจุดต่างในผังพื้น (ที่มา : ผู้วิจัย)

ผังพื้น			
เกณฑ์การเปรียบเทียบ	รูปแบบสถาปัตยกรรมพักอาศัยอิทธิพลตะวันตก ช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5 จากการทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมพักอาศัยล้านนา จากการทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มวงศ์บุรี
รูปร่างของผังพื้น	ผังพื้นรูปตัว T มุขยื่นด้านหน้า มีลักษณะสมมาตร	นิยมทำเป็นเรือนแฝดมีชาน หรือเป็นเรือนหมู่ มีทั้งสมมาตรและอสมมาตร	ผังพื้นรูปตัว T มุขยื่นด้านหน้า มีลักษณะสมมาตร
แนวแกน	แนวแกนประธานเป็นมุขยื่น แนวแกนรองเป็นกึ่งกลางเรือนทางยาว	มักไม่มีแนวแกน เนื่องจากมีลักษณะเป็นเรือนแฝดและเรือนหมู่	แนวแกนประธานเป็นมุขยื่น แนวแกนรองเป็นกึ่งกลางเรือนและผนังกึ่งกลางเรือน ทางยาว
ทางเข้าหลัก	มุขยื่นเป็นทางเข้าหลักด้านหน้า สำหรับเทียบรถม้า และรถยนต์ในเวลาต่อมา ทางเข้าหลักมักเป็นบันไดภายนอกขึ้นสู่ภายใน เรือนชั้นบนโดยตรง	ทางเข้ามักอยู่ทางด้านหน้าของเรือน มีมángที่อยู่ทางด้านข้าง ทางเข้าเป็นบันไดจากใต้ถุนขึ้นไปยังชานบ้าน เต็ม และภายในเรือน	มุขยื่นเป็นทางเข้าหลักด้านหน้า ทางเข้าหลักเป็นบันไดภายนอกขึ้นสู่ภายในเรือนชั้นบน (ปี พ.ศ. 2440-2478) ทางเข้าหลักเข้าจากชั้นล่าง และมีบันไดภายในขึ้นไปสู่ชั้นบน (ปี พ.ศ. 2478-ปัจจุบัน)
ลักษณะการปิดล้อม	ปิดล้อมอาคารทั้ง 4 ด้าน ด้วยความทึบและความกึ่งทึบกึ่งโปร่ง มีระเบียงหรือเฉลียงภายใน	มักปิดล้อมเรือน 3 ด้าน มีความทึบและกึ่งทึบกึ่งโปร่งเพื่อเชื่อมต่อกับชานและเดินทางด้านหน้า ล้อมหมู่เรือนด้วยรั้วไม้โปร่ง	ปิดล้อมเรือน 3 ด้าน ด้วยความทึบและกึ่งทึบกึ่งโปร่ง เปิดโล่ง 1 ด้านเป็นพื้นที่เดินเชื่อมต่อชานบ้านทางด้านหลัง มีเฉลียงภายในด้านหน้าของเรือน (ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยน)
ลักษณะการใช้สอย	ชั้นบนเป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก มักเป็นพื้นที่ส่วนตัว เช่น ห้องนอน ห้องพระ ห้องรับแขกพิเศษ เฉลียงหรือระเบียงภายใน เป็นพื้นที่กั้นแดดกันฝน ให้กับผิวเรือนภายใน	ชั้นบนเป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก มีส่วนประกอบ ได้แก่ ชาน เต็ม ร้านน้ำ ห้องนอน ห้องครัว เต็น เป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง ใช้รับแขก มักมีหลังคาจากเรือนพาดปกคลุมพื้นที่เต็น ทางเดินเชื่อมระหว่างเรือน ภายใต้อหลังคาคลุม	ชั้นบนเป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก มีส่วนประกอบ ได้แก่ เฉลียง ห้องรับแขก ห้องนอน ห้องทำงาน และเต็น เต็น เป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง ปกคลุมพื้นที่ด้วยหลังคาเรือน เป็นพื้นที่สำหรับรับประทานอาหารของครอบครัว และรับแขกผู้ที่มีฐานะต่ำกว่า ห้องฝึกร สำหรับกราบไว้ ให้การคุ้มครองคนในเรือน ทางเดินเชื่อมระหว่างเรือน ภายใต้อหลังคาคลุม
	ชั้นล่างหรือใต้ถุนเป็นพื้นที่ใช้สอยรอง เนื่องจากความเชื่อว่าเป็นอัมภมงคล ซึ่งมักเป็นพื้นที่สาธารณะ เช่น ห้องโถงใหญ่ที่ต่อกับมุขหน้า	ใต้ถุน เป็นที่ประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือน	ชั้นล่างเป็นพื้นที่ใช้สอยรอง เป็นพื้นที่สาธารณะ ประกอบด้วย ห้องโถง ห้องทำงาน ห้องเก็บของ และเชื่อมต่อไปยังใต้ถุนส่วนหมู่เรือนล้านนาเดิม

จุดร่วมทางสถาปัตยกรรมพักอาศัยอิทธิพลตะวันตกในสยามและล้านนา

จุดต่างหรือจุดเด่นเฉพาะในคุ้มวงศ์บุรี

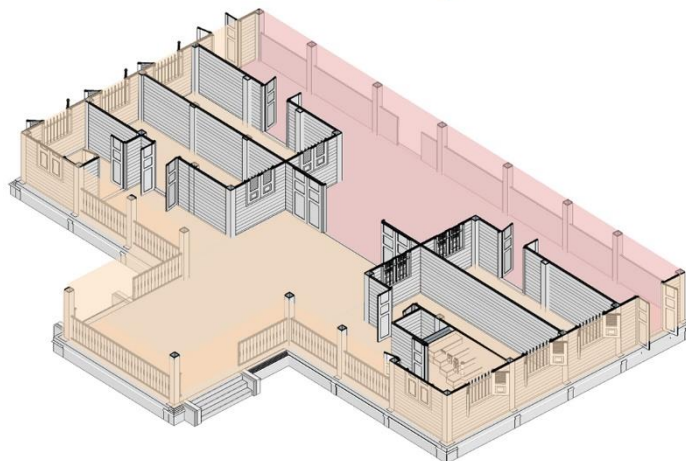
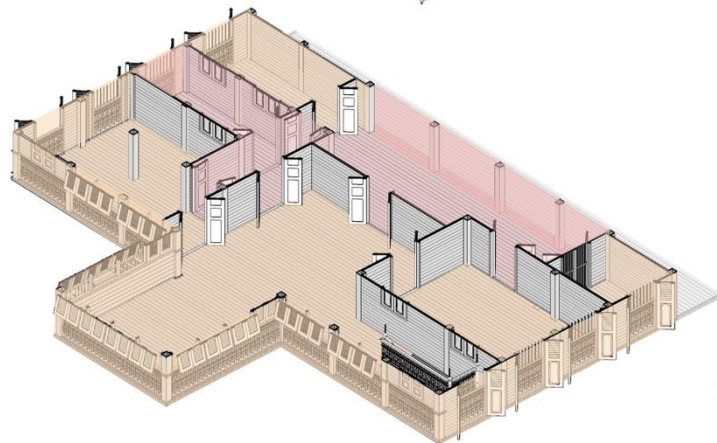
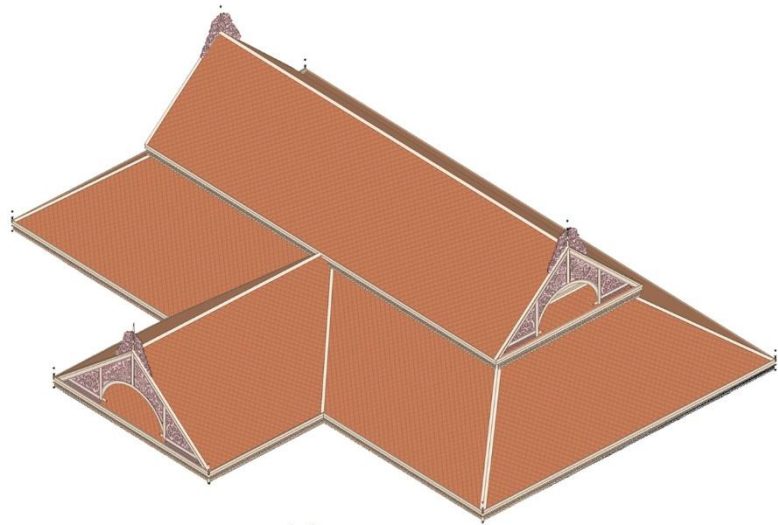
รูปด้าน

ตารางที่ 39 แสดงจุดร่วมและจุดต่างในรูปด้าน (ที่มา : ผู้วิจัย)

		รูปด้าน		
เกณฑ์การเปรียบเทียบ		รูปแบบสถาปัตยกรรมพักอาศัยอิทธิพลตะวันตก ช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5 จากการทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมพักอาศัยล้านนา จากการทบทวนวรรณกรรม	รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มวงศ์บุรี
ส่วนหัว (หลังคา)	รูปทรงหลังคา	หลังคาเป็นทรงจั่ว ทรงปั้นหยา และแบบผสมผสาน	หลังคาทรงจั่ว	หลังคาเป็นแบบผสมผสานกันระหว่างทรงจั่วและทรงปั้นหยา แบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนมุขยื่นเป็นหลังคาชั้นเดียวทรงจั่ว ส่วนเรือนทางยาวเป็นหลังคา 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นทรงปั้นหยาและชั้นบนเป็นทรงจั่ว
	แนวแกน	ผังหลังคามักมีความสมมาตร อันเนื่องมาจากผังรูปตัว T	ผังพื้นหลังคาเป็นทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าทางยาว	ผังหลังคามักมีความสมมาตร อันเนื่องมาจากผังรูปตัว T
		หน้าจั่วผายมาก	หน้าจั่วสูง มีหลังคาปีกนก	หน้าจั่วผายมาก
ลักษณะเครื่องหลังคา ลวดลายฉลุ	แนวแกน	แนวแกนประธาน มีจั่วอยู่ตรงกลางแสดงความเป็นด้านหน้าชัดเจน	ไม่ชัดเจน เนื่องด้วยผังพื้นเรือนมักไม่มีแนวแกน	แนวแกนประธาน มีจั่วอยู่ตรงกลางแสดงความเป็นด้านหน้าชัดเจน
		แนวแกนรอง มักเป็นด้านสกัดของทรงปั้นหยา บ้างเป็นหน้าจั่วรอง		แนวแกนรอง เป็นหน้าจั่วรอง ทั้ง 2 ผังของเรือน
		ยอดหน้าจั่วมีเสาไม้กลิ้ง	ยอดหน้าจั่วประดับกาแล	ยอดหน้าจั่วมีเสาไม้กลิ้ง เรียกเสาสาระในชานาด้วยปีกผีเสื้อ
ลักษณะเครื่องหลังคา ลวดลายฉลุ	หน้าจั่วมีแผงลวดลายฉลุ		หน้าจั่วมีแผงลวดลายฉลุทุกซอกซาง	
	หน้าจั่วทำลวดลายวงกลมตรงกลางและมีปีกสามเหลี่ยมสองข้าง	หน้าจั่ว เป็นไม้ป็นลม	หน้าจั่วทำลวดลายดอกพุดตามกลมตรงกลางและมีปีกสามเหลี่ยมสองข้าง เป็นลวดลายทุกซอกซาง	
	ชายคาเป็นลวดลายฉลุ		ชายคาเป็นลวดลายฉลุ เรียกว่าชายนำหรือไต่ย่อย	
ส่วนตัว และ ส่วนฐาน (ชั้นบน และ ชั้นล่าง)	รูปทรง	เป็นผนังหรือราวกันตก ตั้งแต่ฐานเรือนถึงระดับชาน้ำหลังคาตามผังรูปตัว T	ผนัง ไม้ ตามผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า	เป็นผนังหรือราวกันตก ตั้งแต่ฐานเรือนถึงระดับชาน้ำหลังคาตามผังรูปตัว T
	แนวแกน	แนวแกนประธานเป็นมุขทางเข้าด้านหน้า	แนวแกนประธานเป็นมุขทางเข้าด้านหน้า	แนวแกนประธานเป็นมุขทางเข้าด้านหน้า
		แนวแกนรองเป็นกึ่งกลางด้านสกัดของเรือน	แนวแกนรองเป็นกึ่งกลางด้านสกัดของเรือน	แนวแกนรองเป็นกึ่งกลางเรือนทางยาว
	ลักษณะการปิดล้อม	รูปด้านหน้าเป็นแบบกึ่งเปิดโล่ง เนื่องจากมีระเบียงหรือเฉลียงภายใน	รูปด้านหน้าเป็นแบบกึ่งเปิดโล่ง เนื่องจากมีระเบียงหรือเฉลียงภายใน	รูปด้านหน้าเป็นแบบกึ่งเปิดโล่ง มีเฉลียงภายใน (ปี พ.ศ. 2440-2478)
		รูปด้านข้างและหลัง มีทั้งแบบผนังทึบเจาะช่องเปิดและแบบกึ่งเปิดโล่ง	รูปด้านข้างและหลัง มีทั้งแบบผนังทึบเจาะช่องเปิดและแบบกึ่งเปิดโล่ง	รูปด้านข้างเป็นผนังทึบเจาะช่องเปิด 1 ช่องต่อ 1 ช่วงเสา
	ลักษณะช่องเปิด	ช่องเปิดทั้งประตูและหน้าต่างมักเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า	หน้าต่างมีหลากหลายรูปแบบ	รูปด้านหลังเปิดโล่ง เชื่อมกับหมู่เรือนล้านนาเดิม
		ช่องลมเหนือช่องเปิดเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าและทรงโค้ง ฉลุลวดลาย	เรือนดั้งเดิม มีความทึบมากกว่าโปร่ง หน้าต่างน้อยกว่าปัจจุบัน	ด้านหน้าและด้านข้างทั้ง 2 สามารถแบ่งส่วนของรูปด้านแต่ละชั้นได้ 3 ส่วน
	ลักษณะลวดลายฉลุ	หน้าต่างมักเป็นบานเปิดคู่ ติดบานเกล็ดทั้งแบบติดตายและแบบกระทุ้ง	ฝ้ายนต์ บริเวณเหนือช่องประตูห้องที่สำคัญ มีทั้งแบบเป็นปูนดำและฉลุเป็นช่องลม	ช่องเปิดทั้งประตูและหน้าต่างมักเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า
ลวดลายฉลุมักเป็นแบบพฤษชาติและแบบเรขาคณิต		ลวดลายฉลุเป็นแบบพฤษชาติทางภาคเหนือ เช่น ดอกจันทน์ ดอกสา ดอกตาชะนิต	ช่องลมเหนือช่องเปิดเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าและทรงโค้ง ฉลุลวดลายทุกซอกซาง	
			หน้าต่างมักเป็นบานเปิดคู่ ติดบานเกล็ดทั้งแบบติดตายและแบบกระทุ้ง	
			ลวดลายฉลุเป็นแบบพฤษชาติทางภาคเหนือ ผสมผสานอิทธิพลจีนและอิทธิพลตะวันตก	

จุดร่วมทางสถาปัตยกรรมพักอาศัยอิทธิพลตะวันตกในสยามและล้านนา

จุดต่างหรือจุดเด่นเฉพาะในคุ้มวงศ์บุรี

จุดร่วมทางสถาปัตยกรรมพัทธาคัยอิทธิพล
 ตะวันตกในสยามและล้านนา

จุดต่างหรือจุดเด่นเฉพาะ
 ในคุ้มวงศ์บุรี

รูปที่ 132 แสดงจุดร่วมและจุดต่างของคุ้มวงศ์บุรี (ที่มา : ผู้วิจัย)

จากตารางที่ 37, 38 และ 39 สามารถสรุปจุดร่วมและจุดแตกต่างของรูปแบบสถาปัตยกรรมได้ดังนี้

5.2.1 จุดร่วมของรูปแบบสถาปัตยกรรม

จุดร่วมของรูปแบบสถาปัตยกรรมที่นำมาเปรียบเทียบ แบ่งการศึกษาออกเป็น 3 ส่วนดังนี้

1) ผังบริเวณ

ผังบริเวณคุ้มวงศ์บุรีในปี พ.ศ.2482 มีรูปแบบอิทธิพลตะวันตกเพียงอย่างเดียวที่ปรากฏ คือ บริเวณสวนหน้าบ้าน เป็นสวนแบบอิทธิพลตะวันตก มีน้ำพุทรงกลมตรงกลางของพื้นที่สวน ล้อมรอบด้วยแปลงกุหลาบทรงกลมและดอกไม้อื่นๆโดยรอบ¹ ส่วนจุดร่วมกับอิทธิพลล้านนามีความสอดคล้องกันหลายประการ ตั้งข้อสังเกตว่าเนื่องจากพื้นที่เดิมของคุ้มวงศ์บุรี เป็นหมู่เรือนล้านนาดั้งเดิม และสร้างคุ้มวงศ์บุรีส่วนหน้าในภายหลัง ผังบริเวณจึงยังคงรูปแบบตามคติล้านนา ได้แก่ มีเรือนพักอาศัยหลัก มักกันด้วยรั้วไม้ไผ่โปร่งๆ เป็นการบอกเขตอย่างหลวมๆ ภายในบริเวณบ้านประกอบด้วยตัวเรือน ยุ้งข้าว ครุฑไฟ บ่อน้ำลานบ้าน² ทิศทางการวางเรือนของคุ้มวงศ์บุรีหันหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ สอดคล้องกับทิศทางการวางเรือนแบบล้านนาคือ ขวางตะวัน กล่าวคือวางแนวยาวของเรือนไปตามทิศเหนือและใต้ ส่วนใหญ่หันหน้าเรือนทางทิศใต้ เพื่อให้หน้าจั่วได้รับลมประจำทิศได้³

2) ผังพื้น

รูปแบบผังพื้นคุ้มวงศ์บุรีมีลักษณะค่อนข้างสอดคล้องกับรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกที่ได้พบทวารวดีกรรม ทั้งในสยามและอิทธิพลล้านนาในสมัยต้นรัชกาลที่ 5 ระหว่างปี พ.ศ.2411-2432 คือ มีผังพื้นเป็นตัว T ในภาษาอังกฤษ ด้านหน้ามีมุขยื่น และการใช้สอยหลักอยู่ที่ชั้น 2 เป็นที่พักอาศัย และมีชั้นล่างเป็นพื้นที่ใช้สอยรองสำหรับทำอุตสาหกรรมในครัวเรือน⁴ เนื่องจากความเชื่อการใช้ได้ถุนนั้นเป็นสิ่งอัปมงคล⁵ ตำแหน่งห้องภายในแบ่งตามการใช้งานในวิถีชีวิตแบบล้านนาเสียส่วนใหญ่ แต่ก็มีการผสมผสานกับวิถีแบบตะวันตกตามสมัยนิยม มีการใช้แนวแกนประธานและแนวแกนรองเพื่อแบ่งตำแหน่งห้องของทั้ง 2 ชั้น โดยแนวแกนประธานอยู่กึ่งกลางของอาคาร และแนวแกนรองทำหน้าที่แบ่งด้านหน้าและด้านหลังออกจากกัน ดังนี้ ในชั้นล่าง ด้านหน้าของเรือนตั้งมุขในแนวแกน

¹ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่, บ้านโบราณเมืองแพร่ (แพร่ : หจก.เมืองแพร่การพิมพ์, 2554), หน้า 57.

² อนุวิทย์ เจริญศุกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน (กรุงเทพฯ : โรพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, 2539), หน้า 12.

³ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, (ม.ป.ป.), หน้า 8.

⁴ อัน นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 69.

⁵ ผู้สดี ทิพทัส, บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525) (กรุงเทพฯ : โรพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า 83.

และพื้นที่ด้านหน้าเป็นการใช้งานแบบกึ่งสาธารณะ (semi-public zone) และด้านหลัง เป็นการใช้งานแบบส่วนตัว (private zone) ส่วนชั้นบน ทั้งมุขในแนวแกนและพื้นที่ด้านหน้าเป็นการใช้งานแบบส่วนตัว (private zone) และด้านหลังเป็นการใช้งานแบบกึ่งสาธารณะ (semi-public zone) สำหรับเชื่อมไปยังชานของหมู่เรือนเดิม

3) รูปด้าน

รูปด้านคุ่มวงศึบุรีมีลักษณะสอดคล้องกับรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกทั้งในสยามอาณาจักรล้านนาและในเมืองแพร่ที่ได้มีการศึกษามา คือ ส่วนหัว รูปทรงหลังคามีการผสมกันระหว่างทรงจั่วในมุขยื่นกับหลังคาชั้นรองทรงปั้นหยาในตัวเรือนทางยาวหน้าจั่วมีลักษณะผายออกมาก และมีการกระดัดตกแต่งหลังคาที่สอดคล้องกัน ได้แก่ เสาศระระในแผงหน้าจั่ว และการประดับหน้าจั่ว เป็นต้น⁶ ส่วนตัวและฐานรูปด้านหน้าสมมาตรยื่นมุขกลางตามแนวแกนประธาน ผนังชั้นล่างและชั้นบนตรงเป็นระนาบเดียวกัน และองค์ประกอบอื่นๆ มีความสอดคล้องกันหลายประการ เช่น การเปิดโล่งของเฉลียงภายในส่วนหน้าของเรือน ลักษณะของช่องเปิดแบบบานเปิดคู่พร้อมบานกระทุ้งบานเกล็ดในตัว และลักษณะช่องลมทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าและทรงโค้ง⁷ เป็นต้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

⁶ น. ณ ปากน้ำ, แบบแผนบ้านเรือนในสยาม (กรุงเทพฯ : บริษัทวิริยะธุรกิจ จำกัด, 2555), หน้า 29.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 207.

5.2.2 จุดแตกต่างของรูปแบบสถาปัตยกรรม

จุดแตกต่างของรูปแบบสถาปัตยกรรมจากการเปรียบเทียบ ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ทางรูปแบบสถาปัตยกรรมของคุ้มวงศ์บุรี เนื่องจากคุ้มวงศ์บุรีเป็นสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิงหรือแบบวิคตอเรียนที่สร้างด้วยไม้สักหลังแรกของเมืองแพร่และพื้นที่ล้านนาตะวันออก

1) ผนังบริเวณ

ผนังบริเวณคุ้มวงศ์บุรีในปี พ.ศ.2482 มีจุดแตกต่างจากรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกและม้านาเพียงประการเดียว คือ ทิศทางการทำทางเข้าหลัก ซึ่งอยู่ด้านถนนรองสันนิษฐานว่าเนื่องจากถนนหลักนั้นตรงไปยังประตูมาร ซึ่งเป็นช่องประตูสำหรับนำศพออกจากเมือง จึงหลีกเลี่ยงที่จะทำทางเข้าหลักตรงถนนที่เป็นอวมงคล ซึ่งเหตุผลนี้น่าจะเป็นเหตุผลที่สำคัญมากกว่าการวางเรือนแบบชาวตะวันตกตามประเพณีล้านนา แล้วจึงกำหนดทางเข้าหลักในผนังบริเวณตามทิศทางเรือน

2) ผนัง

ผนังคุ้มวงศ์บุรีมีลักษณะเด่นด้านการปิดล้อมเรือน คือ ทั้ง 2 ชั้นมีการปิดล้อม 3 ด้าน คือ ด้านหน้า และด้านข้างทั้ง 2 ด้าน ด้านหลังเปิดโล่งเนื่องจากในพื้นที่มีหมู่เรือนล้านนาเดิม แล้วจึงสร้างค้ำเชื่อมต่อบริเวณด้านหน้า⁸ จึงเป็นเหตุให้ด้านหลังของค้ำนั้นต้องเปิดเชื่อมต่อเข้ากับหมู่เรือนล้านนาเดิม อีกทั้งยังเป็นพื้นที่ที่มีการผสมผสานขององค์ประกอบทั้ง 2 อิทธิพล คือ การนำเต็นของหมู่เรือนล้านนาเดิมมาอยู่ใต้ชายคาของคุ้มวงศ์บุรี ซึ่งรูปแบบสถาปัตยกรรมนี้ได้กลายมาเป็นต้นแบบของค้ำหลังอื่นๆ ของเมืองแพร่ในเวลาต่อมา ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่ง ได้แก่ การใช้พื้นที่ภายในเรือนชั้นบนที่เป็นหน้าที่ใช้สอยหลัก มีการนำคติหรือธรรมเนียมปฏิบัติของล้านนาอย่างชัดเจน ได้แก่ ห้องผีครูตามความเชื่อของคนเมืองแพร่⁹ และตำแหน่งห้องเก็บของสำคัญหรือสมบัติต่างๆ ที่อยู่ตำแหน่งข้างห้องนอน¹⁰ ซึ่งรูปแบบการใช้สอยและหน้าที่นี้ได้กลายมาเป็นต้นแบบของค้ำหลังอื่นๆ เช่นกัน อีกทั้งทางเดินของข้าทาสบริวารภายในเรือนที่แยกออกจากทางเดินหลักของเจ้าของบ้านอย่างชัดเจน ยังพบแค่ที่คุ้มวงศ์บุรีเพียงที่เดียว¹¹

⁸ สัมภาษณ์ สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคุ้มวงศ์บุรี รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

⁹ สัมภาษณ์ เสรี ชมพูนิง, นักเขียนและปราชญ์, 22 กันยายน 2560.

¹⁰ อนุวิทย์ เจริญศุกกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 13.

¹¹ พิพิธภัณฑคุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่, “ประวัติคุ้มวงศ์บุรี”, 20 กันยายน 2560. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่)

3) รูปด้าน

รูปด้านคุ่มวงศับุรีมีลักษณะเด่นทางด้านหน้าของเรือน ด้วยการเปิดเป็นเฉลียงโล่งยาวตลอดแนว ถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงโดยการติดหน้าต่างรอบเพื่อแก้ปัญหาสภาพอากาศ แต่หน้าต่างที่ติดนั้นสามารถเปิดออกแล้วดูโล่งได้ดั้งเดิม ซึ่งรูปแบบทั้ง 2 นี้ได้กลายมาเป็นต้นแบบให้คุ่มหลังอื่นๆ ของเมืองแพร์ในเวลาต่อมาเช่นกัน อีกทั้งเครื่องหลังคา ลวดลายฉลุยังเป็นการใช้ระบบสัญลักษณ์ที่สื่อถึงความหมายอันเป็นมงคลจากอิทธิพลจีน เพื่อแสดงถึงฐานานุศักดิ์ เช่น ดอกพุดตาน¹² และลวดลายหยูอี้¹³ เป็นต้น และทุกองค์ประกอบในรูปด้านนั้น สร้างจากไม้สักทองทั้งหลัง ซึ่งเป็นหลังแรกของเมืองแพร์อีกด้วย

ตารางสรุปจุดร่วมและจุดแตกต่างของคุ่มวงศับุรีกับอิทธิพลตะวันตกช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5 กับรูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาจากการทบทวนวรรณกรรม โดยใช้ผลการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมคุ่มวงศับุรีมาเป็นรายการในการหาจุดร่วมและจุดแตกต่าง

A = ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบสถาปัตยกรรมพุกอ้ายอิทธิพลตะวันตก ช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5 จากการทบทวนวรรณกรรม

B = ได้รับอิทธิพลจากรูปแบบสถาปัตยกรรมล้านนาจากการทบทวนวรรณกรรม

C = รูปแบบสถาปัตยกรรมที่พบเฉพาะคุ่มวงศับุรี

ตารางที่ 40 แสดงจุดร่วมและจุดแตกต่างของผังบริเวณ (ที่มา : ผู้วิจัย)

ผังบริเวณ				
รายการ		A	B	C
ทางเข้าหลัก	ทางเข้าหลักประดับด้วยน้ำพุทรงกลมและกุหลาบ	✓		
	ทางเข้าหลักตรงกับมุขของเรือน	✓		
	ทางเข้าหลักทางด้านถนนรอง			✓
ลักษณะการปิดล้อม	ล้อมด้วยรั้วโปร่ง		✓	
ทิศทางการวางเรือน	เรือนพุกอ้ายหลักอยู่บริเวณกลางค่อนไปทางขวา	✓		
	วางเรือนขวางตะวัน หันจั่วไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้		✓	
	ป้อนน้ำหรือตอมน้ำ		✓	

¹² พรพรรณ จันทโรนานนท์, ฮก ลก ซิว ลากอายุยืน (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดิสนีย์, 2537), หน้า 22.

¹³ มอญเพลิน อุตมา, "ลวดลายไม้ฉลุประดับอาคารทรงขนมปังขิง ทรงปั้นหย่า ทรงมนิลา ในเขตอำเภอเมืองแพร์" (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540).

ผังบริเวณ				
รายการ		A	B	C
องค์ประกอบผัง บริเวณ	ชวงบ้านหรือลานบ้าน		✓	
	เรือนบริวาร ยุ้งข้าวและครัวไฟ ใช้		✓	
	ตำแหน่งเรือนบริวารอยู่ทางด้านหลังของคุ่มสวน หน้า เชื่อมต่อกันด้วยเดินและชาน เรียก เรือนป่า เก่า			✓

ตารางที่ 41 แสดงจุดร่วมและจุดแตกต่างของผังพื้นที่ (ที่มา : ผู้วิจัย)

ผังพื้นที่				
รายการ		A	B	C
รูปร่าง	ผังพื้นที่รูปตัว T มุขยื่นด้านหน้า มีความสมมาตร	✓		
แนวแกน	แนวแกนประธานเป็นมุขยื่น	✓		
	มุขยื่นมีหน้าที่เป็นทางเข้าหลัก	✓		
ทางเข้าหลัก	ทางเข้าหลักเป็นบันไดภายนอกขึ้นสู่ชั้นบนภายใน เรือน (ปี พ.ศ. 2440-2478)	✓		
	ทางเข้าหลักเข้าจากทางด้านล่าง และมีบันได ภายในขึ้นไปสู่ชั้นบน (ปี พ.ศ. 2478-ปัจจุบัน)	✓		
ลักษณะการปิดล้อม	ปิดล้อมอาคาร 3 ด้าน			✓
	มีเฉลียงภายในทางด้านหน้าของเรือน	✓		
ลักษณะการใช้สอย	ชั้นบนเป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก ได้แก่ เฉลียง ห้องรับแขก ห้องนอน ห้องทำงาน และเดิน	✓	✓	
	เดิน เป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่ง ปกคลุมพื้นที่ด้วยหลังคา เรือน เป็นพื้นที่สำหรับรับประทานอาหารของ ครอบครัวและรับแขกผู้มีฐานะต่ำกว่า		✓	✓
	ซ่ม พื้นที่เชื่อมต่อกับเดิน สำหรับผู้มีฐานะต่ำกว่า เข้ามาเวลาเข้ามาพบเจ้าของเรือน			✓
	ชั้นล่างเป็นพื้นที่ใช้สอยรอง เป็นพื้นที่สาธารณะ ประกอบด้วย ห้องโถง ห้องทำงาน ห้องเก็บของ และโถงเชื่อมต่อไปยังใต้ถุนสวนหมู่เรือนล้านนา เดิม	✓	✓	

ตารางที่ 42 แสดงจุดร่วมและจุดแตกต่างของรูปด้าน (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปด้าน					
รายการ			A	B	C
ส่วนหัว (หลังคา)	รูปทรง หลังคา	หลังคาเป็นแบบผสมผสานระหว่างทรงจั่วและทรงปั้นหยา ผังพื้นรูปตัว T มุขยื่นด้านหน้า มีความสมมาตร	✓		
		หลังคาส่วนมุขยื่นสูงเท่ากับหลังคาชั้นล่างของหลังคา 2 ชั้นในเรือนทางยาวผังหลังคามักมีความสมมาตร เนื่องมาจากผังรูปตัว T	✓		
		ผังหลังคามักมีความสมมาตร เนื่องมาจากผังรูปตัว T	✓		
		องศาหน้าจั่วผายออกมาก	✓		
	แนวแกน	แนวแกนประธานมีจั่วอยู่ตรงกลางแสดงความเป็น ด้านหน้าชัดเจน	✓		
		แนวแกนรองเป็นหน้าจั่วรองทั้ง 2 ผังของเรือน	✓		
	ลักษณะ เครื่องหลังคา ลวดลายฉลุ	ยอดหน้าจั่วประดับเสาไม้กลิ้ง เรียกเสาสระโน หนาไปด้วย ปีกผีเสื้อ	✓		
		แผงประดับหน้าจั่วเป็นแผงลวดลายฉลุพฤษชาติ	✓		
		หน้าจั่วฉลุลวดลายดอกพุดตานกลมตรงกลาง แบบ อิทธิพลจีน			✓
		ลวดลายกลมตรงกลางมีปีกสามเหลี่ยม 2 ข้าง เป็น ลวดลายพฤษชาติ	✓		
		ชายคาประดับลวดลายฉลุ เรือนกว่าชายน้ำหรือน้ำย่อย			
	ส่วนตัว และส่วน ฐาน (ชั้น บนและ ชั้นล่าง)	รูปทรง	เป็นผนังไม้หรือราวกันตก ตั้งแต่ฐานเรือนถึงระดับชานน้ำ หลังคา ตามผังรูปตัว T	✓	
แนวแกน			แนวแกนประธานเป็นมุขทางเข้าด้านหน้า	✓	
		แนวแกนรองเป็นกึ่งกลางเรือนในด้านสกัด	✓		
ลักษณะการ ปิดล้อม		รูปด้านหน้าเป็นแบบกึ่งเปิดโล่ง มีเฉลียงภายใน (ปี พ.ศ. 2440-2478)	✓		
		รูปด้านข้างเป็นผนังไม้ทึบเจาะช่องเปิด 1 ช่องต่อ 1 ช่วง เสา	✓		
		รูปด้านหลังเปิดโล่ง เชื่อมกับหมู่เรือนล้านนาเดิม			✓
		ด้านหน้าและด้านข้างทั้ง 2 สามารถแบ่งส่วนของรูปด้าน แต่ละชั้นได้ 3 ส่วน	✓		✓
		ช่องเปิดทั้งประตูและหน้าต่างมักเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า	✓		

รูปด้าน					
รายการ			A	B	C
	ลักษณะช่องเปิด	ช่องลมเหนือช่องเปิดเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าและทรงโค้ง	✓	✓	✓
		ฉลุวดลายพฤษชาติ			
		หน้าต่างมักเป็นบานเปิดคู่ ติดบานเกล็ดทั้ง	✓		

5.3 ข้อสังเกต

5.3.1 ปัจจัยต่อการเปลี่ยนแปลงของคัมภีร์ในอดีต

1) ปัจจัยต่อการเปลี่ยนแปลงผังบริเวณในอดีต

ตั้งข้อสังเกตว่าการเปลี่ยนแปลงของผังบริเวณเกิดจาก 2 สาเหตุหลัก ได้แก่ คติความเชื่อ และการใช้งานที่เปลี่ยนไปตามเวลา ในส่วนคติความเชื่อ เช่น การทำทางเข้าหลังด้านถนนรอง เนื่องจากถนนหลักนั้น ตรงไปยังประตูมหาร ซึ่งเป็นช่องประตูสำหรับนำศพออกจากเมือง จึงหลีกเลี่ยงที่จะทำทางเข้าหลักตรงถนนที่เป็นอวมงคล แต่ในภายหลังก็มีการทำทางเข้าเพิ่มทางฝั่งถนนคำลือ อาจเป็นเพราะยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลง ทำให้ความเชื่อนั้นเบาบางลง ประกอบกับความต้องการใช้งานที่สะดวกมากขึ้น จึงทำให้มีการทำทางเข้าใหม่ หรือในความเป็นจริงทางเข้าหลักอาจจะถูกกำหนดหลังจากกำหนดด้านหน้าของเรือน ซึ่งเป็นการวางเรือนแบบขวางตะวัน¹⁴ จึงทำให้ทางเข้าหลักต้องอยู่ทางฝั่งถนนรอง และในส่วนของการใช้งานทำให้เกิดการรื้อถอนอาคารเดิมบางส่วน และการสร้างอาคารอื่นๆ ขึ้นมาใหม่ เป็นต้น

2) ปัจจัยต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมในอดีต

ตั้งข้อสังเกตว่าการเปลี่ยนแปลงของคัมภีร์บุรีเกิดจาก 2 สาเหตุหลัก ได้แก่ สภาพภูมิอากาศ และหน้าที่ใช้สอย ในส่วนของสภาพอากาศ ส่งผลถึงรูปแบบสถาปัตยกรรมในด้านหน้าของคัมภีร์บุรี เนื่องจากเรือนหันหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ส่งผลให้แดดและฝนลอดผ่านเข้ามาภายในเรือนและทำให้องค์ประกอบสถาปัตยกรรมบางส่วนชำรุด จึงเกิดการตีหน้าต่างและย้ายบันไดเข้ามาภายในอาคาร¹⁵ และเหตุที่เกิดจากหน้าที่ใช้สอย ซึ่งทำให้ตำแหน่งของพื้นที่ในผังพื้นเปลี่ยนแปลง ตั้งข้อสังเกตว่าสาเหตุเกิดจาก การขยายของครอบครัว และความต้องการในการใช้พื้นที่เพิ่ม เช่น ห้องทำงานส่วนตัว ห้องรับแขก เป็นต้น

CHULALONGKORN UNIVERSITY

5.3.2 การประยุกต์และผสมผสานระหว่างบริบทและอิทธิพลต่างๆ

1) การประยุกต์และผสมผสานในส่วนผังบริเวณ

ตั้งข้อสังเกตว่าการที่แนวแกนประธานในด้านหน้าของคัมภีร์ตรงกับแนวแกนทางเข้าพอดี อาจเป็นเพราะอิทธิพลตะวันตกที่มักเห็นมุขทางเข้าของเรือนจากทางเข้าหลักโดยตรง¹⁶ และจากการที่มีน้ำพุทรงกลมและแปลงสวนกุหลาบทรงกลมแบบตะวันตกว่า อาจจะมีส่วนอื่นๆ ของผังบริเวณที่มีการผสมผสานรูปแบบตะวันตกเข้าไป

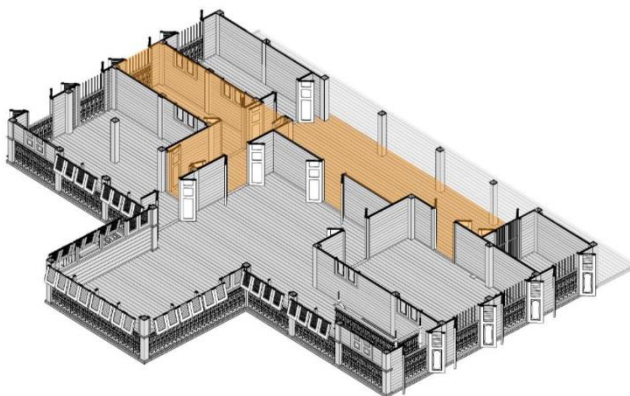
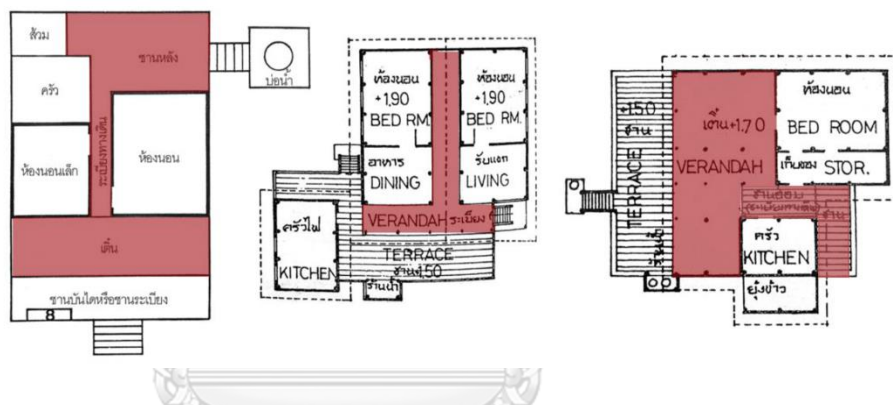
¹⁴ อ้น นิมมานเหมินท์, เรือนไทยแบบดั้งเดิม, หน้า 53.

¹⁵ สัมภาษณ์ ศรัพนา วงศ์บุรี, ทายาทตระกูลวงศ์บุรี, 21 กันยายน 2560.

¹⁶ แนน้อย ศักดิ์ศรี (ม.ร.ว.) และคณะ, พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ (โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525), หน้า

2) การประยุกต์และผสมผสานรูปแบบสถาปัตยกรรม

ตั้งข้อสังเกตในเรื่องของการจัดลำดับพื้นที่ที่ใช้สอยภายในบ้าน เนื่องจากหนึ่งในรูปแบบเรือนกาแลมีการจัดลำดับพื้นที่ที่คล้ายคลึงกันดังภาพที่... คือ ส่วนหน้าของเรือนเป็นส่วนพื้นที่สาธารณะ คือ ขานและเดิน ตรงกลางเป็นพื้นที่ส่วนตัว คือ ห้องนอน และส่วนหลังเป็นพื้นที่กึ่งส่วนตัว คือ พื้นที่ส่วนบริการ¹⁷ ซึ่งการเรียงลำดับของทั้ง 3 ส่วนนี้ ตรงกับการเรียงลำดับของพื้นที่ภายในคุ่มวงศบุรีชั้น 2 เช่นกัน ได้แก่ ส่วนหน้าของเรือนเป็นส่วนพื้นที่สาธารณะ คือ เฉลียงและห้องรับแขก ตรงกลางเป็นพื้นที่ส่วนตัว คือ ห้องนอน และส่วนหลังเป็นพื้นที่กึ่งส่วนตัว คือ ส่วนบริการ จึงตั้งข้อสังเกตว่า ผังพื้นที่ในชั้นบนอาจจะได้รับอิทธิพลเรือนกาแลบางรูปแบบมาประยุกต์ใช้ และด้านลวดลายฉลุบริเวณช่องลมเหนือช่องเปิด ตั้งข้อสังเกตว่า อาจจะได้รับอิทธิพลมาจาก ห้ายนต์ ของล้านนาซึ่งมักจะอยู่บริเวณเหนือประตูสำคัญ¹⁸ หรืออาจจะมาจากอิทธิพลของช่างจีนที่มาจากสยามก็เป็นได้

รูปที่ 133 แสดงผังพื้นที่รูปแบบหนึ่งของเรือนกาแล (ที่มา : อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์, 2539 : 10)

¹⁷ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์, เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน, หน้า 10.

¹⁸ ฐานันท์ เครือระยา, ลวดลายห้ายนต์ล้านนา (เชียงใหม่ : สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. นันทกานต์ กราฟิก การพิมพ์, 2558), หน้า 2.

5.4 ข้อเสนอแนะ

5.4.1 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาในด้านอื่นๆของคุ้มวงศ์บุรีในอนาคต

1) ศึกษาอาคารโดยรอบ

หมู่เรือนล้านนาเก่า ซึ่งมีมาตั้งแต่เดิมก่อนสร้างคุ้มวงศ์บุรี ยังไม่ได้มีการศึกษาถึงรูปแบบสถาปัตยกรรม ซึ่งมีความน่าสนใจก่อนการเข้ามาของอิทธิพลตะวันตกในเมืองแพร่ นั้น รูปแบบเดิมของสถาปัตยกรรมชนชั้นปกครองหรือผู้มีฐานะาคักดินนั้น มีรูปแบบเป็นอย่างไร

2) ศึกษาโครงสร้างของเรือน

คุ้มวงศ์บุรีเป็นคุ้มอิทธิพลตะวันตกแบบชนมบังซิงหรือวิคทอเรียนที่สร้างด้วยไม้สัก หลังแรกของเมืองแพร่และพื้นที่ด้านนาตะวันออก จึงมีความน่าสนใจในเรื่องของโครงสร้างเรือนที่สร้างด้วยไม้สัก เพื่อหาเหตุปัจจัย วิธีการ และองค์ความรู้ มาต่อยอดกับสถาปัตยกรรมประเภทนี้ในเมืองแพร่และพื้นที่อื่นๆได้

3) ศึกษางานระบบของเรือน

เนื่องจากคุ้มวงศ์บุรีเริ่มก่อสร้างในปี พ.ศ. 2440 ซึ่งตรงกับช่วงต้นของรัชกาลที่ 5 จังหวัดแพร่ นั้นยังไม่มีการใช้ไฟฟ้าและน้ำปะปา จึงมีความน่าสนใจในเรื่องของการนำงานระบบไฟฟ้าและงานระบบปะปาเข้ามาในเรือน และส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมหรือโครงสร้างอย่างไรบ้าง

5.4.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมในอนาคต

คุ้มไม้สักรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิงของคุ้มวงศ์บุรี สร้างปี พ.ศ. 2440 ได้กลายเป็นต้นแบบของสถาปัตยกรรมประเภทคุ้มหลังอื่น ๆ ตลอดจนบ้านของผู้มีฐานะในเวลาต่อมา ทั้งในเวียงแพว และจังหวัดใกล้เคียงในพื้นที่ล้านนาตะวันออก เช่น จังหวัดน่าน จังหวัดพะเยา จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นต้น หากแต่รูปแบบสถาปัตยกรรมได้มีการคลี่คลายและแตกต่างกันในรายละเอียดซึ่งขึ้นอยู่กับช่วงเวลาและบริบท ณ ขณะนั้น

คุ้มวิชัยราชา สร้างปี พ.ศ. 2442 และคุ้มเจ้าหนานไชยวงศ์ สร้างปี พ.ศ. 2450 ซึ่งอยู่ในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกับคุ้มวงศ์บุรี จึงได้รับอิทธิพลจากคุ้มวงศ์บุรีหลายประการ โดยเฉพาะในภาพรวมนางผิงพื้นและรูปด้าน

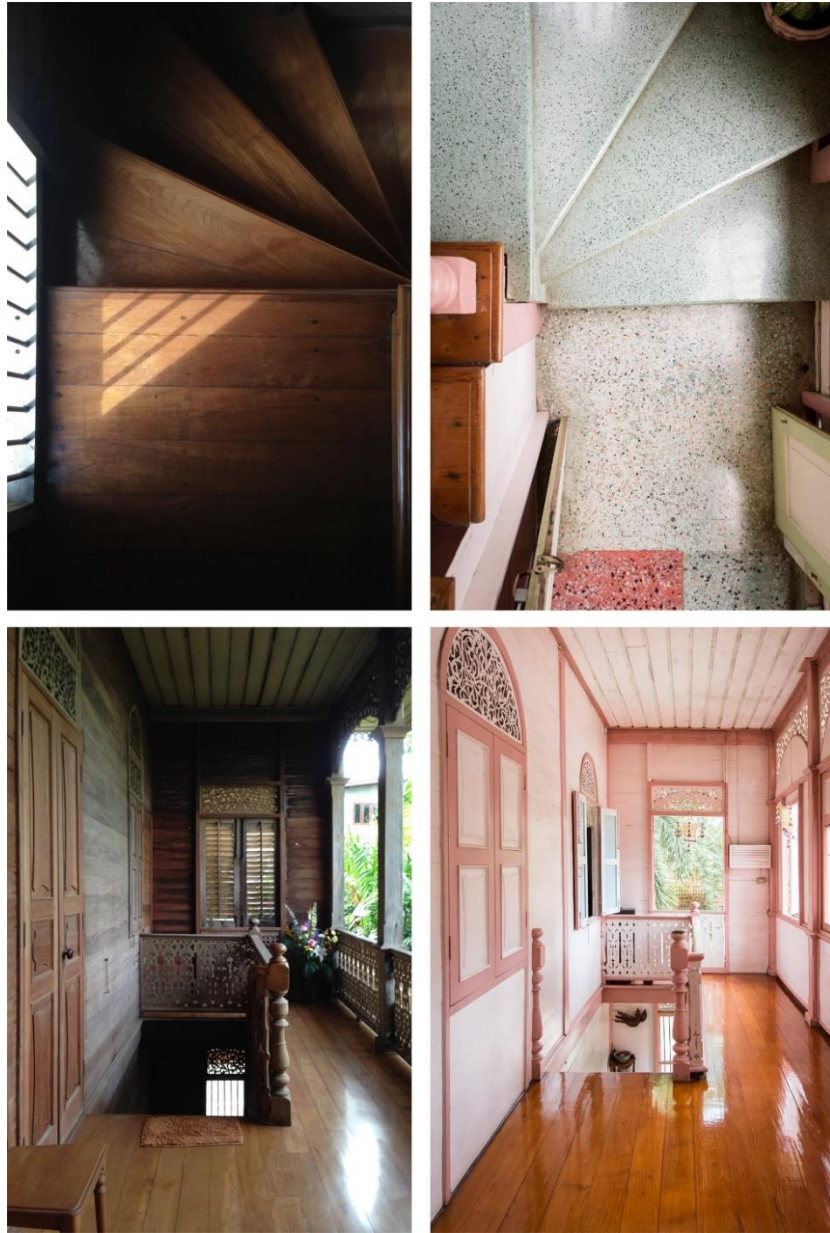

รูปที่ 134 แสดงภาพถ่ายคุ้มวงศ์บุรี (บน) คุ้มวิชัยราชา (ล่างซ้าย) คุ้มเจ้าหนานไชยวงศ์ (ล่างขวา) (ที่มา : ผู้วิจัย)

ผังพื้นที่แบ่งออกเป็น 2 ส่วนเช่นเดียวกับคุ้มวงศ์บุรี คือ ส่วนหน้าเป็นอิทธิพลตะวันตกแบบเรือนขนมปังขิง ส่วนหลังเป็นเรือนป่าเก่า เชื่อมตรงกลางด้วยเดิน อีกทั้งตำแหน่งห้องภายในยังมีลักษณะคล้ายกัน เช่น พื้นที่ตรงกลางเป็นห้องรับแขก พื้นที่ที่มีความเป็นส่วนตัวจะอยู่ทางริมทั้ง 2 ข้างของเรือน ตำแหน่งบันไดภายใน เป็นต้น

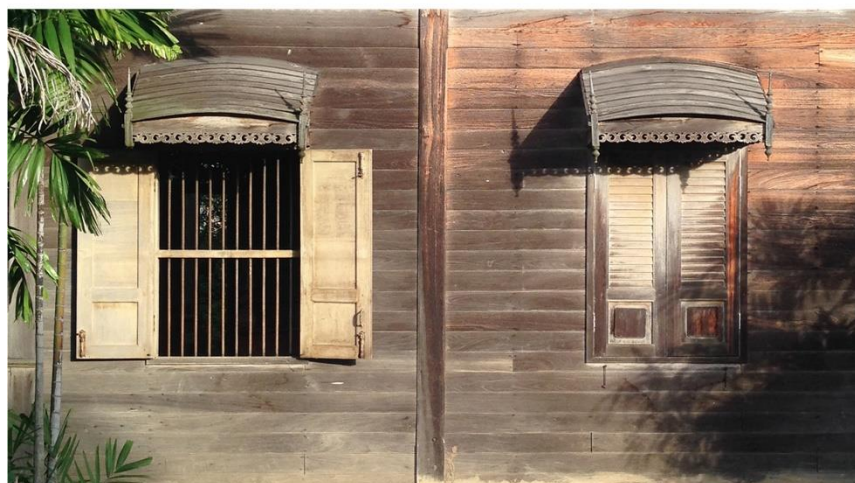
รูปที่ 135 แสดงภาพถ่ายส่วนเชื่อมต่อและส่วนหมู่เรือนล้านนาเก่าคุ้มวงศ์บุรี (บน) คุ้มวิชัยราชา (กลาง)
คุ้มเจ้าหนานไชยวงศ์ (ล่าง) (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปที่ 136 ตำแหน่งบันไดภายในคุ้มเจ้าหนานไชยวงศ์ (ชาย) และคุ้มวงศ์บุรี (ขวา) (ที่มา : ผู้วิจัย)

จากผังพื้นของคุ้มวิชัยราชาและคุ้มเจ้าหนานไชยวงศ์ ที่มีความคล้ายคลึงกับคุ้มวงศ์บุรี ทำให้รูปด้านนั้นมีความคล้ายคลึงด้วย เช่น เรื่องการปิดล้อมพื้นที่ ด้านหน้ามีเฉลียงภายในจึงมีการใช้ระเบียงในรูปด้าน มีลักษณะแบบกึ่งเปิดโล่ง ดังรูปที่ 132 ทำให้คุ้มวิชัยราชานั้นเจอปัญหาเรื่องแสงแดดรบกวน จึงติดหน้าต่างทั้งชั้นบนเหมือนคุ้มวงศ์บุรี แต่คุ้มเจ้าหนานไชยวงศ์ยังคงเปิดระเบียงโล่ง รักษารูปแบบสถาปัตยกรรมแบบเดิมไว้ ด้านข้างจากการใช้งานพื้นที่ที่เป็นแบบส่วนตัว รูปด้านจึงเป็นผนังที่บเจาะช่องเปิด 1 ช่องต่อ 1 ช่วงเสา ดังรูปที่ 135 และด้านหลังเป็นพื้นที่เปิดโล่งสำหรับเดินและชานเพื่อเชื่อมไปยังเรือนล้านนาเก่า หากแต่มีขนาดและสัดส่วนของเดินที่ต่างกัน

แต่ละหลัง นอกจากรูปด้านในภาพรวมทั้ง 3 ด้านจะเหมือนกันแล้ว องค์ประกอบสถาปัตยกรรมยังเหมือนกันอีกด้วย เช่น ประตู หน้าต่าง ชุ่มกันสาด เป็นต้น

รูปที่ 137 รูปแบบช่องเปิดของคุ้มวงศ์บุรี (บน) คุ้มวิชัยราชา (กลาง) คุ้มหนานไชยวงศ์ (ล่าง) (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปที่ 138 รูปแบบช่องเปิดและลวดลายฉลุของคุ่มวงศ์บุรี (ซ้าย) คุ่มวิชัยราชา (กลาง) คุ่มहनานไชยวงศ์ (ขวา) (ที่มา : ผู้วิจัย)

ไม่ใช่แค่คุ่มวิชัยราชาและคุ่มเจ้าहनานไชยวงศ์ ที่ได้รับรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิงมาปรับใช้ หากแต่มีบ้านอีกหลายหลังของทายาทชนชั้นปกครองหรือผู้มีฐานะ ที่ได้นำรูปแบบสถาปัตยกรรมนี้มาปรับใช้ เช่น บ้านหลวงศรีนครานุกุล บ้านวงศ์พระถาง บ้านขัติติยะวรา เป็นต้น

1. คุ่มเจ้าหลวง สร้างปี พ.ศ. 2435

4. คุ่มเจ้าहनานไชยวงศ์ สร้างปี พ.ศ. 2450

7. บ้านวงศ์พระถาง สร้างปี พ.ศ. 2465

2. คุ่มวงศ์บุรี สร้างปี พ.ศ. 2440

5. โรงเรียนนารีรัตน์ สร้างปี พ.ศ. 2460

8. บ้านขัติติยะวรา สร้างปี พ.ศ. 2466

3. คุ่มวิชัยราชา สร้างปี พ.ศ. 2441

6. บ้านหลวงศรี สร้างปี พ.ศ. 2462

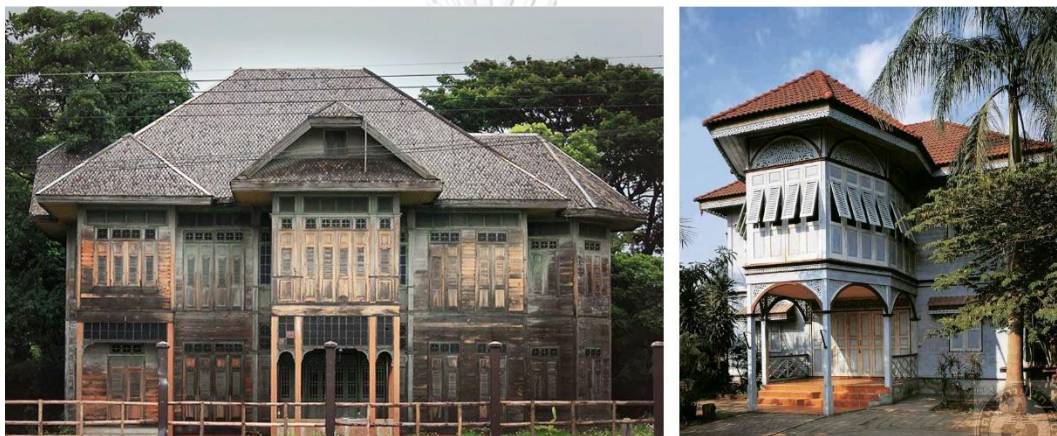

9. บ้านหลังสถานีตำรวจ สร้างหลังปี พ.ศ. 2470

รูปที่ 139 รูปแบบเรือนอิทธิพลตะวันตกแบบขนมปังขิงในเมืองเก่าแพร่ (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปที่ 137 แสดงรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกแบบชนมบั๊งซิงในเมืองแพร่ เรียงลำดับตามปีที่ก่อสร้าง จากคุ้มเจ้าหลวง คุ้มอิทธิพลตะวันตกแบบชนมบั๊งซิงที่ก่อสร้างด้วยการก่ออิฐถือปูนหลังแรกของเมืองแพร่ คุ้มวงศ์บุรี คุ้มอิทธิพลตะวันตกแบบชนมบั๊งซิงที่ก่อสร้างด้วยไม้สักหลังแรกของเมืองแพร่ ตลอดจนบ้านอิทธิพลตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 ทั้งนี้ภาพที่นำมาแสดงเป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น ยังคงมีรูปแบบสถาปัตยกรรมประเภทนี้ในเมืองแพร่อีก เช่น คุ้มเดิม บ้านขุนอารักษ์ บ้านคุณธีระ ประภาตะนันท์ บ้านปลัดอดุลย์ เป็นต้น

นอกจากในเมืองแพร่แล้ว ยังสามารถพบเห็นรูปแบบสถาปัตยกรรมประเภทนี้ ในจังหวัดใกล้เคียงในพื้นที่ล้านนาตะวันออก ที่มีการคลี่คลายและประยุกต์ให้เข้ากับบริบทสมัยนั้น เช่น การใช้สอย ศิลปะนิยม ทั้งที่บ้านหลวงศรีนครานุถ จังหวัดพะเยา ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม จังหวัดอุตรดิตถ์ และหลังอื่น ๆ

รูปที่ 140 บ้านหลวงศรีนครานุถ จังหวัดพะเยา (ซ้าย) ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม จังหวัดอุตรดิตถ์ (ขวา) (ที่มา : ผู้วิจัย)

คุ้มวงศ์บุรีจึงถือได้ว่าเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมอิทธิพลตะวันตกแบบชนมบั๊งซิง ที่ก่อสร้างด้วยไม้รูปแบบแรกที่เกิดขึ้นในจังหวัดแพร่และล้านนาตะวันออก เป็นต้นแบบให้คุ้มหรือบ้านหลังอื่น ๆ จึงควรค่าแก่การศึกษาและเข้าชม ให้รับรู้และเข้าใจถึงต้นแบบ ที่มา และปัจจัยที่ส่งผลต่อสถาปัตยกรรมรูปแบบนี้ เพื่อสามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของรูปแบบสถาปัตยกรรม ตลอดจนรับรู้และเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของรูปแบบสถาปัตยกรรมของแต่ละหลังตามบริบท ณ เวลานั้น ๆ อีกทั้งยังเกิดแนวทางการจำแนกและอธิบายรูปแบบคุ้มล้านนาที่ผสมผสานอิทธิพลตะวันตกแบบชนมบั๊งซิง โดยแบ่งเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ฝั่งบริเวณ ฝั่งพื้น และรูปด้าน ตามตารางที่ 43, 44, 45 และ 46 ทั้งนี้การใช้ตารางการจำแนกและอธิบายรูปแบบสถาปัตยกรรม ทำมาในกรอบของช่วงปลายรัชกาลที่ 4 ถึงช่วงต้นรัชกาลที่ 5 ฉะนั้นการใช้ตารางจึงจำเป็นต้องใช้ควบคู่กับประวัติศาสตร์และบริบท ณ ขณะนั้น

ตารางที่ 43 ตารางแนวทางการจำแนกและอธิบายรูปแบบคัมภีร์ล้านนาที่ผสมผสานอิทธิพลตะวันตกแบบขนมบังชิงในส่วนผังบริเวณ
(ที่มา : ผู้วิจัย)

ผังบริเวณ			
รายการ		อิทธิพล	เครื่องหมาย
ทางเข้าหลัก	ทางเข้าหลักเป็นถนนโค้งไปยังมุขหน้าอาคาร	สยาม	
	ทางเข้าหลักมีส่วนอิทธิพลตะวันตกกอรอบหรือขนาน	สยาม	
	ทางเข้าหลักตรงกับมุขหน้าของเรือน	คัมภีร์บุรี	
	ทางเข้าหลักอยู่ด้านถนนรอง	คัมภีร์บุรี	
ลักษณะการปิดล้อม	ใช้ธรรมชาติแบ่งอาณาเขตบ้าน	สยาม	
	รั้วโปร่งแบ่งอาณาเขตบ้าน	สยาม	
	ใช้ธรรมชาติหรือช่องแบ่งอาณาเขตบ้าน	ล้านนา	
	รั้วโปร่งไม้แบ่งอาณาเขตบ้าน	ล้านนา	
ทิศทางการวางเรือน	ขึ้นอยู่กับสภาพที่ตั้ง เช่น ริมน้ำ ถนนหลัก เป็นต้น	สยาม	
	เรือนพักอาศัยหลักอยู่เยื้องไปทางด้านหลังพื้นที่	สยาม	
	ค่านิ่งถึงมุมมองด้านหน้าเป็นสำคัญ	สยาม	
	เรือนพักอาศัยหลักอยู่บริเวณกลางพื้นที่	ล้านนา	
	วางเรือนขวางตะวันหันจั่วไปทางทิศใต้เพื่อรับลม	ล้านนา	
	วางเรือนหันหน้าไปทางทิศตะวันออกตามประเพณีนิยม	ล้านนา	
	เรือนพักอาศัยหลักอยู่บริเวณกลางพื้นที่ค่อนไปทางขวา	คัมภีร์บุรี	
องค์ประกอบผังบริเวณ	มีบริเวณลานกว้างขวาง	สยาม	
	เรือนเข้าทาสบริวารปลูกเป็นแถวอยู่ทางด้านหลัง	สยาม	
	มีช่องหรือลานบ้าน	ล้านนา	
	มีบ่อน้ำหรือตอมน้ำ สำหรับใช้สอยภายในเรือน	ล้านนา	
	เรือนบริวาร เช่น ยุงข้าว ครีวไฟ ทางด้านข้างและหลัง	ล้านนา	

ตารางที่ 44 ตารางแนวทางการจำแนกและอธิบายรูปแบบคุ้มล้านนาที่ผสมผสานอิทธิพลตะวันตกแบบชนมบั๊งซิงในส่วนผังพื้น
(ที่มา : ผู้วิจัย)

ผังพื้น			
รายการ		อิทธิพล	เครื่องหมาย
รูปร่าง	ผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า	สยาม	
	ผังพื้นรูปตัว T มุขยื่นด้านหน้า มีลักษณะสมมาตร	สยาม	
	นิยมทำเป็นเรือนแฝดมิชาน	ล้านนา	
	เรือนหมู่ทั้งแบบสมมาตรและอสมมาตร	ล้านนา	
แนวแกน	แนวแกนประธานเป็นมุขยื่น	สยาม	
	แนวแกนรองเป็นกึ่งกลางเรือนทางยาว	สยาม	
	มักไม่มีแนวแกน	ล้านนา	
ทางเข้าหลัก	มุขยื่นเป็นทางเข้าหลักด้านหน้า	สยาม	
	มุขยื่นด้านหน้าสำหรับเทียบรถม้าและรถยนต์	สยาม	
	มุขทางเข้าหลักเป็นบันไดภายนอกขึ้นสู่ภายในเรือนชั้นบน	สยาม	
	มุขทางเข้าหลักจากทางชั้นล่าง	สยาม	
	ทางเข้าหลักมักอยู่ทางด้านหน้าเรือน มีบ้างที่อยู่ด้านข้าง	ล้านนา	
	ทางเข้าหลักเป็นบันไดจากใต้ถุน ขึ้นไปยังชาน เติ้น และเรือน	ล้านนา	
ลักษณะการปิดล้อม	ปิดล้อมอาคารทั้ง 4 ด้าน ด้วยระนาบทึบและกึ่งทึบกึ่งโปร่ง	สยาม	
	มีระเบียงหรือเฉลียงภายใน	สยาม	
	ปิดล้อมเรือนด้วยผนังไม้ 4 ด้าน ด้วยระนาบทึบและกึ่งทึบกึ่งโปร่ง เชื่อมต่อกับชานและเติ้น	ล้านนา	
	ล้อมหมู่เรือนด้วยหมู่เรือนด้วยรั้วไม้โปร่ง	ล้านนา	
	ปิดล้อมอาคาร 3 ด้าน	คุ้มวงศ์บุรี	
ลักษณะการใช้สอย	ชั้นบนเป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก เช่น ห้องนอน ห้องพระ ห้องรับแขก	สยาม	
	ชั้นล่างหรือใต้ถุนเป็นพื้นที่ใช้สอยรอง	สยาม	
	ชั้นบนเป็นพื้นที่ใช้สอยหลัก เช่น ชาน เติ้น ราน้ำ ห้องนอน ห้องครัว	ล้านนา	
	เติ้น พื้นที่กึ่งเปิดโล่งใช้รับแขก	ล้านนา	
	ทางเดินเชื่อมระหว่างเรือนภายใต้หลังคาคลุม	ล้านนา	
	ใต้ถุน ประกอบอุตสาหกรรมในครัวเรือน	ล้านนา	
	เติ้น พื้นที่กึ่งเปิดโล่งแทรกอยู่ในพื้นที่ใต้หลังคาคุ้ม	คุ้มวงศ์บุรี	
	ข่ม พื้นที่เชื่อมต่อกับเติ้น สำหรับผู้มีฐานะต่ำกว่า	คุ้มวงศ์บุรี	
	ห้องสำหรับบูชาผี	คุ้มวงศ์บุรี	

ตารางที่ 45 ตารางแนวทางการจำแนกและอธิบายรูปแบบคุ่มล้านนาที่ผสมผสานอิทธิพลตะวันตกแบบชนมบั้งชิงในส่วนรูปด้าน
(ส่วนหัว) (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปด้าน (ส่วนหัว)			
รายการ		อิทธิพล	เครื่องหมาย
รูปทรงหลังคา	หลังคาทรงจั่ว	สยาม	
	หลังคาทรงปั้นหย่า	สยาม	
	หลังคาแบบผสมผสาน	สยาม	
	ผังหลังคารูปรางตัว T	สยาม	
	ผังหลังคารูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า	สยาม	
	หน้าจั่ววงศำผายออกมาก	สยาม	
	หลังคาทรงจั่ว	ล้านนา	
	ผังหลังคารูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า	ล้านนา	
	หน้าจั่วสูง มีหลังคาปีกนก	ล้านนา	
	หลังคาส่วนมุขหน้าสูงเท่ากับหลังคาชั้นล่างของหลังคา 2 ชั้น	คุ่มวงศ์บุรี	
แนวแกน	แนวแกนประธานมีจั่วตรงกลาง	สยาม	
	แนวแกนรองเป็นด้านสกัดของทรงหลังคาปั้นหย่า	สยาม	
	แนวแกนรองเป็นทรงจั่ว	สยาม	
ลักษณะเครื่องหลังคาลดลาดยดล	ยอดหน้าจั่วมีเสาไม้กลิ่ง	สยาม	
	หน้าจั่วมีลดลาดยดลตรงกลางและมีปีกสามเหลี่ยม 2 ข้าง	สยาม	
	หน้าจั่วมีแผงลดลาดยดลทั้งแบบพฤษชาติและแบบเรขาคณิต	สยาม	
	ชายคาประดับลดลาดยดล เรียก ชายน้ำหรือน้ำย่อย	สยาม	
	ยอดหน้าจั่วประดับกาแล	ล้านนา	
	ยอดหน้าจั่วประดับปั้นลมไม้	ล้านนา	
	ยอดหน้าจั่วมีเสาไม้กลิ่งและปีกผีเสื้อ	คุ่มวงศ์บุรี	
	หน้าจั่วประดับลดลาดยดลพฤษชาติ ผสมผสานอิทธิพลจีน	คุ่มวงศ์บุรี	

ตารางที่ 46 ตารางแนวทางการจำแนกและอธิบายรูปแบบคุ่มล้านนาที่ผสมผสานอิทธิพลตะวันตกแบบชนมั่งคั่งในส่วนรูปด้าน
(ส่วนตัวและฐาน) (ที่มา : ผู้วิจัย)

รูปด้าน (ส่วนตัวและฐาน)			
รายการ		อิทธิพล	เครื่องหมาย
รูปทรง	ผนังไม้หรือราวกันตก ตั้งแต่ฐานเรือนถึงระดับชายน้ำหลังคา	สยาม	
	ผนังไม้ ตั้งแต่พื้นเรือนถึงหัวเสา	ล้านนา	
แนวแกน	แนวแกนประธานเป็นมุขทางเข้าด้านหน้า	สยาม	
	แนวแกนรองเป็นกึ่งกลางด้านสกัดของเรือน	สยาม	
	ไม่มีแนวแกนของหมู่เรือนที่ชัดเจน	ล้านนา	
ลักษณะการปิดล้อม	เฉลียงภายใน บริเวณด้านหน้าเรือน	สยาม	
	ระเบียงโดยรอบเรือน	สยาม	
	ผนังทึบเจาะช่องเปิดและแบบกึ่งเปิดโล่ง ในด้านข้างและหลัง	สยาม	
	ชานและเต็น บริเวณด้านหน้าหมู่เรือน	ล้านนา	
	ผนังทึบเจาะช่องเปิดและแบบกึ่งเปิดโล่ง ในด้านข้างและหลัง	ล้านนา	
	ด้านหลังเปิดโล่ง เชื่อมกับหมู่เรือนล้านนาเดิม	คุ่มวงศ์บุรี	
ลักษณะช่องเปิด	ช่องเปิดทั้งประตูและหน้าต่างมักเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้า	สยาม	
	ช่องลมเหนือช่องเปิดเป็นรูปทรงสี่เหลี่ยมผืนผ้าและทรงโค้งฉลุสวดลาย	สยาม	
	หน้าต่างมักเป็นบานเปิดคู่ติดบานเกล็ดทั้งแบบติดตายและแบบกระทุ้ง	สยาม	
	เรือนดั้งเดิม มีความทึบมากกว่าโปร่ง หน้าต่าน้อยกว่าปัจจุบัน	ล้านนา	
	ห้ายนต์ บริเวณเหนือช่องประตูห้องที่สำคัญ มีทั้งแบบเป็นนูนต่ำและฉลุเป็นช่องลม	ล้านนา	
ลักษณะลวดลายฉลุ	ลวดลายฉลุมักเป็นแบบพฤกษชาติและแบบเรขาคณิต	สยาม	
	ลวดลายฉลุเป็นแบบพฤกษชาติทางภาคเหนือ เช่น ดอกจันทน์ ดอกสา ดอกตาชะน็ด	ล้านนา	
	ลวดลายฉลุเป็นแบบพฤกษชาติทางภาคเหนือผสมผสานอิทธิพลจีนและอิทธิพลตะวันตก	คุ่มวงศ์บุรี	

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

ข่ายลูกหลานเมืองแพร่. ฝ่อบ้าน หันเมือง. กรุงเทพฯ: Graphic Pools, 2554.

พิพิธภัณฑสถานเมืองแพร่ คุ้มเจ้าหลวง. ประวัติศาสตร์เมืองแพร่. แพร่: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เมืองแพร่การพิมพ์, 2550.

ฐาปนีย์ เครือระยา. เรือนพื้นถิ่นล้านนา. เชียงใหม่: นันทกานต์ กราฟิค การพิมพ์, 2557.

ฐาปนีย์ เครือระยา. ลวดลายห้ายนต์ล้านนา. เชียงใหม่: นันทกานต์ กราฟิค การพิมพ์, 2558.

พรพรรณ จันทโรนานนท์. สก ลก ชิว ลามอายุยืน. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน, 2537.

เสรี ชมพูมิ่ง. นักเขียนและปราชญ์, 22 กันยายน 2560.

เสรี ชมพูมิ่ง. เมืองแป้น แห่งห้องโกศ. ม.ป.ป., 2542.

นุกูล ชมภูนิช. บ้านไทยเอกลักษณ์ของชาติ. กรุงเทพฯ: โอ เอส พริ้นติ้ง เฮ้าส์, 2530.

ชินวร ชมภูพันธ์, ชมรมอนุรักษ์สถาปัตยกรรมท้องถิ่นเมืองแพร่, 22 กันยายน 2560.

อนุกวิทย์ เจริญศุภกุล และ วิวัฒน์ เตมียพันธ์. เรือนล้านนาไทยและประเพณีการปลูกเรือน.

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์, 2539.

ผุสดี ทิพทัส. บ้านในกรุงเทพ : รูปแบบการเปลี่ยนแปลงในรอบ 200 ปี (พ.ศ. 2325-2525).

กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

อัน นิมมานเหมินท์. เรือนไทยแบบดั้งเดิม. ม.ป.ป.

เสนอ นิลเดช. ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.

วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. แป้นน้ำย่อยของวัดในจังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,

2527.

น. ณ ปากน้ำ. แบบแผนบ้านเรือนในสยาม. กรุงเทพฯ: บริษัทวิริยะธุรกิจ จำกัด, 2555.

เฉลียว ปิยะชน. เรือนกาแล. เชียงใหม่: สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,

2532.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ว่าด้วยลายเงินซึ่งเขียนเครื่องถ้วยกระเบื้องกังไส. พระ

นคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2444.

พิพิธภัณฑสถานคุ้มวงศ์บุรี จังหวัดแพร่, ประวัติคุ้มวงศ์บุรี.

พีรศรี โปวาทอง. ช่างฝรั่งในกรุงสยาม : ต้นแผ่นดินพระพุทธรูปเจ้าหลวง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

ประทีป มาลากุล. พัฒนาการบ้านของคนไทยในภาคกลาง. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2530.

สันติ เล็กสุขุม. ศิลปะภาคเหนือ : หริภุญชัย-ล้านนา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2555.

แย่งน้อย ศักดิ์ศรี (ม.ร.ว.) และคณะ. พระราชวังและวังในกรุงเทพฯ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525.

ศรีพนา วงศ์บุรี, ทายาทตระกูลวงศ์บุรี, 21 กันยายน 2560.

สหยศ วงศ์บุรี, ผู้สืบทอดคัมภีร์วงศ์บุรี รุ่นที่ 5, 21 กันยายน 2560.

จุลภัสสร พนมวัน. คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, วิทยาไท, บรรยาย, 29 มีนาคม 2561.

ศรีศักร วัลลิโภดม และ วลัยลักษณ์ ทรงศิริ มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์. นครแพร่ จากอดีตมา
ปัจจุบัน : ภูมิโนทัศน์ วัฒนธรรม ระบบความเชื่อ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. กรุงเทพฯ:
มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธ์, 2551.

กรม ศิลปากร. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นภาคเหนือ : ประเภทเรือนอยู่อาศัย. กรุงเทพฯ: บริษัท
สยามบุ๊คส์ แอนด์ พับลิเคชันส์ จำกัด, 2540.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดแพร่. บ้านโบราณเมืองแพร่.แพร่: หจก.เมืองแพร่การพิมพ์, 2554.

นพพร หัตถา. คัมภีร์ล้านนา. กรุงเทพฯ: วันชนะ, 2545.

วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง. คัมภีร์ครองนครเชียงใหม่ และคัมภีร์รัตน(มหาอินทร์). เชียงใหม่: คณะ
สถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2544.

สร้อยดี อ่องสกุล. ประวัติศาสตร์ล้านนา. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2544.

มองเพลิน อุตมา. "ลวดลายไม้ฉลุประดับอาคารทรงขนมปังขิง ทรงปั้นหยา ทรงมณิลา ในเขต
อำเภอเมืองแพร่." มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2540.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

ชื่อ : ศรัณย์ ศรีวัชพงษ์

สถานที่เกิด : กรุงเทพมหานคร

วันเกิด : 18 ตุลาคม พ.ศ. 2536

ระดับการศึกษา : ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต (สถ.บ.) พ.ศ. 2560

พ.ศ. 2557 ได้รับรางวัลหม่อมราชวงศ์มิตราภรณ์เกษมศรี

พ.ศ. 2558 ได้รับรางวัลหม่อมราชวงศ์มิตราภรณ์เกษมศรี

พ.ศ. 2559 ได้รับรางวัลนริศรานุกูลดิวงส์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY